

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + Refrain from automated querying Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

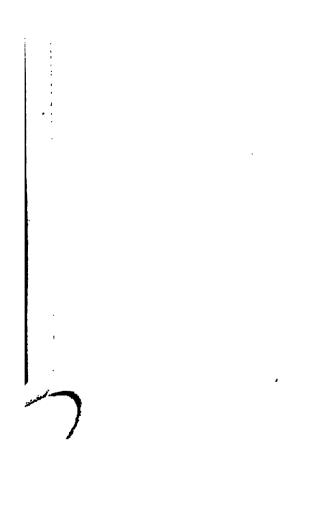
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

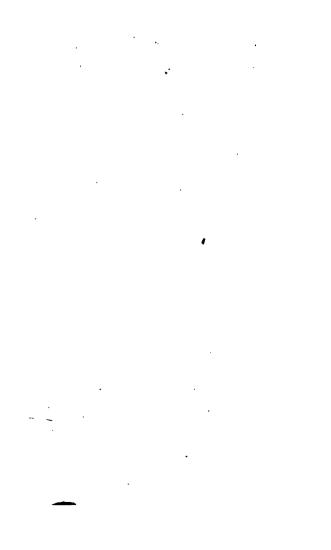

homas Addis Emmet,

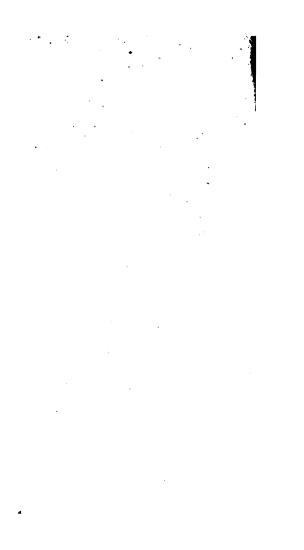

QUINTILIANUS,

DE

INSTITUTIONE ORATORIA.

M. FABII QUINTILIANI,

n F

ISTITUTIONE ORATORIA,

LIBRI DUODECIM,

EX EDITIONE

JO. MATTHIÆ GESNERI,

Sedulà Recensione accurati.

TOMUS II.

LONDINI:

jumtibus rodwell et martin; J. Booker; dwin, cradock, et joy; G. et w. B. Whittaker; longman, hurst, rees, orme, et brown;

T. CADELL; EDWARDS ET KNIRB; ET SIMPKIN ET MARSHALL.

EXCUDIT T. DAVISON.

1822

j.,

M. FABII QUINTILIANI,

DE

INSTITUTIONE ORATORIA,

LIBRI DUODECIM,

EX EDITIONE

JO. MATTHIÆ GESNERI,

Sedulà Recensione accurati.

TOMUS II.

LONDINI:

SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN; J. BOOKER;
BALDWIN, CRADOCK, ET JOY; G. ET W. B. WHITTAKER;
LONGMAN, HURST, REES, ORME, ET BROWN;
T. CADELL; EDWARDS ET KNIRB; ET
SIMPKIN ET MARSHALL.
EXCUDIT T. DAVISON.

1822

Quæ, in nostra editione, uncinis [hunc in morem] inclusa leguntur, ca vel plane adulterina aut insitica sunt — vel, propter scripturæ varietatem, pro incertis habenda — vel, licet reipsa fortasse germana, criticorum tamen dissensione in dubium vocata.

Idibus Maiis, A. C. 1822.

M. FABII QUINTILIANI

DE

INSTITUTIONE ORATORIÂ

LIBER SEPTIMUS.

PRÆFATIO.

De inventione (ut arbitror) satis dictum est. Neque enim ea demum, quæ ad docendum pertinent, exsecuti sumus, verum etiam motus animorum tractavimus. Sed. ut opera exstruentibus satis non est. saxa atque materiam, et cætera ædificanti utilia congerere, nisi, disponendis iis collocandisque artificum manus adhibeatur; sic, in dicendo, quamlibet abundans rerum copia cumulum tantum habeat atque congestum, nisi illas eadem dispositio in ordinem digestas, atque inter se commissas, devinxerit. Nec immerito secunda quinque partium posita est, cum sine ea prior nihil valeat. Neque enim, quamquam fusis omnibus membris, statua sit, nisi collocetur: et, si quam in corporibus nostris aliorumve animalium partem permutes atque transferas, licet habeat eadem omnia, prodigium sit tamen. Et artus etiam leviter loco moti perdunt, quo viguerunt, usum ; et turbati VOL. IL.

exercitus sibi ipsi sunt impedimento. Nec mihi videntur errare, qui ipsam rerum naturam stare ordine putant; quo confuso, peritura sint omnia. Sic oratio, carens hac virtute, tumultuetur necesse est, et sine rectore fluitet, nec cohereat sibi : multa repetat. multa transeat; velut nocte in ignotis locis errans, nec initio nec fine proposito, casum potius, quam consilium, sequatur. Quapropter, totus hic liber serviat dispositioni, quæ quidem, si certà aliqua via tradi in omnes materias ullo modo posset, non tam paucis contigisset. Sed, cum infinitæ litium formæ fuerint, futuræque sint, et tot sæculis nulla reperta sit causa, quæ esset tota alteri similis, sapiat oportet actor, et vigilet, et inveniat, et judicet, et consilium a se ipso petat. Neque inficias eo, quædam esse, quæ demonstrari possint : eaque non omittam.

CAPUT I.

Sit igitur (ut supra significavi) divisio, rerum plurium in singulas; partitio, singularum in partes, discretus ordo, et recta quædam locatio prioribus sequentia annectens; dispositio, utilis rerum ac partium in locos distributio. Sed meminerimus, ipsam dispositionem plerumque utilitate mutari, nec eamdem semper primam quæstionem ex utrâque parte tractandam. Cujus rei, ut cætera exempla præteream, Demosthenes quoque atque Æschines possunt esse documento, in judicio Ctesiphontis diversum secuti ordinem, cum accusator a jure, quo videbatur potentior, coeperit; patronus omnia, vel pæne omnia, ante jus posuerit, quibus judicem quæstioni legum præpararet. Aliud enim alii docere prius expedit: alioqui semper petitoris arbitrio diceretur: denique, in accusatione mutuâ, cum se uterque defendat, prius quam adversarium arguat, omnium rerum necesse est ordinem esse diversum. Igitur, quid ego sim secutus, quod partim præceptis, partim usurpatum

ratione, cognoveram, promam: nec unquam dissimulavi. Erat mihi cura, in controversiis forensibus. nôsse omnia, quæ in causa versarentur. Nam in scholà certa sunt, et pauca : et ante declamationem exponuntur, que θεματα Græci vocant. Cicero proposita. Cum hæc in conspectu quodammodo collocaveram, non minus pro adversa parte, quam pro mea, cogitabam. Et primum (quod non difficile dictu est, sed tamen ante omnia intuendum) constituebam. quid utraque pars vellet efficere; tum, per quid ? hoc modo. Cogitabam, quid primum petitor diceret. Id aut confessum erat, aut controversum. Si confessum, non poterat ibi esse quæstio. Transibam ergo ad responsum partis alterius; idem intuebar: nonnunquam etiam, quod inde obtinebatur, confessum erat. Ubi primum coeperat non convenire. quastio orisbatur. Id tale est, Occidisti hominem : Occidi : convenit : transeo. Rationem reddere debet reus. Quare occiderit. Adulterum, inquit. cum adultera occidere licet : legem esse, certum est. Tertium jam aliquid videndum est, in quo pugna consistat. Non fuerunt adulteri : Fuerunt ; questio : de facto ambigitur ; conjectura est. Interim vero et tertium confessum est, adulteros fuisse : Sed tibi, inquit accusator, illos non licuit occidere: exsul enim eras, et ignominiosus: de jure quæritur. At, si protinus dicenti, Occidisti, respondeatur, Non occidi, statim pugna est. Sic explorandum est, ubi controversia incipiat : et considerari debet, quæ primam quæstionem facit. Intentio simplex, Occidit Saturninum Rabirius: conjuncta, Lege de sicariis commisit L. Varenus. Nam C. Varenum occidendo, et Cn. vulnerando, et Salarium item occidendo, cadit. Nam sic diversæ propositiones erunt : quod idem de petitionibus dictum sit. Verum ex conjuncta propositione plures esse quæstiones ac status possunt, si aliud negat reus, aliud defendit, aliud jure actionis excludit. In quo genere agenti est dispiciendum,

quid quoque loco diluat. Quod pertinet ad actorem, non plane dissentio a Celso, qui, sine dubio, Ciceronem est secutus; instat tamen huic parti vehementius, ut putet, primo firmum aliquid esse ponendum. summo firmissimum, imbecilliora medio; quia et initio movendus sit judex, et summo impellendus. At, pro reo, plerumque gravissimum quidque primum movendum est, ne, illud spectans, judex reliquorum defensioni sit aversior. Interim tamen et hoc mutabitur, si leviora illa palam falsa erunt, gravissimi defensio difficilior : ut. detractà prius accusatoribus fide, aggrediamur ultimum, jam judicibus omnia vana esse credentibus. Opus erit tamen præfatione, qua et ratio reddatur dilati criminis, et promittatur defensio: ne id, quod non statim diluemus. timere videamur. Anteactæ vitæ crimina plerumque prima purganda sunt, ut id, de quo laturus est sententiam judex, audire propitius incipiat. Sed hoc quoque, pro Vareno, Cicero in ultimum distulitz non, quid frequentissime, sed quid tum expediret, intuitus. Cum simplex intentio erit, videndum est, an unum aliquid respondeamus, an plura. Si unum. in re quæstionem instituamus, an in scripto. Si in re, negandum sit, quod objicitur, an tuendum. Si in scripto, in quâ specie juris pugna sit, et, in ea de verbis an voluntate, quæratur. Id ita consequemur, si intuiti fuerimus, que sit lex, que litem faciat : hoc est, quâ judicium sit constitutum. Nam quædam in scholasticis ponuntur ad conjungendam modo actæ rei seriem; ut, Pater, expositum qui agnoverit, solutis alimentis recipiat. Minus dicto audientem filium liceat abdicare. Qui expositum recepit, imperat ei nuptias locupletis propinqui: ille ducere vult filiam pauperis educatoris. Lex de expositis ad affec-, tum pertinet ; judicium pendet ex lege abdicationis. Nec tamen semper ex una lege quæstiq est, ut in αντινομια. His spectatis, apparebit, circa quæ pugna sit. Conjuncta defensio est, qualis, pro Rabirio, Si

occidisset, recte fecieset; sed non occidit. Ubi vero multa contra unam propositionem dicimus, cogitandum est primum, quidquid dici potest : tum ex his. quo quidque loco dici expediat, ordinandum. In quo non idem sentio, quod de propositionibus paulo ante, quodque de argumentis probationum loco concessi. aliquando nos incipere a firmioribus. Nam vis questionum semper crescere debet, et ad potentissima ah infirmissimis pervenire, sive sunt ejusdem generis, sive diversi. Juris autem questiones solent esse nonnunquam ex aliis conflictationibus; facti semper idem spectant; in utroque genere similis ordo est. Sed prius de dissimilibus, ex quibus infirmissimum quidque primum tractari oportet. Ideoque quasdam quasstiones exsecuti donare solemus, et concedere. Neque enim transire ad alias possumus, nisi omissis prioribus. Ouod insum ita fieri oportet, non, ut damnasse eas videamur, sed omisisse, quia possimus etiam sine cis vincere. Procurator alicujus pecuniam petet ex fænore hæreditario: potest incidere quæstio. An huic esse procuratorem liceat? Finge nos, postquam tractavimus, remittere, vel etiam, convinci: quæretur, An ei, cujus nomine litigatur, procuratorem habendi sit jus? Discedamus hinc quoque: recipit materia questionem. An ille, cuius nomine agitur, hæres sit fæneratoris? an ex asse hæres? Hac quoque concessa sint : quæretur, An debeatur ? Contra, nemo tam demens fuerit, ut id, quod firmissimum duxerit se habere, remittat, et ad leviora transcendat. Huic in schola simile est, Non abdicabis adoptatum: ut hunc quoque, non virum fortem: ut et fortem, non, quicumque voluntati tuæ non paruerit: et. ut in alia omnia subjectus sit, non propter opinionem: et, ut propter opinionem, non propter talem opinionem. Hec juris questionum differentia est. In factis autem, ad idem tendentia sunt plura, ex quibus aliqua citra summam quæstionem remitti solent; ut, si is, cum quo furti agitur, dicat, Proba

te habuisse; proba perdidisse; proba furto perdidisse : proba mea fraude : priora enim remitti possunt : ultimum non potest. Solebam et hoc facere præcipue, ut vel ab ultima specie (nam ea fere est, quæ continet causam) retrorsum quærerem usque ad primam generalem quæstionem, vel a genere ad extremam speciem descenderem, etiam in suasoriis. Ut. deliberat Numa, an regnum, offerentibus Romanis, recipiat? Primum id est genus, An regnandum ? an in civitate aliena ? an Romæ? an laturi sint Romani talem regem? Similiter et in controversiis. Optet enim vir fortis alienam uxorem. Ultima species est, An optare possit alienam uxorem? Generale est, An, quidquid optaverit, accipere debeat ? Inde, An ex privato ? an nuptias? an maritum habentem? Sed hoc non, quemadmodum dicitur. ita et ougeritur. Primum enim occurrit fere, quod est ultimum dicendum, ut hoc. Non debes alienam uxorem optare. Ideoque divisionem perdit festinatio. Non oportet igitur offerentibus se contentum esse: quæratur aliquid, quod est ultra, si ne viduam quidem? adhuc plus, si nihil ex privato? ultimum retrorsum, quod idem a capite primum est, si nihil iniquum? Itaque, propositione visà (quod est facillimum), cogitemus, si fieri potest, quid naturale sit primum responderi. Id si, tamquam res agatur, et nobis ipsis respondendi necessitas sit, intueri voluerimus, occurrit. Si id non contigerit, seponamus id, quod primum se obtulerit, et ipsi nobiscum sic loquamur: Quid, si hoc non esset ? Id iterum et tertium, et dum nihil sit reliqui. Ita inferiora quoque scrutabimur, que tractata faciliorem nobis judicem in summa quæstione facient. Non dissimile huic est et illud præceptum, ut a communibus ad propria veniamus. Fere enim communia generalia sunt. Commune est, Tyraneum occidit: proprium, Virum tamen tyrannum occidit: mulier occidit: uxor occidit. Solebam et excerpere, quid mihi cum adversario conveniret, si modo id pro me erat ; nec solum premere confessionem, sed partiendo multiplicare: ut in illà controversià, Dux, qui competitorem patrem in suffragiis vicerat, captus est: euntes ad redimendum eum, legati obvium habuerunt patrem. revertentem ab hostibus. Is legatis dixit, Sero itis. Excusserunt illi patrem, et aurum in sinu eius invenerunt: ipsi perseverarunt ire, quo intenderant : invenerunt ducem cruci fixum, cujus vox fuit, Cavete proditorem. Reus est pater. Quæ conveniunt? Proditio nobis prodita est, et prodita a duce : quærimus proditorem. Te iisse ad hostes fateris, et iisse clam. et ab his incolumem rediisse; aurum retulisse; et aurum occultum habuisse. Nam, quod fecit, id nonnunguam potentius fit in propositione; que si animos occuparit, prope aures ipsi defensioni præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accusantem adjuvat, separatio defendentem. Solebam id, quod fieri et in argumentis dixi, in totà facere materià, ut propositis, extra que nihil esset, omnibus, deinde cæteris remotis, solum id superesset, quod credi volebam: ut, in prævaricationum criminibus, ut absolvatur reus, aut innocentià ipsius fit, aut interveniente aliqua potestate, aut vi, aut corrupto judicio, aut difficultate probationis, aut prævaricatione. Nocentem fuisse confiteris : nulla potestas obstitit, nulla vis; corruptum judicium non quereris; nulla probandi difficultas fuit : quid superest, nisi ut pravaricatio fuerit? Si omnia amoliri non poteram, tamen plura amoliebar. Hominem occisum esse constat; non in solitudine, ut a latronibus suspicer; non prædæ gratiå, quia inspoliatus est; non hæreditatis spe, quia pauper fuit : odium igitur in causa. Quis inimicus? Quæ res autem faciliorem divisioni viam præstat, eadem inventioni quoque; excutere, quidquid dici potest, et, velut rejectione factà, ad optimum pervenire. Accusatur Milo, quod Clodium occiderit: aut fecit, aut non. Optimum erat negare: si non potest, occidit: ergo, aut jure, aut injurià. Utique jure : aut voluntate igitur, aut necessitate : nam ignorantia prætendi non potest. Voluntas anceps est. Sed, quia ita id homines putant, adiungenda defensio, ut id pro republica fuerit. Necessitate? subita igitur pugna, non præparata: alter igitur insidiatus est. Uter? profecto Clodius. Videsne, ut ipsa rerum necessitas deducat ad defensionem? Adhuc, Aut utique voluit occidere insidiatorem Clodium, aut non. Tutius, si noluit. Fecerunt ergo servi Milonis, neque jubente neque sciente Milone. At hee tam timida defensio detrahit auctoritatem illi, quâ recte dicebamus occisum. Adjicitur, Quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. Hoc eo est utilius, quod sæpe nihil placet, et aliquid dicendum est. Intueamur ergo omnia: ita apparebit aut id quod optimum est, aut id quod minime malum. Propositione aliquando adversarii utendum : et esse nonnunquam communem eam, suo loco dictum est. Multis millibus versuum scio apud quosdam esse quesitum, quo modo inveniremus, utra pars deberet prior dicere? quod, in foro, vel atrocitate formularum, vel modo petitionum, vel novissime sorte, dijudicatur. In schola quæri nihil attinet, cum in declamationibus iisdem narrare, et contradictiones solvere, tam ab actore, quam a defensore, concessum sit. Sed, in plurimis controversiis, ne inveniri quidem potest: ut in illa, Qui tres liberos habebat, oratorem, philosophum, et medicum, testamento quatuor partes fecit, et singulas singulis dedit : unam cjus esse voluit, qui esset utilissimus civitati. Contendunt : quis primus dicat, incertum est; propositio tamen certa. Ab eo enim, cujus personam tuebimur, incipiendum erit. Et hæc quidem de dividendo in universum præcipi possunt. At quomodo inveniemus etiam illas occultiores questiones? scilicet, quomodo sententias, verba, figuras, colores; ingenio, cura, exercitatione. Non tamen fere unquam, nisi impru-

dentem, fugerint, si (ut dixi) naturam sequi ducem velit. Sed plerique, eloquenties famam affectantes, contenti sunt locis speciosis modo, vel nihil ad probationem conferentibus. Alii, nihil vitantes, ea, quæ in oculos incurrent, exquirenda putant. Quod quo facilius appareat, unam de schola controversiam, non ita sane difficilem aut novam, proponam in exem-Qui reo proditionis patri non affuerit. exhæres sit. Proditionis damnatus, cum advocato exsulet. Reo proditionis patri disertus filius affuit : rusticus non affuit : damnatus abiit cum advocato in exsilium. Rusticus, cum fortiter fecisset, præmii nomine impetravit restitutionem patris et fratris. Pater reversus intestatus decessit : petit rusticus partem bonorum; orator totum sibi vindicat. Hîc illi eloquentes, quibusque nos, circa lites raras sollicitiores, ridiculi videmur, invadent personas favorabiles. Actio pro rustico contra disertum, pro viro forti contra imbellem, pro restitutore contra ingratum, pro eo, qui parte contentus sit, contra eum, qui fratri nihil dare ex paternis velit. Quæ omnia sunt in materià, et multum juvant, victoriam tamen non tradunt. In hac quærentur sententiæ, si fieri poterit, præcipites, vel obscuræ (nam ea nunc virtus est) : et pulchre fuerit cum materià, tumultu et clamore, transactum. Illi vero, quibus propositum quidem melius, sed cura in proximo est, hæc velut innatantia videbunt, Excusatum esse rusticum, qui non interfuerit judicio, nihil collaturus patri: sed ne disertum quidem habere, quod imputet reo, cum is damnatus sit. Dignum esse hæreditate restitutorem, non avarum, impium, ingratum, qui dividere nolit cum fratre, eoque sic merito. Quæstionem quoque illam primam scripti et voluntatis, qua non expugnata, non sit sequentibus locus. At, qui naturam sequetur, illa cogitabit profecto, primo, hoc dicturum rusticum, Pater intestatus duos nos filios reliquit; partem jure gentium peto. Quis tam imperitus, quis tam procul a

literis, quin sic incipiat, etiam si nescierit, quid si propositio? Hanc communem omnium legem levite adornabit, ut justam. Nempe sequetur, ut quæra mus, quid huic tam æquæ postulationi respondeatur At id manifestum est. Lex est, quæ jubet exhæreden esse eum, qui patri proditionis reo non affuerit : t autem non affuisti. Hanc propositionem necessari sequitur legis laudatio, et ejus, qui non affuerit vituperatio. Adhuc versamur in confessis. Redez animus ad petitorem: numquid non hoc cogitet ne cesse est, nisi qui sit plane hebes? Si lex obstat nulla lis est ; inane judicium est : atqui et leger esse, et hoc, quod ea puniat, a rustico factum, extr dubitationem est. Quid ergo dicemus? Rusticu eram. Sed lex crat: omnes complectitur: nihil pro derit. Quæramus ergo, num infirmari in aliquâ part lex possit. Quid aliud (sæpius dicam) natura per mittit, quam ut, cum verba contra sint, de voluntat quæratur? Generalis igitur quæstio, Verbis, an ve funtate, sit standum? Sed enim, in commune d jure omni disputandum semper, nec unquam sati judicatum est. Quærendum igitur in hac ipså, qu consistimus, an aliquid inveniri possit, quod script adversetur? Ergo, quisquis non affuerit, exhære erit? quisquis, sine exceptione? Jam se illa vi ultro offerent argumenta, Filius infans, et æger, no affuit, et qui aberat, et qui militabat, et qui in k gatione erat. Jam multum acti est : posset aliqui non affuisse, et hæres esse. Transeat nunc idem ille qui cogitavit, ut ait Cicero, tibicinis Latini modo, a disertum: Ut ista concedam, tu nec infans es, ne æger eras, nec abfuisti, nec militasti, nec in lega tione fuisti. Num aliud occurrit, quam illud, Se rusticus sum? Contra, quod palam est, dicet, L agere non potueris, assidere potuisti : et verum es Quare redeundum est rustico ad animum legum le toris: Impietatem punire voluit; ego autem impiz non sum. Contra que, disertus, Tu impie fecist

inquit, cum exhæredationem meruisti; licet te nostea vel poenitentia, vel ambitus, ad hoc genus optionis adduxerit. Præteren, propter te damnatus est pater : videbaris enim de causa pronuntiasse. Ad hæc rusticas. Tu vero causa damnationis fuisti: multos offenderas: inimicitias domui contraxeras. Hæc conjecturalia. Illud quoque, quod coloris loco rusticus dicit, patris fuisse tale consilium, ne universam domum periculo subjiceret. Hæc prima quæstione scripti et voluntatis continentur. Intendamus ultra animum. videamusque, an aliquid inveniri præterea possit, quo id modo fiat. Sedulo imitor quærentem, ut quaerere doceam; et, omisso speciosiore illo genere, ad utilitatem me submitto discentium. Omnes adhuc quæstiones ex persona petitoris ipsius duximus: cur non aliquid circa patrem quærimus? dictum vero est, Cui quis non affuerit, exhares erit. Cur non conamur et hic quærere, Num, cuicumque non affuerit? Facinus hoc sæpe in iis controversiis, in quibus petuntur in vincula, qui parentes suos non alunt, An eum, qui testimonium in filium impietatis reum dixit? an eum, qui filium lenoni vendidit? In hoc, de quo loquimur, patre, quid apprehendi potest ? Damnatus est. Numquid igitur lex ad absolutos tantum patres pertinet? dura prima fronte questio. Non desperemus: credibile est, hoc voluisse legum latorem, ne auxilia liberorum innocentibus deessent. Sed hoc dicere rustico verecundum est, quia innocentem fuisse patrem fatetur. Dat aliud argumentum controversia, Damnatus proditionis cum advocato exsulet. Vix videtur posse fieri, ut pæna filio in eodem patre, et si affuerit, et si non affuerit, constituta sit. Præterea lex ad exsules nulla pertinet. Non ergo credibile est, non advocato damnati scriptum: an possint enim bona esse ulla exsulis? Rusticus in utraque parte dubium facit. Disertus et verbis inhærebit, in quibus nulla exceptio est: et, propter hoc ipsum, panam esse constitu-

tam eis qui non affuerint, ne periculo exsilii deterreantur ab advocatione; et rusticum innocenti non affuisse dicet. Illud protinus non indignum, quod annotetur, posse ex uno statu duas generales fieri questiones. An quisquis ? an cuicumque ? Hec ex duabus personis quæsita sunt. E tertià autem, quæ est adversarii, nulla oriri quæstio potest, quia nulla fit ei de sua parte controversia. Nondum tamen cura deficiat. Ista enim omnia dici possent, etiam non restituto patre. Nec statim eo tendamus, quod occurrit ultro, a rustico restitutum. Qui id subtiliter quæret, aliquid spectabit ultra. Nam, ut genus species sequitur, ita speciem genus præcedit. Fingamus ergo ab alio restitutum : ratiocinativa atque collectiva quæstio orietur, An restitutio pro sublatione judicii sit, et perinde valeat, ac si judicium non fuisset ? Ubi tentabit rusticus dicere, ne impetrare quidem aliter potuisse suorum restitutionem uno præmio, nisi patre, perinde ac si accusatus non esset, revocato: quæ res advocati quoque pænam, tamquam is non affuisset. remiserit. Tum veniemus ad id quod primum occurrebat, a rustico restitutum esse patrem. Ubi rursus ratiocinamur. An rusticus restitutor accipi debeat pro advocato, quando id præstiterit, quod advocatus petiit; nec improbum sit pro simili accipi, quod plus est. Reliqua jam æquitatis sunt, utrius justius sit desiderium? Id ipsum adhuc dividitur, etiam si uterque sibi totum vindicaret? nunc utique, cum alter semissem, alter universa, fratre excluso ? Sed, his tractatis, etiam magnum momentum habet apud judices patris memoria, cum præsertim de bonis ejus quæratur. Erit ergo conjectura, Qua mente pater intestatus decesserit? Sed ea pertinet ad qualitatem. que alterius statûs instrumentum est. Plerumque autem in fine causarum de æquitate tractabitur, quia nihil libentius judices audiunt. Aliquando tamen hunc ordinem mutabit utilitas; ut, si in jure minus fiduciæ erit, æquitate judicem præparemus. Nihil habui amplius, quod in universum pracciperem. Nunc eamus per singulas causarum judicialium partes, quas ut persequi ad ultimam speciem (id est, ad singulas lites controversiasque) non possum; ita de generalibus scribere licet, ut, quæ in quem statum frequentissime incidant, tradam. Et, quia natura prima quæstio est, factumne sit? ab hac ordiar.

CAPUT II.

Conjectura omnis aut de re, aut de animo est. Utriusque tria tempora, præteritum, præsens, futurum. De re, et generales quæstiones sunt, et definitæ: id est. et quæ non continentur, et quæ continentur. De animo quæri non potest, nisi ubi persona est, et de facto constat. Ergo, cum de re agitur, aut, quid factum sit, in dubium venit, aut, quid fiat, aut, quid sit futurum: ut in generalibus, An atomorum concursu mundus sit effectus? an providentia regatur? an sit aliquando casurus? in definitis. An parricidium commiserit Roscius ? An regnum affectet Manlius? An recte Verrem sit accusaturus Q. Cacilius? In judiciis, prateritum tempus maxime valet : nemo enim accusat, nisi quæ facta sunt. Nam, et quæ fiant, et quæ futura sint, ex præteritis colliguntur. Quæritur et. Unde quid ortum? ut pestilentia, irâ Deûm, an intemperie cæli, an corruptis aguis, an noxio terræ halitu? Et, Quæ causa facti? ut. Quare ad Trojam quinquaginta reges navigaverint ? jurejurando adacti? an exemplo moti? an gratificantes Atridis? quæ duo genera non multum inter se distant. Ea vero, quæ sun præsentis temporis, si non argumentis, quæ necesse est præcessisse, sed oculis, deprehendenda sunt, non egent conjecturà : ut, si apud Lacedæmonios quæratur, An Athenis muri fiant? Sed et illud potest videri extra hoc propositum conjecturæ genus, cum de aliquo homine quæritur, quis sit? ut est quæsi-VOL. II.

tum contra Urbinia hæredes, si is, qui tamquam filius petebat bona, Clusinius Figulus esset, an Sosipater ? nam et substantia eius sub oculos venit, ut non possit quæri, an sit? quomodo, ultra oceanum, nec, quid sit? nec, quale sit? sed, [an quid] sit? Verum hoc quoque genus litis ex præterito pendet, An hic sit ex Urbinia natus Clusinius Figulus. Fuerunt autem tales nostris etiam temporibus controversiæ; atque aliquæ in meum quoque patrocinium inciderunt. Animi conjectura non dubie in omnia tempora cadit. Quâ mente Ligarius in Africa fuerit? Quâ mente Pyrrhus fædus petat ? Quomodo laturus sit Cæsar, si Ptolemæus Pompeium occiderit ? Quæritur per conjecturam et quantitas et qualitas, circa modum, speciem, numerum, An sol major quam terra? Luna globosa, an plana, an acuta? Unus mundus, an plures ? Itemque, extra naturales quæstiones. Maius bellum Trojanum, an Peloponnesiacum? Qualis clypeus Achillis? An unus Hercules? In iis autem, que accusatione ac defensione constant. unum est genus, in quo quæritur et de facto, et de auctore: quod interim conjunctam quæstionem habet, et utrumque pariter negatur ; interim separatam, cum et, factum sit, necne? et, si de facto constet, a auo factum sit? ambigitur. Ipsum quoque factum aliquando simplicem quæstionem habet, an homo perierit ? aliquando duplicem, veneno, an cruditate, perierit? Alterum est genus de facto tantum, cum, si id certum sit, non potest de auctore dubitari : tertium de auctore tantum, cum factum constat ; sed, a quo factum sit, in controversiam venit. Et, quod tertio loco posui, non est simplex. Aut enim reus fecisse tantummodo se negat, aut alium fecisse dicit. Sed ne in alterum quidem transferendi criminis una forma est. Interdum enim substituitur mutua accusatio, quam Græci αντικατηγοριαν vocant, postrorum quidam concertativam. Interdum in aliquam personam, quæ extra discrimen judicii est, transfertur, 🗱 alist certam, alias incertam; et, cum in certam, aut in extrariam, aut in ipsius, qui periit, voluntatem. In quibus similis, atque in αντικατηγορια, personarum, causarum, cæterorum, comparatio est : ut Ciexo, pro Vareno, in familiam Ancharianam; pro Scauro, circa mortem Bostaris, in matrem avertens crimen, facit. Est etiam illud huic contrarium comparationis genus, in quo uterque a se factum esse dicit : et illud, in quo non persone inter se, sed inse res, colliduntur, id est, non, uter fecerit? sed, utrum factum sit? Cum de facto et de auctore constat, de animo quæri potest. Nunc de singulis. Cum pariter utrumque negatur, hoc modo : Adulterium non commisi: Tyrannidem non affectavi. In cædis ac veneficii causis frequens est illa divisio, Non est factum; et, si est factum, ego non feci. Sed, cum dicimus, Proba hominem occisum, accusatoris tantum partes sunt : a reo nihil dici contra, præter aliquas fortasse suspiciones, potest, quas spargere quam maxime varie oportebit : quia, si unum aliquid affirmaris, probandum est, aut causa periclitandum. Nam, ut, cum inter id quod ab adversario, et id quod a nobis propositum est, quæritur, videtur utique alterum verum: ita, everso uno, quo defendimur, reliquum est, quo premimur. At, cum quærimus de ambiguis signis cruditatis et veneni, nihil tertium est : ideoque utraque pars, quod proposuit, tuetur. Interim autem ex re quæritur, veneficium fuerit, an cruditas ? cum aliqua ex ipsa, citra personam quoque, argumenta ducuntur. Refert enim, convivium præcesserit, an tristitia ? labor, an otium ? vigilia, an quies ? Ætas quoque ejus, qui perierit, discrimen facit. Interest, subito defecerit, an longiore valetudine consumtus sit ? Liberior adhuc in utramque partem disputatio, si tantum subita mors in quæstionem venit. Interim ex persona probatio rei petitur, ut propterea credibile sit, venenum fuisse, quia credibile est, ab hoc factum veneficium; vel contra. Cum vero de reo et de facto

queritur, naturalis ordo est, ut prius factum esse accusator probet, deinde a reo factum. Si tamen plures in personam probationes habuerit, convertet hunc ordinem. Defensor autem prius negabit esse factum: quia, si in hac parte vicerit, reliqua non necesse habet dicere; victo superest, ut tueri se possit. Illic quoque, ubi de facto tantum controversia est (quod si probetur, non possit de auctore dubitari), similiter argumenta et ex persona et ex re ducuntur. sed in unam facti quæstionem : sicut in illà controversia, (utendum est enim et his exemplis, quæ sunt discentibus magis familiaria.) Abdicatus medicinæ studuit. Cum pater ejus ægrotaret, desperantibus de eo cæteris medicis, adhibitus, sanaturum se dixit, si is potionem a se datam bibisset. Pater, accepta potionis epotâ parte, dixit, venenum sibi datum : filius, quod reliquum erat, exhausit : pater decessit : ille parricidii reus est. Manifestum est, quis potionem dederit, [quæ si veneni fuit,] nulla quæstio de auctore : tamen, an fuerit venenum, ex argumentis a persona ductis colligetur. Superest tertium, in quo factum esse constat aliquid : a quo sit factum? queritur. Ejus rei supervacuum est ponere exemplum. cum plurima sint hujusmodi judicia : ut, si hominem occisum esse manifestum est, vel sacrilegium commissum; is autem, qui arguitur fecisse, neget. Ex hoc nascitur αντικατηγορία. Utique hoc factum esse convenit, quod duo invicem objiciunt. In quo quidem genere causarum admonet Celsus, fieri id in foro non posse : quod neminem ignorare arbitror. De uno enim reo consilium cogitur: et, si qui sunt, qui invicem accusent, alterum judicium proferre necesse est. Apollodorus quoque αντικατηγοριαν duas esse controversias dixit: et sunt reverà, secundum forense jus, due lites. Potest tamen hoc genus in cognitionem venire senatûs, aut Principis. Sed, in judicio quoque, nihil interest actionum, utrum simul de atroque pronuntietur, an de uno seorsum. Quo in

genere semper prior debebit esse defensio : primum. quia natura potior est salus nostra, quam adversarii pernicies; deinde, quod plus habebimus in accusatione auctoritatis, si prius de innocentia nostra constiterit; postremo, quod ita demum duplex causa crit. Nam, qui dicit, Ego non occidi, habet reliquam partem, ut dicat, Tu occidisti : at, qui dicit, Tu occidisti. supervacuum habet postea dicere, Ego non occidi. Ha porro actiones constant comparatione: ipea comparatio non una via ducitur. Aut enim totam causam nostram cum totà adversarii causa componimus, aut singula argumenta cum singulis : quorum utrum sit faciendum, non potest, nisi ex insius litis utilitate, cognosci: ut Cicero singula, pro Vareno. comparat in primo crimine : est enim superior. cum persons alieni cum persona matris temere comparetur. Quare optimum est, si fieri poterit, ut singula vincantur a singulis : sed, si quando in partibus laborabimus, universitate pugnandum est. Sive invicem accusant; sive crimen reus citra accusationem in adversarium vertit, ut Roscius in accusatores suos, quamvis reos non fecisset; sive in ipsos, quos sua manu periisse dicemus, factum deflectitur; non aliter, quam, in iis que mutuam accusationem habent. utriusque partis argumenta inter se comparantur. Id autem genus, de quo novissime dixi, non solum in scholis sæpe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causâ. Nævii Aproniani solum quæsitum, *Præcipi*tatane esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte jecisset? Quam actionem equidem solam in hoc tempus emiseram; quod ipsum fecisse ductum juvenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cæteræ, quæ sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quæstum notariorum corruptæ, minimam partem mei habent. Est et alia duplex conjectura, huic αντικατηγορια non diversa, de præmiis ; ut in illa controversia. Tyrannus, suspicatus a medico suo datum sibi venenum, torsit eum: et, cum id dedisse se negaret, arcessit

alterum medicum : ille datum ei venenum dixit, sed se antidotum daturum: et dedit ei potionem, qua epotâ tyrannus decessit. De præmio duo medici contendunt. Nam, ut illic factum in adversarium transferentium, ita hîc sibi vindicantium, personæ, causæ, facultates, tempora, instrumenta, testimonia, comparantur. Illud quoque, etsi non est αντικατηγορια, simili tamen ratione tractatur, in quo citra accusationem quæritur, utrum factum sit? Utraque enim pars expositionem suam habet, atque eam tuetur: ut, in lite Urbiniana, petitor dicit, Clusinium Figulum flium Urbiniæ, acie victa, in qua steterat, fugisse ; jactatumque casibus variis, retentum etiam a rege, tandem in Italiam ac patriam suam, Marginos, venisse, atque ibi agnosci: Pollio contra, servisse eum Pisauri dominis duobus : medicinam factitâsse : manu missum alienæ se familiæ venali immiscuisse, ac, rogantem ut eis serviret, emtum. Nonne tota lis constat duarum causarum comparatione, et conjectură duplici atque diversă? Quæ autem accusantium atque defendentium, eadem petentium et inficiantium, ratio est. Ducitur conjectura primum a præteritis. In his sunt personæ, causæ, consilia, Nam is ordo est, ut facere voluerit, potuerit, fecerit. Ideoque intuendum, ante omnia, qualis sit, de quo agitur. Accusatoris autem est efficere, ut, si quid objecerit, non solum turpe sit, sed etiam crimini, de quo est judicium, quam maxime conveniat. Nam, si reum cædis impudicum vel adulterum vocet, lædat quidem infamia: minus tamen hoc ad fidem valeat, quam si audacem, petulantem, crudelem, temerarium, ostenderit. Patrono, si fieri poterit, id agendum est, ut objecta vel neget, vel defendat, vel minuat : proximum est, ut a præsenti quæstione separet. Sunt enim pleraque, non solum dissimilia, sed etiam aliquando contraria; ut, si reus furti prodigus dicatur, aut negligens. Neque enim videtur in eumdem et contemtus pecuniæ et cupiditas cadere. Si deerunt

hec remedia, ad illa declinandum est, non de hoc quæri, nec eum, qui aliquando peccaverit, utique commississe omnia; et hanc fiduciam fuisse accusatoribus falsa objiciendi, quod læsum et vulneratum reum speravêre hac invidia opprimi posse. Alia propositio est accusatoris, contra quam loci oriuntur. Sæpe a persona prior ducit argumenta defensor, et interim generaliter, incredibile esse a filio patrem. ab uxore virum occisum, ab imperatore proditam hostibus patriam. Facile respondetur, vel, quod omnia scelera in malos cadant, ideoque sæpe deprehensa sint: vel, quod indignum sit, crimina iosa atrocitate defendi : interim proprie, quod est varium. Nam dignitas et tuetur reum, et nonnunquam ipsa in argumentum facti convertitur, tamquam inde fuerit spes impunitatis : sed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuique ingenio vis est, in diversum trahuntur. Probi vero mores, et anteactæ vitæ integritas, nunquam non plurimum profuerint. Si nihil objicietur, patronus quidem in hoc vehementer incumbet: accusator autem ad præsentem quæstionem. de quâ solâ judicium sit, cognitionem alligabit, dicens, neminem non aliquando cæpisse peccare, nec [per syxama] ducendum scelus primum. Hoc in respondendo. Sic autem præparabit actione prima judicum animos, ut noluisse potius objicere, quam non potuisse, credatur. Eoque satius est, omni se anteactæ vitæ abstinere convicio, quam levibus aut frivolis aut manifesto falsis reum incessere, quia fides cæteris detrahitur : et, qui nihil objicit, omisisse credi potest maledicta, tamquam supervacua; qui vana congerit, confitetur vanum in anteactis argumentum, in quibus vinci, quam tacere, maluerit. Cætera, que a personis duci solent, in argumentorum locis exposuimus. Proxima est ex causis probatio, in quibus hæc maxime spectantur, ira, odium, metus, cupiditas, spes: nam reliqua in horum species cadunt. Quorum si quid in reum conveniet, accusatoris est efficere, ad quidquid faciendum cause valere videantur, easque, quas in argumentum sumet. augere. Si minus, illuc conferenda est oratio, aut aliquas fortasse latentes fuisse; aut nihil ad rem pertinere, cur fecerit, si fecit; aut etiam dignius esse odio scelus, quod non habuerit causam. Patronus vero, quoties poterit, instabit huic loco, ut nihil credibile sit factum esse sine causa. Quod Cicero vehementissime multis orationibus tractat: præcipue tamen, pro Vareno, qui omnibus malis premebatur: nam et damnatus est. At, si proponitur, Cur factum sit? aut falsam causam, aut levem, aut ignotam reo, dicet. Possunt esse aliquæ interim ignotæ: An hæredem habuerit ? An accusaturus fuerit eum, a quo dicitur occisus ? Si alia defecerint, non utique spectandas esse causas: nam quem posse reperiri, qui non metuat, oderit, speret? plurimos tamen hæe salvà innocentià facere. Neque illud est omittendum, non omnes causus in omnibus personis valere. Nam, ut alicui sit furandi causa paupertas, non erit idem in T. Curio Fabricioque momentum. De causa prius, an de persona, dicendum sit, quæritur : varieque est ab oratoribus factum : a Cicerone etianz prælatæ frequentissime causæ. Sed mihi, si neutro litis conditio præponderet, secundum naturam videtur incipere a persona. Nam hoc magis generale est : rectiorque divisio, Aut in nullo crimen credibile, aut in hoc. Potest tamen id ipsum, sicut pleraque, vertere utilitas. Nec tantum causæ voluntatis sunt quærendæ, sed interim et erroris, ut ebrietas, et ignorantia. Nam, ut hæc in qualitate crimen elevant, ita in conjectură premunt. Et persona quidem, nescio an unquam, utique in vero actu rei, possit incidere, de quâ neutra pars dicat : de causis frequenter quari nihil attinet, ut in adulteries, in furtie; quia illas per se ipsa crimina secum habent. Post hæc, intuenda videntur et consilia ; quæ late patent ; An credibile sit, reum sperare, id a se scelus effici posse ? an ignorari, cum fecisset ? an, etiam si ignoratum non esset, absolvi, vel pænå levi transigi, vel tardiore,

vel ez sua minus incommodi consecuturus, quam ex facto gaudii, videretur ? an etiam tanti putaverit, penem subire ? Post hac, An alio tempore, et aliter ficere, vel facilius, vel securius, potuerit ? ut dicit Gero, pro Milone, enumerans plurimas occasiones, quibus ab eo Clodius impune occidi potuerit. Prætres, cur potissimum in illo loco, illo tempore, illo modo, sit aggressus ; qui et ipse diligentissime tractatur, pro eodem, locus. An, etiam si nulla ratione ductus est. impetu raptus sit, et absque sententia? Nam vulgo dicitur, Scelera non habere consilium. An etiam consuctudine peccandi sit allectus? Excassa prima parte. An volucrit ? sequitur. An poinerit? Hic tractatur locus, tempus, ut furtum in loco clauso vel recluso, frequenti vel solo; tempore vel diurno, cum testes plures; vel nocturno, cum major difficultas. Inspiciuntur utique difficultates et occasiones, que sunt plurime : ideoque exemplis non egent. Hic sequens locus talis est, ut, si fieri non potuit, sublata lis sit : si potuit, sequatur quæstio, An fecerit? Sed hec etiam ad animi conjecturam pertinent : nam et ex his colligitur, An speraverit ? Ideo spectari debent et instrumenta, ut Clodii ac Milonis comitatus. Quæstio, An fecerit, incipit a secundo tempore, id est, præsenti; ac deinde conjuncto, hoc est, insequenti : quorum sunt sonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, similia. His accedunt signs (de quibus tractatum est); verba etiam et facta, quæque antecesserunt, quæque insecuta sunt. Hec aut nostra sunt, aut aliena. Sed verba magis nocent, aut minus. Magis nocent, et minus prosunt nostra, quam aliena : magis prosunt, et minus nocent, aliena, quam nostra. Facta autem interim magis prosunt nostra, interim aliena: ut, si quid, quod pro nobis sit, adversarius fecit: semper vero magis nocent nostra, quam aliena. Est et illa in verbis differentia, quod aut aperta sunt, aut dubia. Seu nostra seu aliena sunt, infirmiora in utrumque

sint necesse est dubia : tamen nostra sæpe magis nocent, ut in illà controversià : Interrogatus filius, ubi esset pater, dixit, Ubicumque est, vivit : at ille in puteo mortuus est inventus. Aliena, quæ sunt dubia, nunquam possunt nocere, nisi aut incerto auctore aut mortuo. Nocte audita est vox, Cavete turannidem : et, Interrogatus, cujus veneno moreretur, respondit. Non expedit tibi scire. Nam si est, qui possit interrogari, solvet ambiguitatem. Cum autem dicta factaque nostra defendi solo animo possint, aliena varie refutantur. De uno quidem maxime gemere conjecturalium controversiarum locuti videmur : et in omnes aliquid de his cadit. Nam depositi, furti, creditæ pecuniæ, et a facultatibus argumenta veniunt, An fuerit, quod deponeretur? et a personis, An illum deposuisse apud hunc, vel huic credidisse, credibile sit ? an petitorem calumniari, an reum in-Aciatorem esse, vel furem? Sed, etiam in furti reo, sicut in cædis, quæritur de facto, et de auctore. Crediti et depositi duæ sunt quæstiones, sed nonnunguam junctæ; An datum sit ? An redditum? Habent aliquid proprii adulterii causse, quod plerumque duorum discrimen est, et de utriusque vità dicendum: quamquam et id quæritur. An utrumque pariter defendi oporteat ? Cujus rei consilium nascetur ex causà. Nam, si adjuvabit pars altera, conjungam: si nocebit, separabo. Ne quis autem mihi putet temere excidisse, quod, plerumque duorum crimen esse adulterium, non semper, dixerim; potest accusari sola mulier incerti adulterii : Munera domi inventa sunt ; pecunia, cujus auctor non exstat; codicilli, dubium ad quem scripti. In falso quoque ratio similis : aut enim plures in culpam vocantur, aut unus. Et scriptor quidem semper tueri signatorem necesse habet, signator scriptorem non semper: nam et decipi potuit. Is autem, qui hos adhibuisse, et cui id factum dicitur, et scriptorem et signatores defendet. Iidem serumentorum loci in causis proditionis et affectates turanzidis. Verum illa scholarum consuetudo ituria in forum potest nocere, quod omnia, que in themate non sunt, pro nobis ducimus. Adulterium obiicis a quis testis 9 quis index 9 quod pretium 9 quis conacius 3 Venenum: ubi emi 9 a quo 9 quando 9 quanti ? per quem dedi ? Pro reo tyrannidis affectata: ubi sunt arma? avos contraxi satellites? No. que hac nego esse dicenda, et ipsis utendum pro perte susceptà. Nam, et in foro, si quando adversarins probare non poterit, desiderabo. Sed in foro [tantum] illam facultatem olim desideravimus, ubi non fere causa agitur, ut non aliquid ex his, aut plura nonantur. Huic simile est, quod in epilogis quidam. quibus volunt, liberos, parentes, nutrices accommodant: nisi quod magis concesseris, ea, que non sint posita, desiderare, quam dicere. De animo quomodo . querratur, satis dictum est, cum ita diviserimus, As poluerit ? an potuerit ? an fecerit? Nam, qua via tractatur An voluerit ; eadem, Quo animo fecerit ? Id enim est, An male facere voluerit? Ordo quoque rerum aut affert aut detrahit fidem; multo scilicet magis, res prout congruunt, aut repugnant. Sed hæc. nisi in inso complexu causarum, non deprehenduntur. Quærendum tamen semper, quid cui connectatur, et quid cui consentiat.

CAPUT III.

Sequitur conjecturam finitio. Nam, qui non potest dicere nihil fecisse, proximum habebit, ut dicat, non id fecisse, quod objicitur. Itaque plerumque legibus iisdem, quibus conjectura, versatur, defensionis tantum genere mutato: ut in furtis, depositis, adulteriis. Nam, quemadmodum dicimus, Non fecifurtum, non accepi depositum, un commisi adulterium; ita, Non est hoc furtum, non est hoc depositum, non est hoc adulterium. Interim a qualitate ad finitionem descenditur, ut in actionibus dementier.

malæ tractationis, reipublicæ læsæ; in quibus, si recte facta esse, que objiciuntur, dici non potest, illud succurrit, Non est hoe dementem esse, male tracture, remoublicam lædere. Finitio igitur est rei propositæ propria et dilucida et breviter comprehensa verbis enuntiatio. Constat maxime (sicut est dictum) genere, specie, differentibus, propriis: ut. si finias equum, (noto enim maxime utar exemplo) genus est animal; species, mortale; differentia, irrationale (nam et homo mortale erat); proprium, hinniens. Heec adhibetur orationi in pluribus causis. Nam tum est certum de nomine, sed quæritur, quæ res ei subjicienda sit; tum res est manifesta, sed de nomine non constat. De re cum dubium est, interim conjectura est, ut, si quæratur, quid sit Deus? Nam, qui id neget, Deum esse spiritum omnibus partibus immixtum, non hoc dicat, falsam esse illius divine nature appellationem: sicut Enicurus, qui humanam ei formam, locumque inter mundos, dedit: nomine uterque uno utitur: utrum sit in re. conjectat. Interim qualitas tractatur, ut. quid sit rhetorice? vis persuadendi, an bene dicendi scientia? Quod genus est in judiciis frequentissimum. Sic enim quæritur, an deprehensus in lupanari cum aliena uxore adulter sit? quia, non de appellatione, sed de vi facti ejus, ambigitur, an omnino peccârit, Nam, si peccavit, non potest aliud esse, quam adulter. Diversum est genus, cum controversia consistit in nomine, quod pendet ex scripto, nec versatur in judiciis, nisi propter verba, quæ litem generant. An, qui se interficit, homicida sit? An, qui tyrannum in mortem compulit, tyrannicida? An carmina magorum, veneficium? Res enim manifesta est; sciturque, non idem esse occidere se, quod alium; non idem occidere tyrannum, quod compellere ad mortem; non idem carmina, ac mortiferam potionem; quæritur tamen, an eodem nomine appellanda sint? Quamquam autem dissentire vix

audeo a Cicerone, qui, permultos secutus auctores, dicit. Anitionem esse de eodem, et de altero (semper enim neganti aliquod esse nomen, dicendum, quid sit potius); tamen in eamdem tres habeo velut snecies. Nam interim sic convenit quærere. An habendum sit adulterium in lupanari? Cum hoc negamus, non necesse est dicere, quid id vocetur, quia totum crimen inficiamur. Interim quæritur, An hoc furtum, sacrilegium? non, quin sufficiat, non esse sacrilegium; sed, quia necesse sit dicere. quid sit aliud: quo in loco utrumque finiendum est. Interim quæritur in rebus specie diversis, an et hoc codem modo sit appellandum, cum res utraque habeat suum nomen? ut amatorium, venenum. In omnibus autem hujus generis litibus, quæritur, an etiam hoc? quia nomen, de quo ambigitur, utique in alia re certum est. Sacrilegium est rem sacram de templo surripere: num et privatam? Adulterium, cum aliena uxore domi coire: an et in lupanari? Tyrannicidium, occidere tyrannum: an etiam in mortem compellere ? Ideoque συλλογισμος (de quo postea dicam) velut infirmior est finitio. quia in hac quæritur, an idem sit hujus rei nomen, quod alterius; illo, an perinde habenda sit hæc atque illa. Est et talis finitionum diversitas, ut quidam sentiunt, num idem diversis verbis comprehendatur; ut rhetorice, bene dicendi scientia, et eadem bene inveniendi, et bene enuntiandi, et dicendi secundum virtutem orationis, et dicendi, quid sit officii. Atque providendum, ut, si sensu non pugnent, comprehensione dissentiant. Sed de his disputatur, non litigatur. Opus est aliquando finitione obscurioribus et ignotioribus verbis, ut, quid sit clarigatio, proletarius. Erit et interim notis nomine verbis: ut, quid sit penus, quid litus. Quæ varietas efficit, ut eam quidam conjecturæ, quidam qualitati, quidam legitimis quæstionibus, subjecerint. Quibusdam ne placuit quidem omnino subtilis hæc, et ad morem dialecticorum formata, conclusio, ut disputationibus potius per argumenta verborum villatrix, quam in oratoris officio multum allat momenti. Licet enim valeat id sermone tantum. constrictum in vinculis suis habeat eum, qui resp surus est, et vel tacere, vel etiam invitum id. qu sit contra, cogat fateri : non eadem est tamen e in causis utilitas. Persuadendum enim iudici e qui, etiam si verbis devinctus est, tamen, nisi rei accesserit, tacitus dissentiet. Agenti vero q tanta est hujus præcisæ comprehensionis necessit An, si non dixero, Homo est animal ration mortale, non potero, expositis tot corporis animi proprietatibus, latius oratione ducta, vel a Diis et vel a mutis, discernere? Quid, quod nec uno m definitur res eadem, ut facit Cicero, Jouid enim go universos?] sed latiore varioque tractatu? omnes oratores plerumque fecerunt. Rarissima es apud eos reperietur illa ex consuetudine phile phorum ducta servitus (est enim certe servitus) certa se verba adstringendi. Idque faciendum. libris Ciceronis de Oratore, vetat M. Anton Nam est etiam periculosum, cum, si uno in ve sit erratum, totà causà cecidisse videamur: o maque est illa media via, qua utitur Cicero, Cæcina, ut res proponatur, verba non pericliten Etenim, recuperatores, non ea sola vis est, qua corpus nostrum vitamque pervenit, sed etiam m major ea, quæ, periculo mortis injecto, formie animum perterritum loco sæpe et certo de statu movet. Aut. cum finitionem præcedit probatio. in Philippicis, Cicero Servium Sulpicium occisun Antonio colligit; et in clausulâ demum ita finit ei profecto mortem attulit, qui causa mortis j Non negaverim tamen hæc quoque, ut expe causæ, esse facienda; et, si quando firma com hendi poterit, et brevi complexu verborum fin esse id tum elegans, tum etiam fortissimum, si n

r illa inexpugnabilis. Ejus certus ordo est, quid it? an hoe sit? et in hoc fere labor major est, ut nitionem confirmes, quam ut in rem finitionem apdices. In eo, quid sit? duplex opus est. Nam et cetra confirmanda est, et adversæ partis destrunda finitio. Ideoque in schola, ubi nobis insis finimus contradictionem, duos ponere debemus fines, uales utrimque esse optimi poterunt. At in foro rovidendum, num forte supervacua, et nihil ad susam pertinens, an ambigua, an contraria, an ommunis, sit finitio? quorum nihil accidere, nisi gentis culpă, potest. Ut recte autem finiamus, ita st, si prius in animo constituerimus, quid velimus fficere. Sie enim accommodari ad voluntatem verba oterunt. Atque, ut a notissimo exemplo, quo sit es lucidior, non recedamus; Qui privatam peuniam de templo surripuit, sacrilegii reus est. lulpa manifesta: quæstio est, an huic crimini nonen, quod est in lege, conveniat. Ergo ambigitur, In hoc sacrilegium sit? Accusator, quia de templo it surrepta pecunia, utitur hoc nomine. Reus, quia rivatam surripuerit, negat esse sacrilegium, sed urtum fatetur. Actor ergo ita finiet, Sacrilegium st surripere aliquid de sacro. Reus ita finiet. Sarilegium est surripere aliquid sacri. Uterque alerius finitionem impugnat. Ea duobus generibus vertitur, si aut falsa est, aut parum plena. Nam llud tertium, nisi stultis, non accidit, ut nihil ad jusestionem pertineat. [Falsa est, si dicas, Equus st animal rationale: nam est equus animal, sed rrationale. Quod autem commune cum alio est, lesinet esse proprium.] Hic reus falsam dicit esse initionem accusatoris: accusator autem non potest licere falsam rei. Nam est sacrilegium, surripere Biquid sucri. Dicit parum plenam: adjiciendum nim, aut ex sacro. Maximus autem usus, in aprobando refellendoque fine, propriorum ac differentium, nonnunguam etiam etymologia. Ous tamen omnia, sicut in cæteris, confirmat æquitas, nonnunguam etiam conjectura mentis. Etymologia maxime rara est: Quid enim est aliud tumultus. visi perturbatio tanta, ut major timor origiur 9 Unde etiam nomen ductum est tumultus. Circa propria ac differentia magna subtilitas; ut. cum quæritur, An addictus, quem lex servire, donec solverit, jubet, servus sit? altera pars finit ita. Servus est, qui est jure in servitute. Altera, qui in servitute est eo jure, quo servus; aut, ut antiqui dixerunt, qui servitutem servit. Que finitio, etiamsi distat aliquo, nisi tamen propriis et differentibus adjuvetur, inanis est. Dicet enim adversarius, servire cum servitutem, aut eo jure, quo servum. Videamus ergo propria differentiaque [liberorum,] quæ [libro quinto leviter in transitu attigeram. Servus, cummanu mittitur, fit libertinus; addictus, recepta libertate, est ingenuus: servus, invito domino, libertatem non consequetur; addictus, solvendo, citra voluntatem domini, consequetur: ad servum nulla lex pertinet; addictus legem habet. Propria liberi. quæ nemo habet, nisi liber, prænomen, nomen, cognomen, tribum : habet hæc addictus. Excusso quid sit? prope peracta est quæstio, an hoc sit? Id enim agimus, ut sit cause nostre conveniens finitio. Potentissima autem est in eâ qualitas; an amor, an insania? Huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit proprias esse finitionis, ex antecedentibus, consequentibus, adjunctis, repugnantibus, causis, effectis, similibus: de quorum argumentorum natura dictum est. Breviter autem, pro Cæcina, Cicero initia, causas, effecta, antecedentia, consequentia complexus est: Quid igitur fugiebant? propter metum. Quid metuebant? Vim videlicet. Potestis igitur principia negare, cum extrema conceditis? Sed similitudine quoque usus est, Quæ vis in bello ¥

:

appellatur, sa in otio non appellabitur? Sed etiam ex contrario argumenta ducuntur; ut si quæratur. An amatorium venenum sit, necne ? quia venenum amatorium non sit. Illud alterum genus quo sit manifestius adolescentibus meis. (meos enim semper stolescentes putabo) hic quoque fictæ controversiæ utar exemplo. Juvenes, qui convivere solebant, condituerunt, ut in litore congrent. Unius, qui cono defuerat, nomen tumulo, quem exstruxerant, inuripserunt. Pater ejus, a transmarina peregrinatione cum ad litus idem appulisset, lecto nomine, mependit se. Dicuntur hi causa mortis fuisse. Hic finitio est accusatoris, Per quem fuctum est, ut quis serierit, causa mortis est: rei est, Qui fecit quid sciens, per quod perire homini necesse est. Remota finitione, accusatori sat est dicere. Causa mortis fuistis: per vos enim factum est, ut homo periret: suia. nisi vos illud fecissetis, viveret. Contra, Non statim, per quem factum est, ut quis periret, is damnari debet, ut accusator, testis, judex rei capitalis. Nec, undecumque causa fluxit, ibi culpa est: ut, si cui quis profectionem suaserit, ut ad amicum accedat trans mare, et is naufragio perierit; ad cænam invitarit, et is, cruditate illic contracta, decesserit. Nec fuit in causa mortis solum adoles. centium factum, sed credulitas senis, et in dolore ferendo infirmitas; denique, si fortior fuisset aut prudentior, viveret. Nec mala mente fecerunt: et ille potuit, vel ex loco, tumulum, vel ex opere tumultuario, suspicari, non esse monimentum. Qui ergo puniri debent? in quibus omnia sunt homicidæ, præter manum. Est interim certa finitio. de quâ inter utramque partem convenit; ut Cicero dicit, Majestas est in imperio, atque in omni populi Romani dignitate. Quæritur tamen, An majestas minuta sit? ut in causa Cornelii quæsitum est. Sed hic etiam similis videri potest finitivæ: tamen, quia de finitione non ambigitur, judicatio est qualitas, atque ad eum potius statum reducenda, ad cujus forte quadam venimus mentionem; sed et erat ordine proximus locus.

CAPUT IV.

Est autem qualitas alia de summo genere, atque ea quidem non simplex. Nam, et qualis sit cuiusque rei natura, et quæ forma, quæritur: An immortalis anima? An humana specie Deus? et de magnitudine ac numero, Quantus sol? An anus mundus? Quæ omnia conjectura quidem colliguntur, questionem tamen habent in eo, qualia sint? Hæc et in suasoriis aliquando tractari solent; ut, si Cæsar deliberet. An Britanniam impugnet? quæ sit Oceani natura? an Britannia insula? (nam tum ignorabatur) quanta [in ea] terra? quo numero militum aggredienda? in consilium ferendum sit. Eidem qualitati succedunt facienda ac non facienda. appetenda, vitanda, que in sussorias quidem maxime cadunt, sed in controversiis quoque sunt frequentia; hac solà differentià, quia illic de futuris, hic de factis, agitur. Item demonstrativæ partis omnia sunt in hoc statu: factum esse constat: quale sit factum, quæritur. Lis est omnis aut de præmio, aut de pænå, aut de quantitate. Igitur primum genus cause aut simplex aut comparativum. Illic. quid æquum, hîc, quid æquius, aut quid æquissimum sit, excutitur. Cum de pæna judicium est, a parte ejus qui causam dicit, aut defensio est criminis, aut imminutio, aut excusatio, aut, ut quidam putant, deprecatio. Defensio longe potentissima est, qua ipsum factum, quod objicitur, dicimus honestum esse. Abdicatur aliquis, quod, invito patre, militarit, honores petierit, uxorem duxerit: tuemur, quod fecimus. Partem hanc vocant Hermagorei κατ' αντιληψίν, [ad intellectum id nomen referentes. Letine (ad verbum translatam non invenio) abso-

Istem appellant.] Etenim de re sola questio, justa sit es, necne? Justum omne continetur natura, vel constitutione: natura, quod sit secundum cujusque rei dignitatem. Hæc sunt pietas, fides, continentia. et talia. Adjiciunt et id, quod sit par. Verum id non temere intuendum est: nam et viscontra vim, et talio, nihil habent, adversum eum qui prior fecit, injustitiæ: et non, quoniam res pares sunt, etiam id est justum, quod antecessit. Illa utrimque justa, eadem lex, eadem conditio: ac forstan ne sint quidem paria, que ulla parte sunt dissimilia. Constitutio est in lege, more, judicato, pacto. Alterum est defensionis genus, in quo factum, per se improbabile, assumtis extrinsecus auxiliis tuemur: id vocant προσληπτικην. Latini hoc quoque: nam ad verbum transferunt: assumtiva enim dicitur causa. In quo genere fortissimum est, si crimen causa facti tuemur, qualis est defensio Orestis, oratio Milonis. Αντεγκλημα dicitur, quia omnis nostra defensio constat ejus accusatione, qui vindicatur. Occisus est, sed latro : exsectus, sed raptor. Est et illa ex causis facti ducta defensio priori contraria, in quâ neque factum ipsum per se (ut in absolutà questione) defenditur; neque ex contrario facto: sed ex aliqua utilitate aut reipublicæ aut hominum multorum, aut etiam ipsius adversarii, nonnunguam et nostrà, si modo id erit, quod facere nostrà causa fas sit: quod sub extrario accusatore, et legibus agente, prodesse nunquam potest, in domesticis disceptationibus potest. Nam et filiis pater in judicio abdicationis, et maritus uxori, si malæ tractationis accusabitur, et patri filius, si dementiæ causa erit, non inverecunde dicet, multum sua interfuisse. In quo tamen, incommoda vitantis melior, quam commoda petentis, est causa. Quibus similia etiam in verà rerum quæstione tractantur. Nam, quæ in scholis abdicatorum, hæc in foro exhæredatorum a parentibus, et bona apud centumviros re-

Эj

petentium, ratio est: que illic male tractationis. hîc rei uxoriæ, cum quæritur, Utrius culpa divortium factum sit? quæ illic dementiæ, hic petendi curatoris. Subjacet utilitati etiam illa defensio, zi peius aliquid futurum fuit. Nam, in comparatione malorum, boni locum obtinet levius: ut. si Mancinus fædus Numantinum sic defendat, quod periturus, nisi id factum esset, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus artistasis Græce nominatur: comparativum nostri vocant. Hæc circa defensionem facti; quæ si neque per se ipsam, neque adhibitis auxiliis dabitur, proximum est, in alium transferre crimen, si possumus. Ideoque etiam in hos, qui jam scripti sunt, status visa est cadere translatio. Interdum ergo culpa in hominem relegatur: ut. si Gracchus, reus fæderis Numantini, cujus metu leges populares tulisse in tribunatu videtur, missum se ab imperatore suo diceret. Interim derivatur in rem : ut, si is, qui testamento quid jussus non fecerit, dicat, per leges id fieri non potuisse. Hoc μεταστασιν dicunt. Exclusis quoque his, excusatio superest. Ea est aut ignorantia, ut. si quis fugition stigmata scripserit, eoque ingenuo judicato, neget, se liberum eum scisse; aut necessitatis, ut, cum miles ad commeatûs diem non affuit, dicit se fuminibus interclusum, aut valetudine. Fortuna quoque sæpe substituitur culpæ. Nonnunguam male fecisse nos, sed bono animo, dicimus. Utriusque rei multa et manifesta exempla sunt. Idcirco non est eorum necessaria expositio. Si omnia, qua supra scripta sunt, deerunt, videndum, an minui culps possit. Hic est ille, qui a quibusdam dicitur fieri. status quantitatis. Sed ea, cum sit aut pæne aut honoris, ex qualitate facti constituitur; coque nobis sub hoc esse statu videtur: sicut ejus quoque, que ad numerum refertur a Græcis: nam πηλικοτητα. et ποσοτητα dicunt; nos utrumque eadem appellatione complectimur. Ultima est deprecatio : quod genus cause plerique negărunt in judicium unquam venire. Quin Cicero quoque, pro Quinto Ligario, idem testari videtur, cum dicit, Causas, Cæsar, egi multas, et quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certe nunquam hoc modo: Ignoscite, judices; erravit; lapsus est; non putavit; si unquam posthac, et cætera. In senatu vero. et apud populum, et apud Principem, et ubicumque iaris clementia est, habet locum deprecatio. In qua plurimum valet, ex ipso qui reus est, hec tria in vità præcedere, si bene meritus, si spes in futurum innocenter victuri, et in aliquo usu futuri : præterea, si vel aliis incommodis, vel præsenti periculo, vel pœnitentia, videatur satis pœnarum dedisse; extra, nobilitas, dignitas, propinqui, amici. In eo tamen qui cognoscit, plurimum ponendum, si laus cam misericordis potius, quam reprehensio dissoluti, consecutura est. Verum et in judiciis, etiam si non toto genere cause, tamen ex parte magna, hic locus sene tractatur. Nam et divisio frequens est, etiam si fecisset, ignoscendum fuisse : idque in causis dubiis sæpe prævaluit; et epilogi omnes in eadem fere materià versari solent. Sed nonnunquam etiam reus hic totius summam constituit, si exhæredatum a se filium pater testatus fuerit elogio: propterea quod is meretricem amaverit. Nam omnis hic questio, an huic delicto pater debuerit ignoscere, et centumviri tribuere debeant veniam. Sed, etiam in formulis, cum pœnariæ sunt actiones, nos ita causam partimur, an commissa sit pæna? an exigi debeat? Id autem, quod illi viderunt, verum est, reum a judicibus hoc defensionis modo liberari non posse. De præmiis autem quæruntur duo, An ullo sit dignus, qui petit? an tanto? ex duobus, Uter dignior? ex pluribus, Quis dignissimus? Quorum tractatus ex ipso meritorum genere ducuntur. Et intuebimur non rem tantum, sive alleganda, sive comparanda erit; sed personam quoque: nam et multum in

terest, turannum juvenis occiderit, an senex: an femina: alienus, an conjunctus: et locum 1 tipliciter, in civitate tyrannis assueta, an lil semper : in arce, an domi : et quo modo factum ferro, an veneno; et quo tempore, bello, an pa an, cum depositurus esset eam potestatem; an, aliquid novi sceleris ausurus. Habetur in me gratia, periculum quoque, ac difficultas. Simili liberalitas a quo profecta sit, refert. Nam in paul gratior, quam in divite; dante beneficium, qu reddente; patre, quam orbo. Item, quam rem derit, et quo tempore, et quo animo; id est, nun aliquam spem suam? similiter alia. Et ideo qual maxima oratoris recipit opera; quia in utram partem plurimum est ingenio loci, nec usquam i tum affectus valent. Nam conjectura extrinse quoque adductas frequenter probationes habet. argumenta ex materia sumit : quale quidque vic tur, eloquentiæ opus est: hic regnat, hic impe hîc sola vincit. Huic parti subjungit Virgi causas abdicationis, dementiæ, malæ tractatio orbarum nuptias indicentium. Nam [et judiciv fere sic accidit; inventique sunt, qui has mate officiorum vocarent. Sed alios quoque nonnunqu hæ leges recipiunt status. Nam et conjectura aliquando in plerisque horum, cum se vel non cisse, vel bona mente fecisse, contendunt: a generis exempla sunt multa. Ét, quid sit demen ac mala tractatio, finitur. Nam juris quaestic plerumque leges præcurrere solent, et. [ex qui causis non fiat,] statutum. [Quod tamen facto fendi non poterit, jure nitetur. Et] quot et qui causis abdicare non liceat; et in quæ crimina m tractationis actio non detur: et cui accusare mentiæ non permittatur. Abdicationum formæ s duæ, altera criminis perfecti; ut, si abdicetur rap adulter; altera imperfecti, velut pendentis, et huc in conditione positi; quales sunt, in qui

abdicatur filius, qui non pareat patri. Illa semper asperam abdicantis actionem habet (immutabile est enim, quod factum est), hæc ex parte blandam, et suadenti similem (mavult enim pater corrigere, quam abdicare); at pro filiis in utroque genere submissam, et ad satisfaciendum compositam. A quo dissensuros scio, qui libenter patres figura lædunt: quod non ausim dicere nunquam eme faciendum (notest enim materia incidere, que hoc exigat); certe vitandum est, quoties aliter agi potest. Sed de figuris alio libro tractabimus. Non dissimiles autem abdicationum actionibus sunt malæ tractationis actiones: nam et ipas habent eamdem in accusationibus moderationem. Dementiæ quoque judicia, aut propter id quod factum est, aut propter id quod adhuc fieri vel non fleri potest, instituuntur. Et actor, in eo quod factum est, liberum habet impetum, sic tamen, ut factum accuset; ipsius patris, tamquam valetudine lapsi, misereatur; in eo vero, cujus libers mutatio est, diu roget et suadeat, et novissime dementiam rationi queratur obstare, non mores; quos quanto magis in præteritum laudaverit, tanto facilius probabit morbo esse mutatos. Reus, quoties causa patietur, debebit esse in defensione moderatus, quia fere ira, contentio, et concitatio, furori sunt similia. Omnibus his commune est, quod rei non semper defensione facti, sed excusatione ac venià, frequenter utuntur. Est enim domestica disceptatio, in qua et semel peccasse, et per errorem, et levius quam objiciatur, absolutioni nonnunquam sufficit. Sed alia quoque multa controversiarum genera in qualitatem cadunt. Injuriarum: quamquam enim reus aliquando fecisse negat, plerumque tamen hæc actio facto atque animo continetur. De accusatore constituendo, (que judicia divinationes vocantur: in quo genere Cicero quidem, qui mandantibus sociis Verrem accusabat, hac usus est divisione) spectandum, a quo maxime agi velint hi, quorum de ultione

quæritur; a quo minime velit is, qui accusatur. Frequentissime tamen he sunt questiones, uter majores causas habcat ; uter plus industriæ aut virium sit allaturus ad accusandum; uter id meliore fide facturus. Tutelæ præterea, in quo judicio solet quæri, an alia de re, quam de calculis, cognosci oporteat: an fides præstari debeat tantum. non etiam consilium et eventus. Cui simile est male gestæ procurationis ; in foro negotiorum gestorum : nam et mandati actio est. Præter hæc, finguntur in scholis et inscripti maleficii, in quibus aut hoc quæritur, an scriptum sit? aut hoc, an maleficium sit? raro utrumque. Male gesta legationis apud Gracos et veris causis frequens; ubi juris loco quæri solet. an omnino aliter agere, quam mandatum sit, liceat \$ et quousque sit legatus? quoniam alii in renuntiando sunt; ut in Heio, qui testimonium in Verrem dixerat post perlatam legationem. Plurimum tamen est in eo, quale sit factum. Reipublica læsæ. Hinc moventur quidem mille juris cavillationes. Quid sit rempublicam lædere? et. læseritne, an profuerit? et, ab ipso, an propter ipsum, læsa sit? in facto tamen plurimum inest. Ingrati quoque: in quo genere quæritur, An is, cum quo agitur, acceperit beneficium? quod raro negandum est: ingratus est enim, qui negat. An, quantum acceperit, reddiderit? an protinus, qui non reddiderit, ingratus sit? an potuerit reddere? an id, quod exigebatur, debuerit? quo animo sit? Simpliciores ille, injusti repudii, sub qua lege controversiæ illud proprium habent, quod a parte accusantis defensio est, et defendentis accusatio. Præterea, cum quis rationem mortis in senatu reddit: ubi una quæstio est juris, An is demum prohibendus sit, qui mori vult, ut se legum actionibus subtrahat; cætera qualitatis. Finguntur et testamenta, in quibus de solà quæratur voluntate; ut in controversià quam supra exposui, in quâ, de parte patrimonii quartâ, quam

pater dignissimo ex filiis reliquerat, contendunt philosophus, medicus, orator. Quod idem accidit, si orbee nuptias vindicant pares gradu, et si inter proninguos de idoneo guæratur. Sed nec omnes mihi persequi materias in animo est (fingi enim adhuc possunt): nec communes sunt earum questiones. quia positionibus mutantur. Hoc tantum admiror. Flavium (cujus apud me merito summa est auctoritas), cum Artem scholæ tantum componeret, tam anguste materiam qualitatis terminâsse. Quantitas quoque (ut dixi), etiamsi non semper, tamen plerumque eidem subjacet, seu modi est, seu numeri, Sed modus aliquando constat æstimatione facti. quanta sit culpa, quantumve beneficium ? aliquando jure, cum id in controversiam venit, qua quis legs puniendus vel honorandus sit? Stuprator an decem millia dare debeat (que pœna huic crimini constituta est), an, quia stupratus se suspendit, capite puniri, tamquam causa mortis? Quo in genere falluntur, qui ita dicunt, tamquam inter duas leges queratur. Nam de decem millibus nulla controversia est, que nec petuntur. Judicium redditur, an reus causa sit mortis? In conjecturam quoque eadem species cadit, cum, perpetuo an quinquennali sit exsilio multandus? in controversiam venit; num prudens cædem commiserit? quæritur. Illa quoque, quæ ex numero ducitur, pendet ex jure: An Thrasybulo triginta præmia debeantur? et, Cum duo fures pecuniam abstulerunt, separatim quadruplum quisque, an duplum, debeat? Sed hic factum quoque æstimatur; et tamen jus ipsum pendet ex qualitate.

CAPUT V.

Qui neque fecisse se negabit, neque aliud esse, quod fecerit, dicet, neque factum defendet, necesse est, in suo jure consistat; in quo plerumque actionia VOL. II. est questio: que non semper eadem est, ut quidam pataverunt. Nam et judicium antecedit, qualia sunt præturæ curiosa consilia, cum de jure accusatoris ambigitur; et in ipsis frequentissime judiciis versatur. Est enim duplex ejus disceptationis conditio. quod aut intentio aut præscriptio habet controversiam. Ac fuerunt, qui præscriptionis statum facerent, tamquam ea non iisdem omnibus, quibus cæteræ leges, quæstionibus contineretur. Cum ex præscriptione lis pendet, de ipså re quæri non est necesse. Ignominioso patri filius præscribit: de eo solo judicatio est, an liceat? Quoties tamen poterimus, efficiendum est, ut de re quoque bene sentiat : sic enim juri nostro libentius indulgebit : ut. in sponsionibus quæ ex interdictis fiunt, etiamsi non proprietatis est quæstio, sed tantum possessionis; tamen non solum possedisse nos, sed etiam nostrum possedisse, docere oportebit. Sed frequentius etiam quæritur de intentione. Vir fortis optet, quod volet: nego illi dandum, quidquid optaverit: non habeo præscriptionem, sed tamen voluntate contra verba, præscriptionis modo, utor. In utroque autem genere status idem fit. Porro lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut jubet, aut vetat, aut permittit. Litem habet aut propter se ipsam, aut propter alteram. Quæstio est aut in scripto, aut in voluntate. In scripto, aut apertum est, aut obscurum, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idem accipi volo de testamentis, pactis, stipulationibus, omni denique scripto: idem de voce. Et, quoniam quatuor hujus generis quæstiones vel status facimus, singulos percurram.

CAPUT VI.

Scripti et voluntatis frequentissima inter consultos quæstio est; et pars magna controversiæ juris hinc pendet: quo minus id in scholis accidere mirum est, ubi etiam ex industrià fingitur. Eius genus unum est, in quo et de scripto et de voluntate queritur. Id tum accidit, cum est in lege aliqua obscuritas, et in ea aut uterque suam interpretationem confirmat, et adversarii subvertit, ut hic, Fur quadruplum solvat: duo surripuerunt pariter decem millia: petuntur ab utroque quadragena: illi postulant, ut vicena conferant: nam et actor dicit, hoc esse quadruplum, quod petat, et rei hoc, quod offerant : voluntas quoque utrimque defenditur. 'Aut. cum de altero intellectu certum est, de altero dubium. Ex meretrice natus ne concionetur. Quæ filium habebat, prostare capit. Prohibetur adolescens concione. Nam de ejus filio, quæ ante partum meretrix fuit, certum est: an eadem hujus causa sit, dubium est; quia ex hac natus, et hæc meretrix est. Solet et illud quæri, quo referatur, quod scriptum est, Bis de cadem re ne sit actio: id est, hoc bis ad actorem, an ad actionem? Hæc ex jure obscuro. Alterum genus est ex manifesto: quod qui solum viderunt, hunc statum plani et voluntatis appellaverunt. In hoc altera pars scripto nititur. altera voluntate. Sed, contra scriptum, tribus generibus occurritur. Unum est, in quo, id servari semper non posse, ex ipso patet. Liberi parentes alant, aut vinciantur : non enim alligabitur infans. Hinc erit ad alia transitus, et divisio, num, quisquie non aluerit? num hic? Propter hoc, proponunt quidam tale genus controversiarum, in quo nullum argumentum est, quod ex lege ipsa peti possit, sed de eo tantum, de quo lis est, quærendum sit. Peregrinus, si murum adscenderit, capite puniatur. Cum hostes murum adscendissent, peregrinus eos depulit: petitur ad supplicium. Non erunt hîc separatæ quæstiones. An quisquis? an hic? quia nullum potest afferri argumentum contra scriptum vehementius eo, quod in lite est: sed hoc tantum, An ne servandæ quidem civitatis causa? Ergo et

equitate et voluntate pugnandum. Fieri tamen potest, ut ex aliis legibus exempla ducamus, per qua appareat, semper stari scripto non posse, ut Cicero, pro Cacina, fecit. Tertium, cum in ipsis verbis legis reperimus aliquid, per quod probemus, aliud legum latorem voluisse; ut in hac controversià: Qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo inventum magistratus alligavit. Hic, quia est verbum in lege deprehensus, satis etiam significatum videtur, non contineri lege, nisi. noxium ferrum. Sed, ut, qui voluntate nitetur. scriptum, quoties poterit, infirmare debebit; ita. qui scriptum tuebitur, adjuvare se etiam voluntate tentabit. In testamentis et illa accidunt, ut voluntas manifesta sit, scriptum nihil sit: ut in judicio Curiano, in quo nota L. Crassi et Screvolæ fuit contentio. Substitutus hæres erat, si postumus ante tutelæ suæ annos decessisset. Non est natus. Propinqui bona sibi vindicabant. Quis dubitaret, quin ea voluntas fuisset testantis, ut is, non nato filio, hæres esset, qui mortuo? sed hoc non scripserat. Id quoque, quod huic contrarium est, accidit nuper, ut esset scriptum, quod appareret scriptorem noluisse: Qui sestertium nummum quinque millia legaverat, cum emendaret testamentum, sublatis sestertiis nummis, argenti pondo posuit : quinque millia remanserunt. Apparuit tamen, quinque pondo dari voluisse; quia ille in argento legato modus et inauditus erat, et incredibilis. Sub hoc etiam statu generales sunt quæstiones, scripto, an volumtate, standum sit? quæ fuerit scribentis voluntas? [Tractatus] omnes qualitatis aut conjecturæ, de quibus satis dictum arbitror.

CAPUT VII.

Proximum est de legibus contrariis dicere, quia inter omnes Artium scriptores constat, in anti-

nomià duos esse scripti et voluntatis status; neque immerito; quia, cum lex legi obstet, utrimque contra scriptum dicitur, et quæstio est de voluntate: in utrâque id ambigitur, an utique illa lege sit utendum? Omnibus autem manifestum est, nunquam esse legem legi contrariam jure ipso (quia, si diversum jus esset, alterum altero abrogaretur), sed eas casu collidi, et eventu. Colliduntur autem aut pares inter se : ut, si optio tyrannicidæ et viri fortis comparentur, utrique data, quod velit, petendi potestate; hîc meritorum, temporis, præmii, collatio est: aut secum ipsæ, ut duorum fortium, duorum tyrannicidarum, duarum raptarum; in quibus non potest esse alia guastio, quam temporis, utra prior sit; aut qualitatis; utra justior sit petitio. Diversa quoque leges confligunt, aut similes. Diverses, quibus, etiam citra adversam legem, contradici possit: nt in hac controversia. Magistratus ab arce ne discedat; Vir fortis optato, quæ volet, vel alià nullà obstante, quæri potest, an, quidquid optarit, accipere debeat? et a magistratu multa dicentur, quibus scriptum expugnatur, Si incendium in arce fuerit; si in hostes decurrendum. Similes, contra quas nihil opponi potest, nisi lex altera. Turannicidæ imago in gymnasio ponatur: contra, Mulieris imago in gymnasio ne ponatur. Mulier tyrannum occidit. Nam neque mulieris imago ullo alio casu poni potest, neque tyrannicidæ ullo alio casu submoveri. Impares sunt, cum alteri, multa sunt, quæ opponi possunt; alteri nihil, nisi quod in lite est; ut, cum vir fortis impunitatem desertoris petit : nam contra legem viri fortis (ut supra ostendi) multa dicuntur: adversus desertores scripta non potest, nisi optione, subverti. Item, aut confessum est ex utraque parte jus, aut dubium: si confessum est, hæc fere quæruntur: Utra lex potentior? ad Deos pertineat, an ad homines ? ad rempublicam,

an ad privatos? de honore, an de pænå? de magnis rebus, an de parvis? permittat, an vetet, an imperet? Solet tractari et, Utra sit antiquior, et velut potentissima? utra minus perdat? ut in desertore, et viro forti, quod, illo non occiso, lex tota tollatur; occiso, sit reliqua viro forti alia optio. Plurimum tamen est in hoc. Utrum fleri sit melius atque æquius? de quo nihil præcipi, nisi proposità materià, potest. Si dubium; aut alteri, aut invicem utrique, de jure fit controversia : ut in re tali, Patri in filium, patrono in libertum, manús injectio sit: liberti hæredem sequantur. Liberti filium quidam fecit hæredem; invicem petitur manus injectio: et patronus negat, jus patris illi fuisse, quia ipse in manu patroni fuerit. Duplices leges, sicut duæ, colliduntur: ut, Nothus, ante legitimum natus, legitimus sit : post legitimum, tantum civis. Quod de legibus, idem de senatûs-consultis dictum : quæ si aut inter se pugnent, aut obstent legibus, non tamen aliud sit ejus statûs nomen.

CAPUT VIII.

Syllogismus habet aliquid simile scripto et voluntati, quia semper pars in eo altera scripto nititur: sed hoc interest, quod illic contra scriptum dicitur, hic super scriptum; illic, qui verba defendit, hoc agit, ut fiat utique, quod scriptum est; hîc, ne aliud, quam scriptum est. Ejus nonnulla etiam cum smitione conjunctio. Nam sexpe, si snitio infirma est, in syllogismum delabitur. Sit enim lex, Venesca capite puniatur. Sæpe secubanti amatorium dedit; eumdem repudiavit: per propinquos rogata, ut rediret, non est reversa: suspendit se maritus. Muleir venescii rea est. Fortissima est actio dicentis amatorium venenum esse. Id erit snitio; que si parum valebit, siet syllogismus: ad quem, velut

remissa priore contentione, veniemus, an perinde puniri debeat, ac si virum veneno necasset? Ergo hic status ducit, ex eo quod scriptum est, id quod incertum est; quod quoniam ratiocinatione colligitur, ratiocinativus dicitur. In has autem fere species venit, An, quod semel jus est, idem et sapius? Incesti damnata, et precipitata de saxo, vixit: repetitur. An, quod in uno, et in pluribus? Qui duos uno tempore tyrannos occidit, duo præmia petit. An. quod ante, et postea? Raptor profugit : rapta nupsit; reverso illo, petit optionem. An, quod in toto, idem in parte? Aratrum accipere pignori non licet; vomerem accipit. An, quod in parte, idem in toto? Lanas vehere Tarento non licet: oves vexit. In his syllogismis scripto alter nititur; alter non satis cautum esse dicit. Postulo, ut præcipitetur incesta ; lex est : et rapta optionem petit : et in ove lanæ sunt : similiter alia. Sed. quia responderi potest, Non est scriptum, ut sæpius præcipitetur damnata, aut quandocumque rayta optet. aut tyrannicida duo præmia accipiat; nihil de vomere cautum, nihil de ovibus: ex eo quod manifestum, colligitur, quod dubium est. Maioris pugnæ est, ex scripto ducere, quod scriptum non est. Qui patrem occiderit, culleo insuatur : matrem occidit. Ex domo in ius educere ne liceat: tabernaculis eduxit. In hoc genere hæc quæruntur: An, quoties propria lex non est, simili sit utendum? an id, de quo agitur, ei, de quo scriptum est, simile sit? Simile autem et maius est, et par, et minus. In illo priore, an satis lege cautum sit? an et, si parum cautum est, hac sit utendum? In utroque, de voluntate legum latoris. Sed de æquo tractatus potentissimi.

CAPUT IX.

Amphiboliæ species sunt innumerabiles, adeo, ut philosophorum quibusdam nullum videatur esse verbum, quod non plura significet; genera admodum pauca. Aut enim vocibus accidit singulis, aut conjunctis. Singula afferunt errorem, cum pluribus rebus aut hominibus eadem appellatio est; δμωνυμια dicitur, ut Gallus; utrum enim avem, an gentem, an nomen, an fortunam corporis, significet, incertum est: et Ajax, Telamonis an Oilei filius. Verba quoque quædam diversos intellectus habent, ut cerno. Que ambiguitas plurimis modis accidit: unde fere lites, præcipue ex testamentis, cum de libertate, aut etiam de hæreditate, contendunt ii, quibus idem nomen est; aut, quid sit legatum, quæritur. Alterum est, in quo alia integro verbo significatio est, alia diviso: ut ingenua, et armamentum, et Corvinum, ineptæ sane cavillationes, ex quo tamen Græci controversias ducunt : inde audytpis illa vulgata, cum quæritur, Utrum aula, quæ ter ceciderit, an tibicina, si ceciderit, debeat publicari. Tertis est ex compositis, ut si quis corpus suum in occulto loco poni jubeat, circaque monimentum multum agri ab hæredibus in tutelam cinerum, ut solet, leget, [Sit litus occultum.] Sic, apud Græcos, contendit Aswy et Πανταλεων, cum scriptura dubia est, bona omnia Λεοντι, an bona Πανταλεοντι relicta sint. In conjunctis plus ambiguitatis. Fit autem per casus: ut.

Aio, te, Æacida, Romanos vincere posse.

Per collocationem, ubi dubium est, quid quo referri oporteat; ac frequentissime, cum id, quod medium est, utrimque possit trahi, ut de Troilo Virgilius, Lora tenens tamen... Hic, utrum, quod teneat tamen lora, an, quamvis teneat, tamen trahatur, quæri potest. Unde controversia illa, Testa-

mento quidam jussit poni statuam auream hastam tenentem. Quæritur, statua hastam tenens aurea esse debeat, an hasta esse aurea in statua alterius materiæ? Fit per flexum idem magis,

Quinquaginta ubi erant centum inde occidit Achilles.

Sæpe, utri duorum antecedentium sermo subjunctus sit, in dubio est: unde est controversia, Hæres meus uxori meæ dare damnas esto argenti, quod elegerit, pondo centum. Uter eligat, quæritur. Verum id, quod ex his primum est, mutatione casuum, sequens divisione verborum aut translatione, emendatur, tertium adjectione. Accusativi geminatione facta amphibolia solvitur ablativo: ut illud, Lachetem audivi percussisse Demeam, fiat, a Lachete percussum Demeam. Sed ablativo ipsi, ut in primo diximus, inest naturalis amphibolia. Calo decurrit aperto: utrum per apertum cœlum, an cum apertum esset. Divisio respiratione et mora constat: statuam, deinde, auream hastam; vel statuam auream, deinde, hastam. Adjectio talis est, argentum, quod elegerit ipse, ut hæres intelligatur; vel ipsa, ut uxor. Adjectione facta amphibolia, qualis sit, Nos flentes illos deprehendimus, detractione solvetur. Pluribus verbis emendandum, ubi est id, quod, quo referatur, dubium est, et ipsum est ambiguum. Hæres meus dare illi damnas esto omnia sua. In quod genus incidit Cicero, loquens de C. Fannio. Îs soceri instituto, quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat; præsertim cum ille Q. Scævolam sibi minorem natu generum prætulisset. Nam id sibi et ad socerum referri, et ad Fannium, potest. Productio quoque, in scripto, et correptio, in dubio relicta, causa est ambiguitatis: ut in hoc. Cato. Aliud enim ostendit brevis secunda syllaba casu nominativo, aliud eadem syllaba producta casu dativo aut ablativo. Plurimæ

præterea sunt aliæ species, quas persequi nihil necesse est. Nec refert, quo modo facta sit amphibolia, aut quo resolvatur. Duas enim res significari manifestum est; et, quod ad scriptum vocemve pertinet, in utramque par est partem. Ideoque frustra præcipitur, ut in hoc statu vocem ipsam ad nostram partem conemur vertere. Nam, si difieri potest, amphibolia non est. Amphiboliæ autem omnis in his erit quæstio, aliquando, Uter sit secundum naturam magis sermo? semper, utrum sit æquius? utrum is, qui sic scripsit, ac sic dixit, sic volucrit? Quarum in utramque partem satis, ex his quæ de conjecturà et qualitate diximus, præceptum est.

CAPUT X.

Est autem quædam inter hos status cognatio. Nam, et in finitione, que sit voluntas nominis, que, ritur : et in syllogismo, qui secundus a finitione status est, spectatur, quid voluerit scriptor; et ex contrariis legibus duos esse scripti et voluntatis status apparet. Rursus et finitio quodammodo est amphibolia, cum in duas partes diducatur intellectus nominis. Scriptum et voluntas habet in verbis [vocis] quæstionem; quod idem in antinomia petitur, Ideoque omnia hæc quidam scriptum et voluntatem esse dixerunt: alii in scripto et voluntate amphiboliam esse, quæ facit quæstionem. Sed distincts sunt. Aliud est enim obscurum jus, aliud ambiguum. Igitur finitio in natura ipsa nominis quastionem habet generalem, et quæ esse etiam citra complexum causæ possit: scriptum et voluntas de eo disputat verbo, quod est in lege: syllogismus de eo, quod non est. Amphibolia lis in diversum trahit: legum contrariarum ex diverso pugna est. Neque immerito et recepta est a doctissimis hec differentia, et apud plurimos ac prudentissimos durat. Et de hoc quidem genere disceptationis, etiamsi non

omnia tradi, tamen aliqua, potuerunt. Sunt alia, que, nisi proposità, de qua dicendum est, materia, viam docendi non præbeant. Non enim causa universa in quastiones ac locos diducenda est: sed hæ ipsæ partes habent rursus ordinem suum. Nam et in procemio primum est aliquid, et secundum, ac deinceps. Et quæstio omnis ac locus habet suam dispositionem, ut theses etiam simplices. [Nisi forte] satis erit dividendi peritus, qui controversiam in hæc diduxerit, an omne præmium viro forti dandum sit, an ex privato, an nuptia, an ea que nupta sit, an hæc? deinde, cum fuerit de prima quæstione dicendum, passim, et ut quidque in mentem veniet. [miscuerit?] non primum in ea scierit esse tractandum, Verbis legis standum sit, an voluntate? hujus ipsius particulæ aliquod initium fecerit? deinde, proxima subnectens, struxerit orationem, ut pars ĥominis est manus, ejus digiti, illorum quoque articuli? Est et hoc, quod scriptor demonstrare non possit, nisi certà definitàque materià. Sed quid una faciat, aut altera, quin immo centum ac mille, in re infinità, atque materià? Præceptoris est, in alio atque alio genere quotidie ostendere, quis ordo sit rerum, et quæ copulatio; ut paulatim fiat usus, et ad similia transitus. Tradi enim omnia, quæ ars efficit, non possunt. Nam quis pictor omnia, quæ in rerum natura sunt, adumbrare didicit? sed, perceptà semel imitandi ratione, assimulabit, quidquid acceperit. Quid enim? non faber vasculum aliquod, quale nunquam viderat, facit? Quædam vero non docentium sunt, sed discentium. Nam et medicus, quid in quoque valetudinis genere faciendum sit; quid quibus signis providendum, docebit: vim sentiendi pulsus venarum, caloris motus, spiritûs meatum, coloris distantiam, quæ sua cujusque sunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus a nobis; et cum causis deliberemus, cogitemusque, homines

ante invenisse artem, quam docuisse. Illa enim potentissima est, quæque vere dicitur æconomica totius causæ dispositio, quæ constitui, nisi velut in re præsenti, non potest: ubi assumendum procemium, ubi omittendum? ubi utendum expositione continua, ubi partita? ubi ab initiis incipiendum, ubi, more Homerico, a mediis, vel ultimis? ubi omnino non exponendum? quando a nostris, quando ab adversariorum, propositionibus incipiamus? quando a firmissimis probationibus, quando a levioribus? quando in causa proponendæ proœmiis quæstiones? qua præparatione præmuniendæ? quid judicis animus accipere possit statim dictum, quo paulatim deducendus? singulis, an universis opponenda refutatio? reservandi perorationi, an per totam orationem, diffundendi affectus? de jure prius, an de æquitate, dicendum? an anteacta crimina, an de quibus judicium est, prius objicere vel diluere conveniat? Si multiplices cause erunt, quis ordo faciendus, que testimonia, tabulæve, cujusque generis in actione recitandæ? quæ reservandæ? Hæc est velut imperatoria virtus copias suas partientis ad casus prœliorum, retinentis partes propter castella tuenda, custodiendasve urbes, petendos commeatus, obsidenda itinera, mari denique ac terrà dividentis. Sed hæc in oratione præstat omnia, cui affuerint natura, doctrina, studium. Quare nemo exspectet, ut alieno tantum labore sit disertus. Vigilandum ducat, iterum enitendum, pallendum: est facienda sua cuique vis, usus, sua ratio: non respiciendum ad hæc, sed in promtu habenda: nec tamquam tradita, sed tamquam innata. Nam viam demonstrare velociter ars potest, si qua est: verum ars satis præstat, si copias eloquentiæ ponit in medio: nostrum est uti eis scire. Reliqua partium est demum dispositio; et in his ipsis primus aliquis sensus, et secundus, et tertius: qui non modo ut sint ordine collocati, elaborandum

est, sed ut inter se juncti, atque ita coherentes, ne cumissura pelluceat: corpus sit, non membra. Quod ita continget, si et, quid in quoque conveniat, viderimus, et ut verbs verbis applicemus, non pugnantia, sed quas invicem complectantur. Ita res diverse distantibus ex locis, quasi invicem ignotes, non collidentur, sed aliqua societate cum prioribus ac sequentibus se, copulaque, tenebunt: ac videbitur non solum composita oratio, sed etiam continua. Verum longius fortasse progredior fallente transitu, et a dispositione ad elocutionis præcepta labor; quod proximus liber inchoabit.

M. FABII QUINTILIANI

DE

INSTITUTIONE ORATORIÂ

LIBER OCTAVUS.

PROŒMIUM.

His fere, quæ in proximos quinque libros collata sunt, ratio inveniendi, atque inventa disponendi, continetur: quam ut per omnes numeros penitus cognoscere, ad summam scientiæ necessarium est. ita incipientibus brevius ac simplicius tradi magis convenit. Aut enim difficultate institutionis tam numerosæ atque perplexæ deterreri solent; aut, eo tempore, quo præcipue alenda ingenia, atque indulgentia quadam enutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur; aut, si hæc sola didicerint, satis se ad eloquentiam instructos arbitrantur; aut. quasi ad certas quasdam dicendi leges alligati, conatum omnem reformidant. Unde existimant accidisse. ut qui diligentissimi Artium scriptores exstiterunt. ab eloquentià longissime fuerint. Vià tamen opus est incipientibus, sed ea plana, et, cum ad ingrediendum, tum ad demonstrandum, expedità. Elicat

itaque peritus ille preceptor ex omnibus optima : et tradat ea demum in præsentia, quæ placent, remotà refutandi cætera mora. Sequuntur enim discipuli, quo duxeris. Mox, cum robore discendi, crescet etiam eruditio. Iidem primo solum iter credant esse. in quod inducentur, mox illud cognituri etiam optimum. Sunt autem neque obscura neque ad percipiendum difficilia, que scriptores diversis opinionibus pertinaciter tuendis involverunt. Itaque, in toto artis hujusce tractatu, difficilius est judicare, quid doceas, quam, cum judicâris, docere: præcipueque in duabus his partibus perquam sunt pauca, circa quæ si is, qui instituetur, non repugnaverit, pronum ad cætera habiturus est cursum. Nempe enim plurimum in hoc laboris exhausimus, ut ostenderemus rhetoricen bene dicendi scientiam, et utilem, et artem, et virtutem esse : materiam ejus res omnes, de quibus dicendum esset. Tum et eas in tribus fere generibus, demonstrativo, deliberativo, judicialique, reperiri. Orationem porro omnem constare rebus et verbis: in rebus intuendam inventionem. in verbis elocutionem, in utrisque collocationem: quæ memoria complecteretur, actio commendaret. Oratoris officium docendi, movendi, delectandi partibus contineri. Ex quibus ad docendum, expositio et argumentatio; ad movendum, affectus pertinerent; quos per omnem quidem causam, sed maxime tamen in ingressu ac fine, dominari. Nam delectationem, quamvis in utroque sit eorum, magis tamen propries in elecutione partes habere. Quastiones alias infinitas, alias finitās, quæ personis, locis, temporibus, continerentur. In omni porro materià tria esse quærenda, an sit? quid sit? quale sit? His adjiciebamus, demonstrativam laude ac vituperatione constare. In ea, quæ ab ipso de quo diceremus, quæ post eum, acta essent, intuendum. Hoc opus tractatu honestorum utiliumque constare. Suasoriis accedere tertiam partem ex conjectură, possetne

fieri, et, an esset futurum, de quo deliberaretur. Hic præcipue diximus spectandum, quis, apud quem, quid, diceret. Judicialium causarum alias in singulis, alias in pluribus controversiis consistere : et in quibusdam sufficere modo intentionem, modo depulsionem: porro depulsionem omnem inficiatione duplici, factumne, et an hoc factum esset; præteres. defensione ac translatione, constare. Quæstionem aut ex facto aut ex scripto esse. Ex facto, de rerum fide, proprietate, qualitate. Ex scripto, de verborum vi, aut voluntate: in quibus vis tum causarum, tum actionum, inspici soleat, quæque aut scripti et voluntatis, aut ratiocinatives, aut ambiguitatis, aut legum contrariarum, specie continetur. In omni porro causa judiciali quinque esse partes; quarum exordio conciliari audientem, narratione causam proponi, confirmatione roborari, refutatione dissolvi, peroratione aut memoriam judicis refici, aut animos moveri. His argumentandi et afficiendi locos, et quibus generibus concitari, placari, resolvi judices oportet, adjecimus. Accessit ratio divisionis. Credere modo, qui discet, velit, certam quamdam viam esse, in quâ multa, etiam sine doctrina, præstare debeat per se ipsa natura; ut hæc, de quibus dixi, non tam inventa a præceptoribus, quam, cum fierent, observata, esse videantur. Plus exigunt laboris et cura, quæ sequuntur. Hinc enim jam elocutionis rationem tractabimus, partem operis (ut inter omnes oratores convenit) difficillimam. Nam et M. Antonius, cujus supra habuimus mentionem, ait a se disertos visos esse multos, eloquentem autem neminem. Disertis satis putat, dicere que oporteat: ornate autem dicere, proprium esse eloquentissimi. Que virtus si usque ad eum in nullo reperta est, ac ne in ipso quidem, aut L. Crasso, certum est, et in his et in prioribus eam desideratam, quia difficillima fuit. Et Marcus Tullius inventionem quidem ac dispositionem prudentis hominis putat, eloquentiam ora-

toris. Ideoque præcipue circa partis hujus præcepta elaboravit. Quod cum merito fecisse, etiam inso rei. de qua loquimur, nomine palam declaratur. Eloqui enim hoc est, omnia, quæ mente conceperis, promere, atque ad audientes perferre; sine quo supervacua sunt priora, et similia gladio condito, atque intra vaginam suam hærenti. Hoc itaque maxime docetur: hoc nullus, nisi arte, assequi potest; huc studium adhibendum; hoc exercitatio petit, hoc imitatio: hîc omnis ætas consumitur: hoc maxime orator oratore præstantion: hoc genera ipsa dicendi alia aliis potiora. Neque enim Asiani, aut quocumque alio genere corrupti, res non viderunt, aut eas non collocaverunt: neque, quos aridos vocamus, stulti, aut in causis cæci fuerunt : sed his judicium in eloquendo ac modus, illis vires, defuerunt; ut apparent, in hoc et vitium et virtutem esse dicendi. Non ideo tamen sola est agenda cura verborum. Occurram enim necesse est, et, velut in vestibulo protinus apprehensuris hanc confessionem meam, resistem iis, qui, omissa rerum (qui nervi sunt in causis) diligentia, quodam inani circa voces studio senescunt: idque faciunt gratia decoris, quod est in dicendo (mea quidem opinione) pulcherrimum, sed, cum sequitur, non cum affectatur. Corpora sana, et integri sanguinis, et exercitatione firmata, ex iisdem his speciem accipiunt, ex quibus vires: namque et colorata, et adstricta, et lacertis expressa sunt ; sed, eadem si quis vulsa atque fucata muliebriter comat, fædissima sunt ipso formæ labore. Et cultus concessus atque magnificus addit hominibus (ut Græco versu testatum est) auctoritatem: at muliebris et luxuriosus non corpus exornat, sed detegit mentem. Similiter illa translucida et versicolor quorumdam elocutio res insas effeminat, quæ illo verborum habitu vestiuntur. Curam ergo verborum, rerum volo esse sollicitudinem. Nam plerumque optima rebus cohserent, et cernuntur suo lumine: at nos quæri-F 3

mus illa, tamquam lateant semper, seque subducant Ita nunquam putamus circa id esse, de quo dicendum est : sed ex aliis locis petimus, et inventis vini afferimus. Majore animo aggredienda eloquentis est : quæ, si toto corpore valet, ungues polire. et capillum reponere, non existimabit ad curam suam pertinere. Sed evenit plerumque, ut hac diligentia deterior etiam fiat oratio: primum, quia sunt optima minime arcessita, et simplicibus atque ab ina veritate profectis similia. Nam illa, que curam fatentur, et ficta atque composita videri etiam volunt. nec gratiam consequentur, et fidem amittunt, propter id, quod sensus obumbrant, et velut læto gramine sata strangulant. Nam et, quod recte dici potest, circuminus amore verborum; et, quod satis dictum est, repetimus; et, quod uno verbo patet, pluribus oneramus; et pleraque significare melius putamus, quam dicere. Quid, quod nihil jam proprium placet, dum parum creditur disertum, quod et alius dixisset? A corruptissimo quoque poëtarum figuras seu translationes mutuamur; tum demum ingeniosi scilicet, si ad intelligendos nos opus sit ingenio. Atqui satis aperte Cicero præceperat, in dicendo vitium vel maximum esse, a vulgari genere orationis, atque a consuetudine communis sensús. abhorrere. Sed ille durus, atque ineruditus: nos melius, quibus sordent omnia, quæ natura dictavit; qui non ornamenta quærimus, sed lenocinia: quasi vero sit ulla verborum, nisi rei cohærentium, virtus; quæ ut propria sint, et dilucida, et ornata, et apte collocentur, si totà vità laborandum est, omnis studiorum fructus amissus est. Atque plerosque videas hærentes circa singula, et dum inveniunt, et dum inventa ponderant, ac dimetiuntur. Quod etiam si idcirco fieret, ut semper optimis uterentur, abominanda tamen hæc infelicitas erat, quæ et cursum dicendi refrenat, et calorem cogitationis exstinguit mora et diffidentia. Miser enim, et (ut sic dicam)

puper orator est, qui nullum verbum æquo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem, qui rationem quendi primum cognoverit, tum lectione multa et ionea copiosam sibi verborum supellectilem compuarit. et huic adhibuerit artem collocandi : deinde hec omnia exercitatione plurima roborarit, ut semper in promtu sint, et ante oculos. Namque hoc qui hoerit, ei res cum nominibus suis occurrent. Sed spus est studio præcedente, et acquisità facultate, et quasi reposità. Namque ista quærendi, judicandi, comparandi anxietas, dum discimus, adhibenda est. non cum dicimus. Alioqui, sicut qui patrimonium non parârunt, subinde quærunt; ita in oratione, qui non satis laborârunt. Si præparata vis dicendi fuerit. crunt in officio, sic ut non ad requisita respondere, sed ut semper sensibus inhærere videantur, atque ut umbra corpus sequi.

Tamen in hac ipså curà est aliquid satis. Nam. cum Latina, significantia, ornata, apte sint collocata. ouid amplius laboremus? Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, et cum singulis pæne syllabis commorandi; qui, etiam cum optima sint reperta, quærunt aliquid, quod sit magis antiquum. remotum, inopinatum; nec intelligunt, jacere sensus in oratione, in quâ verba laudantur. Sit igitur cura elocutionis quam maxima, dum sciamus tamen. nihil verborum causa esse faciendum, cum verba ipsa rerum gratià sint reperta; quorum ea sunt maxime probabilia, quæ sensum animi nostri optime promunt, atque in animis judicum, quod volumus, efficiunt. Ea debent præstare sine dubio et admirabilem et jucundam orationem; verum admirabilem non sic, quomodo prodigia miramur; et jucundam, non deformi voluptate, sed cum laude ad dignitatem conjunctà.

CAPUT I.

Igitur, quam Græci Ogagu vocant, Latine dicimus clocutionem. Eam spectamus in verbis aut singulis aut conjunctis. In singulis intuendum est, ut sint Latina, perspicua, ornata, et ad id, quod efficere volumus, accommodata; in conjunctis, ut collocata, ut figurata. Sed ea, quæ de ratione Latine atque emendate loquendi fuerunt dicenda, in libro primo, cum de grammatice loqueremur, exsecuti sumus, Verum illic tantum, ne vitiosa essent, præcepimus: hîc non alienum est admonere, ut sint quam minime peregrina et externa. Multos enim, quibus loquendi ratio non desit, invenias, quos curiose potius loqui dixeris, quam Latine: quomodo et illa Attica anus Theophrastum, hominem alioqui disertissimum, annotată unius affectatione verbi, hospitem dixit; nec alio se id deprehendisse interrogata respondit, quam quod nimium Attice loqueretur. Et in Tito Livio. miræ facundiæ viro, putat inesse Pollio Asinius quamdam Patavinitatem. Quare, si fieri potest, et verba omnia, et vox, hujus alumnum urbis oleant, ut orațio Romana plane videatur, non civitate donata.

CAPUT II.

Perspicuitas in verbis præcipuam habet proprietatem: sed proprietas ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est sus cujusque rei appellatio: quâ non semper utimur: nam et obscœna vitabimus, et sordida, et humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. In quo vitio cavendo, non mediocriter quidam errare solent, qui omnia, quæ sunt in usu, etiam si causæ necessitas postulet, reformidant; ut ille, qui in actione Ibericas harbas, se solo nequidquam intelligente, dicebat; nisi, irridens hanc vanitatem, Cassius Seyerus spar-

peuper orator est, qui nullum verbum æquo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primum cognoverit, tum lectione multa et idonea copiosam sibi verborum supellectilem compararit, et huic adhibuerit artem collocandi : deinde hac omnia exercitatione plurima roborarit, ut semner in promtu sint, et ante oculos. Namque hoc qui scerit, ei res cum nominibus suis occurrent. Sed epus est studio præcedente, et acquisità facultate, et quesi reposità. Namque ista quærendi, judicandi. comparandi anxietas, dum discimus, adhibenda est. non cum dicimus. Alioqui, sicut qui patrimonium non parârunt, subinde quærunt; ita in oratione, qui non satis laborârunt. Si præparata vis dicendi fuerit. erunt in officio, sic ut non ad requisita respondere. sed ut semper sensibus inhærere videantur, atque ut umbra corpus sequi.

Tamen in hac ipsa cura est aliquid satis. Nam, cum Latina, significantia, ornata, apte sint collocats, quid amplius laboremus? Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, et cum singulis pæne syllabis commorandi; qui, etiam cum optima sint reperta, quærunt aliquid, quod sit magis antiquum, remotum, inopinatum; nec intelligunt, jacere sensus in oratione, in qua verba laudantur. Sit igitur cura elocutionis quam maxima, dum sciamus tamen, nihil verborum causa esse faciendum, cum verba ipsa rerum gratia sint reperta; quorum ea sunt maxime probabilia, quæ sensum animi nostri optime promunt, atque in animis judicum, quod volumus, efficiunt. Ea debent præstare sine dubio et admirabilem et jucundam orationem ; verum admirabilem non sic, quomodo prodigia miramur; et jucundam, non deformi voluptate, sed cum laude ad dignitatem conjunctà.

nalia multa, et tam aurum et argentum, q Corinthium. Sed ne in his quidem virtus inspicitur. At illud jam non mediocriter pro quod hoc etiam laudari modo solet, ut pro tum, id est, quo nihil inveniri possit signif ut Cato dixit, C. Cæsarem ad evertendam bilicam sobrium accessisse; ut Virgilius a carmen, et Horatius acrem tibiam, Hannidirum. In quo modo illud quoque est a qu'traditum proprii genus ex appositis, quæ dicuntur, ut, Dulce mustum: et, Cum albis. De quo genere alio loco dicendum es

Etiam, quæ bene translata sunt, proprie lent. Interim autem, quæ sunt in quoque ger cipua, proprii locum accipiunt, ut Fabii plures imperatorias virtutes, Cunctator est tus. Possunt videri verba, quæ plus significa eloquuntur, in parte ponenda perspicuitati lectum enim adjuvant. Ego autem libentius sim retulerim ad ornatum orationis, quia intelligatur, efficit, sed, ut plus intelligatur. scuritas fit etiam verbis ab usu remotis; ut mentarios quis pontificum, et vetustissima fe exoletos scrutatus auctores, id ipsum peta ut, quæ inde contraxerit, non intelligantu enim aliqui famam eruditionis affectant, ut soli scire videantur. Fallunt etiam verba vel bus quibusdam magis familiaria, vel artium ut Atabulus ventus, et navis saccaria, et [i: sanum:] quæ vel vitanda apud judicem significationum earum, vel interpretanda su in his quæ *homonyma* dicuntur, ut, *Tauru* sit, an mons, an signum in cœlo, an nomen an radix arboris, nisi distinctum, non int Plus tamen est obscuritatis in contextu et e tione sermonis, et plures modi. Quare nec longus, ut eum prosequi non possit inter trajectione tam tardus, ut in hyperbaton f

differatur. Quibus adhuc pejor est mixtura verborum, qualis in illo versu,

Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus aras.

Etiam interjectione (quâ et oratores et historici frequenter utuntur, ut medio sermone aliquem inserant sensum) impediri solet intellectus, nisi, quod interponitur, breve est. Nam Virgilius, illo loco, quo pullum equinum describit, cum dixisset,

Nec vanos horret strepitus, ...

compluribus insertis, aliâ figurâ quinto demum versu redit,

..... Tum, si qua sonum procul arma dedére, Stare loco nescit.

Vitanda in primis ambiguitas, non hæc solum, de onjus genere supra dictum est, quæ incertum intellectum facit, ut, Chremetem audivi percussisse Demeam : sed illa quoque, quæ, etiamsi turbare non notest sensum, in idem tamen verborum vitium incidit: ut, si quis dicat, visum a se hominem librum scribentem. Nam, etiamsi librum ab homine scribi patent, male tamen composuerat, feceratque ambiguum, quantum in ipso fuit. Est etiam in quibusdam turba inanium verborum, qui, dum communem loquendi morem reformidant, ducti specie nitoris, circumeunt omnia copiosà loquacitate, quæ dicere volunt: ipsam deinde illam seriem cum alia simili jungentes, miscentesque, ultra quam ullus spiritus durare possit, extendunt. In hoc malum etiam a quibusdam laboratur : neque id novum vitium est, cum jam apud Titum Livium inveniam, fuisse præceptorem aliquem, qui discipulos obscurare, quæ dicerent, juberet, Græco verbo utens, σκοτισον. Unde illa scilicet egregia laudatio, Tanto melior: ne cgo quidem intellexi. Alii, brevitatis æmuli, necessaria quoque orationi subtrahunt verba; et, velut satis sit scire ipsos, quæ dicere velint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego otiosum sermonem dixe-

rim, quem auditor suo ingenio non intelligit.

Quidam, emutatis in perversum dictis, de figuris idem vitium consequentur Pessima vero sunt acre avonta, hoc est, que, verbis aperta, occultos sensus habent : ut, Conductus est cecus secus viam stare : et, qui suos artus morsu lacerasset, fingitur in scholis supra se cubásse. Ingeniosa hæc et fortia, ut ex ancipiti diserta credantur, perficiunt. At pervasit quidem jam multos ista persuasio, ut id jam demum eleganter atoue exquisite dictum putent, quod interpretandum sit. Sed auditoribus etiam nonnullis grata sunt hæc, quæ cum intellexerint, acumine suo delectantur, et gaudent, non quasi audiverint, sed quasi invenerint. Nobis prima sit virtus perspicuitas. propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio: nihil neque desit, neque superflust. Ita sermo et doctis probabilis, et planus imperitis erit.

Hæc est eloquendi observatio: nam, rerum perspicuitas quomodo præstanda sit, diximus in præceptis narrationis. Similis autem ratio est in omnibus. Nam, si neque pauciora quam oportet, neque plura, neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, et negligenter quoque audientibus aperta; quia id ipsum in consilio est habendum, non semper tam esse acrem judicis intentionem, ut obscuritatem apud se ipse discutiat, et tenebris orationis inferat quoddam intelligentiæ suæ lumen : sed multis eum frequenter cogitationibus avocari ; nisi tam clara fuerint, quæ dicemus, ut in animum ejus oratio, ut sol in oculos, etiamsi in eam non intendatur, incurrat. Quare, non, ut intelligere possit, sed, ne omnino possit non intelligere, curandum. Propter quod, etiam repetimus sæpe, quæ non satis percepisse eos, qui cognoscunt, putamus. Que cause utique nostra culpa dicta obscurius est; qua causa ad planiora et communia magis verba descendimus:

cum id ipsum optime fiat, quod nos aliquando non optime fecisse simulamus.

CAPUT III.

Venio nunc ad ornatum : in quo sine dubio plus. quam in cæteris dicendi partibus, sibi indulget orator. Nam emendate quidem ac dilucide dicentium tenue præmium est, magisque vitiis carere, quam ut aliquam magnam virtutem adeptus esse videaris. Inventio cum imperitis sæpe communis: dispositio modicæ doctrinæ credi potest: et, quæ sunt artes altiores, plerumque occultantur, ut artes sint : denique omnia hæc ad utilitatem causarum solam referenda sunt. Cultu vero atque ornatu se quoque commendat ipse, qui dicit : et in cæteris judicium doctorum, in hoc vero etiam popularem laudem, petit. Nec fortibus modo, sed etiam fulgentibus armis procliatus in causa est Cicero Cornelii: qui non assecutus esset, docendo judicem tantum, et utiliter demum, ac Latine, perspicueque dicendo, ut populus Romanus admirationem suam, non acclamatione tantum, sed etiam plausu, confiteretur. Sublimitas profecto, et magnificentia, et nitor, et auctoritas expressit illum fragorem. Nec tam insolita laus esset prosecuta dicentem, si usitata, et cæteris similis, fuisset oratio. Atque ego illos credo, qui aderant, nec sensisse, quid facerent, nec sponte judicioque plausisse, sed, velut mente captos, et, quo essent in loco, ignaros, erupisse in hunc voluptatis affectum. Sed ne causæ quidem parum confert idem hic orationis ornatus. Nam, qui libenter audiunt, et magis attendunt, et facilius credunt ; plerumque ipsà delectatione capiuntur: nonnunguam admiratione auferuntur. Nam et ferrum affert oculis terroris aliquid, et fulmina ipsa non tam nos confunderent, si vis eorum tantum, non etiam ipse fulgor, timeretur. Recteque

Cicero his insis ad Brutum verbis quadam in epistola. scribit, Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam judico. Aristoteles quoque eamdem petendam maxime putat. Sed hic ornatus (repetam enim) virilis, fortis, et sanctus sit; nec effeminatam levitatem, nec fuco eminentem colorem amet; sanguine et viribus niteat. Hoc autem adeo verum est. ut, cum in hac maxime parte sint vicina virtutibus vitia, etiam, qui vitiis utuntur, virtutis tamen his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat. me inimicum esse culte dicentibus. Non nego hanc esse virtutem; sed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis ostenderit lilia et violas, et amœnos fontes surgentes, quam ubi plena messis, aut graves fructu vites erunt? Sterilem platanum, tonsasque myrtos, quam maritam ulmum et uberes oleas præoptaverim? Habeant illa divites: licet: quid essent, si aliud nihil haberent?

Nullusne ergo etiam fructiferis adhibendus est decor? Quis negat? Nam et in ordinem certaque intervalla redigam eas arbores. Quid enim illo quincunce speciosius, qui, in quamcumque partem spectaveris, rectus est? Sed protinus in id quoque prodest, ut terræ succum æqualiter trahant. Surgentia in altum cacumina oleæ ferro coërcebo: in orbem se formosius fundet, et protinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cujus adstricta sunt ilia; sed idem velocior. Pulcher adspecta sit athleta, cujus lacertos exercitatio expressit, idem certamini paratior. Nunquam vera species ab utilitate dividitur. Sed hoc quidem discernere modici judicii est. Illud observatione dignius, quod hic ipse honestus ornatus pro materiæ genere debet esse variatus. Atque, ut a prima divisione ordiar, non idem demonstrativis, et deliberativis, et judicialibus causis conveniet. Namque illud genus, ostentationi compositum, solam petit audientium voluptatem:

ideoque omnes dicendi artes aperit, ornatumque orationis exponit; ut qui non insidietur, nec ad victoriam. sed ad solum finem laudis et gloriæ, tendat. Quare, quidquid erit sententiis populare, verbis nitidum, figuris jucundum, translationibus magnificum, compositione elaboratum, velut institor quidam eloquentiæ, intuendum, et pæne pertractandum dabit. Nam eventus ad ipsum, non ad causam, refertur. At, ubi res agitur, et vera dimicatio est, ultimus fit famæ locus. Præterea, non debet quisquam, ubi maxima rerum momenta versantur, de verbis esse sollicitus. Neque hoc eo pertinet, ut in his nullus sit ornatus, sed uti pressior et severior, eo minus confessus, præcipue ad materiam accommodatus. Nam et suadendo sublimius aliquid senatus, concitatius populus, et in judiciis publicæ capitalesque causæ poscunt accuratius dicendi genus. At privatum consilium, causasque paucorum (ut frequenter accidit) calculorum, purus sermo, et dissimilis curæ, magis decuerit. An non pudeat certam creditam pecuniam periodis postulare? aut circa stillicidia affici? aut in mancipii redhibitione sudare? Sed ad propositum. Et, quoniam orationis tam ornatus, quam perspicuitas, aut in singulis verbis est, aut in pluribus positus; quid conjuncta exigant, consideremus.

Quamquam rectissime traditum est, perspicuitatem propriis, ornatum translatis, verbis magis egere; sciamus inornatum esse, quod sit improprium. Sed, cum idem frequentissime plura significent (quod συνωνυμια vocatur), jam sunt aliis alia honestiora, sublimiora, nitidiora, jucundiora, vocaliora. Nam, ut syllabæ e literis melius sonantibus clariores sunt, ita verba e syllabis magis vocalia: et, quo plus quæque spiritûs habet, auditu pulchrior. Et, quod facit syllabarum, idem verborum quoque inter se copulatio, ut aliud alii junctum melius sonet. Diversus est tamen usus. Nam rebus atrocibus verba etiam

ipso auditu aspera magis conveniunt. In universum quidem optima simplicium creduntur, que aut maxime exclamant, aut sono sunt jucundissima. Et honesta quidem turpibus potiora semper, nec sordidis unquam in oratione eruditâ locus. Clara illa atque sublimia plerumque materiæ modo cernenda sunt. Quod enim alibi magnificum, tumidum alibi. Et, sicut in oratione nitida notabile est humilius verbum, et velut macula; ita a sermone tenui sublime nitidumque discordat, fitque corruptum, quia in plane tumet. Quædam non tam ratione quam sensu judicantur; ut illud,

..... Cæså jungebant fædera porcå,

fecit elegans fictio nominis, quod, si fuisset porco, vile erat. In quibusdam ratio manifesta est. Risimus, et merito, nuper poëtam, qui dixerat,

Prætextam in cistà mures rosêre Camilli.

At Virgilii miramur illud,

..... Sæpe exiguus mus.....

Nam epitheton, exiguus, aptum proprium effecit, ne plus exspectaremus; et casus singularis magis decuit, et clausula ipsa unius syllabæ, non usitata, addidit gratiam. Imitatus est itaque utrumque Horatius.

..... Nascetur ridiculus mus.

Nec augenda semper oratio, sed submittenda nonnunquam est. Vim rebus aliquando et ipsa verborum humilitas affert. An, cum dicit in Pisonem Cicero, Cum tibi tota cognatio in sarraco advehatur, incidisse videtur in sordidum nomen, non eo contemtum hominis, quem destructum volebat, auxisse? Et alibi. Caput opponis, cum eo coniscans. Unde interim grati idiotis joci; qualis est ille apud M. Tullium, Pusio, qui cum majore sorore cubitabat. Et, Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixit. Et. pro Milone, illud, Heus, ubi Ruscio? et, pro Vareno. Eruditus Antoniaster. Id tamen in declamationibus est notabilius; laudarique me puero solebat, Da patri panem ; et in eodem. Etiam canem pascis. Res quidem præcipue in scholis anceps, sed frequenter causa risus, nunc utique, cum hæc exercitatio, procul a veritate sejuncta, laboret incredibili verborum fastidio, ac sibi magnam partem sermonis absciderit. Cum sint autem verba propria, ficta, translata; propriis dignitatem dat antiquitas. Namque et sanctiorem et magis admirabilem faciunt orationem, quibus non quilibet fuerat usurus : eoque ornamento acerrimi judicii P. Virgilius unice est usus. Olli enim, et quianam, et [mis,] et pone, pellucent et adspergunt illam, quæ etiam in picturis est gratissima, vetustatis inimitabilem arti auctoritatem. Sed utendum modo, nec ex ultimis tenebris repetenda. Satis est vetus: quid necesse est, quæso, dicere, Oppido? quo sunt usi paululum tempore nostro superiores: vereor, ut jam [non] ferat quisquam: certe Antigerio, cujus eadem significatio est, nemo, nisi ambitiosus, utetur. Ærumnas quid opus est? tamouam parum sit, si dicatur labor. Horridum, reor; tolerabile, autumo; tragicum, prolem ducendam; universam ejus prosapiam, insulsum. Quid multa? totus prope mutatus est sermo. Quædam tamen adhuc vetera vetustate ipså gratius nitent; quædam etiam necessario interim sumuntur, nuncupare, et fari: et multa alia etiam audientibus grata inseri possunt; sed ita demum, si non appareat affectatio, in quam mirifice Virgilius:

Corinthiorum amator iste verborum, Iste iste rhetor: namque quatenus totus Thucydides Britannus, Atticæ febres, Tau Gallicum, min, al spinæ male illisit. Ita omnia ista verba miscuit fratri.

Cimber hic fuit, a quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum est, Germanum Cimber occidit. Nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur:

Et verba antiqui multum furate Catonis Crispe, Jugurthinæ conditor historiæ.

Odiosa cura: nam est cuilibet facilis, et hoc pessima, quod rei studiosus non verba rebus aptavit, sed res extrinsecus arcessit, quibus hæc verba conveniant. Fingere (ut primo libro dixi) Græcis magis concessum est, qui sonis etiam quibusdam et affectibus non dubitaverunt nomina aptare; non alia libertate, quam quâ illi primi homines rebus appellationes dederunt. Nostri autem, in jungendo aut derivando paulum aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini, juvenis admodum, inter Pomponium et Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an gradus eliminat, apud Accium in tragodia, dici oportuisset. At veteres ne expectorat quidem timuerunt. Et sane ejusdem notæ est exanimat. At in tractu et declinatione talia sunt, qualia apud Ciceronem beatitas et beatitudo : quæ dura quidem sentit esse, verum tamen usu putat posse molliri. Nec a verbis modo, sed a nominibus quoque, derivata sunt quædam, ut a Cicerone Sullaturit, et ab Asinio Fimbriaturit et Figulaturit. Multa ex Græco formata nova, ac plurima a Sergio Flavio, quorum dura quædam admodum videntur, ut ens, et essentia; quæ cur tantopere adspernemur, nihil video, nisi quod iniqui judices adversus nos sumus, ideoque paupertate sermonis laboramus. Quædam tamen perdurant. Nam et, quæ vetera nunc sunt, fuerunt olim nova; et quædam in usu perquam recentia, ut Messala primus reatum, munerarium Augustus primus, dixerunt. Piraticam quoque, ut musicam et fabricam, dici adhuc dubitabant mei præceptores. Favorem, et urbanum, Cicero nova credit. Nam et in epistola ad Brutum, Eum, inquit, amorem, et eum (ut hoc verbo utar) favorem, in consilium advocabo. Et ad Appium Pulchrum, Te, hominem. non solum sapientem, verum etiam (ut nunc loquantur) urbanum. Idem putat a Terentio primum dictum esse obsequium. Cacilius ad Sisennam. Albenti cælo. Cervicem videtur Hortensius primus dixisse : nam veteres pluraliter appellabant. Audendum itaque. Neque enim accedo Celso, qui ab oratore verba fingi vetat. Nam, cum sint eorum alia (ut dicit Cicero) nativa, id est, que significata sunt primo sensu : alia reperta, que ex his facta sunt : ut iam nobis ponere alia, quam quæ illi rudes homines primique fecerunt, fas non sit, at derivare, flectere, conjungere, quod natis postea concessum est, quando desiit licere? Et, si quid periculosius finxisse videbimur, quibusdam remediis præmuniendum est. Ut ita dicam : Si licet dicere : Quodammodo : Permittite mihi sic uti. Quod idem, etiam in iis quæ licentius translata erunt, proderit, quæ non tuto dici possunt. In quo non falli judicium nostrum, sollicitudine ipsâ manifestum crit. Quâ de re Græcum erit illud elegantissimum, quo præcipitur ita, προεπιπλησσειν τη ύπερβολη. Translata probari, nisi in contextu sermonis, non possunt. Itaque de singulis verbis satis dictum, quæ (ut alio loco ostendi) per se nullam virtutem habent. Sed ne inornata sunt quidem, nisi cum sunt infra rei, de quâ loquendum est, dignitatem; excepto, si obscœna nudis nominibus enuntientur. Quod viderint, qui non putant esse vitanda, quia nec sit vox ulla natura turpis; et. si qua est rei deformitas, alià quoque appellatione quàcumque ad intellectum eumdem nihilo minus perveniat. Ego. Romani pudoris more contentus, jam respondi talibus, verecundiam silentio vindica bo. Jam hinc igitur ad conjuncti sermonis rationem transeamus: cujus ornatus in hæc duo prima di ditur, quam concipiamus elocutionem, quo modo efferamus. Nam primum est, ut liqueat, augere quid velimus, an minuere; concitate dicere, an mo derate; læte, an severe; abundanter, an presse 🕏 aspere, an leniter; magnifice, an subtiliter; graviter, an urbane. Tum, quo translationis generes quibus figuris, qualibus sententiis, quo modo, qua postremo collocatione, id, quod intendimus, efficere possimus. Cæterum, dicturus, quibus ornetur oratioprius ea, quæ sunt huic contraria laudi, attingam = nam prima virtus est, vitio carere. Igitur, ante omnia, ne speremus ornatam orationem fore, quæ probabilis non erit. Probabile autem Cicero id genus dicit, quod non plus minusve est, quam decet. Non, quia comi expolirique non debeat (nam et hæc ornatûs pars est), sed, quia vitium est ubique, quod nimium est. Itaque vult esse auctoritatem et pondus in verbis, sententias vel graves, vel aptas opinionibus hominum ac moribus. His enim salvis, licet assumere ea, quibus illustrem fieri orationem putat, delecta, translata, superlata, ad nomen adjuncta, duplicia, et idem significantia, ab ipsa actione atque ab imitatione rerum non abhorrentia. Sed, quoniam vitia prius demonstrare aggressi sumus, vel hoc vitium sit, quod κακοφατον vocatur; sive mala consuctudine in obscænum intellectum sermo detortus est: ut ductare exercitus, et patrare bellum, apud Sallustium dicta sancte et antique, ridentur a nobis, si Diis placet; quam culpam non scribentium quidem judico, sed legentium; tamen vitanda, quâtenus verba honesta moribus perdidimus; et evincentibus etiam vitiis cedendum est: sive junctura deformiter sonat; ut, si cum hominibus notis loqui nos dicimus, . nisi hoc ipsum hominibus medium sit, in presianda videmur incidere; quia ultima prioris syllabæ litera, que exprimi, nisi labris coëuntibus, non potest, aut intensistere nos indecentissime cogit, aut, continuata cum insequente, in naturam ejus corrumpitur. Aliæ conjunctiones aliquid simile faciunt, quas persequi longum est, in eo vitio, quod vitandum dicimus, commorantes. Sed divisio quoque affert eamdem injuriam pudori, ut si intercapedinis nominativo casu quis utatur. Nec scripto modo id accidit; sed etiam sensu plerique obscene intelligere, nisi caveris, cupiunt; ut apud Ovidium,

Quæque latent, meliora putat;

ac ex verbis, quæ longissime ab obscænitate absunt, occasionem turpitudinis rapere: si quidem Celsus cacophaton apud Virgilium putat,

Incipiunt agitata tumescere:

quod si recipias, nihil loqui tutum est. Deformitati proximum est humilitatis vitium (ταπεινωσιν γοcant), quâ rei magnitudo vel dignitas minuitur; ut, Saxea est verruca in summo montis vertice. Cui naturà contrarium, sed errore par est, parvis dare excedentia modum nomina, nisi cum ex industrià risus inde captatur. Itaque nec parricidam, nequam dixeris hominem, nec deditum forte meretrici, nefarium: quod alterum parum, alterum nimium est. Proinde quædam hebes, sordida, jejuna, tristis, ingrata, vilis oratio est. Quæ vitia facillime fiunt manifesta contrariis virtutibus. Nam primum acuto. secundum nitido, tertium copioso, deinceps hilari, jucundo, accurato, diversum est. Vitanda et μειωσις, cum sermoni quidem deest aliquid, quod minus plenus sit, quamquam id obscuræ potius quam inornatæ • orationis vitium est. Sed hoc quoque, cum a prudentibus fit, schema dici solet, sicut ταυτολογια, id est, ejusdem verbi aut sermonis iteratio. Hæc enim, quamquam non magnopere summis auctoribus vitata, interim vitium videri potest: in quod sespe incidit etiam Cicero, securus tam parvæ observationis, sicut hoc loco, Non solum igitur illud judicium iudicii simile, judices, non fuit. Interim, mutato nomine, emaralyles dicitur, atque est et ipsum inter schemata; quorum exempla illo loco reddam, quo virtutes erunt. Pejor hac δμοιολογια est, que nulla varietatis gratia levat tædium, atque est tota coloris unius; que maxime deprehenditur carens arte cratorià : eaque, et in sententiis, et figuris, et compositione longa, non animis solum, sed etiam auribus, est ingratissima. Vitanda μακρολογια, id est, longior, quam oporteat, sermo; ut, apud Livium, Legati, non impetrata pace, retro domum, unde venerant, abierunt. Sed huic vicina periphrasis virtus habetur. Est et πλεονασμος vitium, cum supervacuis verbis oneratur oratio; Ego meis oculis vidi. Satis est enim. vidi. Emendavit hoc non inurbane in Hirtio Cicero, qui cum, in Pansam declamans, filium a matre decem mensibus in utero latum esse dixisset, Quid? aliæ, inquit, in pænulå solent ferre? Nonnunquam tamen illud genus, cujus exemplum priore loco posui, affirmationis gratia adhibetur,

..... vocemque his auribus hausi.

At vitium erit, quoties otiosum fuerit, et supererit; non, cum adjicietur. Est etiam, quæ περιεργια vocatur, supervacua (ut sic dixerim) operositas, ut a diligenti curiosus, et a religione superstitio, distat. Atque, ut semel finiam, verbum omne, quod neque intellectum adjuvat, neque ornatum, vitiosum dici potest. Κακοζηλον, id est, mala affectatio, per omne dicendi genus peccat. Nam et tumida, et exilia, et prædulcia, et abundantia, et arcessita, et exsultantia, sub idem nomen cadunt. Denique κακοζηλον vocatur, a quidquid est ultra virtutem, quoties ingenium ju-

dicio caret, et specie boni fallitur : omnium in eloquentia vitiorum pessimum. Nam cætera parum vitantur, hoc petitur. Est autem totum in elocutione. Nam rerum vitia sunt, stultum, commune, contrarium, supervacuum: corrupta oratio in verbis maxime impropriis, redundantibus, comprehensione obscurá, compositione fracta, vocum similium aut ambiguarum puerili captatione, consistit. antem omne κακοζηλον utique falsum, etiamsi non omne falsum κακοζηλον, ut, cum dicitur aliter, quam se natura habet, et quam oportet, et quam sat est. Totidem autem generibus corrumpitur oratio, quot ornatur. Sed, de hac parte, et in alio a nobis opere plenius dictum est, et in hoc sæpe tractabitur, et adhuc spargetur omnibus locis. Loquentes enim de ornatu, subinde, quæ sunt vitanda, similia virtutibus, vitia dicemus. Sunt inornata et hæc: Quod male dispositum est, id avoixcyountor. Quod male figuratum. id agynuater. Quod male collocatum, id xaxogur-Seros vocant. Sed de dispositione diximus: de figuris et compositione dicemus. Koma pos quoque appellatur quædam mixta ex varia ratione linguarum oratio, ut, si Atticis Dorica, Ionica, Æolica etiam dicta confundas. Cui simile vitium est apud nos, si quis sublimia humilibus, vetera novis, poëtica vulgaribus, misceat. Id enim tale est monstrum, quale Horatius in primâ parte libri de Arte Poëticâ fingit,

Humano capiti cervicem pictor equinam Jungere si velit,

et cætera ex diversis naturis subjiciat. Ornatum est, quod perspicuo ac probabili plus est. Ejus primi sunt gradus in eo, quod velis, exprimendo, concipiendoque; tertius, qui hec nitidiora faciat; quod proprie dixeris cultum. Itaque εναργειαν (cujus, in præceptis narrationis, feci mentionem), quia plus est evidentia, vel, ut alii dicunt, repræsentatio, quam perspicuitas, et illud quidem patet, hæc se quodam-

modo ostendit, inter ornamenta ponamus. Magna virtus est, res, de quibus loquimur, clare, atque ut cerni videantur, enuntiare. Non enim satis efficit, neque, ut debet, plene dominatur oratio, si usque ad aures volet, atque ea sibi judex, de quibus cognoscit, narrari credit, non exprimi, et oculis mentis ostendi. Sed, quoniam pluribus modis accipi solet, non equidem in omnes eam particulas secabo, quarum ambitiose a quibusdam numerus augetur; sed maxime necessarias attingam. Est igitur unum genus, quo tota rerum imago quodammodo verbis depinatur.

Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,

et cætera; quæ nobis illam pugilum congredientium faciem ita ostendunt, ut non clarior futura fuerit spectantibus. Plurimum in hoc genere, sicut in cateris, eminet Cicero. An quisquam tam procul a concipiendis imaginibus rerum abest, ut, cum illa in Verrem legit, Stetit soleatus prætor populi Romani. cum pallio purpureo, tunicaque talari, muliercula nixus, in litore, non solum insum os intueri videatur, et locum, et habitum, sed quædam etiam ex iis quæ dicta non sunt, sibi ipse adstruat? Ego certe mihi cernere videor et vultum, et oculos, et deformes utriusque blanditias, et eorum, qui aderant, tacitam aversationem, ac timidam verecundiam. Interim ex pluribus efficitur illa, quam conamur exprimere, facies, ut est apud eumdem (namque ad omnium ornandi virtutum exempla vel unus sufficit) in descriptione convivii luxuriosi: Videbar videre alios intrantes, alios vero exeuntes, quosdam ex vino vacillantes, quosdam hesterna potatione oscitantes. Versabatur inter hos Gallius unguentis oblitus. redimitus coronis. Humus erat immunda, lutulente vino, coronis languidulis, et spinis cooperta piscium. Quid plus videret, qui intrasset? Sic urbium captarum crescit miseratio. Sine dubio enim, qui dicit

expugnatam esse civitatem, complectitur omnia. quacumque talis fortuna recipit : sed in affectus minus penetrat brevis hic velut nuntius. At, si anerias haec, que verbo uno inclusa erant, apparebunt et fusæ per domos ac templa flammæ, et ruentium tectorum fragor, et ex diversis clamoribus unus quidam sonus; aliorum fuga incerta, alii in extremo complexu suorum cohærentes, et infantium feminarumque ploratus, et male in illum usque diem servati fato senes; tum illa profanorum sacrorumque direptio, efferentium prædas repetentiumque discursus, et acti ante suum quisque pradonem catenati, et conata retinere infantem suum mater, et, sicubi majus lucrum est, pugna inter victores. Licet enim hæc omnia (ut dixi) complectatur eversio, minus est tamen totum dicere, quam connie. Consequemur autem, ut manifesta sint, si fuerint verisimilia: et licebit etiam falso affingere. quidquid fleri solet. Contingit eadem claritas etiam ex accidentibus:

...... mihi frigidus horror Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis ;

.... trepidæ matres pressêre ad pectora natos.

Atque hujus summæ (judicio quidem meo) virtutis facillima est via. Naturam intueamur: hanc sequamur. Omnis eloquentia circa opera vitæ est; ad se refert quisque, quæ audit; et id facillime accipiunt animi, quod agnoscunt. Præclare vero, ad inferendam rebus lucem, repertæ sunt similitudines; quarum aliæ sunt, quæ probationis gratià inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compositæ; quod est hujus loci proprium:

.... Inde, lupi cen Raptores atrâ in nebulá: et, ... Avi similis, quæ, circum litora, circum Piscosos scopulos, humilis volat wquora juxtaQuo in genere id est præcipue custodiendum, ne id, quod similitudinis gratia adscivimus, aut obscurum ait, aut ignotum. Debet enim, quod illustrande alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius es quod illuminat. Quare sane poëtis quidem permittamus huiusmodi exempla:

Qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fuenta Descrit, ac Delon maternam invisit, Apollo.

Non idem decebit oratorem, ut occultis aperta demonstret. Sed illud quoque, de quo in argumentis diximus, similitudinis genus ornat orationem, facitque sublimem, floridam, jucundam, mirabilem. Nam, quo quæque longius petita est, hoc plus affert novitatis, atque inexspectata magis est. Illa vulgaria videri possunt, et utilia tamen ad conciliandam fidem. Ut terram cultu, sic animum disciplinis meliorem uberioremque fleri: et. Ut medici abalienata morbis membra præcidunt, ita turpes ac perniciosos, etjamsi nobis sanguine cohæreant, amputandos. Jam sublimius illud, pro Archia, Saxa atque solitudines voci respondent; bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur. atque consistunt, et cætera. Quod quidem genus a quibusdam, declamatorià maxime licentià, cormptum est: nam et falsis utuntur, nec illa iis, quibus tandem similia videri volunt, applicant: quorum utrumque in iis est, quæ, me juvene, ubique [cantare] solebant, Magnorum fluminum navigabiles fontes sunt : et, Generosioris arboris statim planta cum fructu est. In omni autem parahola, aut pracedit similitudo, et res sequitur, aut præcedit res, et similitudo sequitur. Sed interim libera et separata est: interim, quod longe optimum est, cum re, cujus est imago, connectitur, collatione invicem respondente, quod facit redditio contraria, que avrawoδοσις dicitur. Præcedit similitudo illa, cujus modo feci mentionem.

..... Inde, lupi ceu Raptores atrà in nebulà.

Sequitur in primo Georgicôn, post longam de bellis civilibus atque externis conquestionem,

Ut, cum carceribus sese effudère quadrigæ, Addunt se in spatia; et, frustra retinacula tendens, Fertur equis auriga; neque audit currus habenas.

Sed hæc sunt sine antapodosi. Redditio autem illa rem utramque, quam comparat, velut subjicit oculis, et pariter estendit. Cujus præclara apud Virgilium multa reperio exempla: sed oratoriis potius utendum est. Dicit Cicero, pro Murena, Ut aiunt in Græcis artificibus, cos aulædos esse, qui citharædi fleri non potuerunt : sic nos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad juris studium devenire. Illud, pro eodem, jam pæne poetico spiritu, sed tamen cum sua redditione, quod est ad ornatum accommodatius: nam, Ut tempestates sæpe certo aliano cali signo commoventur, sape improviso, nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa concitantur; sic, in hac comitiorum tempestate populari, sæpe intelligas, quo signo commota sit : sæpe ita obscura est, ut casu excitata esse videatur. Sunt et illæ breves, Vagique per silvas ritu ferarum: et illud Ciceronis, in Clodium, Quo ex judicio, velut ex incendio, nudus effugit. Quibus similia possunt cuicumque, etiam ex quotidiano sermone, succurrere. Huic subjacet virtus, non solum aperte ponendi rem ante oculos, sed circumcise atque velociter. Ac merito laudatur brevitas integra: sed ea minus præstat, quoties nihil dicit, nisi quod necesse est; βραγυλογικο vocant, quæ reddetur inter schemata: est vero pulcherrima, cum plura paucis complectimur; quale illud Sallustii est, Mithridates corpore ingenti, perinde armatus. Hoc male imitantes sequitur obscuritas. Vicina prædictæ, sed amplior virtus est εμφασις, altiorem præbens intellectum, quam quem verba per se ipsa declarant. Ejus duæ sunt species; altera, quæ plus significat, quam dicit; altera, quæ etiam id, quod non dicit. Prior est et apud Homerum, cum Meneläus Graios [in equo sedisse] dicit; nam verbo uno magnitudinem ejus ostendit: et apud Virgilium,

Demissum lapsi per funem:

nam sic quoque altitudo demonstrata est. Idem. Cyclopa cum jacuisse dicit per antrum, prodigiosum illud corpus spatio loci mensus est. Sequens posita est in voce aut omnino suppressà, aut etiam abscissà. Supprimitur vox, ut fecit, pro Ligario, Cicero, Quod si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset. quantam tu per te, per te, inquam, obtines ; intelligo, quid loquar: tacuit enim illud, quod nihilominus accipimus, non deesse homines, qui ad crudelitatem eum impellerent. Abscinditur per anosuπησιν, quæ, quoniam est figura, reddetur suo loco. Est in vulgaribus quoque verbis emphasis. Virum esse oportet; et, Homo est ille; et, Vivendum est. Adeo similis est arti plerumque natura. Non tamen satis eloquentiæ est, ea, de quibus dicat, clare atque evidenter ostendere: sed sunt multi ac varii excolendæ orationis modi. Nam et insa illa ασελεια simplex et inaffectata habet quemdam purum, qualis etiam in feminis amatur, ornatum; et sunt quadam, velut e tenui diligentià circa proprietatem significationemque, munditiæ. Alia copia locuples, alia floribus læta. Virium non unum genus. Nam. quidquid in suo genere satis effectum est, valet. Præcipua tamen ejus opera denworg in exaggeranda indignitate; et in cæteris altitudo quædam; partagia. in concipiendis visionibus; εξεργασια in efficiendo velut opere proposito; cui adjicitur επεξεργασια, τεpetitio probationis ejusdem, et cumulus ex abundanti. Evepysia confinis his est, ab agendo ducta, et cujus propria sit virtus, non esse, qua dicuntur, otiosa. Est et amarum quiddam, quod fere in contumelià est positum, quale est Cassii, Quid facies, cum in bona tua invosero? hoc est, cum te docuero nescire maledicere? Et acre, ut illud Crassi, Ego te consulem cum putem, tu me non putes senatorem. Sed vis oratoris omnis in augendo minuendoque consistit. Utrique parti totidem modi, ex quibus præcipuos attingemus: reliqui similes erunt. Sunt autem positi in rebus, et verbis. Sed, que sit rerum inventio ac ratio, tractavimus: nunc, quid elocutio attollat sat deprimat, dicendum.

CAPUT IV.

Prima est igitur amplificandi vel minuendi species in ipso rei nomine, ut, cum eum, qui sit casus, occisum; eum, qui sit improbus, latronem; contraque, cum, qui pulsavit, attigisse ; qui vulneravit, la siese, dicimus. Utriusque pariter exemplum est, pro M Cœlio, Si vidua libere, proterva petulanter, dives effuse, libidinosa meretricio more viveret, adulterum ego putarem, si quis hanc paulo liberius salutásset ? Nam et impudicam, meretricem vocavit : et eum, cui longior cum illà fuerat usus, liberius salutăsse. Hoc genus increscit, ac fit manifestius, si ampliora verba cum ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus, conferantur: ut Cicero, in Verrem, Non enim furem, sed raptorem; non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ; non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque; non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium sociorumque, in vestrum judicium adduximus. Illo enim modo, ut sit multum, hoc, etiam plus ut sit, efficitur. Quatuor tamen maxime generibus video constare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione. congerie. Incrementum est potentissimum, cum magna videntur, etiam quæ inferiora sunt. Id aut uno gradu fit, aut pluribus. Per id venitur, non modo ad summum, sed interim quodammodo supra

summum. Omnibus his sufficit vel unum Ciceronis exemplum: Facinus est vincire civem Romanum, scelus verberare, prope parricidium necare: quid dicam in crucem tollere? Nam et, si tantum verberatus esset, uno gradu increverat, ponendo etiam id esse facinus, quod erat inferius. Et, si tantum occisus esset, per plures gradus adscenderat. Cum vero dixert, prope parricidium necare, supra quod nihil est, adjecit, quid dicam in crucem tollere? ita, cum id, quod maximum est, occupasset, necesse erat, in eo quod ultra est, verba deficere. Fit et aliter supra summum adjectio; ut apud Virgilium, de Lauso,

Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Summum est enim, quo pulchrior alter non fuit; huic deinde aliquid suprapositum est. Tertius quoque est modus, ad quem non per gradus itur, ut quod non est plus quam maximum, sed quo nihil maius est. Matrem tuam occidisti. Quid dicam amplius? Matrem tuam occidisti. Nam et hoc augendi genus est, tantum aliquid efficere, ut non possit augeri. Crescit oratio minus aperte, sed nescio an hoc ipso efficacius, cum, citra distinctionem, in contextu et cursu semper aliquid priore majus insequitur : ut de vomitu, în Antonium, Cicero, In cats vero populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum. Singula incrementum habent. Per se deforme, vel non in cœtu, vomere; in cœtu, etiam non populi; populi, etiam non Romani; vel, si nullum negotium ageret, vel, si non publicum; vel, si non magister equitum. Sed alius divideret hæc, et circa singulos gradus moraretur : hic in sublime etiam currit, et ad summum pervenit, non nixu, sed impetu. Verum, ut hæc amplificatio in suneriora tendit, ita, quæ fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit. Augendo enim, quod est infra, necesse est extollat id, quod supra positum est : ut idem, atque in eodem loco, Si hoc tibi inter cænam, et in illis immanibus poculis tuis, accidisset, quis mon turpe duceret ? in cœtu vero populi Romani. Et, in Catilinam, Servi (mehercle) mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem. Interim, proposito velut simili exemplo, efficiendum est, ut sit majus id, quod a nobis exaggerandum est: ut idem, pro Cluentio, cum exposuisset, Milesiam quamdam a secundis hæredibus pro abortu pecuniam accepisse, Quanto est, inquit, Oppianicus in eddem injurid majore supplicio dignus? Siquidem illa, cum suo corpori vim attulisset, se ipsa cruciavit; hic autem idem illud effecit per alieni corporis vim atque cruciatum.

Nec putet quisquam hoc, quamquam est simile illi ex argumentis loco, quo majora ex minoribus colliguntur, idem esse. Illic enim probatio petitur, hîc amplificatio; sicut, in Oppianico, non id agitur in illà comparatione, ut ille male fecerit, sed, ut pejus. Est tamen quamquam diversarum rerum quædam vicinia. Repetam igitur hîc quoque idem, quo sum illic usus, exemplum, sed non in eumdem usum. Nam hoc mihi ostendendum est, augendi gratià non tota modo totis, sed etiam partes partibus, comparari ; sicut hoc loco, An vero vir amplissimus P. Scipio, pontifex maximus, Tib. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicæ, privatus interfecit : Catilinam, orbem terrarum cæde atque incendio vastare cupientem, nos consules perferemus? Hîc et Catilina Graccho, et status reipublicæ orbi terrarum, et mediocris labefactatio cædi et incendiis et vastationi, et privatus consulibus comparatur : quæ si quis dilatare velit, plenos singula locos habent.

Quas dixi per ratiocinationem fieri amplificationes, videamus, an satis proprio verbo signaverim. Nec sum in hoc sollicitus, dum res ipsa volentibus discere appareat. Hoc sum tamen secutus, quod hac

amplificatio alibi posita est, alibi valet: et, ut aliud crescat, aliud augetur; inde ad id, quod extolli volumus, ratione ducitur. Objecturus Antonio Ciceromerum et vomitum, Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, istà gladiatorià totius corporis firmitate. Quid fauces et latera ad ebrietatem? Minime sunt otiosa. Nam. respicientes ad hæc. possumus æstimare, quantum ille vini in Hippiæ nuptiis exhauserit, quod ferre et coquere non posset illà gladiatorià corporis firmitate. Ergo, si ex alio colligitur aliud. nec improprium nec inusitatum nomen est ratiocinationis, ut quod ex eâdem causa inter status quoque habemus. Sic et ex insequentibus amplificatio ducitur; siquidem tanta vis fuit vini erumpentis, ut non casum afferret aut voluntatem, sed necessitatem, ubi minime deceret, vomendi: et cibus, non recens, ut accidere interim solet, redderetur, sed qui usque in posterum diem redundaret. Idem hoc presstant, que antecesserunt. Nam, cum Æolus, a Junone rogatus,

......cavum conversă cuspide montem Impulit in latus; ac venti, velut agmine facto, Quâ data porta, ruunt;

apparet, quanta sit futura tempestas. Quid? cum res atrocissimas, quasque in summam ipsi extulimus invidiam, elevamus consulto, quo graviora videantur, quæ secutura sunt; ut a Cicerone factum est, cum illa diceret, Levia sunt hæc in hoc reo crimina. Metum virgarum navarchus nobilissimæ civitatis pretio redemit: humanum est. Alius, ne securi feriretur, pecuniam dedit: usitatum est. Nonne usus est ratiocinatione, quà colligerent audientes, quantum illud esset, quod inferebatur, cui comparata, hæc humana viderentur atque usitata? Sic quoque solet ex alio aliud augeri, ut, cum Hannibalis bellicis laudibus ampliatur virtus Scipionis. Et fortitudinem Gallorum Germanorumque miramur, quo sit major C. Cæsaris gloria. Illud quoque est ex rela-

tione ad aliquid, quod non ejus rei gratia dictum videtur, amplificationis genus. Non putant indignum Trojani principes, Graios Trojanosque, propter Helenæ speciem, tot mala, tanto temporis spatio. sustinere: quænam igitur illa forma credenda est? Non enim hoc dicit Paris, qui rapuit; non aliquis invenis, non unus e vulgo; sed senes, et prudentissimi, et Priamo assidentes. Verum et inse rex, decenni bello exhaustus, amissis tot liberis, imminente summo discrimine, cui faciem illam, ex quâ tot lacrymarum origo fluxisset, invisam atque abominandam eme oportebat, et audit hæc, et eam, filiam appellans, iuxta se locat, et excusat etiam, atque sibi esse malorum causam negat. Nec mihi videtur in Symposio Plato, cum Alcibiadem confitentem de se, quid a Socrate pati voluerit, narrat, ut illum culparet, hac tradidisse; sed, ut Socratis invictam continentiam ostenderet, quæ corrumpi speciosissimi hominis tam obvià voluntate non posset. Quin ex instrumento quoque heroum illorum magnitudo estimanda nobis datur. Ad hoc pertinet clypeus Ajacis, et hasta Pelias Achillis. Quâ virtute egregie est usus in Cyclope Virgilius. Nam quod illud corpus mente concipiam, cujus

Trunca manum pinus regit ?

Quid? cum vix loricam duo multiplicem connixi humeris ferrent, quantus Demoleos, qui, indutus cam.

..... cursu palantes Troas agebat!

Quid M. Tullius de M. Antonii luxurià tantum fingere saltem potuisset, quantum ostendit, dicendo, Conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis servorum in cellis stratos lectos videres? Conchyliata peristromata, et Cn. Pompeii, et in cellis servorum: nihil dici potest ultra; et necesse est tamen infinito plus in domino cogitare. Est hoc simile illi, quod sudaris dicitur: sed illa ex verbo, hoc ex re, conjecturam facit : tantoque plus valet, quanto res ipes verbis est firmior. Potest adscribi amplificationi congeries quoque verborum ac sententiarum idem significantium. Nam, etiam si non per gradus adscendant, tamen velut acervo quodam allevantur. Quid enim tuus ille, Tubero, destrictus in acie Pharsalica gladius agebat ? cujus latus ille mucro petebat ? qui sensus erat armorum tuorum ? quæ tua mens ? oculi I manus I ardor animi I quid cupiebas I quid optabas? Simile est hoc figures, quam συναθρωσμον vocant: sed illic plurium rerum est congeries, hie unius multiplicatio. Hæc etiam crescere solet verbis omnibus altius atque altius insurgentibus: Aderat janitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorque sociorum et civium Romanorum, lictor Sextius. Eadem fere est ratio minuendi. Nam totidem sunt adscendentibus, quot descendentibus, gradus. Ideoque uno ero exemplo contentus ejus loci, quo Cicero de oratione Rulli hæc dicit. Pauci tamen, qui proximi adstiterant, nescio-quid illum de lege Agraria voluisse dicere, suspicabantur. Quod si ad intellectum referas, minutio est, si ad obscuritatem, incrementum. Scio posse videri quibusdam speciem amplificationis hyperbolen quoque; nam et hæc in utramque partem valet : sed, quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est. Quos continuo subjungerem; nisi esset a cæteris separata ratio dicendi, quæ constat, non propriis, sed translatis. Demus ergo breviter hocdesiderio jam pæne publico, ne omittamus eum, quem plerique præcipuum ac pæne solum putant orationis ornatum.

CAPUT V.

Sententiam veteres, quod animo sensissent, vocaverunt. Id cum est apud oratores frequentissimum, tum etiam in usu quotidiano quasdam reliquias habet. Nam et juraturi ex animi nostri sententia, et-

gratulantes ex sententia, dicimus. Non raro tamen et sic locuti sunt, ut sensa sua dicerent : nam sensus corporis videbantur. Sed consuctudo jam tenuit, ut mente concepta sensus vocaremus; lumina autem, præcipueque in clausulis posita, sententias : quæ, minus crebra apud antiquos, nostris temporibus modo carent. Ideoque mihi et de generibus earum. et de usu, arbitror pauca dicenda. Antiquissimæ sunt, quæ proprie, quamvis omnibus idem sit nomen. sententia vocantur, quas Græci γνωμας appellant : utrumque autem nomen ex eo acceperunt, quod similes sunt consiliis aut decretis. Est autem hæc vox universalis, quæ, etiam citra complexum causæ, possit esse laudabilis, interim ad rem tantum relata, ut. Nihil est tam populare, quam bonitas : interim ad personam, quale est Afri Domitii, Princeps, qui vult omnia scire, necesse habet multa ignoscere. Hanc quidam partem enthymematis, quidam initium aut clausulam epicherematis, esse dixerunt: et est aliquando, non tamen semper. Illud verius, esse eam aliquando simplicem, ut ea, quam supra dixi; aliquando ratione subjectà, Nam, in omni certamine, qui opulentior est, etiam si accipit injuriam, tamen, quia plus potest, facere videtur: nonnunquam duplicem; Obsequium amicos, veritas odium parit. Sunt etiam, qui decem genera fecerunt, sed eo modo, quo fieri vel plura possunt, per interrogationem, comparationem, inficiationem, similitudinem, admirationem, et cætera hujusmodi : per omnes enim figuras tractari potest. Illud notabile ex diversis, Mors misera non est: aditus ad mortem miser est. Ac rectæ quidem sunt tales, Tam deest avaro, quod habet, quam quod non habet. Sed majorem vim accipiunt commutatione figuræ, ut,

Usque adeone mori miserum est ?

Acrius enim hoc, quam, per se, Mors misera non est. Et translatione a communi ad proprium. Nam,

cum sit rectum, Nocere facile est, prodesse difficile; vehementius apud Ovidium Medea dicit,

Servare potui: perdere an possim, rogas?

Vertit ad personam Cicero, Nihil habet, Cæsar, nec fortuna tua majus, quam ut possis; nec natura melius, quam ut velis servare quamplurimos. Ita, quæ erant rerum, propria fecit hominis. In hoe genere custodiendum est, et id quidem ubique, se crebræ sint, ne palam falsæ (quales frequenter ab iis dicuntur, qui hæc καθολικά vocant; et, quidquid pro causa videtur, quasi indubitatum, pronuntiant), et, ne passim et a quocumque dicantur. Magis enim decent eos, in quibus est auctoritas, ut rei pondus etiam persona confirmet. Quis enim ferat puerum aut adolescentulum, aut etiam ignobilem, si judicet in dicendo, et quodammodo præcipiat? Enthymema quoque est omne, quod mente concipimus : proprie tamen dicitur, quæ est sententia ex contrariis, propterea quod eminere inter cæteras videtur, ut Homerus Poëta, Urbs Roma. De hoc in argumentis satis dictum est. Non semper autem ad probationem adhibetur, sed aliquando ad ornatum: Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, corum te ipsorum ad crudelitatem acuet oratio? Non, quis sit ratio dissimilis, sed, quia jam per alia, ut id justum appareret, effectum erat. Et addita in clausula est, epiphonematis modo, non tam probatio, quam extrema quasi insultatio. Est enim epiphonema rei narratæ vel probatæ summa acclamatio:

Tantæ molis erat Romanam condere gentem :

Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter, maluit. Est et, quod appellatur a nobis νοημα, quà voce omnis intellectus accipi potest; sed hoc nomine donârunt ea, quæ non dicunt, verum intelligi volunt; ut in eum, quem sæpins a ludo redemerat soror, agentem cum eâ talionis, quod ei

pollicem dormienti recidisset, Eras dignus, ut haberes integram manum. Sic enim auditur, ut depugnares. Vocatur aliquid et clausula : que, si est, quod conclusionem dicimus, et recte, et quibusdam in partibus necessaria est : Quare prius de fucto vestro fateamini necesse est, quam Ligarii culpam silom reprehendatis. Sed nunc illud volunt, ut omnis locus, omnis sensus, in fine sermonis feriat aurem. Turpe autem ac prope nefas ducunt, respirare ullo loco, qui acclamationem non petierit. Inde minuti corruptique sensiculi, et extra rem petiti. Neque enim possunt tam multæ bonæ sententiæ esse, quam necesse est multæ sint clausulæ. Jam hæc magis nova sententiarum genera. Ex inopinato; ut dixit Vibius Crispus in eum, qui, cum loricatus in foro ambularet, prætendebat, id se metu facere, Quis tibi sic timere permisit? Et insigniter Africanus apud Neronem, de morte matris, Rogant te, Cæsar, Galliæ tue, ut felicitatem tuam fortiter feras. Sunt et alio relata, ut Afer Domitius, cum Cloantillam defenderet, cui objectum crimen, quod virum, qui inter rebellantes fuerat, sepelîsset, remiserat Claudius, in evilogo filios ejus alloquens, Matrem tamen, inquit, pueri, sepetitote. Et aliunde petita, id est, in alium locum ex alio translata: ut, pro Spatale, Crispus, quam qui hæredem amator instituerat, decessit, cum haberet annos duodeviginti, O hominem divinum, qui sibi indulsit!

Facit quasdam sententias sola geminatio: qualis est Senecæ in eo scripto, quod Nero ad senatum misit occisà matre, cum se periclitatum videri vellet; Salvum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo. Melior, cum ex contrariis valet, Habeo, quem fugiam; quem sequar, non habeo. Quid, quod miser, cum loqui non poseet, tacere non poterat? Ea vero fit pulcherrima, cum aliquà comparatione clarescit. Trachallus, contra Spatalen, Placet hoc ergo, o leges, diligentissimæ pudoris custodes, decimas uxoribus

١.

dari, quartas meretricibus? Sed horum quidem generum et bonæ dici possunt, et malæ. Illæ semnervitiosæ, uti a verbo, Patres conscripti ; sic enim incipiendum est mihi, ut memineritis patrum. Peius adhuc, quo magis falsum est, et longius petitum. contra eamdem sororem gladiatoris, cujus modo feci mentionem, [Ad digitum] pugnavi. Est etiam generis eiusdem, nescio an vitiosissimum, quoties verborum ambiguitas cum rerum falsa quadam similitudine jungitur. Clarum auctorem juvenis audivi. cum lecta e capite cujusdam ossa, sententim gratia. tenenda matri dedisset, Infelicissima femina, non. dum extulisti filium; et jam ossa legisti. Ad hoc plerique minimis etiam inventiunculis gaudent, que excussæ risum habent, inventæ facie ingenii blandiuntur. De eo, qui naufragus, et ante agrorum sterilitate vexatus, in scholis fingitur se suspendime. Quem nec terra recipit, nec mare, pendeat. Huic simile in illo, de quo supra dixi, cui pater sua membra laceranti venenum dedit, Qui hæc edit, debet hoc bibere. Et in luxuriosum, qui αποκαρτερησεν simulâsse dicitur, Necte laqueum; habes, quod faucibus tuis irascaris: sume venenum; decet luxuriosum bibendo mori. Alia vana; ut suadentis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis incendio sepeliant: Alexandrum sepelio: hoc quisquam spectabit e tecto? Quasi vero id sit in re totà indignissimum. Alia nimia, ut de Germanis dicentem quemdam audivi. Caput nescio ubi impositum: et de viro forti. Bella umbone propellit. Sed finis non erit, si singulas corruptorum persequar formas. Illud potius, quod est magis necessarium.

Duæ sunt diversæ opiniones; aliorum sententias solas pæne spectantium, aliorum omnino damnantium; quorum mihi neutrum admodum placet. Densitas earum obstat invicem, ut, in satis omnibus fructibusque arborum, nihil ad justam magnitudinem adolescere potest, quod loco, in quem creezat.

Nec pictura, in qua nihil circumlitum est. et. Ideoque artifices, etiam cum plura in unam lam opera contulerunt, spatiis distinguunt, ne me in corpora cadant. Facit res cadem concisam rue orationem. Subsistit enim omnis sententia: rue post cam utique aliud est initium. Unde a fere oratio, et e singulis, non membris, sed is collata, structurà caret, cum illa rotunda et que circumcisa insistere invicem nequeant. Præoc etiam color ipse dicendi, quamlibet clarus, is tamen ac variis velut maculis conspergitur. o. ut afferent lumen clavus et purpuræ, loco tæ, ita certe neminem deceat intertexta pluribus vestis. Quare, licet hæc enitere, et aliquatenus re videantur, tamen lumina illa, non flammæ, cintillis inter fumum emicantibus, similia dixeque ne apparent quidem, ubi tota lucet oratio. sole sidera ipsa desinunt cerni : et, quæ crebris isque conatibus se attollunt, inæqualia tantum, lut confragosa, nec admirationem consequentur entium, et planorum gratiam perdunt. Hoc ue accidit, quod, solas captanti sententias, multas se est dicere leves, frigidas, ineptas. Non enim st esse delectus, ubi numero laboratur. Itaque us et divisionem pro sententia poni, et argutum, si tantum in clausula et calce pronuntietur. disti uxorem ipse adulter: non ferrem te, etiam pudiasses, divisio est. Vis scire, venenum csse torium? viveret homo, nisi illud bibisset, argutum est. Nec multas plerique sententias dicunt, mnia tamquam sententias.

uic quibusdam contrarium studium, qui fugiunt formidant omnem hanc in dicendo voluptatem, probantes, nisi planum, et humile, et sine coIta, dum timent ne aliquando cadant, semper it. Quod enim tantum in sententià bonà crimen non causse prodest? non judicem movet? non teem commendat? At est quoddam genus, quo

veteres non utebantur. Ad quam usque nos vocatis vetustatem? Nam, si ad illam extremam, mults Demosthenes, que ante eum nemo. Quomodo potest Ciceronem probare, qui nihil putet ex Catone Gracchisque mutandum? Sed ante hos simplicior adhuc loquendi ratio fuit. Ego vero hæc lumina orationis. velut oculos quosdam esse eloquentize credo. Sed neque oculos esse toto corpore velim, ne cætera membra officium suum perdant: et. si necesse sit. veterem illum horrorem dicendi malim, quam istam novam licentiam. Sed patet media quædam via sicut, in cultu victuque, accessit aliquis citra reprehensionem nitor, quem, sicut possumus, adjiciamus virtutibus. Prius tamen sit, vitiis carere: ne, dum volumus esse meliores veteribus, simus tantum dissimiles. Reddam nunc, quam proximam esse dixeram, partem de tropis, quos motus clarissimi nostrorum auctores vocant. Horum tradere præcepta et grammatici solent. Sed a me, cum de illorum officio loquerer, dilata pars hæc est, quia de ornatu orationis gravior videbatur locus, et majori operi servandus.

CAPUT VI.

Tropus est verbi vel sermonis a proprià significatione in aliam cum virtute mutatio. Circa quem inexplicabilis et grammaticis inter ipsos, et philosophis, pugna est, quæ sint genera, quæ species, qui numerus, quis cui subjiciatur. Nos, omissis, quæ nihil ad instruendum oratorem pertinent, cavillationibus, necessarios maxime atque in usum receptos exsequemur; hoc modo in his annotásse contenti, quosdam gratià significationis, quosdam decoria, assumi; et esse alios in verbis propriis, alios in translatis; vertique formas, non verborum modo, sed et sensuum, et compositionis. Quare, mihi videntur errässe, qui non alios crediderunt tropos, quam in quibus verbum pro verbo poneretur. Ne-

que illud ignoro, in iisdem fere, qui significandi gratià adhibentur, esse et ornatum: sed non idem accidet contra; eruntque quidam tantum ad speciem accommodati. Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentissimus est, tum longe pulcherrimus, translatione dico, que μεταφορα Græce vocatur. Que quidem cum ita est ab ipsà nobis concessa naturà, ut indocti quoque ac non sentientes eà frequenter utantur; tum ita jucunda atque nitida, ut in oratione, quamlibet clarà, proprio tamen lumine eluceat. Neque enim vulgaris esse, nec humilis, nec insuavis, recte modo adscita, potest. Copiam quoque sermonis anget permutando, aut mutuando, quod non habeta quodque difficillimum est, præstat, ne ulli rei nomen deesse videatur.

Transfertur ergo nomen aut verbum ex eo loco. in quo proprium est, in eum, in quo aut proprium doest, aut translatum proprio melius est. Id facimus, aut quia necesse est, aut quia significantius est, aut (ut dixi) quia decentius. Ubi nihil horum præstabit, quod transferetur, improprium erit. Necessitate rustici dicunt gemmam in vitibus, (quid enim dicerent aliud?) et sitire segetes, et fructus laborare. Necessitate nos durum hominem, aut asperum. Non enim proprium erat, quod daremus his affectionibus, nomen. Jam, incensum ira, et inflammatum cupiditate, et lapsum errore, significandi gratia. Nihil enim horum suis verbis, quam his arcessitis, magis proprium erat. Illa ad ornatum, lumen orationis, et generis claritatem, et concionum procellas, et cloquentiæ flumina: ut Cicero, pro Milone, Clodium fontem gloriæ ejus vocat, et, alio loco, segetem ac materiam. Quædam etiam, parum speciosa dictu, per hanc explicantur:

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus Sit genitali arvo, et sulcos oblimet inertes.

In totum autem metaphora brevior est similitudo;

eoque distat, quod illa comparatur rei, quam volumus exprimere, hec pro ipsà re dicitur. Comparatie est, cum dico fecisse quid hominem, st leonem; translatio, cum dico de homine, leo est. Hujus vis omnis quadruplex maxime videtur: cum in rebua animalibus aliud pro alio ponitur, ut de agitatore,

..... gubernator magnà contorsit equum vi:

et, ut Livius, Scipionem a Catone allatrari solitum, refert. Inanima pro aliis generis ejusdem samuntur, ut, Classique immitti habenas; sut pro rebus animalibus inanima, Ferro an fato [virtus] Argivum occidit: aut contra,

...... sedet inscius, alto Accipiens sonitum saxi de vertice, pastor :

præcipueque ex his oritur mira sublimitas, quæ audaci proxime periculum translatione tolluntur, cum rebus sensu carentibus actum quemdam et animos damus, qualis est,

Pontem indignatus Araxes;

et illa Ciceronis, Quid enim tuus ille, Tubero, destrictus in acie Pharsalica gladius agebat? Cujus latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? Duplicatur interim hec virtus apud Virgilium,

..... Ferrumque armare veneno.

Nam et veneno armare, et ferrum armare, translatio est. Secantur hæc in plures: ut a rationali ad rationale, et idem de irrationalibus, et hæc invicem, quibus similis ratio est, et a toto, et a partibus. Sed jam non pueris præcipimus, ut, accepto genere, species intelligere non possint. Ut modicus autem atque opportunus ejus usus illustrat orationem; ita frequens et obscurat, et tædio complet: continuus vero in allegoriam et ænigmata exit. Sunt quædam etiam humiles translationes; ut id, de quo modo dixi, Saxea est verruca. Et sordidæ. Non enim, si Cicero recte eestinam reipublicæ dixit, fæditatem hominum significans, idcirco probem illud quoque veteris cratoris, Persecuisti reipublicæ vomicas. Optimeque Cicero demonstrat cavendum, ne sit deformis translatio; qualis est (nam ipsis ejus utar exemplis) Castratam morte Africani rempublicam, et, Stercus curiæ Glauciam: ne nimio major, aut, quod sæpius accidit, minor: ne dissimilis: quorum exempla nimium frequenter deprehendet, qui scierit hæc vitia esse. Sed et copia quoque modum egressa vitiosa est, præcipue in eadem specie. Sunt et duræ, id est, a longinqua similitudine ductæ: ut, Capitis sives, et,

Jupiter hibernas cana nive conspuit Alpes.

In illo vero plurimum erroris, quod ea, quæ poëtis (qui et omnia ad voluptatem referunt, et plurima vertere etiam ipsa metri necessitate coguntur) permissa sunt, convenire quidam etiam prose putant. At ego, in agendo, nec pastorem populi, auctore Homero, dixerim; nec volucres pennis remigare; licet Virgilius, in apibus ac Dædalo, speciosissime sit usus. Metaphora enim aut vacantem occupare locum debet, aut, si in alienum venit, plus valere eo quod expellit. Quod aliquanto pæne jam magis de sunecdoche dicam. Nam translatio permovendis animis plerumque et signandis rebus, ac sub oculos subjiciendis, reperta est: hæc variare sermonem potest, ut ex uno plures intelligamus, parte totum, specie genus, præcedentibus sequentia, vel contra. Omnia liberiora poëtis, quam oratoribus. Nam prosa, ut mucronem pro gladio, et tectum pro domo recipiet; ita non puppim pro navi, nec abietem pro tabellis. Et rursus, ut pro gladio ferrum, ita non pro equo quadrupedem. Maxime autem in orando valchit numerorum illa libertas. Nam et Livius

sæpe sic dicit, Romanus prælio victor, cum Romanos vicisse significat. Et, contra, Cicero, ad Brutum, Populo, inquit, imposuimus, et oratores vist sumus, cum de se tantum loqueretur. Quod genes non orationes modo ornat, sed etiam quotidiani semonis usus recipit. Quidam συνεκδοχην vocant, cum et id in contextu sermonis, quod tacetur, accipimus. Verbum enim ex verbo intelligitur, quod inter vitia sakasulus vocatur.

Arcades ad portas ruere. ....

Mihi hanc figuram esse magis placet. Illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio;

Adspice, aratra jugo referent suspensa juvenci; unde apparet noctem appropinquare. Id nescio an oratori conveniat, nisi in argumentando, cum rei signum est. Sed hoc ab elocutionis ratione distat. Nec procul ab hoc genere discedit μ erowu μ ua, quæ est nominis pro nomine positio; cujus vis est, pro eo, quod dicitur, causam, propter quam dicitur, ponere: sed, ut ait Cicero, $i\pi$ a $\lambda \lambda \alpha y$ m rhetores dicunt. Hæc inventa ab inventore, et subjecta ab obtinentibus, significat: ut, Cercrem corruptam undis: et,

Terrà Neptunus classes Aquilonibus arcet.

Quod fit retro durius. Refert autem, in quantum dictus tropus oratorem sequatur. Nam, ut Vulcanum pro igne vulgo audimus, et, vario Marte pugnatum, eruditus est sermo, et Venerem, quam coitum, dixisse magis decet; ita Liberum et Cererem, pro vino et pane, licentius, quam ut fori severitas ferat. Sicut ex eo, quod continetur, usus recipit bene moratas urbes, et poculum epotum, et saculum felix. At id, quod contra est, raro audeat quis, nisi poèta,

..... Jam proximus ardet Ucalegon.

F

Nia forte hoc potius est, a possessore, quod possidetur: ut, hominem devorari, cujus patrimonium consumatur. Quo modo fiunt innumerabiles species. Hujus enim sunt generis, cum ab Hannibale casa apud Cannas sexaginta millia dicimus: et, apud tragicos, ab Ægialao; et [carmina Virgilii veniuse;] et venire commeatus, qui afferantur; et sacrilegium deprehenum, non sacrilegum; et armorum scientiam habere, non artis. Illud quoque et poëtis et caratoribus frequens, quo eum, qui efficit, ex eo, quod efficitur, ostendimus. Nam et carminum auctores.

Pallida Mors æquo pulsat pede pauperum tabernas, Regumque turres:

Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus; et orator præcipitem iram, hilarem adolescentiam, segne otium, dicit. Est etiam huic tropo quædam cum synecdoche vicinia. Nam, cum dico vultus hominis pro vultu, dico pluraliter, quod singulare est; [quod plurale est, singulariter.] Sed non id ago ut unum ex multis intelligatur (nam id est manifestum): sed nomen immuto: ut. cum aurata tecta. aurea, pusillum a vero discedo, quia non est nisi pars aurata. Quæ singula persequi, minutioris est curæ, etiam non oratorem instruentibus. A>To>oμασια, quæ aliquid pro nomine ponit, poëtis quoque modo frequentissima, et per epitheton, quia, detracto eo, cui apponitur, valet pro nomine, Tydides, Pelides; et ex his, que in quocumque sunt præcipua.

.... Divúm pater, atque hominum rex: et ex factis, quibus persona signatur,

.... thalamo quæ fixa reliquit Impius.

Oratoribus etiamsi rarus ejus rei, nonnullus tamen usus est. Nam, ut Tydiden et Peliden non dixe-

rint, ita dixerunt impium pro parricida; eversoreise quoque Carthaginis et Numantia pro Scipione. es Romanæ eloquentiæ principem pro Cicerone, posuisse non dubitent. Cicero ipse certe usus est hac libertate: Non multa peccas, inquit ille fortissimo viro senior magister; et, si peccas, te regere possum. Neutrum enim nomen positum est, et utrumque intelligitur. Ονοματοποιια quidem, id est, fictio nomisis, Græcis inter maximas habita virtutes, nobis vix permittitur. Et sunt plurima ita posita ab iis, quisermonem primi fecerunt, aptantes affectibus vocem. Nam mugitus, et sibilus, et murmur, inde venerunt. Deinde, tamquam consummata sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur. Vix illa, quæ παραγομενα vocant, que ex vocibus in usum receptis quocumque modo declinantur, nobis permittimus, qualia sunt Sullaturit, et proscripturit; atque laureati postes, pro illo, lauro coronati, ex eadem fictione sunt. Sed hoc feliciter evaluit: at, contra, vio, pro eo, infelicius. In Gracis obelisco, [coludumo,] &c. dure etiam jungere vetamur, qui toleranter videre Septemtriones videmur. Eo magis necessaria καταγεησις. quam recte dicimus abusionem, quæ, non habentibus nomen suum, accommodat, quod in proximo est, sic,

> ..... cquum divina Palladis arte Ædificant;

et, apud tragicos, Et jam leo pariet; at pater est. Mille sunt hæc, et acetabula, quidquid habet; et pysrides, cujuscumque materiæ sunt; et parricida, matris quoque aut fratris interfector. Discernendumque est hoc totum a translatione genus, quod abusio est, ubi nomen defuit; translatio, ubi aliud fuit. Nam poëtæ solent abusive, etiam in his rebus quibus nomina sua sunt, vicinis potius uti; quod rarum in procâ est. Illa quoque quidam xaraxparsus esse volunt, cum pro temeritate virtus, aut pro luxurià

litas, dicitur: a quibus heec quidem dissosunt, quod, in his, non verbum pro verbo n, sed res pro re. Neque enim putat quisquam iam et liberalitatem idem significare: verum od fit, alius luxuriam esse dicit, alius liberali-; quamvis neutri dubium sit, hæc esse diversa. est, ex his quæ aliter significant, μεταληλές, id mesumtio, quæ ex alio in aliud velut viam at: tropus et rarissimus, et maxime impro-Græcis tamen frequentior, qui Centaurum 18. et moove Doar of siac. dicunt. Nos quis ferat. rem, suem, aut Lælium, doctum nominemus? im hæc in metalepsi natura, ut, inter id quod rtur, sit medius quidam gradus, nihil ipse ans. sed præbens transitum: quem tropum affectamus, ut habere videamur, quam ut loco desideremus. Nam eius frequentissimum lum est, cano, canto, dico: ita cano, dico. st medium illud canto. Nec diutius in eo dum : nihil enim usûs admodum video, nisi ri) in medils. Cætera jam, non significandi sed ad ornandam modo, non augendam oraassumuntur. Ornat enim emilitros, quod iximus appositum; a nonnullis sequens dici-Lo poëtæ et frequentius et liberius utuntur. ue illis satis est convenire verbo, cui apponit ita dentes albi, et humida vina, in his non enduntur. Apud oratorem, nisi aliquid efficidundat. Tum autem efficitur, si, sine illo, licitur, minus est: qualia sunt, O scelus abodum, o deformem libidinem. Exornatur aues tota maxime translationibus; cupiditas ta. et. insanæ substructiones. Et solet fieri. ljunctis, epitheton tropus, ut, apud Virgilium, egestas, et, tristis senectus. Verum tamen t ratio hujusce virtutis, ut sine appositis nuda elut incomta oratio. Ne oneretur tamen mulm fit longa et impedita, ut, in quæstionibus, eam judices similem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoque; in quo et numerus est duplez, nec duplum virium: quamquam non singula modo, sed etiam plura, verba apponi solent: ut,

Conjugio Anchisa Veneris dignate superbo.

Sed hoc quoque modo duo verba, uni apposita, ne versum quidem decuerint. Sunt autem, quibus non videatur hic omnino tropus, quia nihil vertat. Necesse est enim semper, ut id, quod est appositum, si a proprio diviseris, per se significet, et faciat astonomasiam. Nam, si dicas, Ille, qui Carthagisem et Numantiam evertit, antonomasia est; si adjectris Scipio, appositum. Non potest ergo non esse junctum. At αλληγορια, quam inversionem interpretamur, aliud verbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrarium. Prius, ut,

O navis! referent in mare te novi Fluctus? O! quid agis? fortiter occupa Portum;

totusque ille Horatii locus, quo navim pro republica, fuctuum tempestates pro bellis civilibus, portum pro pace atque concordià, dicit. Tale Lucretius,

Avia Pieridum peragro loca;

et Virgilius,

Sed nos immensum spatiis confecimus æquor: Et jam tempus equûm fumantia solvere colla.

Sine translatione vero, in Bucolicis,

Certe equidem audieram, quâ se subducere colles Incipiunt, mollique jugum demittere clivo, Usque ad aquam, et veteris jam fracta cacumina fagi.

Omnia carminibus vestrum servâsse Menalcam.

Hoc enim loco, præter nomen, cætera propriis decisa sunt verbis: verum non pastor Menalcas, sed

Virgilius, est intelligendus. Habet usum talis allegoria frequenter oratio, sed raro totius: plerumque spertis permixta est. Tota apud Ciceronem talis: Hoc miror enim, querorque, quemquam hominem ita pessumdare alterum [verbis] velle, ut etiam natem perforet, in qua ipse naviget. Illud comwixtum frequentissimum. Equidem cæteras tem-Postates et procellas, in illis duntaxat fluctibus concionum, semper Miloni putavi esse subeundas. Nisi adjecisset duntaxat fluctibus concionum, esset allegoria: nunc eam miscuit. Quo in genere et species ex arcessitis verbis venit, et intellectus ex propriis. Illud vero longe speciosissimum genus orationis, in quo trium permixta est gratia, similitudinis, allegoriæ, et translationis: Quod fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, et quantos æstus, ratio comitiorum? Dies intermissus unus, aut nox interposita, sæpe et perturbat omnia; et totam opinionem paroa nonnunquam commutat aura rumoris. Nam id quoque in primis est custodiendum, ut, quo ex genere corperis translationis, hoc desinas. Multi enim, cum initium a tempestate sumserunt, incendio aut ruina finiunt; quæ est inconsequentia rerum fædissima. Cæterum allegoria parvis quoque ingeniis, et quotidiano sermoni, frequentissime servit: nam illa, in agendis causis jam detrita, pedem conferre, et jugulum petere, et sanguinem mittere, inde sunt: nec offendunt tamen. Est enim grata in eloquendo novitas, et commutatio; et magis inopinata delectant. Ideoque jam in his amisimus modum, et gratiam rei nimià captatione consumsimus. Est in exemplis allegoria, si non prædictà ratione ponantur. Nam, ut Dionysium Corinthi case, quo Græci omnes utuntur, ita plura similia dici possunt. Hæc allegoria, quæ est obscurior, ænigma dicitur; vitium, meo VOL. 11.

quidem judicio (si quidem dicere dilucide virtus) ; quo tamen et poëtæ utuntur:

Dic, quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo, Tres pateat cæli spatium non amplius ulnas.

Et oratores nonnunguam : ut Cœlius, quadrantariem Clytamnestram, in triclinio choam, in cubiculo nolam. Namque et nunc quædam solvuntur, et tum erant notiora, cum dicerentur; et anigmata sunt tamen, nec ea, nisi quis interpretur, intelligas. In eo vero genere, quo contraria ostenduntur. ironia est: illusionem vocant: quæ aut pronuntiatione intelligitur, aut persona, aut rei natura: nam, si qua earum verbis dissentit, apparet diversam esse orationi voluntatem: quamquam in plurimis id tropis accidit, ut intersit, quid de quo dicatur: quia (quod dicitur alibi) verum est, aut laudis simulatione detrahere, aut vituperationis laudare, concessum esse: quale est, quod C. Verres, prætor urbanus, home sanctus et diligens, subsortitionem ejus in co codice non haberet. Et contra, Oratores visi sumus, et populo imposuimus. Aliquando cum risu quodam contraria dicuntur iis quæ intelligi volunt: quemadmodum in Clodium, Integritas tua te purgavit, mihi crede; pudor eripuit; vita anteacta servavit. Præter hæc usus est allegoriæ, ut tristia dicamus [melioribus] verbis, aut bonæ rei gratia quædam contrariis significemus, [aliud textu:] quæ et enumeravimus. Hæc, si quis profecto ignorat, quibus Græci nominibus appellent, σαρκασμον, αστεϊσμον, αντιφρασιν, παροιμιαν, dici sciat. Sunt etiam, qui hæc non species allegoriæ, sed ipsa tropos dicunt; acri quidem ratione, quod illa obscurior sit, et in his omnibus aperte appareat, quid velimus. Cui accedit hoc quoque, quod genus, cum dividitur in species, nihil habeat proprium, ut arbor pinus, et olea, et cupressus, et ipsius per se nulla proprietas: Allevero habeat aliquid proprium: quod quomodo potest, nisi ipas species est? Sed ad utendum refert. Adjicitur his μυκτηρισμός, simulatus m, sed non latens, derisus. Pluribus autem s cum id, quod uno aut paucioribus certe dici t, explicatur, περιφρασιν vocant, circuitum lo-li, qui nonnunquam necessitatem habet, quoties deformia operit: Sallustius, ad requisita na-Interim ornatum petit solum, qui est apud s frequentissimus; ut,

spus erat, quo prima quies mortalibus egris pit, et, dono Divúm, gratissima serpit;

pud oratores non rarus, semper tamen adstric-Quidquid enim significari brevius potest, et ornatu latius ostenditur, περιφρασις est; cui n Latine datum est, non sane orationis aptum i, circumlocutio. Verum hæc, ut, cum decohabet, periphrasis; ita, cum in vitium incidit, σολογια dicitur. Obstat enim, quidquid non ad-Hyperbaton quoque, id est, verbi transionem, quam frequenter ratio comparationis et poscit, non immerito inter virtutes habemus, nim frequentissime aspera et dura, et dissoluta uns oratio, si ad necessitatem ordinis sui verba antur, et, ut quodque oritur, ita proximis, etiam aciri non potest, alligetur. Differenda igitur lam, et præsumenda, atque, ut, in structuris um impolitiorum, loco, quo convenit, quidque ndum. Non enim recidere ea, nec polire, posis, quo coagmentata se magis jungant : sed lum his, qualia sunt, eligendæque sedes. Nec . potest sermonem facere numerosum, quam opma ordinis mutatio. Neque alio in ceris Platonis ita sunt quatuor illa verba, quibus, in illo pulimo operum, in Piræeum se descendisse signifidurimis modis scripta, quod eum quoque maxime e experiretur. Verum id cum duobus verbis fit,

avarrooph dicitur, reversio quiedam, qualia sunt va go, Mecum, secum; apud oratores et historica Quibus de rebus. At, cum, decoris gratià, conten hitur longius verbum, proprie hyperbati tenet m men: ut, Animadverti, judices, omnem accusator orationem in duas divisam esse partes. Nam in dan partes divisam esse, rectum erat, sed durum et ir comtum. Poëte quidem etiam verborum divisioner faciunt, et transgressionem:

.... Hyperboreo Septem- subjecta -trioni:

quod oratio nequâquam recipiet. At id quidem es propter quod, cum dicitur, tropus fit, quia com ponendus est e duobus intellectus. Alioquin, ubi nihre ex significatione mutatum est, et structura sola va riatur, figura potius verborum dici potest; sicu multi narrationem longis mutant hyperbatis. Exconfusis quæ vitia accidunt, suo loco diximus. Hyperbolen audacioris ornatis summo loco posui. Est hæc ementiens superjectio. Virtus ejus ex divers par augendi atque minuendi. Fit pluribus modis Aut enim plus facto dicimus, Vomens, frustis escus lentis gremium suum et totum tribunal implevit:

In cælum scopuli;

aut res per similitudinem attollimus:

..... Credas innare revulsas Cycladas;

aut per comparationem; ut,

..... Fulminis ocyor alis;

aut signis quasi quillasdam:

Illa vel intactæ segetis per summa volaret Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas :

vel translatione, ut ipsum illud volaret. Crescit in

serim hyperbole, alià insuper addità; ut Cicero, in Antonium, dicit, Que Charybdis tam vorax ? Charybdin dico? quæ, si fuit, fuit animal unum : Oceanus (mediusfidius) vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tum cito absorbere potuisse. Exquisitam vero figuram hujus rei deprehendisse apud principem lyricorum Pindarum videor, in libro, quem inscripsit 'Turos. Is namque Herculis impetum adversus Meropas, qui in insula Co dicuntur habitasse, non igni, nec ventis, nec mari, sed fulmini dicit similem fuisse; ut illa minora, hoc par esset. Quod imitatus Cicero, illa composuit in Verrem, Versabatur in Sicilia longo intervallo, non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam insula multos et crudeles tyrannos), sed novum quoddam monstrum ex vetere illà immanitate, quæ in iisdem versata locis dicitur. Non enim Charybdin tam infestam neque Scyllam navibus, quam istum in eodem frcto, fuisse arbitror. Nec pauciora sunt genera minuendi:

Vix ossibus hærent ;

et, quod Cicero in quodam joculari libello,

Fundum Varro vocat, quem possim mittere fundă; Ni tamen exciderit, quâ cava funda patet.

Sed hujus quoque rei servetur mensura quædam. Quamvis enim est omnis hyperbole ultra fidem, non tamen esse debet ultra modum: nec alià vià magis in κακοζηλια itur. Piget referre plurima hinc orta vitia, cum præsertim minime sint ignota et obscura. Monere satis est, mentiri hyperbolen, nec ita, ut mendacio fallere velit. Quo magis intuendum est, quousque deceat extollere, quod nois non creditur. Pervenit hæc res frequentissime ad risum; qui si aptus est, urbanitatis, sin aliter, stultitiæ, nomen assequitur. Est autem in usu, vulgo quoque et inter

eruditos, et apud rusticos, videlicet quod a natura. est omnibus augendi res vel minuendi cupiditas insita; nec quisquam vero contentus est. Sed ignoscitur, quia non affirmamus. Tum est hyperbole virtus, cum res ipsa, de quà loquendum est, naturalem modum excessit. Conceditur enim amplius dicere, quia dici, quantum est, non potest: meliusque ultra, quam citra, stat oratio. Sed de hoc satis, quia eumdem locum plenius in eo libro, quo causas corruptae eloquentias reddebamus, tractavimus.

M. FABII QUINTILIANI

DE

INSTITUTIONE ORATORIÂ

LIBER NONUS.

CAPUT I.

Cum sit proximo libro de tropis dictum, sequitur pertinens ad figuras (quæ σχημάτα Græce vocantur) locus, ipsa rei natura conjunctus superiori. Nam plerique has tropos esse existimarunt, quia sive ex hoc duxerint nomen, quod sint formati quodam modo : sive ex eo, quod vertant orationem, unde et motus dicuntur; fatendum erit, esse utrumque eorum etiam in figuris. Usus quoque est idem : nam et vim rebus adjiciunt, et gratiam præstant. Nec desunt, qui tropis figura nomen imponant, quorum est C. Artorius Proculus. Quin adeo similitudo manifesta est, ut eam discernere non sit in promtu. Nam, quomodo quædam in his species plane distant, manente tamen generali illà societate, quod utraque res a rectà et simplici ratione cum aliqua dicendi virtute deflectitur ; ita quædam perquam tenui limite

dividuntur: ut. cum ironia tam inter figuras sententiæ, quam inter tropos, reperiatur: *** proposos autem, et inephator, et ovouatonouar, et enideror, clari quoque auctores figuras verborum potius, quam tropos, dixerunt. Quo magis signanda est utriusque rei differentia. Est igitur tropus, sermo a naturali et principali significatione translatus ad aliam, ornandæ orationis gratia: vel (ut plerique grammatici finiunt) dictio ab eo loco, in quo propria est, translata in eum, in quo propria non est. Figura (sicut nomine ipso patet) est conformatio quadam orationis, remota a communi et primum se offerente ratione. Quare in tropis ponuntur verba alia pro aliis, ut in μεταφορα, μετωνυμια, αντονομασια, μεταληψει, συνεκδογη, καταγρησει, αλληγορια, plerumque ύπερβολη. Αλληγορια namque et rebus fit. et verbis: ονοματοποιια fictio est nominis: ergo hoc quoque pro aliis ponitur, quibus usuri fuimus, si illud non fingeremus: \(\pi = \rho \cdot \text{\$\text{\$\pi}\$} \alpha \sigma \text{\$\text{\$\pi\$}\$}, etiamsi frequenter et id insum, in cujus locum assumitur, nomen complecti solet, utitur tamen pluribus pro uno: emiliaror. quoniam plerumque habet antonomasice partem. conjunctione ejus fit tropus. In hyperbato commutatio est ordinis: ideoque multi tropis hoc genus eximunt. Transfert tamen verbum aut partem eius a suo loco in alienum.

Horum nihil in figuras cadit. Nam et propriis verbis, et ordine collocatis, figura fieri potest. Quomodo autem ironia alia sit tropi, alia schematis, suo loco reddam. Nomine enim fateor esse communia hæc; et scio, quam multiplicem habeant, quamque scrupulosam, disputationem: sed ea non pertinet ad præsens meum propositum. Nihil enim refert, quomodo appelletur utrumlibet eorum, si, quid orationi prosit, apparet. Nec mutatur vocabulis vis.rerum. Et, sicut homines, si aliud acceperunt, quam quod habuerant, nomen, iidem sunt tamen; ita hæc, de quibus loquimur, sive tropi, sive figurar dicattur,

idem efficient. Non enim nominibus prosunt, sed effectibus: ut, statum conjecturalem, an inficialem, an facti, an substantiæ, an de substantiæ, nominemus, nihil interest, dum idem quæri sciamus. Optimum ergo in his sequi maxime recepta, et rem ipsam, quocumque appellabitur modo, intelligi. Illud tamen notandum, coire frequenter in easdem sententias et $\tau \rho c m v et figuram$. Tam enim translatis verbis, quam propriis, figuratur oratio. Est autem non mediocris inter auctores dissensio, et quæ vis nominis ejus, et quot genera, et quæ, quam multæ-

que sint species.

Quare primum intuendum est, quid accipere debeamus figuram. Nam duobus modis dicitur: uno. qualiscumque forma sententiæ, sicut in corporibus, in quibus, quoquo modo sint composita, utique habitus est aliquis; altero, quod proprie schema dicitur, in sensu vel sermone aliqua a vulgari et simplici specie cum ratione mutatio; sicut nos sedemus, incumbimus, respicimus. Itaque, cum in eosdem casus, aut tempora, aut numeros, aut etiam pedes, continue quis, aut certe nimium frequenter incurrit, præcipere solemus variandas figuras esse vitandæ similitudinis gratia. In quo ita loquimur, tamquam omnis sermo habeat figuram. Itemque eadem figura dicimus cursitare, qua lectitare, id est, eadem ratione declinari. Quare illo intellectu priore et communi nihil non figuratum est. Quo si contenti sumus, non immerito Apollodorus (si tradenti Cæcilio credimus) incomprehensibilia partis hujus præcepta existimavit. Sed, si habitus quidam, et quasi gestus, sic appellandi sunt, id demum hoc loco accipi schema oportebit, quod sit a simplici atque in promtu posito dicendi modo poëtice vel oratorie mutatum. Sic enim verum erit, aliam esse orationem ασχηματιστον, id est, carentem figuris, quod vitium non inter minima est; aliam εσχηματισμένην, id est, figuratam. Verum id ipsum anguste [Cæcilius] terminavit, qui id solum putaverit schema, quo aliud simulatur dici, quam dicitur; quod sane vulgo quoque sic accipi scio: unde et figuratæ controversiæ quædam, de quibus

paulo post dicam, vocantur.

Ergo figura sit arte aliqua novata forma dicendi. Genus ejus unum quidam putaverunt, in hoc ipso diversas opiniones secuti. Nam hi, quia verborum mutatio sensus quoque verteret, omnes figuras in verbis esse dixerunt; illi, quia verba rebus accommodarentur, omnes in sensibus. Quorum utraque manifesta cavillatio est. Nam, ut eadem dici solent aliter atque aliter, manetque sensus elocutione mutatà; ita et figura sententiæ plures habere verborum figuras potest. Illa est enim posita in concipienda cogitatione, hæc in enuntianda: sed frequentissime coëunt; ut in hoc, Jam jam, Dolabella, neque twi, neque tuorum liberûm ... Nam oratio a judice aversa. in sententià: jam jam et liberûm, in verbis sunt schemata. Inter plurimos enim, quod sciam, consensum est, duas ejus esse partes, διανοιας, id est, mentis, vel sensus, vel sententiarum (nam iis omnibus modis dictum est), et λεξεως, id est, verborum, vel dictionis, vel clocutionis, vel sermonis, vel orationis; nam et variatur; et nihil refert. Cornelius tamen Celsus adjicit verbis et sententiis figuras colorum; nimia profecto novitatis cupiditate ductus. Nam quis ignorasse eruditum alioqui virum credat, colores et sententias sensuum esse? Quare, sicut omnem orationem, ita figuras quoque versari necesse est in sensu, et in verbis.

Ut vero natura prius est, concipere animo res, quam enuntiare; ita de iis figuris ante loquendum est, quæ ad mentem pertinent: quarum quidem utilitas, cum magna, tum multiplex, in nullo non orationis opere clarissime elucet. Nam, etsi minime videtur pertinere ad probationem, qua figura quidque dicatur, facit tamen credibilia, quæ dicimus, et in animos judicum, qua non observatur, irrepit. Namque, ut, in armorum certamine, adversos ictus, et rectas ac simplices manus, cum videre, tum etiam

vere ac propulsare facile est; averse tectaque nus sunt observabiles; et aliud ostendisse, quam tas, artis est; sic oratio, quæ astu caret, pondere, de, et impulsu, preliatur; simulanti, variantique natus, in latera atque in terga incurrere datur, et na avocare, et velut nutu fallere. Jam vero aftns nihil magis ducit. Nam, si frons, oculi, mus, multum ad motum animorum valent, quanto is orationis ipsius vultus, ad id quod intendimus icere, compositus! Plurimum tamen ad commenionem facit, sive in conciliandis agentis moribus. e ad promerendum actioni favorem, sive ad levanm varietate fastidium, sive ad quædam vel de-

tins indicanda vel tutius.

Sed, ante quam, quæ cuique rei figura conveniat. endam, dicendum, nequâquam eas esse tam mulquam sunt a quibusdam constitutæ. Neque m me movent nomina illa, quæ fingere utique zecis promtissimum est. Ante omnia igitur, illi. i totidem figuras putant, quot affectus, repudidi : non quia affectus non sit quædam qualitas ntis; sed quia figura, quam non communiter, I proprie nominamus, non sit simplex rei cujuse enuntiatio. Quapropter, in dicendo, irasci, doe. misereri, timere, confidere, contemnere, non at figuræ, non magis quam suadere, minari, rore, excusare. Sed fallit parum diligenter intuentes. od inveniunt in omnibus his locis figuras, et eam exempla ex orationibus excerpunt. Neque enim rs ulla dicendi est, quæ non recipere eas possit. d aliud est admittere figuram, aliud figuram esse. eque enim verebor, explicandæ rei gratia, freentiorem ejusdem nominis repetitionem. Quare bunt mihi aliquam in irascente, deprecante, misente figuram, scio: sed non ideo irasci, misereri, precari, figura erit. Cicero quidem omnia orationis mina in hunc locum congerit, mediam quamdam it arbitror) secutus viam; ut nec omnis sermo

schema judicaretur; nec ea sola, quæ haberent a quam remotam ab usu communi fictionem; sed qu essent clarissima, et ad movendum auditorem va rent plurimum: quem duobus ab eo libris tractatu locum ad literam subjeci, ne fraudarem legentes i dicio maximi auctoris. In tertio de Oratore, scriptum est: În perpetuâ autem oratione, cum conjunctionis lenitatem, et numerorum, quam di; rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus stinguenda et frequentanda omnis oratio sente tiarum atque verborum. Nam et commoratio se in re permultum movet, et illustris explanatio, rumque, quasi gerantur, sub adspectum pæne su jectio : quæ et in exponenda re plurimum valet. ad illustrandum id quod exponitur, et ad ampli candum; ut iis, qui audient, illud, quod augebims quantum efficere oratio poterit, tantum esse vide tur : et huic contraria sæpe præcisio est ; et . plus intelligendum, quam dixeris, significatio; distincte concisa brevitas, et extenuatio: et hu adjuncta illusio, a præceptis Cæsaris non abhorren et ab re digressio, in qua cum fucrit delectatio, to reditus ad rem aptus et concinnus esse debeb propositioque, quid sis dicturus: et ab co, quod dictum, sejunctio; et reditus ad propositum, et its tio; et rationis apta conclusio: tum, augendi nuendive causa, veritatis superlatio, atque trajec et rogatio, atque huic finitima quasi perconts expositioque sententia sua: tum illa, qua mas quasi irrepit in hominum mentes, alia dicent significantis dissimulatio, que est perjucunda, in oratione, non contentione, sed sermone, tract deinde dubitatio, tum distributio, tum correcti ante vel post quam dixeris, vel cum aliqui ipso rejicias. Præmunitio etiam est ad id, qu grediare; et rejectio in alium; communication est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, delib morum ac vites imitatio, vel in personis, v

illis, magnum quoddam ornamentum orationis, et antum ad animos conciliandos vel maxime, save autem etiam ad commovendos; personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi ; descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio, anteoccupatio: tum duo illa, quæ maxime movent, similitudo, et exemplum; digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio. Vox quædam libera, atque etiam effrenatior, augendi causa: iracundia. objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio; declinatio brevis a proposito, non ut superior illa digressio; purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque exsecratio. His fere luminibus illustrant orationem sententia. Orationis autem ipsius, tamquam armorum, est vel ad usum comminatio et quasi petitio. vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam et geminatio verborum habet interdum vim, leporem alias; et paululum immutatum verbum atque deflexum : et ejusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conversio, et in eadem verba impetus, et concursio, et adjunctio, et progressio; et ejusdem verbi crebrius positi quædam distinctio, et revocatio verbi; et illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur. aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio euædam, et conversio, et verborum concinna transgressio: et contrarium, et dissolutum, et declinatio, et reprehensio, et exclamatio, et imminutio; et quod in multis casibus ponitur, et quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, et ad propositum subjecta ratio, et item in distributis supposita ratio: et permissio, et rursus alia dubitatio. et improvisum quiddam; et dinumeratio, et alia correctio, et dissipatio, et quod continuatum, et interruptum, et imago, et sibi ipsi responsio, et immutatio, et disjunctio, et ordo, et relatio, et digressio, et circumscriptio. Hec enim sunt fere, atque horum VOL. II.

similia, vel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem verborumque conformationibus illuminent. Eadem sunt in Oratore plurima, non omnia tamen, et paulo magis distincta; quia, post orationis et sententiarum figuras, tertium quemdam subjecit locum, ad alias (ut ipse ait) quasi virtutes dicendi pertinentem. Et reliqua, ex collocatione verborum quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis, que in amplo ornatu scenæ aut fori appellantur insignia; non quod sola ornent, sed quod excellant. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, et quodammodo insignia; cum aut duplicantur iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur: aut ab eodem verbo ducitur sæpius oratio, aut in idem conjicitur, aut utrumque: aut adjungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur : aut continenter unum verbum non in elidem semtentia ponitur ; aut cum similiter vel cadunt verba. vel desinunt; aut multis modis contrariis relata contraria: aut cum gradatim sursum versus red. itur: aut cum, demtis conjunctionibus, dissolute plura dicuntur: aut cum, aliquid prætereuntes, cur id faciamus ostendimus; aut cum corrigimus nosmet ipsos, quasi reprehendentes; aut si est aliqua exclamatio vel admirationis vel conquestionis : aut cum ejusdem nominis casus sæpius commutan... tur. Sententiarum ornamenta majora sunt ; quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maxime esse laudabilem. Enimpero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ dicitur: nec aliud quidquam est dicere, nisi omnes aut certe plerasque aliqua specie illuminare sententias. Quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut verset sæpe multis modis camdem et unam rem, et hæreat in eldem commoreturque sententia. Sæpe etiam ut extenuel aliquid : sape ut irridert : ut declinet a proposito. deflectatque sententiam ; ut proponat, quid dicturus sit; ut, cum transegerit jam aliquid, definiat; ut se ipse revocet; ut, quod dixit, iteret; ut argumentum ratione concludat; ut interrogando urgeat; ut rursus, quasi ad interrogata, sibi ipse respondeat; ut contra, ac dicat, accipi et sentiri velit : ut addubitet, quid potius, aut quo modo dicat : ut dividat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut ante præmuniat; ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium conferat; ut sæpe cum ils gui audiunt, nonnunguam etiam cum adversario. quasi deliberet; ut hominum mores sermonesque describat; ut muta quædam loquentia inducat; ut ab co, quod agitur, avertat animos; ut sæpe in hilaritatem risumve convertat; ut ante occupet, quod videat opponi : ut comparet similitudines : ut statur exemplis : ut aliud alii tribuens dispertiat : ut interpellatorem coërceat; ut aliquid reticere se dicat; ut denuntiet, quid caveat; ut liberius quid audeat; ut irascatur etiam; ut objurget aliquando; ut deprecetur; ut supplicet; ut medeatur; ut a proposito declinet aliquantulum; ut optet; ut exsecretur; ut flat its, apud quos dicet, familiaris: atque alias etiam dicendi quasi virtutes sequatur; brevitatem, si res petet ; sæpe etiam rem dicendo subjiciet oculis; sæpe supra feret, quam fleri possit: significatio sæpe erit major, quam oratio; sæpe hilaritas, sæpe vitæ naturarumque imitatio. Hoc in genere (nam quasi silvam vides) omn'e eluceat oportet eloquenties magnitudo.

CAPUT II.

Ergo, cui latius complecti conformationes verborum ac sententiarum placuerit, habet, quod sequa-

tur: nec affirmare ausim, quidquam esse meliane sed hee ad propositi mei rationem legat. Nam zvihi de his sententiarum figuris dicere in animo est, que ab illo simplici modo indicandi recedunt; quod idem multis doctissimis viris video placuisse. Omnia tamen illa, etiam que sunt alterius modi lumina, adeo sunt virtutes orationis, ut sine his nulla intelligi vere possit oratio. Nam quomodo judex doceri potest. si desit illustris explanatio, propositio, promissio. Anitio, sejunctio, expositio sententiæ suæ, rationis apta conclusio, præmunitio, similitudo, exemplum, digestio, distributio, interpellatio, interpellantis coercitio, contentio, purgatio, lasio? Quid vero agit omnino eloquentia, detractis amplificandi minuendique rationibus? Quarum prior desiderat illam plus quam dixeris significationem, id est, subases, et superlationem veritatis, et trajectionem; hac altera extenuationem, deprecationemque. Qui affectus erunt vel concitati detractà voce libera, effrenatiore iracundia, objurgatione, optatione, exsecratione ? vel illi mitiores, nisi adjuvantur commendatione, conciliatione, ad hilaritatem impulsione ? Quæ delectatio, aut quod mediocriter saltem docti hominis indicium, nisi alia repetitione, alia commoratione infigere, digredi a re, et redire ad propositum suum, scierit; removere a se, in alium trajicere ; que relinquenda, que contemnenda sint. judicare? Motus est in his orationis atque actus: quibus detractis, jacet, et velut agitante corpus spiritu caret. Quæ cum adesse debent, tum disponenda atque varianda sunt, ut auditorem (quod in fidibus fieri videmus) omni sono permulceant. Verum ea plerumque recta sunt, nec se fingunt, sed confitentia. Admittunt autem (ut dixi) figuras; quod vel ex proximo doceri potest. Quid enim tam commune. quam interrogare, vel percontari? Nam utroque utimur indifferenter, cum alterum noscendi, alterum arguendi gratià videatur adhiberi. At ea res, utrocunque modo diestur, etiam multiplex habet schema. Incipiamus enim ab iis, quibus acrior ac vehemenier fit probatio, quod primo loco posuimus. Simplex ex sic rogare,

Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris?

Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi: Quid enim tuus ille, Tubero, destrictus in acie Pharsalică gladius agebat? t, Quousque tandem abutêre, Catilina, patientiă most? et, Patere tua consilia non sentis? et totus duique hic locus. Quanto enim magis ardet, quam a diceretur, Diu abuteris patientiă nostră, et, Patent tus consilia! Interrogamus etiam, quod negari non posit: Dixitue tandem causam C. Fidiculanius Psicula? Aut ubi respondendi difficilis est ratio, ut rulgo uti solemus, Quomodo? qui fieri potest? aut invidise gratia, ut Medea apud Senecam, Quas petiterras jubes? aut miserationis, ut Sinon apud Virgilium,

Heu! quæ me tellus, inquit, quæ me æquora possunt' Accipere ?

aut instandi, et auferendæ dissimulationis; ut Asinius, Audisne? furiosum, inquam, non inofficiosum, testamentum reprehendimus. Totum hoc plenum est varietatis: nam et indignationi convenit,

..... et quisquam numen Junonis adoret ?
et admirationi,

.... Quid non mortalia pectora cogis, Auri sacra fames ?

Est interim acrius imperandi genus,

Non arma expedient, totaque ex urbe requentur? et ipsi nosmet rogamus; quale est illud Terentianum.

Quid igitur faciam?

Est aliqua etiam in respondendo figura, cu interroganti, ad aliud, quia sic utilius sit, ot tum augendi criminis gratiâ, ut testis in ret tus, An ab reo fustibus vapulâsset? Et i inquit; tum declinandi, quod est frequenti Quæro, an occideris hominem? responde tronem. An fundum occupaveris? responde tronem. Ut confessionem præcedat defensio; Virgilium in Bucolicis, dicenti,

Non ego te vidi Damonis, pessime, cap Excipere insidiis?

occurritur,

An mihi, cantando victus, non redderet

Cui est confinis dissimulatio, non alibi qua posita, ideoque tractata suo loco. Nam, ser pro confessione est. Cæterum et interrogan sum, et respondendi sibi, solent esse non vices: ut Cicero, pro Ligario, Apud que hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hi tamen me. antequam vidit, reipublica Aliter, pro Cœlio, ficta interrogatio est : 1 quis, Hæc igitur est tua disciplina? sic tu adolescentes? et totus locus. Deinde, Ego judices, hoc robore animi, atque hac indol ac continentiæ fuit, et cætera. Cui diver cum alium rogaveris, non exspectare respe statim subjicere: Domus tibi deerat? at pecunia superabat? at egebas. Quod sch dam per subjectionem vocant. Fit et comp Uter igitur facilius sua sententia ratio deret? Et aliis modis tum brevius, tum la de una re, tum de pluribus.

Mire vero in causis valet præsumtio, ληλις dicitur, cum id, quod objici potest mus. Id neque in aliis partibus parum est, pue proœmio convenit. Sed, quamquan unius, diversas tamen species habet. Est enim quædam pramunitio, qualis Ciceronis contra O. Cecilium, quod ad accusandum descendat, qui semper defenderit: quædam confessio, ut pro Rabirio Postumo, quem sua quoque sententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit: quædam prædictio, ut, Dicam enim, non augendi criminis gratia ; quædam emendatio, ut. Rogo, ignoscatis mihi, si longius sum evectus: frequentissima præparatio, cum, pluribus verbis, vel quare facturi quid simus, vel quare fecerimus, dici solet. Verborum quoque vis ac proprietas confirmatur vel præsumtione, Quamquam illa non pæna, sed prohibitio sceleris fuit : aut reprehensione, Cives, cives, inquam, si hoc eos appellari nomine fas est. Affert aliquam fidem veritatis et dubitatio, cum simulamus quærere nos, unde incipiendum, ubi desinendum, quid potissimum dicendum sit: cujusmodi exemplis plena sunt omnia: sed unum interim sufficit, Equidem, quod ad me attinet, quo me vertam, nescio. Negem fuisse infamiam judicii corrupti? &c. Hoc etiam in præteritum valet: nam et dubitasse nos fingimus.

A quo schemate non procul abest illa, quæ dicitur communicatio, cum aut ipsos adversarios consulimus, ut Domitius Afer, pro Cloantillà, At illa nescit trepida, quid liceat feminæ, quid conjugem deceat: forte vos, in illá solitudine, obvios casus miseræ mulieri obtulit: tu, frater, vos, paterni amici, quod consilium datis? Aut cum judicibus quasi deliberamus, quod est frequentissimum; Quid suadetis? et, Vos interrogo, quid tandem fieri oportuit? ut Cato: Cedo, si vos in eo loco essetis, quid aliud fecissetis? Et alibi, Communem rem agi putatote, ac vos huic rei præpositos esse. Sed nonnunquam communicantes aliquid inexspectatum subjungimus; quod et per se schema est; ut, in Verrem, Cicero, Quid deinde? quid censctis? furtum fortasse, aut

prædam aliquam? Deinde, cum din suspendisset indicum animos, subjecit, quod multo esset improbius. Hoc Celsus sustentationem vocat. Est autem duplex : nam, contra, frequenter, cum exspectationem gravissimorum fecimus, ad aliquid, quod sit leve, aut nullo modo criminosum, descendimus. Sed. quia non tantum per communicationem fieri solet. παραδοξον alii nominaverunt, id est, inopinatum. Illis non accedo, qui schema esse existimant, etiam si quid nobis ipsis dicamus inexspectatum accidisse: ut Pollio, Nunquam fore credidi, judices, ut, reo Scauro, ne quid in ejus judicio gratia valeret, precarer. Pæne idem fons est illius, quam permissionem vocant, qui communicationis; cum aliqua ipsis judicibus relinquimus æstimanda, aliqua nonnunquam adversariis quoque; ut Calvus Vatinio, Perfrica frontem, et dic te digniorem, qui prætor fleres, quam Catonem. Que vero sunt augendis affectibus accommodate figure, constant maxime simulatione. Namque et irasci nos, et gaudere, et timere, et admirari, et dolere, et indignari, et optare, quæque sunt similia his, fingimus. Inde sunt illa, Liberatus sum ; respiravi ; et, Bene habet ; et, Qua amentis est hæc? O tempora, o mores! et, Miserum me! consumtis enim lacrymis, infixus tamen pectori hæret dolor: et.

.... Magnæ, nunc hiscite, terræ:

quod exclamationem quidam vocant, ponuntque inter figuras orationis. Hec quoties vera sunt, non sunt in eà formà, de quà nunc loquimur. Sed assimulata, et arte composita, proculdubio schemats sunt existimanda. Quod idem dictum sit de oratione liberà, quam Cornificius licentiam vocat, Græci παρβησιαν. Quid enim minus figuratum, quam vera libertas? Sed frequenter sub hac facie latet adulatio. Nam Cicero, cum dicit pro Ligario, Suscepto bello, Casar, gesto jam ctiam ex parte magnă, nullá vi

Coactus. consilio ac voluntate mea, ad ea arma pro-Sectus sum. que erant contra te sumta; non solum ad utilitatem Ligarii respicit, sed magis laudare victoris clementiam non potest. In illà vero sententià, Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi ut, quod hic potest, nos possemus? admirabiliter utriusque Partis facit bonam causam : sed hoc eum demeretur. Cujus mala fuerat. Illa adhuc audaciora, et majorum (ut Cicero existimat) laterum, fictiones personarum, Que xocouroxous dicuntur. Mire namque cum Variant orationem, tum excitant. His et adversario-Fum cogitationes, velut secum loquentium, protrahi-Trus; quæ tamen ita demum a fide non abhorrent. si es locutos finxerimus, que cogitâsse eos non sit *beurdum: et nostros cum aliis sermones, et aliorum inter se, credibiliter introducimus; et suadendo, ob-Jurgando, querendo, laudando, miserando, personas idoness damus. Quin deducere Deos in hoc genere dicendi, et inferos excitare, concessum est. Urbes etiam populique vocem accipiunt. Ac sunt quidam, Qui has demum προσωποποιιας dicant, in quibus et Corpora et verba fingimus. Sermones hominum as-Simulatos dicere διαλογους malunt, quam (quod Latinorum quidam dixerunt) sermocinationem. Ego, jam recepto more, utrumque eodem modo appellavi. Nam certe sermo fingi non potest, ut non personæ sermo fingatur. Sed in his, quæ natura non permittit, hoc modo mollior fit figura: Etenim, si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior. si cuncta Italia, si omnis respublica sic loquatur, M. Tulli, quid agis? Illud audacius genus: Quæ tecum, Catilina, sic agit, et quodammodo tacita loquitur, Nullum jam aliquot annis facinus exstitit, nisi per te. Commode etiam aut nobis aliquas ante oculos esse rerum personarumve imagines fingimus, aut eadem adversariis aut judicibus non accidere miramur; qualia sunt, Videtur mihi, et, Nonne videtur tibi? Sed magna quædam vis eloquentiæ desideratur. Falsa enim et incredibilia natura cesse est, aut magis moveant, quia supra vera sunt; aut pro vanis accipiantur, quia vera non sunt. Ut dicts autem quædam, ita scripta quoque, fingi solent : quod facit Asinius, pro Liburnia, Mater mes, auæ mihi tum carissima, tum dulcissima fult. quæque mihi vixit, bisque eadem die mihi vitem dedit, et relique : deinde, exhæres esto. Hac cum per se figura est, tum duplicatur, quoties, sicut in hac causa, ad imitationem alterius scripturas componitur. Nam contra recitabatur testamentum. P. Novanius Gallio, cui ego omnia meritissimo volo et debeo, pro ejus animi in me summa voluntate. et. adjectis deinceps aliis, hæres esto. Incipit esse quedammodo sacuon: quod nomen, ductum a canticia ad aliorum similitudinem modulatis, abusive etiam in versificationis ac sermonum imitatione servatur. Sed formas quoque fingimus sæpe, ut Famam Virgilius, ut Voluptatem ac Virtutem (quemadmodum a Xenophonte traditur) Prodicus, ut Mortem at Vitam, quas contendentes in Satira tradit Ennius. Est et incertæ personæ ficta oratio: Hic aliquis, et. Dicat aliquis. Est et jactus sine persona sermo, Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles. Quod fit mixtura figurarum, cum προσωποποιια accedit illa, quæ est orationis per detractionem : detractum est enim, quis diceret. Vertitur enim interim προσωποπομα in speciem narrandi. Unde et apud historicos reperiuntur obliquæ allocutiones: ut in T. Livii primo statim libro, Urbes quoque, ut cætera, ex infimo nasci : deinde, quas sua virtus ac Dii juvent, magnas opes sibi magnumque nomen facere. Aversus quoque a judice sermo, qui dicitur αποστροφη, mire movet, sive adversarios invadimus: Quid enim tuus ille, Tubero, in acie Pharsalica gladius agebat? sive ad invocationem aliquam convertimur: Vos enim jam ego. Albani tumuli atque luci .... sive ad invidiosam implorationem. O leges

sia, legesque Sempronia! Sed illa quoque vosaversio, qua a proposità quastione abducit entem:

ego cum Danais Trojanam exscindere gentem de juravi.

d fit et multis et variis figuris, cum aut aliud ectasse nos, aut majus aliquid timuisse, simulaaut plus videri posse ignorantibus; quale est mium pro Cœlio. Illa vero (ut ait Cicero) sub w subjectio tum fieri solet, cum res non gesta atur, sed, ut sit gesta, ostenditur; nec universa, per partes: quem locum proximo libro subjecievidentiæ: et Celsus hoc nomen isti figuræ ட் Ab aliis ப்காரக்கள் dicitur proposita quædam a rerum ita expressa verbis, ut cerni potius viur. quam audiri : Ipse, inflammatus scelere ac re, in forum venit: ardebant oculi: toto ex ore elitas emicabat. Nec solum, que facta sint aut , sed etiam, que futura sint aut futura fuerint, mamur. Mire tractat hac Cicero, pro Milone, facturus fuerit Clodius, si præturam invasisset. hee quidem translatio temporum, que proprie eracis dicitur, in Siarunwess verecundior apud es fuit. Proponebant enim talia, Credite vos ri; ut Cicero, Hæc, quæ non vidistis oculis, sis cernere potestis. Novi vero, et præcipue destores, audacius, nec (mehercule) sine motu lam, imaginantur; ut Seneca, in controversia, cusumma est, quod pater filium et novercam, ineste altero filio, in adulterio deprehensos occidit: : sequor: accipe hanc senilem manum, et, umque vis, imprime. Et paulo post, Adspice, it, quod din non credidisti. Ego vero non o: nox oboritur, et crassa caligo. Habet hec manifestius aliquid. Non enim narrari res, agi, videtur. Lecorum quoque dilucida et significans descriptio eidem virtuti assignatur a quibusdam : alii τοπογραφιαν dicunt. Ειρωνειαν, inveni, qui dissimulationem vocarent: quo nomine quia parum totius hujus figuræ videntur vires ostendi : nimirum. sicut in plerisque. Græca erimus appellatione contenti. Igitur ειρωνεια, quæ est schema, ab illa, que est tropus, genere ipso nihil admodum distat (in utroque enim contrarium ei, quod dicitur, intelligendum est): species vero prudentius intuenti. diversas esse, facile est deprehendere; primum, quod tropus apertior est: et. quamquam aliud dicit ac sentit, non tamen aliud simulat. Nam et omnia circa fere recta sunt; ut illud in Catilinam, A quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum, demigrasti. In duobus demum verbis est ironia; ergo etiam brevior est tropus. At, in figura, totius voluntatis fictio est, apparens magis, quam confessa; ut illic verba sint verbis diversa, hîc [sermonis sensus voci,] et tota interim causse conformatio: tum etiam vita universa ironiam habere videtur, qualis est visa Socratis. Nam ideo dictus ειρων, id est, agens imperitum, et admirator aliorum tamquam sapientium: ut, quemadmodum αλληγοριαν facit continua μεταφορα, sic hoc schema faciat troporum ille contextus. Quædam vero genera hujus figuræ nullam cum tropis habent societatem; ut illa statim prima, quæ dicitur a negando, quam nonnulli vocant αποφάσι». Non agam tecum jure summo; non dicam, quod forsitan obtinerem: et, Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas, proferam? et, Mitto illam primam libidinis injuriam: et. Ne illa quidem testimonia recito, quæ dicta sunt de sestertiorum septingentis millibus: et. Possum dicere. Quibus generibus per totas interim quæstiones decurrimus; ut Cicero; Hoc ego si sic agerem, tamquam mihi crimen esset diluendum, hæc pluribus dicerem.

Espersia est et, cum similes imperantibus vel permittentibus sumus,

I, sequere Italiam ventis:

et, cum ea, quæ nolumus videri adversariis esse, concedimus eis. Id acrius fit, cum eadem in nobis sunt, et in adversario non sunt:

Argue tu, Drance, quando tot cædis acervos
Teucrorum tua, dextra dedit.

Quod idem contra valet, cum aut ea, quæ a nobis absunt, aut etiam, quæ in adversarios recidunt, quasi fateamur:

Me duce, Dardanius Spartam expugnavit adulter?

Nec in personis tantum, sed et in rebus, versatur hac contraria dicendi, quam quæ intelligi velis, ratio; ut totum pro Quinto Ligario procemium, et illæ elevationes, Videlicet, O Dii boni!

Scilicet is Superis labor est!

et ille pro Oppio locus, O amorem mirum! O benevolentiam singularem! Non procul autem absunt ab hac simulatione tres inter se similes, Confessio nihil nocitura, qualis est, Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum; et Concessio, cum aliquid etiam iniquum videmur, causæ fiducia, pati: Metum virgarum navarchus nobilissimas civitatis pretio redemit: humanum est : et, pro Cluentio, de invidià, Dominetur in concionibus, jaceat in judiciis: tertia Consensio, ut, pro codem, judicium esse corruptum. Hæc evidentior figura est, cum alicui rei assentimur, quæ est futura pro nobis: verum id accidere sine adversarii vitio non potest. Quædam etiam velut laudamus, ut Cicero, in Verrem, circa crimen Apollonii VOL. II.

Drepanitani; Gaudeo etiam, si quid ab eo abstulisti: et abs te nihil rectius fuctum esse dico. Interim augemus crimina, quæ ex facili aut diluere possumus, aut negare; quod est frequentius, quau ut exemplum desideret. Interim hoc ipso fidem detrahimus illis, quod sint tam gravia; ut, pro Roscio, Cicero, cum immanitatem parricidii, quamquam per se manifestam, tamen etiam vi orationis exaggerat. Anosumησις, quam idem Cicero reticentiam, Celsus obticentiam, nonnulli interruptionem appellant, et ipsa ostendit aliquid affectis vel irsa, ut;

Quos ego .... sed motos præstat componere fluctus: vel sollicitudinis, et quasi religionis, An hujus ille legis, quam Clodius a se inventam gloriatur, mentionem facere ausus esset vivo Milone, ne dicam consule 3 de nostrûm enim omnium... non audeo totum dicere: cui simile est in procemio, pro Ctesinhonte. Demosthenis: vel alio transcundi gratit. Communis autem, Tametsi ignoscite mihi, judices. In quo est et illa (si tamen inter schemata numerari debet, cum aliis etiam pars causæ videatur) digressio: abit enim causa in laudes Cn. Pompeii: id quod fieri etiam sine αποσιωπησει potuit. brevior illa, ut ait Cicero, a re digressio plurimis fit modis. Sed hæc exempli gratia sufficient: Twm Caius Varenus, is qui a familia Anchariana occisus est: hoc, quaso, judices, diligenter attendite: et, pro Milone. Et adspexit me illis quidem oculis. quibus tum solebat, cum omnibus omnia minabatur. Est alia, non quidem reticentia, que sit imperfecti sermonis, sed tamen præcisa, velut ante legitimum finem, oratio; ut illud, Nimis urgeo; commoveri videtur adolescens: et, Quid plura? ipsum adolescentem dicere audistis. Imitatio morum alienorum. que ηθοποιια, vel (ut alii malunt) μιμησις, dicitur, jam inter leniores affectus numerari potest. Est enim posita fere in eludendo: sed versatur et in factis et in dictis. In factis, quod est ὑποτυπωσει vicinum; in dictis, quale est apud Terentium,

At ego nesciebam, quorsum tu ires. Parvula Hinc est abrepta: eduxit mater pro sua; Soror dicta est: cupio abducere, ut reddam suis.

Sed nostrorum quoque dictorum factorumque similis imitatio est per relationem, nisi quod frequentius ameverat, quam eludit: Dicebam habere eos actorem Q. Cacilium. Sunt et illa jucunda, et ad commendationem, cum varietate, tum etiam ipsa natura, plurimum prosunt, que simplicem quamdam, et non præparatam ostendendo orationem, minus nos suspectos judici faciunt. Hinc est quasi panitentia dicti : ut. pro Cœlio. Sed quid ego ita gravem personam induxi? Et quibus utimur vulgo. Imprudens incidi. Vel cum guærere nos, quid dicamus, fingimus. Quid reliquum est? et. Num quid omisi? et cum ibidem, in Verrem, ait Cicero, Unum etiam mihi reliquum hujusmodi crimen est; et, Aliud ex alio succurrit mihi. Unde etiam venusti transitus fiunt; non, quia transitus ipse sit schema: ut Cicero, narrato Pisonis exemplo, qui annulum sibi cudi ab aurifice in tribunali suo jusserat, velut hoc in memoriam ádductus adjecit, Hic modo me commonuit Pisonis annulus, quod totum effluxerat. Quam multis istum putatis hominibus honestis de digitis annulos aureos abstulisse? Et, cum aliqua velut ignoramus: Sed earum rerum artificem, quem? quemnam? recte admones, Polycletum esse dicebant. Quod quidem non in hoc tantum valet. Quibusdam enim, dum aliud agere videmur, aliud efficimus: sicut hic Cicero consequitur, ne, cum morbum in signis atque tabulis objiciat Verri, ipse quoque earum rerum studiosus esse credatur. Et Demosthenes, jurando per interfectos in Marathone et Salamine, id agit, ut minore invidià cladis apud Chæroneam accepta laboret. Faciunt illa quoque jucundam orationem, aliqua, mentione habità, diferre, et deponere apud memoriam judicis, et reposcere que deposueris, et separare quedam schemate aliquo (non enim est ipsa per se iteratio schema), et excipere aliqua, et dare actioni varios velut vultus. Gaudet enim res varietate: et, sicut oculi diversarum adspectu rerum magis detinentur; ita semper animis præstat, in quod se, velut novum, intendant. Est emphasis etiam inter figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur; ut apud Virgilium,

Non licuit thalami expertem sine crimine vitam Degere more feræ?

Quamquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erupit ejus affectus, ut sine thalamis vitam non hominum putet, sed ferarum. Aliud apud Ovidium genus, apud quem et Myrrha nutrici amorem patris sic conflictur,

.... O, dixit, felicem conjuge matrem!

Huic vel confinis vel eadem est, quâ nunc utimur plurimum. Jam enim ad id genus, quod et frequentissimum est, et exspectari maxime credo, veniendum est: in quo, per quamdam suspicionem, quod non dicimus, accipi volumus; non utique contrarium, ut in ειρωνεία, sed aliud latens, et auditori quasi inveniendum: quod, ut supra ostendi, jam fere solum schema a nostris vocatur, et unde controversiæ figuratæ dicuntur. Ejus triplex usus est; unus, si dicere palam parum tutum est; alter, si non decet : tertius, qui venustatis modo gratia adhibetur, et ipsà novitate ac varietate magis, quam si relatio sit recta, delectat. Ex his, quod est primum, frequens in scholis est. Nam et pactiones deponentium imperium tyrannorum, et post civile bellum senatûs-consulta, finguntur; et capitale est objicere anteacta; ut, quod in foro non expedit, illic nec liceat. Sed schematum conditio non eadem est. Quamlibet enim apertum, quod modo et aliter intelligi possit, in illos tyrannos bene dixeris, quia periculum tantum, non etiam offensa, vitatur. Quod si ambiguitate sententise possit eludi, nemo non illi furto favet. Vera negotia nunquam adhuc habuerunt hanc silentii necessitatem: sed aliam huic similem, verum multo ad agendum difficiliorem, cum personæ potentes obstant, sine quarum reprehensione teneri causa non possit. Ideoque hoc parcius et circumspectius faciendum; quia nihil interest, augmodo offendas : et aperta figura perdit hoc ipsum. quod figura est. Ideoque a quibusdam tota res repudiatur, sive intelligatur, sive non. Sed licet modum adhibere. Imprimis, ne sint manifestæ. Non erunt autem, si non ex verbis dubiis et quasi duplicibus petentur; qualis est in suspectà nuru, Duxi uxorem, quæ patri placuit; aut, quod est multo ineptius, compositionibus ambiguis, ut illa controversia, in qua infamis amore virginis filiæ pater raptam esm interrogat, a quo vitiata sit, Quis te, inquit, rapuit? Tu, pater, nescis? Res ipsæ perducant judicem ad suspicionem; et amoliamur cætera, ut hoc solum supersit: in quo multum etism affectus juvant, et interrupta silentio dictio, et cunctationes. Sic enim flet, ut judex querat illud nescio-quid, anod ipse fortasse non crederet, si audiret; et ei, quod a se inventum existimat. credat. Sed, ne si optimæ quidem sint, esse debent frequentes: nam densitate ipså figuræ aperiuntur, nec offensæ minus habent, sed auctoritatis. Nec pudor videtur, quod non palam objicias, sed diffidentia. In summa, sic maxime judex credit figuris, si nos putat nolle dicere. Equidem [quandoque] et in personas incidi tales, et in rem quoque, (quod est magis rarum) que obtineri nisi hac arte non posset. Ream tuebar, quæ subjecisse dicebatur marito testamentum; et dicebantur chirographum, marito [exspirante,] hæredes dedisse:

et verum erat. Nam, quia per leges institui uxor noti poterat hæres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fidei-commissum pervenirent. Et caput quidem tueri facile erat, si hoc diceremus palam: sed peribat hæreditas. Ita ergo fuit nobis agendum, ut judices illud intelligerent factum, delatores non possent apprehendere ut dictum: et contigit utrumque. Quod non inseruissem, veritus opinionem jactantiæ, nisi probare voluissem, in foro quoque esse his figuris locum. Quædam etiam, quæ probare non possis, figura potius spargenda sunt. Hæret enim nonnunguam telum istud occultum; et. hoc inso. quod non apparet, eximi non potest. At, si idem dicas palam, et defenditur, et probandum est. Cum autem obstat nobis personæ reverentia (quod secundum posuimus genus), tanto cautius dicendum est; quanto validius bonos inhibet pudor quam metus. Hîc vero tegere nos judex, quod sciamus, et verba, vi quadam veritatis erumpentia, credat coërcere. Nam quanto minus aut ipsi in quos dicimus, aut judices, aut assistentes, oderint hanc maledicendi lasciviam, si velle nos credant? Aut quid interest. quomodo dicatur, cum et res et animus intelligitur? Quid dicendo denique proficimus, nisi ut palam sit, nos facere, quod ipsi sciamus non esse faciendum? Atqui præcipue prima, quibus præcipere cæperam, tempora hoc vitio laborarunt. Dicebant enim libenter tales controversias, quæ difficultatis gratia placent, cum sint multo faciliores. Nam rectum genus approbari nisi maximis viribus non potest: hæc diverticula et anfractus suffugia sunt infirmitatis; ut, qui cursu parum valent, flexu eludunt; cum hæc, quæ affectatur, ratio sententiarum non procul a ratione jocandi abhorreat. Adjuvat etiam, quod auditor gaudet intelligere, et favet ingenio suo, et, alio dicente, se laudat. Itaque non solum, si persona obstaret rectæ orationi (quo in genere sæpius modo quam figuris opus est), decurrebant ad schemata:

sed faciebant illis locum etiam, ubi inutiles ac nefariæ essent: ut. si pater, oui infamem in matrem filium secreto occidisset, reus malæ tractationis, iacularetur in uxorem obliquis sententiis. Nam quid impurius, quam retinuisse talem? Quid porro tam contrarium, quam eum, qui accusetur, quia summum nefas suspicatus de uxore videatur, confirmare id inså defensione, quod diluendum est? At. si judicum sumerent animum, scirent, quam eiusmodi actionem laturi non fuissent; multoque etiam minus, cum in parentes abominanda crimina spargerentur. Et, quâtenus huc incidimus, paulo plus scholis demus: nam et in his educatur orator; et in eo. quomodo declametur, positum est etiam, quomodo agatur. Dicendum ergo de iis quoque, in quibus non asperas figuras, sed palam contrarias causas, plerique fecerunt. Tyrannidis affectatæ damnatus torqueatur, ut conscios indicet: accusator ejus optet, quod volet. Patrem qui accusavit, optat, ne is torqueatur: pater ei contradicit. Nemo se tenuit, agens pro patre, quin figuras in filium faceret, tamquam illum conscium pater in tormentis esset nominaturus. Quo quid stultius? Nam. cum hoc judices intellexerint, aut non torquebitur, cum ideo torqueri velit: aut torto non credetur. At credibile est. hoc eum velle? Fortasse: dissimulet ergo, ut efficiat. Sed nobis (declamatoribus, dico) quid proderit hoc intellexisse, nisi dixerimus? Ergo, si vere ageretur, similiter consilium illud latens prodidissemus? Quid si neque utique verum est, et habere alias hic damnatus contradicendi causas potest, vel quod legem conservandam putet, vel quod nolit accusatori debere beneficium, vel (quod ego maxime sequerer) ut se innocentem in tormentis esse pertendat? Quare, ne illud quidem semper succurret sic dicentibus, Patrocinium hoc voluit, qui controversiam finxit. Fortasse enim noluit: sed esto, voluerit: continuone, si ille stulte cogitavit, nobis quoque stulte dicendum est? At ego, in agendis, frequenter non puto intuendum, qu gator velit. Est et ille in hoc genere frequent ut nutent aliud quosdam dicere, aliud velle cipue cum in themate est, aliquem, ut sib liceat, postulare: ut in illà controversià. Q quando fortiter fecerat, et, alio bello, petie militià vacaret ex lege, quod quinquagenariu adversante filio ire in aciem coactus. de Filius, qui fortiter codem prælio fecerat, inc tatem eius optat: contradicit pater. Non inquiunt, mori vult, sed invidiam filio fueere. dem rideo, quod illi sic timent, tamquam ine turi, et in consilium suos metus ferunt, ol exemplorum circa voluntariam mortem, car quoque, quas habet factus ex viro forti d Sed de una controversia loqui supervacuum e in universum neque oratoris puto esse unqua varicari: neque litem intelligo, in qua pars 1 idem velit: neque tam stultum quemquam. vivere velit, mortem potius male petat, quam non petat. Non tamen nego, esse controven jusmodi figuratas; ut est illa, Reus parricidi fratrem occidisset, damnatum iri videbatur pro testimonio dixit, eum se jubente fecisse lutum abdicat. Nam neque in totum filio nec, quod priore judicio affirmavit, mutare potest; et, ut non durat ultra pænam abdic ita abdicat tamen: et alioqui figura in pat facit, quam licet, in filio minus. Ut autem contra id quod vult, dicit, ita potest melius velle, quam dicit: quomodo ille abdicatus. patre, ut filium expositum et ab eo educatum. alimentis, recipiat, postulat, revocari fortal vult: non tamen, quod petit, non vult. Es et illa significatio, quâ, cum jus asperius p judice, fit ei tamen spes aliqua clementis. lam, ne paciscamur, sed per quamdam cre

suspicionem, ut in multis controversiis, sed in hac quoque: Raotor, nisi, intra trigesimum diem, et rapter patrem et suum exoraverit, pereat: qui, exorato rapta patre, suum non exorat, agit cum eo dementia. Nam, si permittat hic pater, lis tollitur: si nullam spem faciat, ut non demens, crudelis certe videatur, et a se judicem avertat. Latro igitur optime. Occides ergo? si potero. Remissius, et pro suo ingenio, pater Gallio, Dura, anime, hodie; dura: heri fortior fuisti. Confinia sunt his celebrata apud Græcos schemata, per quæ res asperas mollius significant. Nam Themistocles sussisse existimatur Atheniensibus, ut urbem apud Deos deponerent; quia durum erat dicere, ut relinquerent. Et, qui Victorias aureas in usum belli conflari volebat, ita declinavit, Victoriis utendum esse. Totum autem allegorize simile est, aliud dicere, aliud intelligi velle. Quassitum etiam est, quomodo responderi contra figuras oporteret. Et quidam semper ex diverso aperiendas putaverunt, sicut latentia vitia rescinduntur. Idque sane frequentissime faciendum est: aliter enim dilui objecta non possunt, utique cum quæstio in eo consistit, quod figuræ petunt. At, cum maledicta sunt tantum, et non intelligere interim bonse conscientize est. Atque etiam cum fuerint crebiiores figuræ, quam ut dissimulari possint, postulandum est, ut illud nescio-quid, quod adversarii obliquis sententiis significare voluerint, si fiducia sit, objiciant palam; aut certe non exigant, ut, quod ipsi non audent dicere, id judices non modo intelligant, sed etiam credant. Utilis etiam aliquando dissimulatio est, ut in eo. (nota enim fabula est) qui, cum esset contra eum dictum, Jura per patroni tui cineres, paratum se esse respondit; et judex conditione usus est, clamante multum advocato, schemata de rerum naturâ tolli; ut protinus etiam præceptum sit, ejusmodi figuris utendum temere non esse. Tertium est genus, in quo sola melius dicendi petitur occasio: ideoque id Cicero non putat esse positum in comtentione. Tale est illud, quo idem utitur in Clodium. Quibus iste, qui omnia sacrificia nosset, facile ab se Deos placari posse arbitrabatur. Ironia quoque in hoe genere materiæ frequentissima est. Sed eruditissimum longe, si per aliam rem alia inducatur ; ut; cum adversus tyrannum, qui sub pacto aboliticulé dominationem deposuerat, ait competitor, Miki is te dicere non licet: tu in me dic, et potes: nuper te rolui occidere. Frequens illud est, nec magnopere captandum, quod petitur a jurejurando: ut, pro exharedato, Ita mihi contingat harede filio mori. Nam et in totum jurare, nisi ubi necesse est, gravi viro parum convenit: et est a Seneca dictum eleganter, non patronorum hoc esse, sed testium. Nec meretur fidem, qui sententiole gratia jurat : niei di potest tam bene, quam Demosthenes, ut supra diri. Levissimum autem longe genus ex verbo, etiama est apud Ciceronem, in Clodiam, Prasertim quan omnes amicam omnium potius quam cujusquam inimicam putaverunt. Comparationem equidem video figuram non esse, cum sit interim probationia. interim etiam causæ genus: et sit talis ejus forma. qualis est, pro Murena, Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas : ille, ut, quo intendit, mature cum exercitu perveniat: te gallorum, illum buccinarum, cantus excitat, et cetera. Nescio an orationis potius quam sententise sit. Id enim solum mutatur, quod non universa universis, sed singula singulis, opponuntur. Et Celsus tamen, et non negligens auctor Visellius, in hac eam parte posuerunt. Rutilius quidem Lupus in utroque genere; idque artiferor vocat. Præter illa vero, quæ Cicero inter lumina posuit sententiarum, multa alia et idem Rutilius, Gorgiam secutus (non illum Leontinum, sed alium sui temporis, cujus quatuor libros in unum suum transtulit), et Celsus, videlicet Rutilio accedens, posuerunt schemata: Consummationem, quam Greecus διαλλαγην vocat, cum plura argumenta ad unum effectum deducuntur: Consequens, ille saaxoλουθησιν. de quo nos in argumentis diximus: Collectionem, qui apud illum est συλλογισμος: Minas, id est, καταπληξιν: Exhortationem, παραινετικον, Quorum nihil non rectum est, nisi cum aliquam ex his, de guibus locuti sumus, figuram accipit. Præter hmc Celsus, excludere, asseverare, detrectare, excitare judicem, proverbile uti, et versibus, et joco, et invidia, et invocatione, intendere crimen (quod est survey), adulari, ignoscere, fastidire, admonere, satisfacere, precari, corripere, figuras putat: Partitionem quoque, et propositionem, et divisionem, et rerum duarum cognationem, (quod est, ut idem valeant, quæ videntur esse diversa, ut non is demum sit veneficus, qui vitam abstulit datà potione, sed etiam qui mentem) quod est in parte finitionis. Rutilius, sive Gorgias, αναγκαιον, αναμνησιν, ανθυποφοpar artiponous, παραυξησιν, προεκθεσιν (quod est dicere, quid fieri oportuerit, deinde quid factum sit), svavriotyta, unde sint enthymemata xat' aitiagir: μεταληψη etiam, quo statu Hermagoras utitur. Visellius, quamquam paucissimas facit figuras, facit s» θυμημα tamen, quod commentum vocat; et ratiomem. appellans επεγειρημα, inter eas habet: quod quidem recipit quodammodo et Celsus: nam. consequens an epicherema sit, dubitat. Visellius adjicit et sententiam. Invenio, qui aggregent his διασχευας, anayopevous, napadinynous. Sed, ut heec non sunt schemata; sic alia vel sint forsitan, ac nos fugerint, vel etiam nova fieri adhuc possint, ejusdem tamen nature, cujus sunt ea, de quibus dictum est.

CAPUT III.

Verborum vero figuræ et mutatæ sunt semper, et, utcumque valuit consuetudo, mutantur. Itaque, si antiquum sermonem nostro comparemus, pena jam, quidquid loquimur, figura est; ut, hac re invidere, non (ut omnes veteres, et Cicero præcipue) hanc rem ; et, incumbere illi, non in illum; et, plenum vino, non vini : et. huic, non hunc, adulari, iam dicitur. et mille alia: utinamque non pejora vincant. Verum schemata Askews duorum sunt generum: alterum loquendi rationem vocant, alterum, quod ad collocationem maxime exquisitum est. Quorum tametsi utrumque convenit orationi, tamen possis illud grammaticum, hoc rhetoricum magis, dicere. Prius fit iisdem generibus, quibus vitia. Esset enim omne schema vitium, si non peteretur, sed accideret. Verum auctoritate, vetustate, consuetudine, plerumque defenditur, sæpe etiam ratione quadam. Ideoque. cum sit a simplici rectoque loquendi genere deflexa, virtus est, si habet probabile aliquid, quod sequatur: una tamen in re maxime utilis, ut quotidiani et semper eodem modo formati sermonis fastidium levet, et nos a vulgari dicendi genere defendat. Quo si quis parce, et, cum res poscet, utetur, velut adsperso quodam condimento, jucundior erit: at, qui nimium affectaverit, ipsam illam gratiam varietatis amittet. Quamquam sunt quædam figuræ ita receptæ, ut pæne jam hoc ipsum nomen effugerint; quæ, etiam si fuerint crebriores, aures consuetas minus ferient. Nam secretæ, et extra vulgarem usum positæ, ideoque magis nobiles, ut novitate aurem excitant, ita copià satiant; nec se obvias fuisse dicenti, sed conquisitas, et ex omnibus latebris extractas congestasque, declarant. Fiunt ergo et circa genus figuræ in nominibus: nam et oculis capti talpæ, et timidi damæ, dicuntur a Virgilio: sed subest ratio, quia sexus uterque altero significatur: tam enim mares esse talpas damasque, quam feminas, certum est: et, in verbis, ut, fabricatus est gladium, et, inimicos punitus est. Quod mirum minus est, quod in natura verborum est, et, quæ facimus, patiendi modo seepe dicere, ut arbitror, suspicor; et, contra, faciendi, que patimur, ut vapulo: ideoque frequens permutatio est; et pleraque utroque modo efferuntur, luxuriatur, luxuriat; fluctuatur, fluctuat; assentior, assentio; revertor, reverto. Est figura et in numero, vel cum singulari pluralis subjungitur, Gladio pugnacissima gens Romani; gens enim ex multis: vel e diverso,

Nec Deus hunc mensâ, Dea nec dignata cubili est.

Ex illis enim, qui non risêre, hunc non dignatus Deus, nec Dea dignata. Et mutatione partium, ut in Satirâ.

.... Et nostrum istud vivere triste Adspexi,

cum infinito verbo sit usus pro appellatione: nostram enim vitam vult intelligi. Utimur et verbo pro participio, ut,

Magnum dat ferre talentum,

tamquam ferendum; et participio pro verbo, Volo datum. Interim etiam dubitari potest, cui simile vitio sit schema, ut in hoc,

Virtus est vitium fugere:

aut enim partes orationis mutat, ex illo, Virtus est fuga vitiorum; aut casus, ex illo, Virtutis est vitium fugere: multo tamen hoc utroque excitatius. Junguntur interim schemata, Sthenelus sciens pugnæ: est enim, scitus Sthenelus pugnandi. Transferuntur etiam tempora, Timarchides negat esse ei periculum a securi. Pressens enim pro præterito positum est: [et futurum pro præsent.]

Hoc Ithacus velit:

et, ne morer, per omnia fit genera, per quæ fit solæ-

cismus. Hac est quoque, quam irsquere vocant: cua dissimilis est, Zeugma dicitur: ut apud Sallustium Neque ca res falsum me habuit: et, Duci probers Ex quibus fere, prater novitatem, brevitas etiam peti solet. Unde eousque processum est, ut nos peniturum, pro non acturo poenitentiam, et vieuwes ad videndum missos, idem auctor dixerit. Ques ill quidem fecerit schemala, an idem vocari possint, vi dendum, quia recepta sint. Nam receptis, etias valgo auctore, contenti sumus: ut nunc evaluit rebus agentibus, quod Pollio in Labieno damnat et, contumeliam fecit, quod a Cicerone reprehend notum est: affeci enim contumeltid dicebant. Ali commendatio vetustatis, cujus amator unice Vir silius fuit:

Vel cum se pavidum contra mea jurgia jactat:

Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci Audicrat.....

Quorum similia apud veteres tragicos comicosqu sunt plurima. Illud etiam in consuetudine remansit Enimuero. His amplius apud eumdem:

Nam quis te, juvenum confidentissime....
cum quis sermonis initium sit. Et,

Tam magis illa tremens, et tristibus effera flammis Quam magis effuso crudescunt sanguine pugna:

quod est versum ex illo, Quam magis arumna ur get, tam magis ad male faciendum viget. [Plea talibus antiqui: sicut initio Eunuchi Terentius Quid igitur faciam? inquit. Allusit tandem leno. Catullus in Epithalamio,

.... Dum innupta manet, dum cara suis est,

cum prius dum significet quoad, sequens usque et Ex Graco vezo transleta vel Salinstii plurima, qual est, Vulgus emat fleri: vel Horstii; nam id maxime probat hoc,

Sepositi ciceris, nec longæ invidit avenæ :

et Virgilii,

Tyrrhenum navigat equor:

et jam vulgatum Actis quoque, Saucius pectus. Ex eadem parte figurarum additto et abjectio est. Illaque prior videri potest supervacua; sed non sine gratia est:

Nam neque Parnassi vobis juga, nam neque Pindi: potest enim deesse alterum nam. Et apud Horatium illud,

.... Fabriciumque.

Hunc, et intonsis Curium capillis. ....

Et detractiones, quæ in complexu sermonis aut vitum habent, aut figuram. Figuram, ut, Accede ad ignem hunc: jam calesces plus satis: plus enim quam satis est. De altera, quæ detractio est, pluribus dicendum est. Utimur vulgo et comparativis pro absolutis, ut, cum se quis infirmiorem esse dixerit: duo inter se comparativa committimus, Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero, credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me, quam quisquam crudelius, factum esse dicat. Sunt illa non similia solocismo quidem, sed tamen numerum mutantia, quæ et tropis assignari solent, ut de uno pluraliter dicamus,

Sed nos immensum spatiis confecimus æquor; et de pluribus singulariter,

Haud secus ac patriis acer Romanus in armis.

Specie diversa, sed genere eadem, et hac sunt :

Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem:

Nec mihi tum molles sub dio carpere somnos, Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas:

non enim nescio-cui alii prius, nec postea sibi uni, sed omnibus, præcipit. Et de nobis loquimur tamquam de aliis, Dicit Servius, Negat Tullius: et nostra persona utimur pro aliena, et alios pro aliis fingimus. Utriusque rei exemplum, pro Cecina, Pisonem, adversæ partis advocatum, alloquens, Cicero dicit, Restituisse te dixti: nego me edicto prætoris restitutum esse: verum enim illud restituisse Æbutius dixit : Cæcina, nego me edicto pretoris restitutum esse. Ubi et ipsum dixti. extrità svllaba, figura in verbo est. Illa quoque ex codem genere possunt videri, quam nos interpositionem vel interclusionem dicimus. Græci #apendesin vocant. dum continuationi sermonis medius aliquis sensus intervenit, Ego cum te (mecum enim sapissime loquitur) patriæ reddidissem. Cui adjiciunt hyperbaton, non illud, quod inter tropos esse voluerunt; sed alterum, quod est ejus figuræ sententiarum, quæ αποστροφη dicitur, simile, cum non sensus mutatur, verum forma eloquendi:

.... Decios, Marios, magnosque Camillos, Scipiadas duros bello, et te, maxime Cæsar.

Acutius adhuc in Polydoro:

Fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, et auro Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis, Auri sacra fames?

Qui tam parva momenta nominibus discreverunt, μεταβασιε vocant, quam et aliter fieri putant:

Quid loquor ? aut ubi sum ?

Conjungit autem παρενθεσιν et αποστροφην Virgilius in illo loco,

Haud procul inde citæ Metium in diversa quadrigæ Distulerant (at tu dictis, Albane, maneres); Raptabatque viri mendacis viscera Tullus.

Hæc schemata, et his similia, que erunt per mutationem, adjectionem, detractionem, ordinem, et convertunt in se auditorem, nec languere patiuntur, subinde aliqua notabili figura excitatum; et habent quamdam ex illà vitii similitudine gratiam, ut in cibis interim acor inse jucundus est. Quod continget, a neque supra modum multæ fuerint, nec ejusdem generis aut juncte aut frequentes; quia satietatem, ut varietas earum, ita raritas effugit. Illud est acrius genus, quod non tantum in ratione positum est loquendi, sed ipsis sensibus cum gratiam, tum etiam vires, accommodat. E quibus primum sit, quod fit per adjectionem. Plura sunt genera: nam et verba geminantur, vel amplificandi gratia, ut. Occidi, occidi, non Sp. Melium; alterum est enim, quod indicat, alterum, quod affirmat; vel miserandi, ut.

Ah Corydon! Corydon!

Que eadem figura nonnunquam per ironiam ad elevandum convertitur. Similis geminationis post aliquam interjectionem repetitio est, sed paulo etiam vehementior, Bona, miserum me! (consumits enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeti acerbissimæ voci subjecta præconis. Vivia, et vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Et ab iisdem verbis plura acriter et instanter incipiunt: Nihilne te nocturnum præsidium Palatti, nihil Urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatús locus, nihil horum ora vultusque moverunt? et iisdem de-

sinunt, Quis cos postulavit? Appius: duis produrit? Appius. Quamquam hoc exemplum aliud quoque schema pertinet, cujus initia inter et fines fidem sunt, quis et quis, Appius et Appius-Quale est, Qui sunt, qui fædera sæpe ruperunt P Carthaginienses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt ? Carthaginienses. Qui sunt, qui Italiam deformaverunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui sibi ignosci postulant? Carthaginienses. Etiam in contrapositis vel comparativis, solet respondere primorum verborum alterna repetitio, quod modo hujus esse loci potius dixi: Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas : ille, ut eo. quo intendit, mature cum exercitu perveniat. Te gallorum, illum buccinarum, cantus exsuscitat. Tu actionem instituis; ille aciem instruit. Tu caves, ne consultores tui, ille, ne urbes aut castra, capiantur. Sed hac gratia non fuit contentus orator : vertit in contrarium camdem figuram: Ille teket et scit. ut hostium copie; tu, ut aque pluviæ, arceantur. Ille exercitatus est in propagandis finibus, tu in regendis. Possunt media quoque respondere vel primis, ut,

Te nemus Anguitiæ, vitreå te Fucinus undå . . .

vel ultimis, Hæc navis onusta prædå Siciliensi, cum ipsa quoque esset ex prædå. Nec quisquam dubitabit, idem posse fieri iteratis utrimque mediis. Respondent primis et ultima, Multi et graves dolores inventi parentibus, et propinquis multi. Est et illud repetendi genus, quod semel proposita iterat et dividit,

Iphitus et Pelias mecum, quorum Iphitus evo Jam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulyssei.

Eπανοδος dicitur Græce, nostri regressionem vocant. Nec solum in eodem sensu, sed etiam in diverso, eadem verba contra sumuntur, *Principum dignitas*

erat pæne par, non par fortasse eorum qui sequebantur. Interim variatur casibus hæc et generibus iteratio, Magnus est labor dicendi, magna res est: et apud Rutilium longiore περιοδφ et hæc initia sententiarum sunt, Pater hic tuus ? patrem hunc appellas ? patris tu hujus filius es ? Fit casibus modo hoc schema, quod πολυπτωτον vocant. Constat et aliis etiam modis; ut, pro Cluentio, Quod autem tempus veneni dandi 9 illo die 9 in illa frequentia 9 Per quem porro datum? unde sumtum? que porro interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Hanc rerum conjunctam diversitatem Cæcilius μεταβολην vocat ; qualis est, pro Cluentio, locus in Oppianicum, Illum tabulas publicas violasse, censorias corrupisse, decuriones universi judicarunt : cum illo jam nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat: nemo illum, ex tam multis cognatis et affinibus, tutorem unquam liberis suis scripsit : et deinceps adhuc multa. Ut hæc in unum congeruntur, ità contra illa dispersa sunt, quæ a Cicerone dissipata dici puto,

Hîc segetes, illic veniunt felicius uvæ, Arborei fetus alibi,

et deinceps. Illa vero apud Ciceronem mira figurarum mixtura deprehenditur, in quâ et primo verbo longo post intervallo redditum est ultimum, et media primis, et mediis ultima congruunt: Vestrum jam hie factum deprehenditur, Patres conscripti, non meum: ac pulcherrimum quiden factum; verum (ut dixi) non meum, sed vestrum. Hane frequentiorem repetitionem $\pi hoxny$ vocant, quæ fit ex permixtis figuris, ut supra dixi, utque se habet epistola ad Brutum: Ego cum in gratiam redierim cum Appio Claudio, et redierim per Cn. Pompeium, te ego ergo, cum redierim... Et in iisdem sententiis rebrioribus mutatà declinationibus iteratione verborum; ut apud Persium,

..... Usque adeque
Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter 3

et apud Ciceronem, Neque enim poterat judicio ex his damnatis, qui judicabantur. Bed sensus quoque toti, quemadmodum caperunt, desinent: Venit ex Asiâ: hoc ipsum quam bonum l'Tribunus plebis venit ex Asiâ. In eâdem tamen periodo et verbum ultimum primo refertur, tertium jam sermone adjectum est, Verum tamen venit. Interim sententia quidem repetitur, sed codem verborum ordine, Quid Cleomenes facere potuit? Non enim possum quemquam insimulare falso. Quid, inquam, Cleomenes magnopere facere potuit? Prioris sententis verbum ultimum, ac sequentis primum, frequenter est idem: quo quidem schemate utuntur poëte sepius:

Pierides, vos hæc facietis maxima Gallo, Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas....

Sed ne oratores quidem raro: Hic tamen vivit: vivit? immo vero etiam in senatum venit. Aliquando, sicut in geminatione verborum diximus, initia quoque et clausulæ sententiarum aliis, sed non alio tendentibus, verbis inter se consonant. Initia hoc modo, Dederim periculis omnibus, obtulerim insidiis, objecerim invidiæ. Rursus clausulæ: ibidem statim. Vos enim statuistis, vos sententiam dixistis, vos judicastis. Hoc alii ustunumas, alii disjunctionem, vocant, utrumque (etiamsi est diversum) recte : nam est nominum idem significantium separatio. Congregantur quoque verba idem significantia: Que cum ita sint, Catilina, perge, quo cæpisti : egredere aliquando ex Urbe: patent porta: proficiscere. Et. in cumdem, alio libro, Abiit, excessit, erupit, evasit. Hoc Cacilio πλεονασμος videtur, id est, abundans supra necessitatem orațio; sicut illa, Vidi oculos ante ipse meos. In illo enim vidi inest ipse. Verum id, (ut alio quoque loco dixi) cum supervacua oneratur adjectione; vitium dicitur; cum antem auget manifestam sententiam, sicut hic, virtus. Vidi, ipse, ante oculos, quot verba, totidem sunt affectus. Cur tamen hace proprie nomine tali notărit, non video. Nam et geminatio, et repetitio, et qualiscumque adjectio, nasoracus videri potest. Nec verba modo, sed sensus quoque idem facientes, acervantur: Perturbatio istum mentis, et quadam scelerum offusa caligo, et ardentes Furiarum faces, excitărunt. Congeruntur et diversa: Mulier, tyranni sava crudelitas, patris amor, ira pracceps, temeritas, dementia. Et apad Ovidium,

Sed grave Nereïdum numen, sed corniger Ammon, Sed, quæ visceribus veniebat bellua ponti Exzaturanda meis....

Inveni, qui et hoc vocaret πλοχην, cui non assentio: cum sint unius figuræ mixta quoque, et idem, et diversum significantia, quod et ipsum διαλλαγην vocant: Quero ab inimicis, sintne hac investigata, comperta, patefacta, sublata, deleta, exstincta per me ? Investigata, comperta, patefacta, aliud ostendunt : sublata, deleta, exstincta, sunt inter se similia, sed non etiam prioribus. Et hoc autem exemplum. et superius, aliam quoque efficiunt figuram, quæ, quia conjunctionibus caret, dissolutio vocatur; apta, cum quid instantius dicimus : nam et singula inculcantur, et quasi plura fiunt : ideoque utimur hac figura, non in singulis modo verbis, sed sententiis etiam ; ut Cicero dicit contra concionem Metelli, Qui indicabantur, eos vocari, custodiri, ad senatum adduci iussi: in senatu sunt positi: et totus hic locus. Hoc genus βραγυλογίαν vocant, quæ potest esse copulata dissolutio. Contrarium est schema, quod conjunctionibus abundat. Illud agusteros dicitur. Hoc est vel iisdem sæpius repetitis, ut,

Armaque, Amyclæumque canem, Cressamque pharetram:

vel diversis:

Arma virumque . . . .
Multum ille et terris . . . .
Multa quoque et bello. . . . .

Adverbia quoque et pronomina variantur,

Hîc illum vidi juvenem, ... Bis senos cui nostra dies . . . . Hîc mihi responsum primus dedit ille petenti.

Sed utrumque horum coacervatio. Etenim tantam juncta aut dissoluta. Omnibus scriptores sua nomina dederunt, sed varia, et ut cuique fingenti placuit. Fons quidem unus, quia acriora facit et instantions, que dicimus, et vim quamdam pres se ferentia, velui seepius erumpentis affectûs. Gradatio, qua dicitat κλιμαξ, apertiorem habet artem, et magis affectatam : ideoque esse rarior debet. Est autem ipsa quoque adjectionis: repetit enim, quæ dicta sunt: et, prim quam ad aliud descendat, in prioribus resistit. Elec exemplum ex Græco notissimo transferatur. No hæc dixi quidem, sed nec scripsi: nec scripsi quidem, sed nec obii legationem: nec obii quidem, sti nec persuasi Thebanis. Sunt tamen erudita et Latina: Africano virtutem industria, virtus gloriam, gloria æmulos, comparavit : et Calvi, Non erge magis pecuniarum repetundarum, quam majestatis, neque majestatis magis, quam Plautiæ legis, neque Plautiæ legis magis, quam ambitus, neque ambitus magis, quam omnium legum, judicia perierunt. In venitur apud poëtas quoque, ut apud Homerum de sceptro, quod a Jove ad Agamemnonem usque de ducit : et apud nostrum etiam tragicum,

Jove propagatus est (ut perhibent) Tantalus, Ez Tantalo Pelops, ex Pelope autem satus Atreus, qui nostrum porro propagat genus.

At, que per detractionem fiunt figure, brevitatis novitatisque maxime gratia petuntur: quarum una et ea, quam libro proximo in figuras distuli, synecococe, cum subtractum verbum aliquod satis ex cestres intelligitur: ut Celius, in Antonium, Stupere gudio Græcus. Simul enim auditur, cæpit. Cicero, ad Brutum, Sermo nullus scilicet, nisi de te: quid caim potius? Tum Flavius, Cras, inquit, tabellamis; et ego ibidem has inter cænam exaravi. Cui smilia sunt illa (meo quidem judicio), in quibus veba decenter pudoris gratia subtrahuntur,

Novimus, et qui te, transversa tuentibus hircis, . Et quo (sed faciles Nymphæ risére) sacello.

Hene quidam aposiopesin putant : frustra : nam. ille quid taceat, incertum est, aut certe longiore sermone explicandum : hic unum verbum, et manifatum quidem, desideratur : que si aposiopesis est, mil, in quo deest aliquid, non idem appellabitur. No ego illud quidem aposiopesin semper voco, in mo res quecumque relinquitur intelligende, ut es, me in epistolis Cicero, Data Lupercalibus, quo die Antonius Cæsari; quia nihil hic aliud intelligi poterat, quam hoc, diadema imposuit. Altera est per detractionem figura, de qua modo dictum est, cui conjunctiones eximuntur. Tertis, que dicitur ouεξουγμενον, in quâ unum ad verbum plures sententias mferuntur, quarum unaqueque desideraret illud, a sola poneretur. Id accidit, aut præposito verbo, ad quod reliqua respiciant: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia; aut illato, quo plura cluduntur: Neque enim is es, Catilina, ut te sut pudor unquam a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore, revocaverit. Medium quoque potest esse, quod et prioribus et sequentibus sufficiat. Jungit autem et diversos sexus, ut, cum marem feminamque filios dicimus: et singularia pluralibus miscet. Sed hæc adeo sunt vulgaria, ut sibi artem figurarum asserere non possint. Illud plane figura est, quâ diversa sermonis forma coniungitur.

..... Sociis tunc, arma capessant, Edico, et dirâ bellum cum gente gerendum.

Quamvis enim pars [bellum] posterior participio insistat, utrique tamen convenit illud edico : nam utrique detractionis gratia facta conjunctio. Divaκειωσιν vocant, quæ duas res diversas colligat : Tam deest avaro, quod habet, quam quod non habet. Huic diversam volunt esse distinctionem, cui dant nomen παραδιαστολην, quâ similia discernuntur: Cum te pro astuto sapientem appelles, pro confidente fortem, pro illiberali diligentem; quod totum pendet ex finitione; ideoque, an figura sit, dubito. Cui contraria est ea, quæ ex vicinià transit ad diversa aut similia... Brevis esse laboro, Obscurus fio, et quæ sequuntur. Tertium est genus figurarum, quæ aut similitudine aliquâ vocum, aut paribus aut contrariis, vertunt in se aures, et animos excitant. Huic nomen est παρωνομασια, quæ dicitur agnominatio. Ea non uno modo fieri solet; sed, ex vicinia guadam predicti nominis ducta, casibus declinatur : ut Domitius Afer, pro Cloantillà, Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus infelix. Et cum verbo idem verbum plus [significanter] subjungitur, Quando homo, hostis homo. Quibus exemplis sum in aliud usus; sed in uno facilis est geminatio. Παρωνομασια ei contrarium est, quod eodem verbo quasi falsum augetur, Quæ lex privatis hominibus esse lex non videbatur. Cui confinis est arrarandasis, ejusdem verbi contraria significatio. Cum Proculeius quereretur de filio, quod is mortem suam exspectaret, et ille dixisset, se

vero non exspectare: Immo, inquit, rogo exspectes. Non ex eodem, sed ex diverso, vicinum accipitur, cum supplicio afficiendum dicas, quem supplicatione dignum judicâris. Aliter quoque voces aut exedem diversà in significatione ponuntur, aut productione tantum vel correptione mutatæ: quod, etiam in jocis frigidum, equidem tradi inter præcepta miror; eorumque exempla, vitandi potius quam imitandi gratià, pono. Amari jucundum est, si curetur, ne quid insit amari. Avium dulcedo ad avium ducit: et apud Ovidium ludentem,

Cur ergo non dicam, Furia, te furiam ?

Cornificius hanc traductionem vocat, videlicet alterius intellectûs ad alterum. Sed elegantius, quod est positum in distinguendà rei proprietate: Hanc reipublicæ pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Et quæ præpositionibus in contrarium mutantur, Non emissus ex Urbe, sed immissus in Urbem, esse videatur. Melius atque acrius, quod cum figura jucundum est, tum etiam sensu valet, Emit morte immortalitatem. Illa levior est. Non Pisonum, sed vistorum : et. Ex oratore arator. Pessimum vero, Ne patres conscripti videantur circumscripti : Raro evenit, sed vehementer venit. Sic contingit, ut aliquis sensus vehemens et acer venustatem aliquam, non eodem ex verbo non dissonam, accipiat. Et cur me prohibeat pudor uti domestico exemplo? Pater meus contra eum, qui se legationi immoriturum dixerat, deinde, vix paucis diebus insumtis, re infectà, redierat, Non exigo, ut immoriaris legationi: immorare. Nam et valet sensus ipse, et in verbis tantum distantibus jucunde consonat vox, præsertim non captata, sed velut cblata: cum altero suo sit usus, alterum ab adversario acceperit. Magnæ veteribus curæ fuit, gratiam dicendi e paribus contrariis acquirere. Gorgias in hoc immodicus; copiosus utique prima etate Isocrates

fuit. Delectatus est his etiam M. Tullius, verum et modum adhibuit non ingratæ (nisi copià redundet) voluptati, et rem, alioqui levem, sententiarum pondere implevit. Nam per se frigida et inanis affectatio, cum in acres incidit sensus, innata videtur esse, non arcessita. Similium fere quadruplex ratio est. Nam est primum, quoties verbum verbo simile, aut non dissimile valde, quæritur: ut,

... Puppesque tuæ, pubesque tuorum:

et, Sic in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma : et. Non enim tam spes laudanda, quam res est. Aut certe par est extremis syllabis consonans, Non verbis, sed armis Et hoc quoque, quoties in sententias acres incidit, pulchrum est: Quantum possis, in eo semper experire, ut prosis. Hoc est παρισον, ut plerisque placuit. Cleosteleus παρισον existimat, quod fit e membris non dissimilibus. Secundum, ut clausula similiter cadat. vel iisdem in ultimam partem collatis, δμοιοτελευτον, similem duarum sententiarum vel plurium finem: Non modo ad salutem ejus exstinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Ex quibus fere sunt, non tamen ut semper ultimis consonent, quæ τρικωλα dicunt: Vicit pudorem libido. timorem audacia, rationem amentia. Sed in quaternas quoque ac plures hæc ratio ire sententias potest. Fit etiam singulis verbis: Hecuba, hoc dolet, piget, pudet: et, Abiit, excessit, erupit, evasit. Textium est, quod in eosdem casus cadit; δμοιοπτωτον dicitur. Sed neque, quod finem habet similem, est δμοσπτωτον: utique in eumdem finem venit δμοιοτελευτον. Est enim ὁμοιοπτωτον tantum casus similis, etiam si dissimilia sint, quæ declinentur : nec tantum in fine deprehenditur, sed respondent vel prima inter se, vel mediis, vel extremis; vel etiam permutatis his, ut media primis, et summa mediis accommodentur: et quocumque modo accommodari poterunt. Nes enim semper paribus svllabis constat : ut est apud Afram. Amisso nuper infelicis aula, si non prasidio inter pericula, tamen solatio vitæ inter adversa. Es vero videntur optima, in quibus initia sententiarum et fines consentiunt : ut hîc, præsidio, solatio. Et ut pæne similia sint verbis, et paribus cadant, et codem desinant modo. Etiam ut sint (quod est quartum) membris æqualibus, quod 100xwhor dicitur : Si, quantum in agro locisque desertis audacia potest, tantum in foro atque judiciis impudentia valeret: ισοχωλον est, et δμοιοπτωτον habet; non minus nunc in causa cederet Aulus Cæcina Sexti Æbutii impudentiæ, quam tum in vi facienda cessit audaciæ: ισοχωλον, δμοιοπτωτον, δμοιοτελευτον. Αςcedit et ex illà figurà gratia, qua nomina dixi mutatis casibus repeti. Non minus cederet, quam cessit. Adhuc έμοιοτελευτον et παρωνομασια est, Neminem posse alteri dare matrimonium, nisi quem penes sit patrimonium. Contrapositum autem, vel, ut quidam vocant, contentio (avrideror dicitur) non uno fit modo. Nam et fit, si singula singulis opponuntur; ut in eo, quod modo dixi, Vicit pudorem libido, timorem audacia: et bina binis: Non nostri ingenii. pestri auxilii est: et sententiæ sententiis: Dominetur in concionibus, jaceat in judiciis. Cui commodissime subjungitur et ea species, quam distinctionem diximus: Odit populus Romanus privatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit : et, que sunt simili casu, dissimili sententia in ultimo locata: ut. Quod in tempore mali fuit, nihil obsit, quin, quod in causa boni fuit, prosit.

Nec semper contrapositum subjungitur, ut in hoc, Est enim hac, judices, non scripta, sed nata lex: verum, sicut Cicero dicit, [quod] de singulis rebus propositis refertur ad singula; ut in eo, quod sequitur, Quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natură ipsă arripuimus, hausimus, expressimus. Nec semper, quod adversum est, contraponitur: quale est apud Rutilium, Nobis primum Dis immortales fruges dederunt : nos, quæ soli accepimus, in omnes terras distribuimus; nobis majores nostri rempublicam reliquerunt: nos etiam socios nostros de servitute eripuimus. Fit etiam assumta illà figurà, qua verba declinata repetuntur, quod αντιμεταβολη dicitur: Non, ut edam, vivo; sed, ut vivam, edo. Et quod apud Ciceronem conversum ita est, ut, cum mutationem casûs habeat, etiam similiter desinat: Ut et sine invidia culpa plectatur, et sine culpă invidia ponatur. Quod et eodem clauditur verbo; ut quod dicit de Roscio: Etcnim, cum artifex ejusmodi sit, ut solus dignus videatur esse, qui scenam introcat ; tum vir ejusmodi sit, ut solus videatur dignus, qui eo non accedat. Est et in nominibus ex diverso collocatis sua gratia: Si consul Antonius, Brutus hostis; si conservator reipublica Brutus, hostis Antonius.

Olim plura de figuris, quam necesse erat : et adhuc erit, qui putet esse figuram, Incredibile est. quod dico, sed verum: ανθυποφοραν vocant: et, Aliquis hoc semel tulit, ego bis, ego ter. Διεξοδον, αφodov, Longius evectus sum ; sed redeo ad propositum. Quædam verborum figuræ paulum figuris sententiarum declinantur, ut dubitatio. Nam. cum est in re, priori parti assignanda est: cum in verbo, sequenti : Sive me malitiam, sive stultitiam dicere oportet. Item correctionis eadem ratio est. Nam. quod illic dubitat, hîc emendat. Etiam in personæ fictione accidere quidam idem putaverunt, ut in verbis etiam esset hæc figura: Crudclitatis est mater avaritia: et apud Sallustium, in Ciceronem, O Romule Arpinus! quale est et apud Menandrum, Œdipus Othryasius.

Hec omnia copiosius sunt exsecuti, qui non ut partem operis transcurrerunt, sed proprie libros huic operi dedicaverunt, sicut Cæcilius, Dionysius, Rutilius, Cornificius, Visellius, aliique non pauci. Sed non minor crit corum, qui vivunt, gloria. Ut fateor autem, verborum figuras posse plures reperiri a quibusdam, ita iis, quæ ab auctoribus claris traduntur, meliores, non assentior. Nam imprimis M. Tullius multas in tertio de Oratore libro posuit, quas in Oratore, postea scripto, transcundo videtur ipse damnasse: quarum pars est, quæ sententiarum potius quam verborum sit, ut imminutio, improvisa imago, sibi ipsi responsio, digressio, permissio, contrarium (hoc enim puto, quod dicitur svavriorne), sumta ex adverso probatio. Quædam omnino non sunt figuræ, sicut ordo, dinumeratio, circumscriptio: sive hoc nomine significatur comprehensa breviter sententia, sive finitio. Nam et hæc Cornificius atque Rutilius schemata hekewe putant. Verborum autem concinna transgressio, id est, hyperbaton, quod Cæcilius quoque putat schema, a nobis est interposita. Et mutatio; quæ si ea est, quam Rutilius αλλοιωσιν vocat, dissimilitudinem ostendit hominum, rerum, factorumque: si latius fiat, figura non est : si angustius, in arti-Deror cadet: si vero hæc appellatio significat ὑπαλλαγην, satis de eâ dictum est. Quod vero schema est ad propositum subjecta ratio? Utrum, quod Rutilius artiologias vocat? nam de illo dubitari possit, an schema sit distributis subjecta ratio. Quod apud eumdem primo loco positum est, προσαποδοσις dicitur, quæ ut maxime servetur, sane est in plycibus propositis; quia aut singulis statim ratio subjicitur, ut est apud C. Antonium : Sed neque accusatorem eum metuo, qui sum innocens; neque competitorem vereor, qui sum Antonius; neque consulem spero, qui est Cicero: aut, positis duobus vel tribus, eodem ordine singulis continuo redditur; quale apud Brutum de dictatură Cn. Pompeii, Præstat enim nemini imperare, quam alicui servire : sine illo enim vivere honeste licet; cum hoc vivendi nulla conditio est. Sed uni rei multiplex ratio subjungitur: ut apud Virgilium, o 3

Sive inde occultas vires et pabula terræ
Pinguia concipiunt, sive illis omne per ignem
Excoguitur vitium ......
Seu plures calor ille vias ......
Seu durat mugis ......

et totus locus. Relationem quid accipi velit, non mihi liquet. 'Nam, si ὑπαλλαγην, aut επανοδον. aut αντιμεταβολην dicit, de omnibus locuti sumus. Sed, quidquid id est, neque hoc, neque superiors in Orstore repetit. Sola est in eo libro posita pariter inter figuras verborum exclamatio, quam sententiæ potius puto: affectus enim est: et cæteris omnibus consentio. Adjicit his Cæcilius περιφρασιν, de quâ dixi: Cornificius interrogationem, ratiocinationem, subjectionem, translationem, occultationem: præterea sententiam, membrum, articulum, interpretationem. conclusionem: quorum priora alterius generis sunt schemata, sequentia schemata omnino non sunt. Item Rutilius, præter ea quæ apud alios quoque sunt schemata, παρομολογίαν, αναγκαίον, ηθοποιίκο, δικαιολογιαν, προληψιν, γαρακτηρισμον, βραγυλογιαν, παρασιωπησιν, παρρησιαν, de quibus idem dico. Nam eos quidem auctores, qui nullum prope finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo: qui etiam, quæ sunt argumentorum, figuris adscripserunt. Ego illud, de iis etiam quæ vere sunt, adjiciam breviter; sicut ornant orationem opportune positæ, ita ineptissimas esse, cum immodice petuntur.

Sunt, qui, neglecto rerum pondere, et viribus sententiarum, si vel inanis verba in hos modos depravărint, summos se judicent artifices, ideoque non desinunt eas nectere: quas sine sententiâ sectari tam est ridiculum, quam quærere habitum gestumque sine corpore. Sed ne hæ quidem, quæ recte fiunt, densandæ sunt nimis: nam et vultüs mutatio, oculorumque conjectus, multum in actu valet: sed, si quis ducere os exquisitis modis, et frontis ac luminum

inconstantià trepidare non desinat, rideatur. Et oratio habeat rectam quamdam velut faciem; quæ ut
stupere immobili rigore non debebit, ita sæpius in
eà, quam natura dedit, specie continenda est. Sciendum vero imprimis, quid quisque in orando postulet locus, quid persona, quid tempus. Major enim
pars harum figurarum posita est in delectatione. Ubi
vero atrocitate, invidià, miseratione, pugnandum est,
quis ferat contrapositis, et pariter cadentibus, et consimilibus irascentem, flentem, rogantem? cum in his
rebus cura verborum deroget affectibus fidem; et,
tibicumque ars ostentatur, veritas abesse videatur.

CAPUT IV.

De compositione non equidem, post Marcum Tullium, scribere auderem (cui nescio an ulla pars operis hujus sit magis elaborata), nisi et ejusdem ætatis homines, scriptis ad ipsum etiam literis, reprehendere id collocandi genus ausi fuissent, et post eum plures multa ad eamdem rem pertinentia memoriæ tradidissent. Itaque accedam in plerisque Ciceroni; atque in iis ero, quæ indubitata sunt, brevior: in quibusdam paulum fortasse dissentiam. Nam, etiam cum judicium meum ostendero, suum tamen legentibus relinguam. Neque ignoro quosdam esse, qui curam omnem compositionis excludant, atque illum horridum sermonem, ut forte effluxerit, modo magis naturalem, modo etiam magis virilem, esse contendant. Qui si id demum naturale esse dicunt, quod a natura primum ortum est, et quale ante cultum fuit, tota hæc ars orandi subvertetur. Neque enim locuti sunt ad hanc regulam et diligentiam primi homines; nec procemiis præparare, docere expositione, argumentis probare, affectibus commoverc, scierunt. Ergo his omnibus, non solà compositione, caruerunt : quorum si fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem casas, aut vestibus pellium tegmina, aut urbibus montes ac silvas, mutari oportuit. Ques porro ars statim fuit? quid non cultu nitescit? cur vites coercemus manu? cur eas fodimus? rubos arvis excidimus? (terra et hæc generat) mansuefacimus animalia? (indomita nascuntur.) Verum id est maxime naturale, quod fieri natura optime patitur. Fortius vero qu'i incompositum potest esse, quam junctum, et bene collocatum? Neque si parvi pedes vim detrahant rebus, ut Sotadeorum et Galliamborum, et quorumdam in oratione simili pæne licentia lascivientium, compositionis est judicandum.

Cæterum, quanto vehementior fluminum cursus est prono alveo, ac nullas moras objiciente, quam inter obstantia saxa fractis aquis ac reluctantibus: tanto. quæ connexa est, et totis viribus fluit, fragosa atque interruptà melior oratio. Cur ergo vires ipsas specie solvi putent, quando nec ulla res sine arte satis valeat, et comitetur semper artem decor? an non eam, quæ emissa optime est, hastam speciosissime contortam ferri videmus? et arcu dirigentium tela, quo certior manus, hoc est habitus ipse formosior? Jam in certamine armorum, atque in omni palæstra, quid satis recte cavetur ac petitur, cui non artifex motus, et certi quidam pedes adsint? Quare mihi compositione. velut amentis quibusdam nervisque, intendi et concitari sententiæ videntur. Ideo eruditissimo cuique persuasum est, valere eam quam plurimum, non ad delectationem modo, sed ad motum quoque animorum : primum, quia nihil intrare potest in affectum. quod in aure, velut quodam vestibulo, statim offendit: deinde, quod natura ducimur ad modos: neque enim aliter eveniret, ut illi quoque organorum soni. quamquam verba non exprimunt, in alios tamen atque alios motus ducerent auditorem. In certaminibus sacris, non eâdem ratione concitant animos ac remittunt : nec eosdem modos adhibent, cum bellicum est canendum, et cum posito genu supplicandum: nec idem signorum concentus est procedente

ad prælium exercitu, idem receptui carmen. Pythagoreis certe moris fuit, et, cum evigilässent, animos ad lyram excitare, quo essent ad agendum erectiores; et, cum somnum peterent, ad eamdem prius lenire mentes, ut, si quid fuisset turbidiorum cogitationum,

componerent.

Quod si numeris et modis inest quædam tacita vis. in oratione est vehementissima : quantumque interest, sensus idem quibus verbis efferatur, tantum, verba eadem qua compositione vel in exitu jungantur, vel fine claudantur. Nam quædam, et sententiis parva, et elocutione modica, virtus hæc sola commendat. Denique, quod cuique visum erit vehementer, dulciter, speciose dictum, solvat et turbet: abierit omnis vis, jucunditas, decor. Solvit quædam sua in Oratore Cicero, Nam neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos et Lælios multi venalicii mercatoresque superarunt. Immuta paululum, ut sit, Multi superarunt mercatores, venalicique, et sequentes deinceps periodos; quas si ad illum modum perturbes, velut fracta aut transversa tela projeceris. Idem corrigit, quæ a Graccho composita durius putat. Illum decet: nos hac simus probatione contenti, quod, in scribendo, quæ se nobis solutiora obtulerint, componimus. Quid enim attinet eorum exempla quærere, quæ sibi quisque experiri potest? illud notâsse satis habeo, quo pulchriora et sensu et elocutione dissolveris, hoc orationem magis deformem fore; quia negligentia collocationis ipsa verborum luce deprehenditur. Itaque, ut confiteor pæne ultimam oratoribus artem compositionis, que perfecta sit, contigisse: ita illis priscis habitam inter curas, in quantum adhuc profecerant, puto. Neque mihi, quamlibet magnus auctor, Cicero persuaserit, Lysiam, Herodotum, Thucydidem, parum studiosos ejus fuisse. Genus fortasse sint secuti non idem, quod Demosthenes, aut Plato, quamquam et ii ipsi inter se dissimiles fuerunt. Nam neque illud in Lysia dicendi textum tenue atque rarum latioribus numeris corrumpendum erat. Perdidisset enim gratiam, quæ in eo maxima est, simplicis atque inaffectati coloris: perdidisset fidem quoque: nam scribebat aliis, non inse dicebat; ut oportuerit esse illa rudibus et incompositis similia: quod ipsum compositio est. Et historize (quæ currere debet ac ferri) minus convenissent intersistentes clausulæ, et debita actionibus respiratio. et cludendi inchoandique sententias ratio. In concionibus quidem etiam similiter cadentia quædam. et contraposita, deprehendas. In Herodoto vero, cum omnia (ut ego quidem sentio) leniter fluunt, tum ipsa διαλεκτος habet eam jucunditatem, ut latentes etiam numeros complexa videatur. Sed de propositorum diversitate post paulum. Nunc, quæ prius iis, qui recte componere volent, discenda sint.

Est igitur, ante omnia, oratio alia vincta atque contexta, soluta alia, qualis in sermone et epistolis; nisi cum aliquid supra naturam suam tractant, ut de philosophia, de republica, similibusque. Quod non eo dico, quia non illud quoque solutum habeat suos quosdam, et forsitan difficiliores etiam pedes : neque enim aut hiare semper vocalibus, aut destitui temporibus volunt sermo et epistola: sed non fluunt. nec cohærent, nec verba de verbis trahunt; ut potius laxiora in his vincula, quam nulla sint. Nonnunquam, in causis quoque minoribus, decet eadem simplicitas, quæ non nullis, sed aliis, utitur numeris; dissimulatque eos, et tantum communit occultius. At illa connexa series tres habet formas: Incisa, quæ κομματα dicuntur, Membra, quæ κωλα, et Περιοδον, quæ est vel ambitus, vel circumductum, vel continuatio, vel conclusio. In omni porro compositione tria sunt necessaria, ordo, junctura, numerus. Primum igitur de ordine.

Ejus observatio in verbis est singulis, et contextis. Singula sunt, quæ diximus acondera. In his cavendum est, ne decrescat oratio, et fortiori subjungatur ŀ

aliquid infirmius, ut sacrilego fur, aut latroni petulans. Augeri enim debent sententise, et insurgere, ut optime Cicero, Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, istà gladiatorià totius corporis firmitate. Aliud enim majus alio supervenit. At, si copisset a toto corpore, non bene ad latera faucesque descenderet. Est et alius naturalis ordo, ut viros ac feminas, diem ac noctem, ortum et occasum, dicas potius, quam retrorsum. Quædam, ordine permutato, fiunt supervacua, ut fratres gemini: nam, si præcesserint gemini, fratres addere non est necesse. Illa nimia quorumdam fuit observatio, ut vocabula verbis, verba rursus adverbiis, nomina appositis et pronominibus, rursus essent priora. Nam fit contra quoque frequenter non indecore. Necnon et illud nimiæ est superstitionis, ut quæque sint tempore, ea facere etiam ordine, priora: non quin frequenter sit hoc melius, sed quia interdum plus valent ante gesta, ideoque levioribus superponenda sunt. Verbo sensum cludere, multo, si compositio patiatur, optimum est. In verbis enim sermonis vis inest. At, si id asperum erit, cedat hæc ratio numeris, ut fit apud summos Græcos Latinosque oratores frequentissime. dubio enim, omne, quod non cludet, hyperbaton est: ipsum hoc inter tropos vel figuras, que sunt virtutis, receptum est. Non enim ad pedes verba dimensa sunt: ideoque ex loco transferuntur in locum, ut jungantur, quo congruunt maxime; sicut, in structura saxorum rudium, etiam ipsa enormitas invenit, cui applicari, et in quo possit insistere. Felicissimus tamen sermo est, cui et rectus ordo, et apta junctura, et cum his numerus opportune cadens contingit. Quædam vero transgressiones et longæ sunt nimis, ut in superioribus diximus libris, et interim etiam compositione vitiosæ, quæ in hoc ipsum petuntur, ut exsultent atque lasciviant; quales illæ Mæcenatis. Sole et aurora rubent plurima. Inter sacra movit aqua fraxinos. Ne exsequias quidem unus inter miserrimos viderem meas: quod

inter heet pessimum est, quia in re tristi ludit compositio. Sæpe tamen est vehemens aliquis sensus in verbo: quod si in media parte sententiæ latet, transiri intentione, et obscurari circumjacentibus, solet : in clausula positum assignatur auditori, et infigitur: quale est illud Ciceronis, Ut tibi necesse esset in conspectu populi Romani vomere postridie. Transfer hoc ultimum, minus valebit. Nam totius ductus hic est quasi mucro, ut per se fædæ vomendi necessitati, jam nihil ultra exspectantibus, hanc quoque adjiceret deformitatem, ut cibus teneri non posset postridie. Solebat Afer Domitius trajicere in clausulas verba tantum asperandæ compositionis gratia, et maxime in proœmiis: ut, pro Cloantillà, Gratias agam continuo: et, pro Lælia, Eis utrisque apud te judicem periclitatur Lælia. Adeo refugit teneram delicatamque modulandi voluptatem, ut currentibus per se numeris, quo eos inhiberet, objiceret. Amphiboliam quoque fieri vitiosà locatione verborum, nemo est qui nesciat. Hæc arbitror, ut in brevi, de ordine fuisse dicenda: qui si vitiosus est, licet et juncta sit, et apte cadens gratio, tamen merito incomposita dicatur.

Junctura sequitur. Ea est in verbis, incisis, membris, periodis. Omnia namque ista et virtutes et vitia in complexu habent. Atque, ut ordinem sequar, primum, quæ imperitis quoque ad reprehensionem notabilia videntur, id est, que, commissis inter se verbis duobus, ex ultimâ prioris, ac primâ sequentis syllaba, deforme aliquod nomen efficiunt. Tum vocalium concursus; qui cum accidit, hiat, et intersistit, et quasi laborat oratio. Pessime longæ, quæ easdem inter se literas committunt, sonabunt. Præcipuus tamen erit hiatus earum, quæ cavo aut patulo maxime ore efferuntur. E plenior litera est, I angustion; ideoque obscurius in his vitium. Minus peccabit, qui longis breves subjiciet, et adhuc, qui præponet longæ brevem. Minima est in duabus brevibus offensio. Atque, cum aliæ subjunguntur aliis, perinde asperiores erunt, prout oris hiatu simili aut

diverso pronuntiabuntur. Non tamen id. ut crimen ingens, expayescendum est: ac nescio, negligentia in hoc. an sollicitudo, sit pejor. Inhibeat enim necesse est hic metus impetum dicendi, et a potioribus avertat. Quare, ut negligentiæ pars est hoc pati, ita humilitatis, ubique perhorrescere: nimiosque non immerito in hac curâ putant omnes Isocratem secutos, præcipue Theopompum. At Demosthenes et Cicero modice respexerunt ad hanc partem. Nam et coëuntes litera (qua gurahoson dicitur) etiam leniorem faciunt grationem, quam si omnia verba suo fine cludantur : et nonnunguam hiulca etiam decent, faciuntque amphora quædam: ut. Pulchra oratione acta omnino jactare: tum longæ per se, et velut opimæ syllabæ aliquid etiam medii temporis inter vocales, quasi intersistatur, assumunt. Quâ de re utar Ciceronis potissimum verbis, Habet, inquit, ille tamquam hiatus et concursus vocalium molle quiddam, et quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis, quam de verbis, laborantis.

Caterum consonantes quoque, exque præcipue, quæ sunt asperiores, in commissura verborum rixantur, et [S ultima cum X proximâ,] quarum tristior etiam, si binæ collidantur, stridor est: ut, Ars studiorum. Quæ fuit causa et Servio (ut dixi) subtrahendæ S literæ, quoties ultima esset, aliaque consonante susciperetur: quod reprehendit Lauranius, Messala defendit. Nam neque Lucilium putant uti endem ultima, cum dicit, Serenu' fuit, et dignu' loco. Quin etiam Cicero, in Oratore, plures antiquorum tradit sic locutos. Inde belligerare, po' meridiem ; et illa Censorii Catonis, Die hanc, seque M litera in E mollita: que, in veteribus libris reperta, mutare imperiti solent: et, dum librariorum insectari volunt inscitiam, suam confitentur. Atqui eadem illa litera, quoties ultima est, et vocalem verbi sequentis ita contingit, ut in earn transire possit, etiam si scribitur, tamen parum exprimitur: ut, Multum ille,

et, Quantum erat, adeo ut pæne cujusdam noves literæ sonum reddat. Neque enim eximitur, sed obscuratur, et tantum aliqua inter duas vocales velut nota est, ne ipsæ coëant. Videndum etiam, ne syllabes verbi prioris ultimæ sint primæ sequentis. Id ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epistolis excidit, Res milti invisæ visæ sunt. Brute. Et in carmine.

O fortunatam natam me consule Romam!

Etiam monosyllaba, si plura sunt, male continuabuntur; quia necesse est, compositio multis clausulis concisa subsultet. Ideoque etiam brevium verborum ac nominum vitanda continuatio, et ex diverso quoque longorum : afferunt enim quamdam dicendi tarditatem. Illa quoque vitia sunt ejusdem loci. si cadentia similiter et similiter desinentia, et endem modo declinata, multa jungantur. Nec verba quidem verbis, aut nomina nominibus, similiaque his continuari decet: cum virtutes etiam ipsæ tædium pariant, nisi gratia varietatis adjutæ. Membrorum incisorumque junctura non eo modo est observanda. quo verborum, quamquam et in his extrema et prima cocunt. Sed plurimum refert compositionis, que quibus anteponas. Nam et, vomens, frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum et totum tribunal implevit: et contra (nam frequentius utar iisdem diversarum quoque rerum exemplis, quo sint magis familiaria) Saxa atque solitudines voci respondent; bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur; atque consistunt. Magis id insurgebat, si verteretur: nam plus est, saxa, quam bestias, commoveri : vicit tamen compositionis decor.

Sed transeamus ad numeros. Omnis structura ac dimensio et copulatio vocum constat aut numeris (numeros ρωμωνς accipi volo) aut μιτρω, id est, dimensione quadam. Quod, etiamsi constat utrumque pedibus, habet tamen non simplicem differentiam. Nam rhythmi, id est, numeri, spatio temporum.

int: metra etiam ordine: ideoque alterum esse itatis videtur, alterum qualitatis. 'Pubuog aut st, ut dactylus: unam enim syllabam parem ms habet. Est quidem vis eadem et aliis pedised nomen illud tenet: (Longam esse duorum rum, brevem unius, etiam pueri sciunt) aut plex, ut pæon, cujus vis est ex longà et tribus ous : quique ei contrarius, ex tribus brevibus et : vel alio quoquo modo tempora tria ad duo reescuplum faciunt: aut duplex, ut iambus: nam brevi et longà: quique est ei contrarius. Sunt metrici pedes: sed hoc interest, quod rhuthmo erens est, dactylusne ille priores habeat breves, mentes. Tempus enim solum metitur, ut, a sube ad positionem, iisdem sit spatiis pedum. In pro dactylo, poni non poterit anapæstus aut leus: nec pæon eadem ratione a brevibus incipiet sinet. Neque solum alium pro alio pedem men ratio non recipit, sed ne dactylum quidem, rte spondeum, alterum pro altero. Itaque, si ne continuos dactylos, ut sunt in illo,

aditur interea domus omnipotentis Olympi,

ndas, solveris versum. Sunt et illa discrimina, rhythmis libera spatia, metris finita sunt; et πtæ clausulæ, illi, quo modo cæperant, currunt; ad μεταβολην, id est, transitum in aliud genus mi; et quod metrum in verbis modo, rhythmus in corporis motu est. Inania quoque tempora mai facilius accipient, quamquam hæc et in s accidunt. Major tamen illic licentia est, ubi ora etiam animo metiuntur, et pedum et digin ictu intervalla signant, et quibusdam notis; eæstimant, quot breves illud spatium habeat: πτημασημοι, πεντασημοι, et deinceps longiores percussiones. Nam σημιον tempus est unum. ompositione orationis certior, et magis omnibus ta, servari debet dimensio. Est igitur in pedibus.

Et metrici quidem pedes adeo reperiuntur in oratione, ut in eå frequenter non sentientibus nobis omnium generum excidant versus; contra, nihil [est prosà scriptum, quod] non redigi possit in quasdam versiculorum genera, vel in membra. Sed in adeo molestos incidimus grammaticos, quam fuerunt, qui lyricorum quædam carmina in varias mensuras coëgerunt. At Cicero frequentissime dicit, totum hoc constare numcris; ideoque reprehenditur a quibusdam, tamquam orationem ad rhythmos alliget. Nam sunt numeri rhythmi, ut et ipse constituit, et, secuti eum, Virgilius, cum dicit,

.... Numeros memini, si verba tenerem; et Horatius,

..... Numerisque fertur Lege solutis.

Invadunt ergo hanc inter cæteras vocem, Neque enim Demosthenis fulmina tantopere vibrarent illa, nisi numeris contorta ferrentur. In quo si hoc sentimus rhythmis contorta, dissentio: nam rhythmi (ut dixi) neque finem habent certum, nec ullam in contextu varietatem; sed, quâ cœperunt sublatione ac positione, ad finem usque decurrunt; oratio non descendit ad strepitum digitorum. Id quod Cicero optime videt, ac testatur frequenter, se, quod numerosum sit, quærere; ut magis non αρόυθμον, quod esset inscitum atque agreste, quam rhythmum, quod poëticum est, esse compositionem velit; sicut etiam. quos palæstritas esse nolumus, tamen esse nolumus eos, qui dicuntur απαλαιστροι. Verum ea, quæ efficitur ex pedibus, æqua conclusio, nomen aliquod desiderat. Quid sit igitur potius, quam numerus, et oratorius numerus, ut enthymema rhetoricus syllogismus? Ego certe, ne in calumniam cadam, qua ne M. quidem Tullius caruit, posco hoc mihi, ut, cum, pro composito, dixero numerum, et ubicumque jam dixi, oratorium dicere intelligar. Collocatio au-

tem verba jam probata, et electa, et velut assignata sibi. debet connectere: nam vel dufa, inter se commisse, potiora sunt inutilibus. Tamen et eligere quædem, dum ex iis que idem significent, atque idem valeant, permiserim : et adjicere, dum non otiosa : et detrahere, dum non necessaria : sed et figuris mutare et casus et numeros, quorum varietas, frequenter gratia compositionis adscità, etiam sine numero solet esse jucunda. Etiam, ubi aliud ratio, alind consuctudo poscit, utrum volet, sumat compositio. Vitavisse vel vitasse, Deprehendere vel deprendere. Coitus etiam syllabarum non negabo, et onidauid sententiis aut eloquentiæ non nocebit. Præcipuum tamen in hoc opus est, scire quod quoque loce verbum maxime quadret. Atque is optime compenet, qui hoc solum componendi gratia faciet. Retio vero pedum in oratione est multo, quam in versu, difficilior: primum, quod versus paucis continetur, oratio longiores habet sæpe circuitus; deinde, and versus semper similis sibi est, et una ratione desurrit; orationis compositio, nisi varia est, et offendit similitudine, et affectatione deprehenditur. Et in omni quidem corpore, totoque (ut ita dixerim) tractu, numeris inserta est. Neque enim loqui possumus, nisi e syllabis brevibus ac longis, ex quibus pedes fiunt. Magis tamen et desideratur in clausulis, et apparet; primum, quia sensus omnis habet suum finem, possidetque naturale intervallum, quo a sequentis initio dividatur; deinde, quod aures, continuam vocem secutæ, ductæque velut prono decurrentis orationis flumine, tum magis judicant, cum ille impetus stetit, et intuendi tempus dedit. Non igitur durum sit neque abruptum, quo animi velut respirant ac reficiuntur. Hæc est sedes orationis: hoc auditor exspectat; hic laus omnis [declamat.]

Proximam clausulis diligentiam postulant initia: nam et ad hæc intentus auditor est. Sed eorum facilior ratio est. Non enim cohærent aliis, nec præcedentibus serviunt; sed novum exordium sumunt; cum illa, quamlibet sit composita, ipsam gratism perdat, si ad eam rupta via veniamus. Namque, cum sit, ut videtur, severa Demosthenis compositio. πρωτον μεν, ω ανδρες Αθηναιοι, τοις Βεοις ευγομαι πασι και πασαις et illa, quæ ab uno (quod scism) Bruto minus probatur, cæteris placet, κάν μηπω βαλλη, unde rokeun non desunt, qui Ciceronem carpant in his, Familiaris caperat esse balneatori, et, non minus dura archipiratæ: nam balneatori et archipiratæ idem finis est, qui πασι και πασαις, et qui μηδε rogenn sed propria sunt, ideo severiora. Est in co quoque nonnihil, quod hic singulis verbis bini nedes continentur, quod etiam in carminibus est permolle: nec solum ubi quinæ syllabæ nectuntur, ut in his, Fortissima Tyndaridarum; sed etiam ubi quaternæ, cum versus cluditur Apennino, et armamentis, et Oriona. Quare hoc quoque vitandum est, ne plurium syllabarum verbis utamur in fine. Mediis quoque non ea modo cura sit, ut inter se cohæreant, sed ne pigra, ne longa sint: ne, quod nunc maximum vitium est, brevium contextu resultent, ac sonum reddant pæne puerilium crepitaculorum. Nam, ut initia clausulæque plurimum momenti habent, quoties incipit sensus, aut desinit; sic, in mediis quoque, sunt quidam conatus, qui leviter intersistunt, ut currentium pes, etiam si non moratur, tamen vestigium facit.

Itaque non modo membra atque incisa bene incipere atque cludi decet; sed, etiam in iis quæ non dubie contexta sunt, nec respiratione utuntur, spiritum sustinemus. Quis enim dubitet, unum sensum et unius spiriths esse, Animadverti, judices, omnem accusatoris orationem in duas divisam cese partes? tamen et duo prima verba, et tria proxima, et deinceps duo rursus, ac tria, suos quasi numeros habent. Illi velut occulti gradus; sicut apud rhythmicos assimantur. Hæ particulæ prout sunt graves, acres,

celeres, remissæ, exsultantes; proinde id. ex illis conficitur, aut severum, aut luxurioaut quadratum, aut solutum erit. Quadam clausulæ sunt claudæ atque pendentes, si rentur: sed sequentibus suscipi ac sustineri soeoque facto, vitium, quod erat in fine, cono emendat. Non vult P. R. obsoletis crius accusari Verrem: durum, si desinas: sed. st continuatum iis quæ sequuntur, quamquam ipsa divisa sint, Nova postulat, inaudita desalvus est cursus. Ut adeas, tantum dabis: luderet: nam et trimetri versûs pars ultima cipit, Ut cibum vestitumque introferre liceat, : præceps adhuc, firmatur ac sustinetur ul-Versum in oratione fieri. Recusabat nemo. fædissimum est, totum; sicut, etiam in parte, e; utique si pars posterior in clausula depreur, aut rursus prior in ingressu. Nam, quod tra, sæpe etiam decet, quia et cludit interim prima pars versûs, dum intra paucas syllabas, ue senarii atque octonarii. In Africa fuisse, 1 senarii est, et primum pro Q. Ligario caput Esse videatur, jam nimis frequens, octonsnchoat. Talia sunt Demosthenis, πασι και · και πασιν ύμιν όσην ευνοιαν, et totum pæne ium. Et ultima versuum initio conveniunt is: Etsi vereor, judices, et, Animadverti, . Sed initia initiis non conveniunt. T. Livius etri exordio cœpit, Facturusne operæ pretium nam ita edidit; estque melius, quam quomendatur. Nec clausulæ clausulis: ut Cicero, e vertam, nescio, qui trimetri finis est : [Tria] et, Pro misero dicere liceat. [Sex enim res percussiones habent.] Pejus claudit finis etri; ut Brutus in epistolis, Neque enim illi habere tutores aut defensores, quamquam placuisse Catoni. Illic minus sunt notabiles, oc genus sermoni proximum est. Itaque et

versus hi fere excidunt, quos Brutus ipso componendi ductus studio sepissime facit, non raro Asinius, sed etiam Cicero nonnunquam, ut in principio statim orationis in Lucium Pisonem. Pro Dii immortales, quis hic illuxit dies? Non minore autem cura vitandum est, quidquid ερφυθμον · quale est apud Sallustium, Falso queritur de natura sua. Quamvis enim vincta sit, tamen soluta videri debet oratio. Atqui Plato, diligentissimus compositionis, in Timeo, prima statim parte, vitare ista non potuit. Nam et initium hexametri statim invenias, et Anacreontion protinus colon efficias, et, si velis, trimetron, et quod, duobus pedibus et parte, merannenses a Græcis dicitur: et hæc omnia in tribus verbis; ut Thucydidis ύπερ ήμισυ Καρες εφανησαν ex mollissimo rhythmorum genere excidat.

Sed, quia orationem omnem constare pedibus dixi. aliqua de iis quoque : quorum nomina quoniam varia esse traduntur, constituendum est, quo quemque appellemus. Et quidem Ciceronem sequar, (nam is eminentissimos Græcorum est secutus) excepto quod pes tres syllabas non videtur excedere: quamquam ille pæone dochimoque, quorum prior in quatuor, secundus in quinque excurrit, utatur. Nec tamen inse dissimulat, quibusdam numeros videri, non ocdes : nec immerito. Quidquid enim supra tres syllahas habet, id ex-pluribus est pedibus. Ergo, cum constent quatuor pedes binis, octo ternis: spondeum longis duabus; pyrrhichium, quem alii periambum vocant, brevibus; iambum brevi longaque; huic contrarium e longa et brevi, choreum nos, non (ut alii) trochæum, nominemus. Ex iis vero qui ternas syllabas habent, dactulum longa duabusque brevibus; huic temporihus parem, sed retroactum, appellari constat anapæston. Media inter longas brevis faciet amphimacrum; sed frequentius ejus nomen est creticus. Longa inter breves amphibrachys duabus longis brevem sequentibus, bacchius; totidem longis brevem præcedentibus, huic contrarius, palimbacchius erit. Tres breves trochæum, quem tribrachyn dici volunt, qui choreo trochæi nomen imponunt: totidem longæ molosson efficiunt.

Horum pedum nullus non in orationem venit: sed, quo quique sunt temporibus pleniores, longisque syllabis magis stabiles, hoc graviorem faciunt orationem, breves celerem ac mobilem. Utrumque locis utile. Nam et illud, ubi opus est velocitate, tardum et segne, et hoc, ubi pondus exigitur, præceps ac resultans, merito damnetur. Sit in hoc quoque aliquid fortasse momenti, quod et longis longiores, et brevibus sunt breviores syllabæ; ut, quamvis neque plus duobus temporibus, neque uno minus habere videantur, (ideoque in metris omnes breves longæque inter se obsessæ sunt pares) lateat tamen nescio-quid, si quidquam supersit, aut desit. Nam versuum propria conditio est; ideoque in his quædam etiam communes. Veritas vero, quia patitur æque brevem esse vel longam vocalem, cum est sola, quam cum eam consonantes una pluresve præcedunt; certe, in dimensione pedum, syllaba, quæ est brevis, insequente alià vel brevi, quæ tamen duas primas consonantes habeat, fit longa: ut,

Agrestem tenui musam meditaris avenâ.

Nam, licet gre brevis, facit tamen longam A priorem. Dat igitur illi aliquid ex suo tempore; quomodo, nisi habeat plus, quam quæ brevissima, qualispa esset, detractis consonantibus? Nunc unum tempus accommodat priori, et unum accipit a sequente; ita due, naturà breves, positione sunt temporum quatuor. Miror autem in hac opinione doctissimos homines fuisse, ut alios pedes ita eligerent, alios damnarent, quasi ullus esset, quem non sit necesse in oratione deprehendi. Licet enim pæonem sequatur Ephorus, inventum a Thrasymacho, probatum ab Aristotele, dactylumque, ut temperatiores

brevibus ac longis: fugiat spondeum et trochæ alterius tarditate, alterius celeritate damnata: herous, qui est idem dactylus, Aristoteli amp iambus humanior, videatur; trochæum, ut n currentem, damnet, eique cordacis nomen impor eademque dicant Theodectes ac Theophrastus, milia post eos Halicarnasseus Dionysius: irrum etiam ad vicinos; nec semper illis heroo aut pe suo (quem. quia versus raro facit, maxime laud uti licebit. Ut sint tamen aliis alii crebriores. verba facient, que neque augeri, neque minui. que sicut modulatione produci aut corripi poss sed transmutatio et collocatio. Plerique enir commissuris eorum vel divisione fiunt pedes: fit, ut iisdem verbis alii atque alii versus fiant memini quemdam non ignobilem poëtam ita lus

Astra tenet cælum, mare classes, area messes Hic retrorsum fit sotadeus. Itemque sotadeo ad gat retro trimetros:

Caput exseruit mobile pinus repetita.

Miscendi ergo sunt, curandumque, ut sint pl qui placeant, et, circumfusi bonis, deteriores lat Nec vero in literis syllabisque natura mutatur: refert, quæ cum quâ optime coëat. Plurimum i auctoritatis (ut dixi) et ponderis habent longe. leritatis breves; quæ, si miscentur quibusdam loi currunt; si continuantur, exsultant. Acres, qui brevibus ad longas insurgunt; leniores, quæ a k in breves descendunt. Optime incipitur a los recte aliquando a brevibus, ut, Novum crimen, Cæsar: lenius, ut, Animadverti, judices: (initium partitioni simile est, quæ celeritate gar Clausula quoque e longis firmissima est: sed dent et breves, quamvis habeatur indifferens ult Neque enim ego ignoro, in fine pro longa a brevem, quod videtur aliquid vacantis temporis

od insequitur, accedere: aures tamen consulens , intelligo multum referre, utrumne longa sit, cludit, an pro longa. Neque enim tam plenum Dicere incipientem timere: quam illud. Ausus confiteri. Atqui, si nihil refert, brevis an longa ultima, idem pes erit; verun nescio quomodo ebit hoc, illud subsistet. Quo moti quidam, longe ime tria tempora dederunt, ut illud tempus, quod evis ex longà accipit, huic quoque accederet. Nec hum refert, quis claudat, sed quis antecedat. Reorsum autem neque plus tribus, (iique si non anas syllabas habebunt, repetendi sunt: absit tamen vetica observatio) neque minus duobus: alioqui es erit, non numerus. Potest tamen vel unus esse sichoreus, si unus est, qui constat ex duobus choreis: itemque pæon, qui est ex choreo et pyrrhichio. cuem aptum initiis putant; vel contra, qui est e tribus brevibus et longà, cui clausulam assignant: de quibus fere duobus scriptores hujus artis loquuntur; alios omnes, quotcumque sint temporum, quæ ad orationem pertineant, pæonas appellant. Est et dochimus, qui fit ex bacchio et iambo, vel iambo et cretico, stabilis in clausulis, et severus. Spondeus quoque, quo plurimum est Demosthenes usus, moram semper per se habet: optime præcedet eum creticus, ut in hoc, De qua ego nihil dicam, nisi depellendi criminis causa. Illud est, quod supra dixi. multum referre, unone verbo pedes sint duo comprehensi, an uterque liber. Sic enim fit forte Criminis causa; molle archivirata; mollius, si tribrachys præcedat, facilitates, temeritates. enim quoddam in ipså divisione verborum latens tempus, ut in pentametri medio spondeo, qui, nisi alterius verbi fine, alterius initio constet, versum non efficit. Potest, etiamsi minus bene, præponi anaprestus, Muliere non solum nobili, verum etiam nota. Tum anapæstus et creticus, iambus quoque, qui est utroque syllaba minor: præcedet enim tres longas brevis. Sed et spondens iambo recte præponi-

tur. In armis fui. Tum spondeus et bacchius: sicer fiet ultimus dochimus, iisdem in armis fui. Ex quæ supra probavi, apparet, molosson quoque cl sulæ convenire, dum habeat ex quocumque pede a se brevem. Illud scimus, ubicumque sunt, esse nobis. Minus gravis erit spondeus, præcedente pyri chio: ut, Judicii Juniani; et adhuc pejus pri pæone: ut, Brute, dubitavi; nisi potius hoc esse v mus dactvlum et bacchium. Duo spondei non i conjungi patiuntur: quæ in versu quoque notal clausula est, nisi cum id fieri potest ex tribus qu membris: Cur de perfugis nostris copias compara contra nos? una syllaba, duabus, una. Ne dacty quidem spondeo bene præponitur, quia finem ver damnamus in fine orationis. Bacchius et cludit, et jungitur, Venenum timeres. Vitat choreum, sp deum autem amat: ut non Venena timeres, s Virus timeres. Contrarius quoque qui est, cluc nisi si ultimam longam esse volumus: optime habebit ante se molosson, ut, Et spinis respersu aut bacchium, Quod hic potest, nos possemus. & verius erit cludere choreum præcedenti spond Nam hic potius est numerus, Nos possemus: Romanus sum. Cludet et dichoreus, si pes id sibi ipsi jungetur, quo Asiani sunt usi plurimu cujus exemplum Cicero ponit, Patris dictum sapi temeritas filii comprobavit. Accipiet ante se chor et pyrrhichium : Omnes prope cives virtute, glor dignitate, superabat. Cludet et dactylus, nisi et observatio ultimæ creticum facit; ut, Mulierci nixus in litore. Habebit ante bene creticum et ia bum, spondeum male, pejus choreum. Cludit a phibrachus, Q. Ligarium in Africa fuisse; si n eum malumus esse bacchium. Non optimus trochæus, si ultima est brevis: quod certe sit nece est; alioqui, quomodo cludet (qui placet plerisqu dichoreus? Illa observatione ex trocheo fit anar stus. Idem trochæus, præcedente longå, fit pæd quale est. Si potero, et. Dixit hoc Cicero, Obs

invidia. Sed hoc initiis dederunt. Cludit et pyrrhichius, choreo præcedente: nam sic pæon est. Omnes ii, qui in breves excidunt, minus erunt stabiles; nec alibi fere satis apti, quam ubi cursus orationis exigitur, et clausulis non intersistitur. Creticus est initiis optimus: Quod precatus a Diis immortalibus sum: et clausulis, In conspectu populi Romani vomere postridie. Apparet vero, quam bene eum præcedant, vel anapæstus, vel ille, qui videtur fini aptior, pæon. Sed et se ipse sequitur : Servare quam plurimos. Sic melius, quam choreo præcedente, Quis non turpe duceret? si ultima brevis pro longa sit. Sed fingamus sic, Non turpe, duceret. Sed hic est illud inane, quod dixi. Paululum enim moræ damus inter ultimum atque proximum verbum, et turpe illud intervallo quodam producimus: alioqui sit exsultantissimum, et trimetri finis, Quis non turpe duceret ? Sicut illud, Ore spiritum excipere liceret, si jungas, lascivi carminis est: sed interpunctis quibusdam et tribus quasi initiis, fit plenum auctoritatis.

Nec ego, cum præcedentes pedes posui, legem dedi, ne alii essent: sed, quid fere accideret, quod in præsentia videretur optimum, ostendi. Et quidem optime est sibi junctus anapæstus, ut qui sit pentametri finis vel rhythmus, qui nomen ab eo traxit: Nam ubi libido dominatur, innocentiæ leve præsidium est: nam synalcephe facit, ut ultimæ syllabæ pro una sonent. Mollior fiet præcedente spondeo vel bacchio; ut si mutes idem, leve innocentiæ præsidium est. Non me capit (ut a magnis viris dissentiam) pæon, qui est ex tribus brevibus et longà. Nam est ipse una plus brevi anapæstos, facilitas et agilitas. Quod quid ita placuerit his, non video, nisi quod illum fere probaverint, quibus loquendi magis quam orandi studium fuit. Nam et ante se brevibus gaudet pyrrhichio et choreo, mea facilitus, nostra fucilitus. At, præcedente spondeo, tum plane VOL. II.

finis est trimetri. Cum sit per se quoque ei contrarius principiis merito laudatur: nam et primam stabilem et tres celeres, habet. Tamen hoc quoque meliores alios puto.

Totus vero hic locus non ideo tractatur a nobis, ut oratio, quæ ferri debet ac fluere, dimetiendis pedibus ac perpendendis syllabis consenescat. Nam id tum miseri, tum in minimis occupati est. Neque enim, qui se totum in hac curà consumserit, potioribus vacabit; siquidem, relicto rerum pondere, ac nitore contemto, tesserulas (ut ait Lucilius) struct, et vermiculate inter se lexeis committet. Nonne ergo refrigeretur sic calor, et impetus pereat, ut equorum cursum qui dirigit, minuit; et, passus qui æquat, cursum frangit? quasi numeri non fuerint in compositione deprehensi : sicut poema nemo dubitaverit imperito quodam initio fusum, et aurium mensuri, et similiter decurrentium spatiorum observatione e ve generatum, mox in eo repertos pedes. Satis igitun n hoc nos componit multa scribendi exercitatio, ut ex tempore etiam similia fundamus. Neque vero tam sint intuendi pedes, quam universa comprehensio; ut versum facientes totum illum decursum, non sex vel quinque partes, ex quibus constat versus, adspiciunt. Ante enim carmen ortum est, quam observatio carminis. Indeque illud,

.... Fauni vatesque canebant.

Ergo, quem in poëmate locum habet versificatio, eum in oratione compositio. Optime autem de illa judicant aures, quæ et plena sentiunt, et parum expleta desiderant, et fragosis offenduntur, et lenibus mulcentur, et contortis excitantur, et stabilia probant, clauda deprehendunt, redundantia et nimia fastidiunt. Ideoque docti rationem componendi intelligunt, etiam indocti voluptatem. Quædam vero arte tradi non possunt. Mutandus est casus, si durius is, quo ceperamus, feratur. Num, in quem transea-

ex quo. præcipi potest? Figuræ laboranti etiam positioni variate sepe succurrent. Que? cum ionis, tum etiam sententiæ. Num præscriptum rei ullum est? Occasionibus utendum, et cum resenti deliberandum. Enimyero spatia ipsa. in hac quidem parte plurimum valent, quod int, nisi aurium, habere iudicium? Cur alia ioribus verbis satis plena, vel nimium, alia pluribrevia et abscissa sunt? Cur, in circumductionietiam cum sensus finitus est, aliquid tamen loci re videtur? Neminem vestrum ignorare arbi-, judices, hunc per hosce dies sermonem vulgi, e hanc opinionom populi Romani fuisse. Cur e potius, quam hos ? Neque enim erat asperum. onem fortasse non reddam : sentiam esse melius. non satis ait, sermonem vulgi fuisse? Comtio enim patiebatur. Ignorabam; sed, ita ut o, hoc animus accipit plenum sine hac geminas non esse. Ad sensum igitur referends sunt. ueas satis forte, quid severum, quid jucundum intelligere: facias quidem, natura duce, melius, m arte: sed natura insi ars inerit. Illud prorsus oris, scire ubi quoque genere compositionis sit idum. Ea duplex observatio: altera, quæ ad s refertur; altera, quæ ad comprehensiones, efficiuntur ex pedibus. Et de his prius.

Diximus igitur esse incisa, membra, circuitus. isum (quantum mea fert opinio) erit sensus, non leto numero conclusus; plerisque pars membri. e est enim, quo Cicero utitur. Domus tibi deerat? labebas: pecunia superabat? at egebas. Flunt en etiam singulis verbis incisa, ut, Diximus, te dare volumus: incisum est, diximus. Memautem est sensus numeris conclusus, sed a corpore abruptus, et per se nihil efficiens. Id n, O callidos homines, perfectum est: at, remola ceteris, vim non habet; ut per se manus, et et caput: et. O rem excogitatam! O ingenia

metuenda! Quando ergo incipit corpus esse! venit extrema conclusio, Quem, queso, nostri fellit, id vos ita esse facturos? Quam Cicen vissimam putat. Itaque fere incisa et membra sunt, et conclusionem utique desiderant. P plurima nomina dat Cicero, ambitum, circa comprehensionem, continuationem, circumson nem. Genera eius duo sunt : alterum simplex sensus unus longiore ambitu circumducitur: rum, quod constat membris et incisis, quæ sensus habent: Aderat janitor carceris, [et] car prætoris, et reliqua. Habet periodus membra mum duo. Medius numerus videtur quatuor recipit frequenter et plura. Modus ei a Cicero quatuor senariis versibus, aut insius spiritûs : terminatur. Præstare debet, ut sensum conci sit aperta, ut intelligi possit; non immodimemoria contineri. Membrum longius iusto dum; brevius, instabile est. Ubicumque acrit et instanter pugnaciterque dicendum, meml cæsimque dicemus. Nam hoc in oratione plus valet : adeoque rebus accommodanda composi asperis asperos etiam numeros adhiberi oporte cum dicente æque audientem inhorrescere. bratim plerumque narrabimus; aut ipsas pe majoribus intervallis, et velut laxioribus noc solvemus; exceptis, quæ, non docendi gratiornandi, narrantur; ut, in Verrem, Prose raptus. Hic enim lenis et fluens contextus Periodus apta procemiis majorum causarum sollicitudine, commendatione, miseratione, re-Item communibus locis, et in omni amplifica sed poscitur tum austera, si accuses; tum fi laudes. Multum et in epilogis pollet. Totum adhibendum est, quo sit amplius compositionis cum judex non solum rem tenet, sed etiam est oratione, et se credit actori, et voluptate ducitur.

Historia non tam finitos numeros, quam orbem quemdam contextumque, desiderat. Namque omnia eius membra connexa sunt, quoniam lubrica est, ac fluit; ut homines, qui manibus invicem apprehensis gradum firmant, continent et continentur. Demonstrativum genus omne fusiores habet liberioresque numeros. Judiciale et concionale, ut materià varium est, sic etiam ipsa collocatione verborum. Ubi jam nobis pars ex duabus, quas modo fecimus, secunda tractanda est. Nam quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia sublimius, alia pugnacius, alia gravius, esse dicenda? Gravibus, sublimibus, ornatis longas magis syllabas convenire? Ita ut lenia spatium, sublimia et ornata claritatem quoque vocum poscant, potius quam his contraria. Magis laudarem brevibus argumenta, partitiones, jocos, et quidquid est sermoni magis simile. Itaque componemus procemium varie, atque ut sensus ejus postulabit. Neque enim accesserim Celso, qui unam quamdam huic parti formam dedit : et optimam compositionem esse proœmii, ut apud Asinium, dixit, Si, Casar, ex omnibus mortalibus, qui sint, ac fuerint, posset huic causa disceptator legi, non quisquam te potius optandus nobis fuit: non quia negem hoc bene esse compositum, sed quia legem hanc esse componendi in omnibus principiis recusem. Nam judicis animus varie præparatur: tum miserabiles esse volumus. tum modesti, tum acres, tum graves, tum blandi, tum flectere, tum ad diligentiam hortari. Hæc, ut sunt diversa natură, dissimilem componendi quoque rationem desiderant. An similibus Cicero usus est numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Ligario? Narratio fere tardiores, atque (ut sic dixerim) modestiores desiderat pedes, et nominibus maxime mixtos. Nam et verbis, ut sæpius pressa est, ita interim insurgit: sed docere et infigere animis res semper cupit; quod minime festinantium

onus est. Ac mihi videtur tota narratio constare longioribus periodis. Argumenta acria et citata pedibus quoque ad hanc naturam accommodatis utentur. non tamen [ita ut trochæis, quæ celeria quidem, sed sine viribus sunt: verum, quamvis sint brevibus longisque mixta, non tamen plures longas, quam breves habentia.] Illa sublimia spatiosas clarasque voces habent: amant amplitudinem dactuli quoque. ac pæonis, etiamsi majori ex parte syllabis brevibus, temporibus tamen satis pleni. Aspera contra iambis maxime concitantur: non solum quod sint e duabus modo syllabis, eoque frequentiorem quasi pulsum habent, quæ res lenitati contraria est; sed etiam quod omnibus partibus insurgunt, et a brevibus in longas nituntur et crescunt : ideoque meliores choreis, qui a longis in breves cadunt. Submissa, qualia in epilogis, lentas et ipsa, et minus exclamantes, exigunt. Vult esse Celsus aliquam et superiorem compositionem, quam, si quidem sciremus, doceremus: sed sit, necesse est, tarda et supina. Verum, nisi ex verbis atque sententiis per sese id quæritur, satis odiosa esse non poterit.

Denique, ut semel finiam, sic fere componendum, quomodo pronuntiandum erit. An non in procemiis plerumque submissi, (nisi cum in accusatione concitandus est judex, aut aliquâ indignatione complendus) in narratione pleni atque expressi, in argumentis citati, atque ipso etiam motu celeres sumus? ut in locis ac descriptionibus fusi ac fluentes, in epilogis plerumque dejecti et infracti? Atque corporis quo-que motui sua quædam tempora, et [ad signa pedum] non minus saltationi, quam modulationibus, adhibet musica ratio numeros. Quid? non vox et actus accommodatur naturæ ipsarum, de quibus dicimus, rerum? Quo minus id mirum in pedibus orationis, cum debeant sublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. Itaque, ubi est necesse, affecta-

mus etiam tumorem, qui spondeis atque iambis maxime continetur,

En, impero Argis; sceptra mi liquit Pelops.

At ille comicus æque senarius, quem trochaicum vocant, pluribus choreis, qui trochei ab aliis dicuntur. Pyrrhichius quidem decurrit: sed, quantum celeritatis habet, tantum gravitatis amittit:

Quid igitur faciam? non eam, ne nunc quidem?

Asperum vero et maledicum, etiam in carmine, iambis grassatur;

Quis hoc potest videre, quis potest pati, Nisi impudicus, et vorax, et aleo?

In universum autem, si sit necesse, duram potius atque asperam compositionem malim esse, quam effeminatam et enervem, qualis apud multos: et quotidie magis lascivimus syntonorum modis saltitantes. Ac ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat esse continua, et in eosdem semper pedes ire. Nam et versificandi genus est, unam legem omnibus sermonibus dare; et id, cum manifestà affectatione (cujus rei maxime cavenda suspicio est), tum etiam similitudine, tædium ac satietatem creat : quoque est dulcius, magis perit : amittitque et fidem, et affectus, motusque omnes, qui est in hac curà deprehensus: nec potest ei credere, aut propter eum dolere et irasci judex, cui putat hoc vacare. Ideoque vincta quædam quasi solvenda de industrià sunt, illa quidem maximi laboris, ne laborata videantur. Sed neque longioribus, quam oportet, hyperbatis compositioni serviamus, ne. quæ ejus gratia fecerimus, propter eam fecisse videamur. Et certe nullum aptum atque idoneum verbum prætermittemus gratia lenitatis. Neque enim erit ullum tam difficile, quod non commode inseri possit; nisi quod, in evitandis ejusmodi verbis, non

decorem compositionis quærimus, sed facilitatem. Non tamen mirabor, Latinos magis indulsisse compositioni, quam Atticos, quamvis minus in verbis habeant varietatis et gratiæ. Nec vitium dixerim, si Cicero a Demosthene paululum in hac parte descivit. Sed, quæ sit differentia nostri Græcique sermonis, explicabit summus liber. Compositio (nam finem imponere egresso destinatum modum volumini festino) debet esse honesta, jucunda, varia. Ejus tres partes, ordo, conjunctio, numerus. Ratio, in adjectione, detractione, mutatione. Usus pro natura rerum, quas dicimus. Cura magna, ut sentiendi atque loquendi prior sit. Dissimulatio curæ præcipus, ut numeri sponte fluxisse, non arcessiti et coacti esse, videantur.

M. FABII QUINTILIANI

DE

INSTITUTIONE ORATORIÂ

LIBER DECIMUS.

CAPUT I.

Sed hæc eloquendi præcepta, sicut cognitioni sunt necessaria, ita non satis ad vim dicendi valent, nisi illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcos igis nominatur, accesserit; quam scribendo plus, an legendo, an dicendo consequamur, solere quæri scio. Quod esset diligentius nobis examinandum, si qualibet earum rerum possemus una esse contenti. Verum ita sunt inter se connexa et indiscreta omnia, ut, si quid ex his defuerit, frustra sit in cæteris laboratum. Nam neque solida atque robusta fuerit unquam eloquentia, nisi multo stilo vires acceperit: et, citra lectionis exemplum, labor ille, carens rectore, fluit. Qui autem scierit, quo sint quæque modo dicenda. nisi, tamquam in procinctu, paratam quidem ad omnes casus, habuerit eloquentiam, velut clausis thesauris incubabit. Non autem, ut quidque præcipue necessarium est, sic ad efficiendum oratorem maximi protinus erit momenti. Nam certe, cum sit in eloquendo positum oratoris officium, dicere ante omnia est; atque hinc initium ejus artis fuisse manifestum est; proximam deinde imitationem, novissimum scribendi quoque diligentiam. Sed, ut perveniri ad summa, nisi ex principiis, non potest; ita, procedente jam opere, minima incipiunt esse, quæ prima sunt. Verum nos non, quomodo sit instituendus orator, hoc loco dicimus (nam id quidem aut satis, aut certe uti potuimus, dictum est): sed, ut athletam, qui omnia jam perdidicerit a præceptore, nimirum quo genere exercitationis ad certamina præparandus sit : ita eum, qui res invenire et disponere sciet, verba quoque et eligendi et collocandi rationem perceperit. instruamus, qua ratione, quæ didicit, facere quam optime et quam facillime possit. Num ergo dubium est, quin ei velut opes sint quædam parandæ, quibus uti, ubicumque desideratum erit, possit? Ese constant copid rerum ac verborum. Sed res proprise sunt cujusque causæ, aut paucis communes : verba in universas paranda; quæ si rebus singulis essent singula, minorem curam postularent; nam cuncta sese cum ipsis protinus rebus offerrent. Sed, cum sint aliis alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius sonantia, debent esse non solum nota omnia, sed in promtu, atque (ut ita dicam) in conspectu, ut, cum se judicio dicentis ostenderint, facilis ex his optimorum sit electio. Equidem scio, quosdam collecta, que idem significarent, vocabula solitos ediscere, quo facilius et occurreret unum ex pluribus, et, cum essent usi aliquo. si breve intra spatium rursus desideraretur, effugiendæ repetitionis gratia sumerent aliud, quo idem intelligi posset. Quod cum est puerile, et cujusdam infelicis operæ, tum etiam utile parum: turbam enim modo congregat, ex quâ sine discrimine occupet proximum quodque. Nobis autem copia cum judicio paranda est, vim orandi, non circulatoriam volubilitatem spectantibus. Id autem consequemur optima legendo atque audiendo. Non solum enim nomina ipsa rerum cognoscemus hac curâ, sed cui quodque loco sit aptissimum. Omnibus enim fere verbis, præter pauca, quæ sunt parum verecunda, in oratione locus est. Nam scriptores quidam iamborum, veterisque comœdiæ, etiam in illis sæpe laudantur: sed nobis nostrum opus interim tueri satis est. Omnia verba (exceptis, de cuibus dixi) sunt alicubi optima: nam et humilibus interim et vulgaribus est opus; et, quæ cultiore in parte videntur sordida, ubi res poscit, proprie dicuntur. Hæc ut sciamus, atque corum non significationem modo, sed formas etiam mensurasque nôrimus (ut. ubicumque erunt posita, conveniant), nisi multà lectione atque auditione, assegui non possumus; cum omnem sermonem auribus primum accipiamus. Propter quod infantes a mutis nutricibus jussu regum in solitudine educati, etiamsi verba quædam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia hujus naturæ, ut idem pluribus vocibus declarent, ita ut nihil significationis, quo potius utaris, intersit ; ut ensis et gladius : alia, quæ, etiamsi propria rerum aliquarum sint nomina, τροπικώς tainen ad eumdem intellectum feruntur, ut ferrum et mucro. Nam per abusionem sicarios etiam omnes vocamus. qui cædem telo quocumque commiscrint. Alia circuitu verborum plurium ostendimus: quale est.

Et pressi copia lactis.

Plurima vero mutatione figuramus, Scio, Non ignoro, et, Non me fugit, Non me præterit, et, Quis nescit? Nemini dubium est. Sed etiam ex proximo mutari licet. Nam et intelligo, et sentio, et video, sæpe idem valent, quod scio. Quorum nobis ubertatem ac divitias dabit lectio, ut his, non solum quo modo occurrerint, sed etiam quo modo oportet, utamur. Non semper enim hæc inter se idem faciunt a

nec, sicut de intellectu animi recte dizerim, vides, ita de visu oculorum, intelligo: nec, ut mucro gladium, sic mucronem gladius ostendit. Sed, ut copis verborum sic paratur, ita non verborum tantum gratià legendum vel audiendum est. Nam omnium, quæcumque docemus, hoc sunt exempla potentiora etiam ipsis, quæ traduntur, artibus, cum eo, qui discit, perductus est, ut intelligere ea sine demonstrante, et sequi jam suis viribus, possit; quia, quæ doctor præcipit, orator ostendit. Alia vero legentes, alia audientes, magis adjuvant. Excitat, qui dicit, spiritu ipso; nec imagine et ambitu rerum, sed rebus, incendit. Vivunt enim omnia, et moventur; excipimusque nova illa, velut nascentia, cum favore ac sollicitudine. Nec fortunà modo judicii, sed etiam

ipsorum, qui orant, periculo, afficimur.

Præter hæc, vox et actio decora, [commoda, ut quisque locus postulabit, pronuntiandi vel potentissima in dicendo ratio, et, ut semel dicam, pariter omnia docent.] In lectione certius judicium, quod audienti frequenter aut suus cuique favor, aut ille laudantium clamor, extorquet. Pudet enim dissentire; et velut tacità quadam verecundia inhibemur plus nobis credere, cum interim et vitiosa pluribus placeant, et a corrogatis laudentur etiam, quæ non placent. Sed e contrario quoque accidit, ut optime dictis gratiam prava judicia non referant. Lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit : sed repetere sæpius licet, sive dubites, sive memoriæ penitus affigere velis. Repetamus autem, et tractemus; et, ut cibos mansos ac prope liquefactos demittimus, quo facilius digerantur, ita lectio non cruda, sed multà iteratione mollita, et velut confecta, memoria imitationique tradatur. Ac diu non nisi optimus quisque, et qui credentem sibi minime fallat, legendus est, sed diligenter, ac pæne ad scribendi sollicitudinem: nec per partes modo scrutanda omnia, sed perlectus liber utique ex integro resumendus, precipueque oratio, cujus virtutes frequenter ex industrià quoque occultantur. Sepe enim preparat, dissimulat, insidiatur orator; eaque in primà parte actionis dicit, que sunt in summà profutura. Itaque suo loco minus placent, adhue nobis, quare dicta sint, ignorantibus: ideoque erunt, cognitis omnibus, repetenda,

Illud vero utilissimum, nôsse eus causas, quarum orationes in manus sumserimus; et, quoties continget, utrimque habitas legere actiones; ut Demosthenis atque Æschinis inter se contrarias : ut Servii Sulpicii et Messalæ, quorum alter pro Aufidià, contra dixit alter; et Pollionis et Cassii reo Asprenate. aliasque plurimas. Quin etiam, si minus pares videbuntur, aliquæ tamen ad cognoscendam litium quæstionem recte requirentur; ut, contra Ciceronis orationes, Tuberonis in Q. Ligarium, et Hortensii pro Verre. Quin etiam, easdem causas ut quisque egerit, utile erit scire. Nam, pro domo Ciceronis, dixit Calidius; et pro Milone orationem Brutus exercitationis gratià scripsit, etiamsi egisse eum Cornelius Celsus falso existimat. Et Pollio ac Messala defenderunt eosdem, et, nobis pueris, insignes pro Vohaeno Catulo, Domitii Afri, Crispi Passieni, Decimi Lælii, orationes ferebantur.

Neque id statim legenti persuasum sit, omnia, que magni auctores dixerint, utique esse perfecta. Nam et labuntur aliquando, et oneri cedunt, et indulgent ingeniorum suorum voluptati: nec semper intendunt animum, et nonnunquam fatigantur; cum Ciceroni dormitare interim Demosthenes, Horatio vero etiam Homerus ipse, videatur. Summi enim sant, homines tamen: acciditque iis, qui, quidquid apud illos repererunt, dicendi legem putant, ut deteriora imitentur (id enim est facilius), ac se abunde similes putent, si vitia magnorum consequantur. Modeste tamen et circumspecto judicio de tantis viris pronuntiandum est, ne (quod plerisque accidit) damnent, que non intelligunt. Ac, si necesse est in [al-vol. II.

terutram] errare partem, omnia corum legentibus p

cere, quam multa displicere, maluerim.

Plurimum dicit oratori conferre Theophrastus l tionem poëtarum: multique ejus judicium segut tur: neque immerito. Namque, ab his, et in rel spiritus, et in verbis sublimitas, et in affectibus mo omnis, et in personis decor, petitur : præcipuem velut attrita quotidiano actu forensi, ingenia optil rerum talium blanditià reparantur. Ideoque in l lectione Cicero requiescendum putat. Meminerim tamen, non per omnia poëtas esse oratori sequend nec libertate verborum, nec licentia figurarum: tumque illud studiorum genus, ostentationi com ratum, (præter id, quod solam petit voluptate camque, fingendo non falsa modo, sed etiam quædi incredibilia, sectatur) patrocinio quoque aliquo vari : quod, alligati ad certam pedum necessitate non semper propriis uti possint, sed, depulsi a revià, necessario ad eloquendi quædam divertica confugiant; nec mutare quædam modo verba. extendere, corripere, convertere, dividere, cogantu nos vero armatos stare in acie, et summis de rel decernere, et ad victoriam niti [decet.] Neque e arma squalere situ ac rubigine velim, sed fulgor his inesse, qui terreat; qualis est ferri, quo me simul visusque perstringitur ; non qualis auri area tique, imbellis, et potius habenti periculosus.

Historia quoque alere orationem quodam me jucundoque succo potest. Verum et ipsa sic est genda, ut sciamus, plerasque ejus virtutes orat esse vitandas. Est enim proxima poëtis, et quoda modo carmen solutum; et scribitur ad narrandu non ad probandum: totumque opus, non ad actr rei, pugnamque præsentem, sed ad memoriam peteritatis, et ingenii famam, componitur: ideoque verbis liberioribus, et remotioribus figuris, narrar tædium evitat. Itaque (ut dixi) neque illa Sallus ana brevitas, quà nihil apud aures vacuas atq

eruditas potest esse perfectius, apud occupatum variis cogitationibus judicem, et sæpius ineruditum, captanda nobis est; neque illa Livii lactea ubertas satis docebit eum, qui non speciem expositionis, sed fidem quærit. Adde, quod M. Tullius ne Thucydidem guidem aut Xenophontem utiles oratori putat. quamquam illum bellicum canere, hujus ore Musas esse locutas, existimet, Licet tamen nobis, in digressionibus, uti vel historico nonnunquam nitore. dum in iis, de quibus crit quæstio, meminerimus non athletarum toros, sed militum lacertos esse : nec versicolorem illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, vestem bene ad forensem pulverem facere. Est et alius ex historiis usus, et is quidem maximus (sed non ad præsentem pertinens locum), ex cognitione rerum exemplorumque, quibus imprimis instructus esse debet orator, ne omnia testimonia expetat a litigatore; sed pleraque ex vetustate diligenter sibi cognita sumat, hoc potentiora, quod ea sola criminibus odii et gratiæ vacant.

A philosophorum vero lectione ut essent nobis multa petenda, vitio factum est oratorum, qui quidem illis optima sui operis parte cesserunt. Nam et de justis, honestis, utilibus, quæque sunt his contraria, et de rebus divinis, maxime dicunt, et argumentantur acriter: et altercationibus atque interrogationibus oratorem futurum optime Socratici præparant. Sed his quoque adhibendum est simile judicium, ut, etiam cum in rebus versemur iisdem, non tamen eamdem esse conditionem sciamus litium ac disputationum, fori et auditorii, præceptorum et periculorum. Credo exacturos plerosque, cum tantum esse utilitatis in legendo judicemus, ut id quoque adjungamus operi, qui sint legendi, quæ in quoque auctore præcipua virtus. Sed persequi singulos, infiniti fuerit operis. Quippe cum in Bruto M. Tullius tot millibus versuum de Romanis tantum oratoribus loquatur, et tamen de omnibus ætatis sue, quibuscum vivebat, exceptis Casare atque Marcello, silentium egerit; quis erit modus, si et illos, et qui postes fuerunt, et Grescos omnes, et philosephos, et poëtas, persequi velim? Fuerit igitur brevitas illa tutissima, quæ est apud Livium in enistela ad filium scripta, legendos Demosthenem atque Ciceronem: tum ita ut quisque esset Demostheni et Ciceroni simillimus. Non est tamen dissimulanda nostri quoque judicii summa. Paucos enim, vel potius vix ullum, ex iis qui vetustatem pertulerunt, existimo posse reperiri, qui judicium adhibentibos non allaturus sit utilitatis aliquid, cum se Cicero ab illis quoque vetustissimis auctoribus, ingeniosis quidem, sed arte carentibus, plurimum fateatur adjutum. Nec multo aliter de novis sentio. Quotus enim quisque inveniri tam demens potest, qui, ne minima qui. dem alicujus certæ fiducia partis, memoriam posteritatis speraverit? qui si quis est, intra primes statim versus deprehendetur; et citius nos dimittet, quam ut ejus nobis magno temporis detrimento constet experimentum. Sed non, quidquid ad aliquam partem scientiæ pertinet, protinus ad faciendam etiam φρασιν, de quâ loquimur, accommodatum

Verum, ante quam de singulis loquar, pauca in universum de varietate opinionum dicenda sunt. Nam quidam solos veteres legendos putant; neque in ullis aliis esse naturalem eloquentiam, et robur viris dignum, arbitrantur: alios recens hec lascivis, delicizeque, et omnia ad voluptatem multitudinis imperitæ composita, delectant. Sunt etiam, qui rectum dicendi genus sequi volunt. Alii pressa demum et tenuia, et quæ minimum ab usu quotidiano recedant, sana et vere Attica putant: quosdam elatior ingenii vis, et magis concitata, et plena spiritûs, capit: sunt et lenis, et nitidi, et compositi generia non pauci amatores. De quâ differentià disseram diligentius, cum de genere dicendi quarendum erit.

Interim summatim, quid a quâ lectione petere possint, qui confirmare facultatem dicendi volunt, attingam. Paucos enim, qui sunt eminentissimi, excerpere in animo est: facile est autem studiosis, qui sint his simillimi, judicare; ne quisquam queratur. omissos forte aliquos eorum, quos ipse valde probet. Fateor enim plures legendos esse, quam qui a me nominabuntur. Sed nunc genera ipsa lectionum. quæ præcipue convenire intendentibus, ut oratores

fiant, existimem, persequar.

Igitur, ut Aratus ab Jove incipiendum putat, ita nos rite conturi ab Homero videmur. Hic enim (quemadmodum ex oceano dicit ipse amnium vim fontiumque cursus initium capere) omnibus eloquentise partibus exemplum et ortum dedit. Hunc nemo in magnis sublimitate, in parvis proprietate, superaverit. Idem lætus ac pressus, jucundus et gravis. tum copià, tum brevitate mirabilis; nec poëticà modo, sed orațoria, virtute eminentissimus. Nam, ut de laudibus, exhortationibus, consolationibus taceam: nonne vel nonus liber, quo missa ad Achillem legatio continetur, vel, in primo, inter duces illa contentio. vel dictæ in secundo sententiæ, omnes litium ac consiliorum explicant artes? Affectus quidem, vel illos mites, vel hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui non in sua potestate hunc auctorem habuisse fatestur. Age vero, nonne, in utriusque sui operis ingressu, paucissimis versibus legem proæmiorum, non dico, servavit, sed constituit? Nam et benevolum auditorem invocatione Dearum, quas præsidere vatibus creditum est, et intentum proposità rerum magnitudine, et docilem, summà celeriter comprehensa, facit. Narrare vero quis brevius, quam qui mortem nuntiat Patrocli? quis significantius potest, quam qui Curetum Ætolorumque prœlium exponit? Jam similitudines, amplificationes, exempla, digressus, signa rerum, et argumenta cætera quæque probandi ac refutandi, sunt ita multa, ut etiam, qui de

Artibus scripserunt, plurima earum rerum testimenia ab hoc poëta petant. Nam epilogus quidem quis unquam poterit illis Priami rogantis Achillem precibus æquari? Quid? in verbis, sententiis, figuris, dispositione totius operis, nonne humani ingenii modum excedit? ut magni sit viri, virtutes eius non semulatione (quod fieri non potest), sed intellectu, sequi. Verum hic omnes sine dubio, et in omni genere eloquentiæ, procul a se reliquit, heroïcos tamen præcipue, videlicet quis clarissima in materà simili comparatio est.

Raro assurgit Hesiodus; magnaque pars ejus in nominibus est occupata; tamen utiles circa pracepts sententiæ lenitasque verborum, et compositionis probabilis: daturque ei palma in illo medio genere dicendi. Contra, in Antimacho vis et gravitas, et minime vulgare eloquendi genus, habet laudem. Sed, quamvis ei secundas fere grammaticorum consensas deferat; et affectibus, et jucunditate, et dispositione, et omnino arte, deficitur; ut plane manifesto apparest quanto sit aliud proximum esse, aliud secundum Panyasin, ex utroque mixtum, putant in eloquendo neutrius æquare virtutes; alterum tamen ab eo materia, alterum disponendi ratione, superari. Apollonius in ordinem a grammaticis datum non venit, quia Aristarchus atque Aristophanes, poëtarum indices, neminem sui temporis in numerum redegerunt: non tamen contemnendum edidit opus æquali quidam mediocritate.

Arati materia motu caret, ut in qua nulla varietas, nullus affectus, nulla persona, nulla cujusquam sit oratio: sufficit tamen operi, cui se parem credidit. Admirabilis in suo genere Theocritus: sed must illa rustica et pastoralis non forum modo, verum ipsam etiam urbem, reformidat. Audire videor undique congerentes nomina plurimorum poëtarum. Quid? Herculis acts non bene Pisandros? Quid? Nicandrum frustra secuti Macer atque Virgilius?

Onid? Euphorionem transibimus? quem nisi probasset Virgilius, idem nunquam certe conditorum Chalcidico versu carminum fecisset in Bucolicis mentionem. Quid? Horatius frustra Tyrtæum Homero subjungit? Nec sane quisquam est tam procul a cognitione corum remotus, ut non indicem certe ex bibliotheca sumtum transferre in libros suos possit. Nec ignoro igitur quos transeo, nec utique damno, ut qui dixerim esse in omnibus utilitatis aliquid : sed ad illos jam perfectis constitutisque viribus revertemur. Quod etiam in cœnis grandibus sæpe facimus, ut, cum optimis satiati simus, varietas tamen nobis ex vilioribus grata sit. Tunc et elegiam vacabit in manus sumere, cujus princeps habetur Callimachus. Secundas confessione plurimorum Philetas occupavit. Sed, dum assequimur illam firmam (ut dixi) facilitatem, optimis assuescendum est : et multa magis quam multorum lectione formanda mens, et ducendus est color. Itaque ex tribus receptis Aristarchi judicio scriptoribus iamborum, ad iĝi maxime pertinebit unus Archilochus. Summa in hoc vis elocutionis, cum validæ, tum breves vibrantesque sententia, plurimum sanguinis atque nervorum, adeo ut videstur quibusdam, quod quoquam minor est, materiæ esse, non ingenii, vitium.

Novem vero lyricorum longe Pindarus princeps, spiritàs magnificentià, sententiis, figuris, beatissimà rerum verborumque copià, et velut quodam eloquentis flumine: propter que Horatius eum merito credidit nemini imitabilem. Stesichorum, quam sit ingenio validus, materiæ quoque ostendunt, maxima bella et clarissimos canentem duces, et epici carminis onera lyrà sustinentem. Reddit enim personis, in agendo simul loquendoque, debitam dignitatem; ac, si tenuisset modum, videtur æmulari proximus Homerum potuisse: sed redundat, atque effunditur; quod, ut est reprehendendum, ita copiæ vitium est. Alcares, in parte operis, surco plectro merito donatur.

quà tyrannos insectatur: multum etiam moribus confert: in eloquendo quoque brevis et magnificus, et diligens, plerumque Homero similis; sed in lusus et amores descendit, majoribus tamen aptior. Simonides tenuis, alioqui sermone proprio et jucunditate quàdam commendari potest: precipua tamen ejus in commovendà miseratione virtus; ut quidam in hac eum parte omnibus ejusdem operis auctoribus

præferant.

Antiqua comœdia cum sinceram illam sermonis Attici gratiam prope sola retinet, tum facundissima libertatis, etsi est in insectandis vitiis præcipua, plurimum tamen virium etiam in cæteris partibus habet. Nam et grandis, et elegans, et venusta, et nescio an ulla (post Homerum tamen, quem, ut Achillem, semper excipi par est) aut similior sit oratoribus. aut ad oratores faciendos aptior. Plures ejus auctores : Aristophanes tamen, et Eupolis, Cratinusque, præcipui. Tragædias primus in lucem Æschylus protulit, sublimis et gravis, et grandiloquus sæpe usque ad vitium, sed rudis in plerisque et incompositus; propter quod, correctas ejus fabulas in certamen deferre posterioribus poetis Athenienses permisère; suntque eo modo multi coronati. Sed longe clarius illustraverunt hoc opus Sophocles atque Euripides; quorum, in dispari dicendi vià, uter sit poëta melior, inter plurimos quæritur. Idque ego sane, quoniam ad præsentem materiam nihil pertinet, injudicatum relinquo. Illud quidem nemo non fateatur necesse est, iis, qui se ad agendum comparant, utiliorem longe Euripidem fore. Namque is et in sermone (quod ipsum reprehendunt, quibus gravitas et cothurnus et sonus Sophoclis videtur esse sublimior) magis accedit oratorio generi; et sententiis densus, et in iis, quæ a sapientibus tradita sunt, pæne ipsis par, et, in dicendo ac respondendo, cuilibet corum, qui fuerunt in foro diserti, comparandus. In affectibus vero cum omnibus mirus, tum in iis,

qui miseratione constant, facile pracipuus. Hunc et admiratus maxime est (ut sæpe testatur) et secutus, quamquam in opere diverso, Menander; qui vel unus, meo quidem judicio, diligenter lectus, ad cuncta, que precipimus, efficienda, sufficiat : ita omnem vitæ imaginem expressit: tanta in eo inveniendi copia, et eloquendi facultas: ita est omnibus rebus, personis, affectibus, accommodatus. Nec nihil profecto viderunt, qui orationes, que Charisii nomine eduntur, a Menandro scriptas putent. Sed mihi longe magis orator probari in opere suo videtur, nisi forte aut illa mala judicia, que Entresouves, Επικληρος, Λοκροι habent; aut meditationes in Ψοφοδεει. Νομοθετη, Υποδολιμαιφ, non omnibus oratoriis numeris sunt absolutæ. Ego tamen plus adhuc quiddam collaturum esse declamatoribus puto, quoniam his necesse est, secundum conditionem controversiarum, plures subire personas, patrum, filiorum, maritorum, militum, rusticorum, divitum, pauperum, irascentium, deprecantium, mitium, asperorum: in quibus omnibus mire custoditur ab hoc poëtà decorum. Atque ille quidem omnibus eiusdem operis auctoribus abstulit nomen, et fulgore quodam saæ claritatis tenebras obduxit. Habent tamen alii quoque comici, si cum venià legantur, quædam, que possis decerpere; et præcipue Philemon, qui, ut pravis sui temporis judiciis Menandro sæpe prælatus est, ita consensu omnium meruit credi secundus.

Historiam multi scripsêre præclare; sed nemo dubitat duos longe cæteris præferendos, quorum diversa virtus laudem pæne est parem consecuta. Densus, et brevis, et semper instans sibi Thucydides: dulcis, et candidus, et fusus Herodotus: ille concitatis, hic remissis, affectibus melior; ille concitatis, hic remissis, affectibus melior; ille concionibus, hic sermonibus; ille vi, hic voluptate. Theopompus his proximus, ut in historià prædictis minor, ita oratori magis similis; ut qui, ante quam est ad hoc

opus sollicitatus, diu fuerit orator. Philistus quoque meretur, qui turbes, quamvis bonorum post hos auctorum, eximatur, imitator Thucydidis; et, ut multo infirmior, ita aliquatenus lucidior. Ephorus, ut Isocrati visum, calcaribus eget. Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur. Longo post intervallo temporis natus Timagenes, vel hoc est ipso probabilis, quod intermissam historias scribendi industriam nova laude reparavit. Xenophon non excidit

mihi : sed inter philosophos reddendus est.

Sequitur oratorum ingens manus, cum decem simul Athenis ætas una tulerit; quorum longe princeps Demosthenes, ac pæne lex orandi fuit : tanta vis in eo, tam densa omnia, ita quibusdam nervis intenta sunt, tam nihil otiosum, is dicendi modus, ut nec quod desit in eo, nec quod redundet, invenias. Plenior Æschines, et magis fusus, et grandiori similis, quo minus strictus est: carnis tamen plus habet, lacertorum minus. Dulcis in primis et acutus Huperides: sed minoribus causis, ut non dixerim utilior, magis par. His ætate Lysias major, subtilis atque elegans, et quo nihil, si oratori satis sit docere, quaras perfectius: nihil enim est inane, nihil arcessitum; puro tamen fonti, quam magno flumini, propior. Isocrates, in diverso genere dicendi, nitidus et comtus, et palæstræ quam pugnæ magis accommodatus, omnes dicendi Veneres sectatus est; nec immerito: auditoriis enim se, non judiciis, compararat; in inventione facilis, honesti studiosus; in compositione adeo diligens, ut cura ejus reprehendatur. Neque ego, in his de quibus sum locutus, has solas virtutes, sed has præcipuas, puto: nec cæteros parum fuisse magnos. Quin etiam Phalereum illum Demetrium (quamquam is primus inclinasse eloquentiam dicitur) multum ingenii habuisse et facundiæ fateor, vel ob hoc memorià dignum, quod ultimus est fere ex Atticis, qui dici possit orator: quem tamen, in illo medio genere dicendi, præfert omnibus Cicero.

Philosophorum (ex quibus plurimum se traxisse eloquentiæ M. Tullius confitetur) quis dubitet Platonem esse præcipuum, sive acumine disserendi, sive eloquendi facultate divina quadam et Homerica? multum enim supra prosam orationem, et quam pedestrem Græci vocant, surgit : ut mihi non hominis ingenio, sed quodam Delphico videatur oraculo instinctus. Quid ego commemorem Xenophontis jucunditatem illam inaffectatam, sed quam nulla possit affectatio consequi? ut ipsæ finxisse sermonem Gratiæ videantur : et. quod de Pericle veteris comœdiæ testimonium est, in hunc transferri justissime possit, in labris ejus sedisse quamdam persuadendi Deam. Ouid reliquorum Socraticorum elegantiam? Quid Aristotelem ? quem, dubito, scientià rerum, an'scriptorum copia, an eloquendi suavitate, an inventionum acumine, an varietate operum, clariorem putem. Nam in Theophrasto tam est eloquendi nitor ille divinus, ut ex eo nomen quoque traxisse dicatur. Minus indulsêre eloquentiæ Stoici veteres: sed cum honesta suaserunt, tum, in colligendo probandoque, quæ instituerant, plurimum valuerunt; rebus tamen acuti magis, quam (id, quod sane non affectant) oratione magnifici.

Idem nobis per Romanos quoque auctores ordo ducendus est. Itaque, ut, apud illos Homerus, sic apud nos Virgilius auspicatissimum dederit exordium; omnium ejus generis poëtarum, Græcorum nostrorumque, illi haud dubie proximus. Utar enim verbis iisdem, quæ ex Afro Domitio juvenis accepi; qui mihi interroganti, quem Homero crederet maxime accedere, Secundus, inquit, est Virgilius, propior tamen primo, quam tertio. Et, (hercle) ut illi naturæ celesti atque immortali cesserimus, ita curæ et diligentiæ vel ideo in hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum; et, quantum eminentioribus vincimur, fortasse æqualitate pensamus. Cæteri omnes

longe sequentur. Nam Macer et Lucretius lestadi quidem, sed non ut phrasin, id est, corpus eloquentia, faciant : elegantes in sua quisque materia, sed alter humilis, alter difficilis. Atacinus Varro, in iis per quæ nomen est assecutus, interpres operis alieni, non spernendus quidem, verum ad augendam facultatem dicendi parum locuples. Ennium, sicut sacros vetustate lucos, adoremus, in quibus grandia et antiqua robora iam non tantam habent speciem, quantum religionem. Propiores alii, atque ad hanc phrasin, de quâ loquimur, magis utiles. Lascivus quidem in heroicis quoque Ovidius, et nimium amator ingeni sui : laudandus tamen in partibus. Cornelius autem Severus, etiamsi versificator quam poëta melior, tamen, ut est dictum, ad exemplar primi libri bellum Siculum perscripsisset, vindicaret sibi jure cundum locum. Sed [eum] consummari mors immstura non passa est: puerilia tamen eius opera et maximam indolem ostendunt, et mirabilem, pracipue in ætate illå, recti generis voluntatem. Multum in Valerio Flacco nuper amisimus. Vehemens et poëticum ingenium Saleii Bassi fuit, nec ipsum senectute maturum. Rabirius ac Pedo non indioni cognitione, si vacet. Lucanus ardens, et concitatus, et sententiis clarissimus, et (ut dicam, quod sentio) magis oratoribus quam poetis annumerandus. Hos nominavimus, quia Germanicum Augustum ab institutis studiis deflexit cura terrarum; parumque Diis visum est, esse eum maximum poëtarum. Quid tamen iis ipsis ejus operibus, in quæ, [donatus] imperio. juvenis secesserat, sublimius, doctius, omnibus denique numeris præstantius? Quis enim caneret bells melius, quam qui sic egerit? Quem præsidentes studiis Deze propius audirent? Cui magis suas artes aperiret familiare numen Minervæ? Dicent hæe plenius futura sæcula. Nunc enim cæterarum fulgore virtutum laus ista præstringitur. Nos tamen, sacra literarum colentes, feras, Cæsar, si non tacitum hoc presterimus, et Virgiliano certe versu testamur,

Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

Elegià Græcos quoque provocamus: cuius mihi tersus atque elegans maxime videtur auctor Tibullus. Sunt qui Propertium malint. Ovidius utroque lascivior: sicut durior Gallus. Satira quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adentus est Lucilius, qui quosdam ita deditos sibi adhuc habet anatores, ut eum non ejusdem modo operis auctoribus, sed omnibus poëtis, præferre non dubitent. Ego. mantum ab illis, tantum ab Horatio dissentio, qui Lucilium fluere lutulentum, et, esse aliquid, quod pllere possis, putat. Nam et eruditio in eo mira, et ibertas, atque inde acerbitas, et abunde salis. Multo st tersior ac purus magis Horatius, et ad notandos minum mores præcipuus. Multum et veræ gloriæ, mamvis uno libro, Persius meruit. Sunt clari hodieque, et qui olim nominabuntur.

Alterum illud est, et prius satiræ genus, quod non ola carminum varietate mixtum condidit Terentius Verro. vir Romanorum eruditissimus. Plurimos hic ibros, et doctissimos, composuit, peritissimus linguæ Latinæ, et omnis antiquitatis, et rerum Græcarum nostrarumque; plus tamen scientiæ collaturus, quam loquentise. Iambus non sane a Romanis celebratus st ut proprium opus: a quibusdam interpositus; mins acerbitas in Catullo, Bibaculo, Horatio; mamquam illi epodos intervenire [non] reperiatur. At lyricorum idem Horatius fere solus legi dignus. Nam et insurgit aliquando, et plenus est jucunditatis t gratize, et variis figuris et verbis felicissime audax. ii quem adjicere velis, is erit Casius Bassus, quem uper vidimus: sed eum longe præcedunt ingenia iventium.

Tragordiæ scriptores, Accius atque Pacuvius, claissimi gravitate sententiarum, verborum pondere, et VOL. II. auctoritate personarum. Cæterum nitor, et summa in excolendis operibus manus, magis videri potest temporibus, quam ipsis, defuisse. Virium tamea Accio plus tribuitur: Pacuvium videri doctiorem, qui esse docti affectant, volunt. Jam Varii Thyeates cuilibet Græcorum comparari potest. Ovidii Medes videtur mihi ostendere, quantum vir ille præstare potuerit, si ingenio suo temperare, quam indulgere, maluisset. Eorum quos viderim, longe princeps Pomponius Secundus, quem senes parum tragicum mutabant, eruditione ac nitore præstare confitebantar.

In comoedia maxime claudicamus; licet Varro dicat, Musas, Ælii Stilonis sententia, Plautimo sermone locuturas fuisse, si Latine loqui velticus; licet Caccilium veteres laudibus ferant; licet Terestii scripta ad Scipionem Africanum referantur; que tamen sunt in hoc genere elegantissima, et plus adhue habitura gratiæ, si intra versus trimetros stetissent. Vix levem consequimur umbram, adeo ut mihi sermo ipse Romanus non recipere videatur illam solis concessam Atticis Venerem, quando cam ne Græci quidem in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius: utinamque non inquinâsset argumenta puerorum fædis amoribus, mores suos fassus.

At historia non cesserit Græcis; nec opponere Thucydidi Sallustium verear: nec indignetur sibi Herodotus æquari T. Livium, cum in narrando mire jucunditatis, clarissimique candoris, tum in concionibus, supra quam enarrari potest, eloquentem: ita dicuntur omnia, cum rebus, tum personis, accommodata: sed affectus quidem, præcipue eos qui sunt dulciores, (ut parcissime dicam) nemo historicorum commendavit magis. Ideoque immortalem illam Sallustii velocitatem diversis virtutibus consecutus est. Nam mihi egregie dixisse videtur Servilus Nonianus, pares eos magis, quam similes: qui et ipse a nobis auditus est, clari vir ingenii, et sen-

tentiis creber, sed minus pressus, quam historias suctoritas postulat. Quam, paulum ætate præcedens eum, Bussus Aufdius egregie, utique in libris belli Germanici, præstiit, genere ipso probabilis in omnibus, sed, in quibusdam, suis ipse viribus minor. Superest adhuc, et exornat ætatis nostræ gloriam, vir sæculorum memoriâ dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec [imitatores,] ut libertas, quamquam circumcisis quæ dixisset, ei nocuerit. Sed elatum abunde spiritum, et audaces sententias, deprehendas etiam in iis quæ manent. Sunt et alii scriptores boni: sed nos genera degustamus, non bibliothecas excutimus.

Oratores vero vel præcipue Latinam eloquentiam parem facere Græcæ possunt. Nam Ciceronem cuicumque corum fortiter opposuerim. Nec ignoro, quantam mihi concitem pugnam, cum præsertim id non sit propositi, ut eum Demostheni comparem hoc tempore: neque enim attinet, cum Demosthenem in primis legendum, vel ediscendum potius putem. Quorum ego virtutes plerasque arbitror similes, consilium, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique, quæ sunt inventionis. In eloquendo est aliqua diversitas: densior ille, hic copiosior; ille concludit adstrictius, hic latius; pugnat ille acumine semper, hic frequenter et pondere; illi nihil detrahi potest, huic nihil adjici; curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certe, et commiseratione, (qui duo plurimum affectus valent) vincimus. Et fortasse epilogos illi mos civitatis abstulerit: sed et nobis illa, quæ Attici mirantur, diversa Latini sermonis ratio minus permiserit. In epistolis quidem, quamquam sunt utriusque, nulla contentio est-Cedendum vero in hoc quidem, quod ille et prior fuit, et ex magnà parte Ciceronem, quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius, cum se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatem Isocratis. Nec vero, quod in quoque optimum fuit, st consecutus est tantum, sed plurimas, vel potius nes ex se ipso virtutes extulit immortalis ing beatissima ubertate. Non enim pluvias (ut Pindarus) aquas colligit, sed vivo gurgite exun dono quodam providentia genitus, in quo totas v suas eloquentia experiretur. Nam quis docere gentius, movere vehementius potest? Cui ti unquam jucunditas affuit? ut ipsa illa, qua torquet, impetrare eum credas: et. cum transver vi sua judicem ferat, tamen ille non rapi vides sed sequi. Jam in omnibus, quæ dicit, tanta au ritas inest, ut dissentire pudeat: nec advocati dium, sed testis aut judicis afferat fidem; (interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam tentissimà curà consequi posset, fluunt illaborata illa, quâ nihil pulchrius auditu est, oratio pra fert tamen felicissimam facilitatem. Quare non merito ab hominibus ætatis suæ regnare in judi dictus est; apud posteros vero id consecutus, Cicero jam non hominis nomen, sed eloquen habeatur. Hunc igitur spectemus; hoc proposi nobis sit exemplum: ille se profecisse sciat, Cicero valde placebit.

Multa in Asinio Pollione inventio, summa egentia, adeo ut quibusdam etiam nimia videatur consilii et animi satis: a nitore et jucunditate C ronis ita longe abest, ut videri possit sæculo p At Messala nitidus et candidus, et quodamm præ se ferens in dicendo nobilitatem suam; viriminor. C. vero Cœar si foro tantum vacasset, alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur: ti ne o vis est, id acumen, ea concitatio, ut ill eodem animo dixisse, quo bellavit, appareat. ornat tamen hæc omnia mira sermonis, cujus pro studiosus fuit, elegantia. Multum ingenii in Cæ et præcipue in accusando multa urbanitas; dignus vir, cui et mens melior, et vita longior, contigiss

Inveni qui Calvum præferrent omnibus; inveni qui Ciceroni crederent, eum, nimià contra se calumnià. verum sanguinem perdidisse: sed est et sancta et gravis orațio, et castigata, et frequenter vehemens quoque. Imitator est autem Atticorum; fecitque illi properata mors injuriam, si quid adjecturus. non si quid detracturus fuit. Et Servius Sulpicius insignem non immerito famam tribus orationibus meruit. Multa, si cum judicio legatur, dabit imitatione digna Cassius Severus; qui, si cæteris virtutibus colorem et gravitatem orationis adjecisset, ponendus inter præcipuos foret. Nam et ingenii plurimum est in eo, et acerbitas mira et urbanitas, et vis summa: sed plus stomacho quam consilio dedit: præterea, ut amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est.

Sunt et alii multi diserti, quos persequi longum est. Eorum, quos viderim, Domitius Afer, et Julius Africanus, longe prestantissimi. Verborum arte ille, et toto genere dicendi, præferendus, et quem inumero veterum locare non timeas: hic concitatior, sed in curà verborum nimius, et compositione nonnunquam longior, et translationibus parum monnunquam longior, et translationibus parum mo-

dicus.

Erant clara et nuper ingenia. Nam et Trachalus, plerumque sublimis, et satis apertus fuit, et query velle optima crederes; auditus tamen major: navet vocis, quantam in nullo cognovi, felicitas; et ponuntiatio vel scenis suffectura, et decor: omnia denique ei, quæ sunt extra, superfuerunt. Et Vibius Crispus compositus, et jucundus, et delectationi natus; privatis tamen causis, quam publicis, melior. Julio Secundo si longior contigisset ætas, clarissimum profecto nomen oratoris apud posteros foret. Adjecisset enim, atque adjiciebat cæteris virtutibus suis, quod desiderari potest. Id est autem, ut esset nulto magis pugnax, et sæpius ad curam rerum ab elocutione respiceret. Cæterum, interceptus quoque,

magnum sibi vindicat locum. Ea est facundia, tanta in explicando, quod velit, gratia; tam candidum et lene et speciosum dicendi genus; tanta verborum, etiam que assumta sunt, proprietas; tanta verborum, etiam que assumta sunt, proprietas; tanta, in quibusdam ex periculo petitis, significantia. Habebunt, qui post nos de oratoribus scribent, magnam eos, qui nunc vigent, materiam vere laudandi. Sunt enim summa hodie, quibus illustratur forum, ingenia. Namque et consummati jam patroni veterbus esmulantur, et eos juvenum ad optima tendentum imitatur ac sequitur industria.

Supersunt, qui de philosophia scripserunt; que in genere paucissimos adhuc eloquentes litera Remanas tulerunt. Idem igitur M. Tullius, qui, ut ubique, etiam in hoc opere, Platonis semulus exastiti. Egregius vero, multoque, quam in orationibus, prestantior Brutus, suffecti ponderi rerum: scias cum sentire, quæ dicit. Scripsit non parum multa Cornelius Ccleus, scepticos secutus, non sine cultu ac nitore. Plancus, in Stoicis, rerum cognitione utilis. In Epicureis, levis quidem, sed non injucundus tamen, auctor est Catius.

Ex industrià Senecam in omni genere eloquentia distuli, propter vulgatam falso de me opinionem, quâ damnare eum, et invisum quoque habere, sum Quod accidit mihi, dum corruptum et creditus. omnibus vitiis fractum dicendi genus revocare ad severiora judicia contendo. Tum autem solus his fere in manibus adolescentium fuit. Ouem non equidem omnino consbar excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere, cum, diversi sibi conscius generis, placere se in dicendo posse iis, quibus illi placerent, diffideret, Amabant autem eum magis, quam imitabentur: tantumque ab illo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat. Foret enim optandum, pares, aut saltem proximos, illi viro fieri. Sed placebat propter sols vitis; et ad ea se quisque dirigebat effingends,

que poterat : deinde, cum se jactaret eodem modo dicere. Senecam infamabat. Cujus et multæ alioquin et magnæ virtutes fuerunt: ingenium facile et copiosum, plurimum studii, multarum rerum cogniio: in qua tamen aliquando, ab iis quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus est. Tractavit etiam omnem fere studiorum materiam. Nam et erationes ejus, et poëmata, et epistolæ, et dialogi In philosophia parum diligens, egregius tomen vitiorum insectator fuit. Multæ in eo claresque sententiæ, multa etiam morum gratià legenda: sed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo perniciosissima, quod abundant dulcibus vitiis. Velles cum suo ingenio dixisse, alieno judicio. Nam. si aliqua contemsisset, si parum concupisset, si non emnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset; consensu potius eruditorum, quam puerorum amore, comprobaretur. Verum, sic quoque, jam robustis, et severiore genere satis firmatis, legendus, vel ideo, quod exercere potest utrumque judicium. Multa enim (ut dixi) probanda in eo. multa etiam admiranda sunt : eligere modo curæ sit; quod utinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, que meliora vellet, que, quod voluit, effecit.

CAPUT II,

Ex his cæterisque lectione dignis auctoribus, et verborum sumenda copia est, et varietas figurarum, et componendi ratio; tum ad exemplum virtutum omnium mens dirigenda. Neque enim dubitari potest, quin artis pars magna contineatur imitatione. Nam, ut invenire primum fuit, estque præcipuum; sic ea, quæ bene inventa sunt, utile sequi. Atque omnis vitæ ratio sic constat, ut, quæ probamus in aliis, facere ipsi velimus. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur: sic musici vocem docentium, pictores opera priorum, rustici pro-

batam experimento culturam, in exemplum intuentur. Omnis denique disciplinæ initia ad propositum sibi præscriptum formari videmus. Et (hercle)
necesse est, aut similes aut dissimiles bonis simus.
Similem raro natura præstat, frequenter imitatio.
Sed hoc ipsum, quod tanto faciliorem nobis rationem
rerum omnium facit, quam fuit iis, qui nihil, quod
sequerentur, habuerunt, nisi caute et cum judicio
apprehenditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio
per se ipsa non sufficit, vel quia pigri est ingenii,
contentum esse iis quæ sunt ab aliis inventa. Quid
enim futurum erat temporibus illis, quæ sine exemplo fuerunt, si homines nihil, nisi quod jam
cognovissent, faciendum sibi aut cogitandum putâssent? Nempe nihil fuisset inventum.

Cur igitur nefas est reperiri aliquid a nobis, quod ante non fuerit? An illi rudes solà mentis natura ducti sunt in hoc, ut tam multa generarent, nos ad quærendum non eo ipso concitemur, quod certe scimus invenisse eos qui quæsierunt? Et, cum illi, qui nullum cujusquam rei habuerunt magistrum. plurima in posteros tradiderint, nobis usus aliarum rerum ad eruendas alias non proderit, sed nihil habebimus, nisi beneficii alieni? quemadmodum quidam pictores in id solum student, ut describere tabulas mensuris ac lineis sciant. Turpe etiam illud est, contentum esse id consequi, quod imiteris. Nam, rursus, quid erat futurum, si nemo plus effecisset eo quem sequebatur? Nihil in poëtis supra Livium Andronicum, nihil in historiis supra Pontificum annales, haberemus: ratibus adhuc navigaremus: non esset pictura, nisi quæ lineas modo extremas umbræ, quam corpora in sole fecissent, circumscriberet. Ac, si omnia percenseas, nulla sit ars, qualis inventa est, nec intra initium stetit : nisi forte nostra potissimum tempora damnamus hujus infelicitatis. ut nunc demum nihil crescat. Nihil enim crescit solà imitatione. Quod si prioribus adjicere fas non est, quomodo sperare possumus illum oratorem perfectum? cum, in iis quos maximos adhuc novimus, nemo sit inventus, in quo nihil aut desideretur aut reprehendatur. Sed, etiam qui summa non appetunt, contendere potius quam sequi debent. Nam, qui agit, ut prior ait, foraitan, etiamsi non transierit, sequabit. Eum vero nemo potest sequare, cujus vestigiis sibi utique insistendum putat. Necesse est

enim, semper sit posterior, qui sequitur.

Adde, quod plerumque facilius est plus facere, quam idem. Tantam enim difficultatem habet similitudo, ut ne ipsa quidem natura in hoc ita evalucrit, ut non res, que simillime videantur, discrimine aliquo discernantur. Adde, quod quidquid alteri simile est, necesse est, minus sit eo quod imitatur, ut umbra corpore, et imago facie, et actus histrionum veris affectibus. Quod in orationibus quoque evenit. Namque iis, que in exemplum assumimus, subest natura, et vera vis : contra, omnis imitatio ficta est, et ad alienum propositum accommodatur. Quo fit, ut minus sanguinis ac virium declamationes habeant, quam orationes; quod in illis vera, in his assimulata, materia est. Adde. quod ea, quæ in oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, ingenium, inventio, vis, facilitas, et quidquid arte non traditur. Ideoque plerique, cum verba quædam ex orationibus excerpserunt, aut aliquos compositionis certos pedes, mire a se, quæ legerunt, effingi arbitrantur; cum et verba intercidant invalescantque temporibus, ut quorum certissima sit regula in consuetudine, eaque non sua natura sint bona aut mala, (nam per se soni tantum sunt) sed prout opportune proprieque aut secus collocata sunt ; et compositio cum rebus accommodata sit, tum ipsa varietate gratissima.

Quapropter exactissimo judicio circa hanc partem studiorum examinanda sunt omnia: primum, quos imitemur: nam sunt plurimi, qui similitudinem pessimi cujusque et corruptissimi concupierint. 'Deinde, in ipsis quos elegerimus, quid sit, ad quod efficiendum nos comparemus. Nam, in magnis quoque auctoribus, incidunt aliqua vitiosa, et a doctis inter ipsos etiam mutuo reprehensa. Atque utinam tam bona imitantes dicerent melius, quam malapejus dicunt. Nec vero, saltem iis quibus ad evitanda vitia judicii satis fuit, sufficiat imaginem virtutis effingere, et solam, ut sic dixerim, cutem, vel potius illas Epicuri figuras, quas e summis corporibus dicit effluere. Hoc autem iis accidit, qui, non introspectis penitus virtutibus, ad primum se velut adspectum orationis aptârunt : et, cum iis felicissime cessit imitatio, qui verbis atque numeris sunt non multum differentes, vim dicendi atque inventionis non assequentur; sed plerumque declinant in pejus, et proxima virtutibus vitia comprehendunt, fiuntque pro grandibus tumidi, pressis exiles, fortibus temerarii, lætis corrupti, compositis exsultantes, simplicibus negligentes. Ideoque, qui horride atque incomposite quamlibet frigidum illud et inane extulerunt, antiquis se pares credunt; qui carent cultu atque sententiis, Atticis scilicet; qui præcisis conclusionibus obscuri, Sallustium atque Thucydidem superant: tristes ac jejuni Pollionem æmulantur: otiosi et supini, si quid modo longius circumduxerunt, jurant ita Ciceronem locuturum fuisse.

Noveram quosdam, qui se pulchre expressisse genus illud cœlestis hujus in dicendo viri sibi viderentur, si in clausulà posuissent, Esse videatur. Ergo primum est, ut, quod imitaturus est quisque, intelligat, et, quare bonum sit, sciat. Tum, in suscipiendo onere, consulat suas vires: nam quedam sunt inimitabilia, quibus aut infirmitas nature non sufficiat, aut diversitas repugnet. Nec, cui tenue ingenium erit, sola velit fortia et abrupta: cui forte quidem, sed indomitum, amore subtilitatis et vimsuam perdat, et elegantiam, quam cupit, non asse-

quatur. Nihil est enim tam indecens, quam cum mollia dura fiunt. Atque ego illi præceptori, quem institueram in libro secundo, tradidi non ea sola docenda esse, ad quæ quemque discipulorum natura compositum videret. Nam is et adjuvare debet, quæ in quoque eorum invenerit bona, et, quantum fieri potest, adjicere, quæ desunt, et emendare quædam et mutare. Rector enim est alienorum ingeniorum atque formator: difficilius est naturam suam fingere. Sed ne ille quidem doctor, quamquam omnia, quæ recta sunt, velit esse in suis auditoribus quam plenissima, in eo tamen, cui naturam obstare viderit, laborabit.

Id quoque vitandum, (in quo magna pars errat) ne in oratione poëtas nobis et historicos, in illorum oneribus oratores aut declamatores, imitandos putemus. Sua cuique proposita lex, suus cuique decor est. Nec comædia in cothurnos assurgit, nec, contra, tragcedia socco ingreditur. Habet tamen omnis eloquentia aliquid commune. Id imitemur, quod commune est. Etiam hoc solet incommodi accidere iis qui se uni alicui generi dediderunt, ut, si asperitas his placuit alicujus, hanc, etiam in leni ac remisso causarum genere, non exuant : si tenuitas aut nuditas, in asperis gravibusque causis ponderi rerum parum respondeant: cum sit diversa non causarum modo inter insas conditio, sed, in singulis etiam causis, nartium: sintque alia leniter, alia aspere, alia concitate, alia remisse, alia docendi, alia movendi gratia, dicenda: quorum omnium dissimilis atque diversa inter se ratio est. Itaque ne hoc quidem suaserim, uni se alicui proprie, quem per omnia sequatur, addicere.

Longe perfectissimus Græcorum Demosthenes: aliquid tamen aliquo in loco melius alii. Plurima ille: sed non, qui maxime imitandus, etiam solus imitandus est. Quid ergo? non est satis omnia sic dicere, quomodo Marcus Tullius dixit? Milii qui-

dem satis esset, si omnia consequi possem. Quid tamen nocet, vim Casaris, asperitatem Calit, diligentiam Pollionis, judicium Calot, quibusdam in
locis assumere? Nam, præter id quod prudentis est,
quod in quoque optimum est, si possit, suum facere;
tum, in tanta rei difficultate, unum intuentes, vix
aliqua pars sequitur. Ideoque, cum totum exprimere quem elegeris, pæne sit homini inconcessum;
plurium bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alis
hærest, et, quo quidque loco convenist, aptemus.

Imitatio autem (nam sæpius idem dicam) non sit tantum in verbis. Illuc intendenda mens, quantum fuerit illis viris decoris in rebus atque personis, quod consilium, quæ dispositio, quam omnia, etiam quæ delectationi videantur data, ad victoriam spectent: quid agatur proœmio, quæ ratio et quam varia narrandi, quæ vis probandi ac refellendi, quanta in affectibus omnis generis movendis scientia, quamque laus ipsa popularis utilitatis gratia assumta, qua tum est pulcherrima, cum sequitur, non cum arcessitur. Hæc si perviderimus, tum vere imitabimur. Qui vero etiam propria his bona adjecerit, ut supplest, que [decrant,] circumcidat, si quid redundsbit, is erit (quem quærimus) perfectus orator: quem nunc consummari potissimum oportebat, cum tanto plura exempla bene dicendi supersint, quam illis, qui adhuc summi sunt, contigerunt. Nam erit hac quoque laus eorum, ut priores superasse, posteros docuisse, dicantur.

CAPUT III.

Et hæc quidem auxilia extrinsecus adhibentur: in iis autem, quæ nobis ipsis paranda sunt, ut laboris, sic utilitatis etiam longe plurimum affert stilus. Nec immerito M. Tullius hunc optimum effectorem ac magistrum dicendi vocat. Cui sententiæ personam L. Crassi in disputationibus, quæ sunt de Oratore,

assignando, judicium suum cum illius auctoritate conjunxit. Scribendum ergo quam diligentissime, et quam plurimum. Nam, ut terra altius effossa generandis alendisque seminibus fecundior est; sic profectus, non a summo petitus, studiorum fructus et fundit uberius, et fidelius continet. Nam, sine hac quidem conscientia, ipsa illa ex tempore dicendi facultas inanem modo loquacitatem dabit, et verba in labris nascentia. Illic radices, illic fundamenta sunt: illic opes velut sanctiore quodam grario reconditæ, unde, ad subitos quoque casus, cum res exiget, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ sufficiant labori certaminum, et usu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura voluit magnum effici cito; præposuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem; quæ nascendi quoque hanc fécerit legem, ut majora animalia diutius visceribus parentûm continerentur.

Sed, cum sit duplex quæstio, quo modo, et quæ maxime scribi oporteat, jam hinc ordinem sequar. Sit primo vel tardus, dum diligens, stilus: quæramus optima, nec protinus se offerentibus gaudeamus: adhibeatur judicium inventis, dispositio probatis. Delectus enim rerum verborumque agendus est, et pondera singulorum examinanda. Post subeat ratio collocandi; versenturque omni modo numeri: non, ut quodque se proferet verbum, occupet locum. Quæ quidem ut diligentius exsequamur, repetenda sæpius erunt scriptorum proxima. Nam, præter id, quod sic melius junguntur prioribus sequentia, calor quoque ille cogitationis, qui scribendi mora refrixit, recipit ex integro vires, et velut repetito spatio sumit impetum; quod in certamine saliendi fieri videmus. ut conatum longius petant, et ad illud, quo contenditur, spatium cursu ferantur; utque, in jaculando, brachia reducimus, et, expulsuri tela, nervos retro tendimus. Interim tamen, si feret flatus, danda sunt vela, dum nos indulgentia illa non fallat. Omnis enim nostra, dum nascuntur, placent: alioqui nec scriberentur. Sed redeamus ad judicium, et retractemus suspectam facilitatem. Sic scripeise Sallustium accepimus: et sane manifestus est etiam ex opere ipso labor. Virgilium quoque paucissimos

die composuisse versus, auctor est Varus.

Oratoris quidem alia conditio est. Itaque hanc moram et sollicitudinem initiis impero. Nam primum hoc constituendum, hoc obtinendum est ut quam optime scribamus: celeritatem dabit consustudo. Paulatim res facilius se ostendent, verbs respondebunt, compositio sequetur: cuncta denique, ut în familia bene institută, în officio erunt. Summa hæc est rei; cito scribendo non fit, ut bene scribatur: bene scribendo fit, ut cito. Sed tum maxime. cum facultas illa contigerit, resistamus, ut provideamus, et ferocientes equos frenis quibusdam coërceamus: quod non tam moram faciet, quam novos impetus dabit. Nec enim rursus eos, qui robur aliquod in stilo fecerint, ad infelicem calumniandi se pænam alligandos puto. Nam quomodo sufficere civilibus officiis possit, qui singulis actionum partibus insenescat? Sunt autem, quibus nihil sit satis; omnia mutare, omnia aliter dicere, quam occurrit, velint: increduli quidam, et de ingenio suo pessime meriti, qui diligentiam putant, facere sibi scribendi difficultatem. Nec promtum est dicere, utros peccare validius putem, quibus omnia sua placent, an quibus nihil. Accidit enim etiam ingeniosis adolescentibus frequenter, ut labore consumantur, et in silentium usque descendant nimià bene dicendi cupiditate. Quâ de re memini narrasse mihi Julium Secundum illum, æqualem meum, atque a me (ut notum est) familiariter amatum, miræ facundiæ virum, infinitæ tamen curæ, quid esset sibi a patruo suo dictum. Is fuit Julius Florus, in eloquentia Galliarum (quoniam ibi demum exercuit eam) princeps, alioquin inter paucos disertus, et dignus illà propinquitate. Is, cum Secundum, scholæ adhuc operatum, tristem forte vidisset, interrogavit, quæ causa frontis tam obductæ? nec dissimulavit adolescens, tertium jam diem esse, ex quo, omni labore, materiæ ad scribendum destinatæ non inveniret exordium; quo sibi non præsens tantum dolor, sed etiam desperatio in posterum fieret. Tum Florus, arridens, Num quid tu, inquit, melius dicere vis, quam potes? Ita se res habet. Curandum est, ut quam optime dicamus: dicendum tamen pro facultate. Ad profectum enim opus est studio, non indignatione.

Ut possimus autem scribere etiam plura, et celerius, non exercitatio modo præstabit, in qua sine dubio multum est, sed etiam ratio, si non resupini, spectantesque tectum, et cogitationem murmure agitantes, exspectaverimus, quid obveniat; sed, quid res poscat, quid personam deceat, quod sit tempus, qui judicis animus, intuiti, humano quodam modo ad scribendum accesserimus. Sic nobis et initia, et quæ sequuntur, natura ipsa præscribit. Certa sunt enim pleraque, et, nisi conniveamus, in oculos incurrunt: ideoque nec indocti nec rustici diu quærunt, unde incipiant: quo pudendum est magis, si difficultatem facit doctrina. Non ergo putemus, semper optimum esse, quod latet; immutescamus alioqui, si nihil dicendum videatur, nisi quod non invenimus.

Diversum est huic eorum vitium, qui primo decurrere per materiam stilo quam velocissimo volunt, et, sequentes calorem atque impetum, ex tempore scribunt; hanc silvam vocant: repetunt deinde, et componunt, quæ effuderant: sed verba emendantur et numeri; manet in rebus temere congestis, quæ fuit, levitas. Protinus ergo adhibere curam rectius erit, atque ab initio sic opus ducere, ut cælandum, non ex integro fabricandum sit. Aliquando tamen affectus sequemur, in quibus fere plus calor, quam diligentia, valet. Satis apparet, ex eo quod hanc scribentium negli-

centiam damno, quid de illis dictandi deliciis sentiam. Nam in stilo quidem, quamlibet properato, dat aliquam cogitationi moram non consequens celeritatem eius manus: ille, cui dictamus, urget; atque interim pudst etiam dubitare, aut resistere, aut mutare, quasi conscium infirmitatis nostræ timentes. Ouo fit, ut non rudia tantum, et fortuita, sed impropria interim (dum sola est connectendi sermonis cupiditas), effluant; qua nec scribentium curam nec dicentium impetum consequantur. At idem ille, qui excipit, si tardior in scribendo, aut inertior in legendo, velut offensator fuerit, inhibetur cursus; atque omnis, quæ erat, conceptæ mentis intentio morâ et interdum iracundia excutitur. Tum illa, quæ apertiorem animi motum sequuntur, quæque ipsa animum quodammodo concitant, quorum est jactare manum, torquere vultum, simul vertere latus, et interim objurgare, queque Persius notat, cum leviter dicendi genus significat,

Nec pluteum, inquit, cædit, nec demorsos sapit ungues;

etiam ridicula sunt, nisi cum soli sumus. Denique, ut semel, quod est potentissimum, dicam: secretum (quod dictando perit) atque liberum arbitris locum, et quam altissimum silentium, scribentibus maxime convenire nemo dubitaverit. Non tamen protinus audiendi, qui credunt aptissima in hoc nemora silvasque: quod illa cœli libertas, locorumque amœnitas, sublimem animum, et beatiorem spiritum parent. Mihi certe jucundus hic magis, quam studiorum hortator, videtur esse secessus. Namque illa ipsa, quæ delectant, necesse est avocent ab intentione operis destinati. Neque enim se bonâ fide in multa simul intendere animus totum potest: et, quocumque respexerit, desinit intueri, quod propositum erat. Quare silvarum amœnitas, et præterlabentia flumina, et inspirantes ramis arborum auræ, volucrumque cantus, et ipsa late circumspiciendi libertas, ad se trahunt; ut mihi remittere potius voluptas ista videatur cogitationem, quam intendere. Demosthenes melius, qui se in locum, ex quo nulla exaudiri vox, et ex quo nihil prospici posset, recondebat, ne aliud agere mentem cogerent oculi. Ideoque lucubrantes silentium noctis, et clausum cubiculum, et lumen unum, [velut tectos] maxime teneat.

Sed, cum in omni studiorum genere, tum in hoc præcipue, bona valetudo, quæque eam maxime præstat, frugalitas, necessaria est; cum tempora, ab ipsa rerum naturà ad quietem refectionemque nobis data. in acerrimum laborem convertimus. Cui tamen non plus irrogandum est, quam quod somno supererit, haud deerit. Obstat enim diligentiæ scribendi etiam fatigatio: et abunde, si vacet, lucis spatia sufficiunt: occupatos in noctem necessitas agit. Est tamen lucubratio, quoties ad eam integri ac refecti venimus. optimum secreti genus. Sed silentium et secessus, et undique liber animus, ut sunt maxime optanda, ita non semper possunt contingere: ideoque non statim, si quid obstrepet, abjiciendi codices erunt, et deplorandus dies : verum incommodis repugnandum, et hic faciendus usus, ut omnia, quæ impediunt, vincat intentio: quam si totà mente in opus ipsum direxeris, nihil eorum, quæ oculis vel auribus incursant, ad animum perveniet. An vero frequenter etiam fortuita hoc cogitatio præstat, ut obvios non videamus, et itinere deerremus; non consequemur idem, si et voluerimus? Non est indulgendum causis desidiæ. Nam, si non nisi refecti, non nisi hilares, non nisi omnibus aliis curis vacantes, studendum existimaverimus, semper erit, propter quod nobis ignoscamus. Quare, in turba, itinere, conviviis etiam, faciat sibi cogitatio ipsa secretum. Quid alioqui fiet, cum in medio foro, tot circumstantibus judiciis, jurgiis, fortuitis etiam clamoribus, erit subito continua oratione dicendum, si particulas, quas ceris mandamus, nisi in solitudine reperire non possumus? Propter que, т3

idem ille tantus amator secreti Demosthenes, in litore, in quod se maximo cum sono fluctus illideret, meditans, consuescebat concionum fremitus non expavescere.

Illa quoque minora (sed nihil in studiis parvum est) non sunt transcunda, scribi optime ceris, in quibus facillima est ratio delendi; nisi forte visus infirmior membranarum potius usum exiget; que, ut juvant aciem, ita, crebrà relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum, et cogitationis impetum frangunt. Relinquendæ autem, in utrolibet genere, contra vacuæ tabellæ, in quibus libera adjicienti sit excursio. Nam interim pigritiam emendandi angustia faciunt, aut certe novorum interpositione priora con-Ne latas quidem ultra modum esse ceras fundunt. velim, expertus juvenem, studiosum alioqui, prælongos habuisse sermones, quia illos numero versuum metiebatur: idque vitium, quod frequenti admonitione corrigi non potuerat, mutatis codicibus esse sublatum. Debet vacare etiam locus, in quo notentur, quæ scribentibus solent extra ordinem (id est, ex aliis quam qui sunt in manibus loci) occurrere. Irrumpunt enim optimi nonnunquam sensus, quos neque inserere oportet, neque differre tutum est; quia interim elabuntur, interim, memoriæ sui intentos, ab alia inventione declinant: ideoque optime sunt in deposito.

CAPUT IV.

Sequitur emendatio, pars studiorum longe utilissima. Neque enim sine causa creditum est, stilum non minus agere, cum delet. Hujus autem operis est, adjicere, detrahere, mutare. Sed facilius in his simpliciusque judicium, quæ replenda vel dejicienda sunt: premere vero tumentia, humilia extóllere, luxuriantia adstringere, inordinata digerere, soluta componere, exsultantia coërcere, duplicis operas: nam et damnanda sunt, quæ placuerant; et invenienda, quæ

fügerant. Nec dubium est, optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post intervallum, velut nova atque aliena, redeamus, ne nobis scripta nostra, tamquam recentes fetus, blandiantur. Sed neque hoc contingere semper potest, præsertim oratori, cui sæpius scribere ad præsentes usus necesse est: et insa emendatio finem habet. Sunt enim, qui ad omnia scripta, tamquam vitiosa, redeant; et, quasi nihil fas sit rectum esse, quod primum est, melius existiment, quidquid est aliud: idque faciant, quoties librum in manus resumserint, similes medicis etiam integra secantibus. Accidit itaque, ut cicatricosa sint, et exsanguia, et curâ pejora. Sit igitur aliquando, quod placeat, aut certe quod sufficiat : ut opus poliat lima, non exterat, Temporis quoque esse debet modus. Nam. quod Cinnæ Smyrnam novem annis accepimus scriptam, et Panegyricum Isocratis, qui parcissime, decem annis dicunt elaboratum, ad oratorem nihil pertinet; cujus nullum erit, si tam tardum fuerit, auxilium.

CAPUT V.

Proximum est, ut dicamus, que precipue scribenda sint. Hoc exuberantis quidem est operis, ut explicemus, que sint materis; que prima aut secunda, aut deinceps tractanda sint: nam id factum est etiam primo libro, quo puerorum, et secundo, quo jam robustorum studiis ordinem dedimus: sed, de quo nunc agitur, unde copia ac facilitas maxime venist. Vertere Greca in Latinum veteres nostri oratores optimum judicabant. Id se L. Crassus, in illis Ciceronis de Oratore libris, dicit factitàsse. Id Cicero suà ipse personà frequentissime precipit: quinetiam libros Platonis atque Xenophontis edidit hoc genere translatos. Id Messalæ placuit: multæque sunt ab co scriptæ ad hunc modum orationes; adeo ut etiam cum illà Hyperidis pro Phryne, difficillimà Romanis

subtilitate, contenderet. Et manifesta est exercitationis hujusce ratio. Nam et rerum copià Graci auctores abundant, et plurimum artis in eloquentiam intulerunt: et hos transferentibus, verbis uti optimis licet: omnibus enim utimur nostris. Figuras vero, quibus maxime ornatur oratio, multas ac varias excogitandi etiam necessitas quadam est, quia plerumque a Gracis Romana dissentiunt. Sed et illa ex Latinis conversio multum et ipsa contulerit. Ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur usus esse Sulpicius. Nam et sublimis spiritus attollere orationem potest; et verba, poëtica libertate audacibra, non præsumunt eadem proprie dicendi facultatem. Sed et ipsis sententiis adjicere licet oratorium robur, et omissa suptentis adjicere licet oratorium robur, et omissa sup-

plere, et effusa substringere.

Neque ego παραφρασιν esse interpretationem tantum volo, sed circa eosdem sensus certamen atque æmulationem. Ideoque ab illis dissentio, qui vertere orationes Latinas vetant, quia, optimis occupatis, quidquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius, Nam neque semper est desperandum, aliquid illis, quæ dicta sunt, melius posse reperiri: neque adeo jejunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici, nisi semel, non possit. forte histrionum multa circa voces easdem variare gestus potest, orandi minor vis, ut dicatur aliquid. post quod in eadem materia nihil dicendum sit. Sed esto, neque melius, quod invenimus, sit, neque par: est certe proximus locus. An vero ipsi non bis ac sæpius de eâdem re dicimus, et quidem continuas nonnunguam sententias? Nisi forte contendere nobiscum possumus, cum aliis non possumus. Nam. si uno tantum genere bene diceretur, fas erat existimari præclusam nobis a prioribus viam. Nunc vero innumerabiles sunt modi, plurimæque eodem viæ Sua brevitati gratia, sua copiæ, alia translatis virtus, alia propriis. Hoc oratio recta, illud

figura declinata commendat. Ipsa denique utilissima est exercitationi difficultas.

Quid, quod auctores maximi sic diligentius coanoscuntur? Non enim scripta lectione securà transcurrimus: sed tractamus singula, et necessario introspicimus: et. quantum virtutis habeant, vel hoc ipso cognoscimus, quod imitari non possumus. Nec aliena tantum transferre, sed etiam nostra pluribus modis tractare, proderit; ut ex industrià sumamus sententias quasdam, easque versemus quam numerosissime, velut eâdem cerâ aliæ atque aliæ formæ duci solent. Plurimum autem parari facultatis existimo ex simplicissima quaque materia. Nam, in illa multiplici personarum, causarum, temporum, locorum, dictorum, factorum diversitate, facile delitescet infirmitas, tot se undique rebus, ex quibus aliquam apprehendas, offerentibus. Illud virtutis indicium est. fundere, quæ natura contracta sunt, augere parva, varietatem similibus, voluptatem expositis dare, et bene dicere multa de paucis. In hoc optime facient infinites quæstiones, quas vocari Segue diximus, quibus Cicero, jam princeps in republică, exerceri solebat.

His confinis est destructio et confirmatio sententiarum. Nam, cum sit sententia decretum quoddam atque præceptum; quod de re, idem de judicio rei Tum loci communes, quos etiam quæri potest. scriptos ab oratoribus scimus. Nam, qui hæc recta tantum, et in nullos flexus recedentia, copiose tractaverit, utique in illis, plures excursus recipientibus, magis abundabit, eritque in omnes causas paratus. Omnes enim generalibus quæstionibus constant. Nam quid interest, Cornelius tribunus plebis, quod codicem legerit, reus sit; an quæramus, Violeturne majestas, si magistratus rogationem suam populo ipse recitaverit? Milo Clodium rectene occiderit, veniat in judicium; an, Oporteatne insidiatorem interfici, vel perniciosum reipublica civem, etiam si non insidietur? Cato Marciam honestene tradi-

derit Hortensio : an. Conveniatne rez talis bono viro? De personis judicatur; sed de rebus contenditur. Declamationes vero, quales in scholis rhetorum dicuntur, si modo sunt ad veritatem accommodatæ, et orationibus similes, non tantum dum adolescit profectus, sunt utilissime, que inventionem et dispositionem pariter exercent, sed etiam cum est consummatus, ac jam in foro clarus. Alitur enim atque enitescit, velut pabulo lætiore, facundia, et. assiduâ contentionum asperitate fatigata, renovatur. Quapropter historiæ nonnunguam ubertas in aliqua exercendi stili parte ponenda, et dialogorum libertate gestiendum. Ne carmine quidem ludere contrarium fuerit ; sicut athletæ, remisså quibusdam temporibus ciborum atque exercitationum certà necessitate, otio et jucundioribus epulis reficiuntur. Ideoque mihividetur M. Tullius tantum intulisse eloquentise lumen, quod in hos quoque studiorum secessus excurrit. Nam, si nobis sola materia fuerit ex litibus, necesse est, deteratur fulgor, et durescat articulus, et ipse ille mucro ingenii quotidiana pugna retundatur. Sed. quemadmodum forensibus certaminibus exercitatos. et quasi militantes, reficit ac reparat hæc velut sagina dicendi ; sic adolescentes non debent nimium in falsa. rerum imagine detineri, et inanibus simulacris, usque adeo, ut difficile ab his digressos sit assuefacere, ne ab illa, in qua prope consenuerint, umbra, vera discrimina, velut quemdam solem, reformident: quod accidisse etiam Porcio Latroni, qui primus clari nominis professor fuit, traditur; ut, cum ei, summam in scholis opinionem obtinenti, causa in foro esset oranda, impense petierit, uti subsellia in basilicam transferrentur. Ita illi cœlum novum fuit, ut omnis ejus eloquentia contineri tecto ac parietibus videretur.

Quare juvenis, qui rationem inveniendi eloquendique a præceptoribus diligenter acceperit, (quod non est infiniti operis, si docere sciant et velint) exercita-

tionem quoque modicam fuerit consecutus, oratorem sibi aliquem (quod apud majores fieri solebat) deligat, quem sequatur, quem imitetur; judiciis intersit quam plurimis; et sit certaminis, cui destinatur, frequens spectator. Tum causas vel easdem. quas agi audierit, stilo et ipse componat, vel etiam alias, veras modo; et utrimque tractet, et, quod in gladiatoribus fieri videmus, decretoriis exerceatur, ut fecisse Brutum diximus pro Milone. Melius hoc. quam rescribere veteribus orationibus, ut fecit Sestius contra Ciceronis actionem habitam pro eodem, cum alteram partem satis nôsse non posset ex solà defensione. Citius autem sic idoneus erit juvenis. quem præceptor coëgerit in declamando.quam simillimum esse veritati, et per totas ire materias; quarum nunc facillima, et maxime favorabilia, decerpunt. Obstat huic (quod secundo libro posui) frequens turba discipulorum, et consuetudo classium certis diebus audiendarum : nonnihil etiam persuasio patrum, numerantium potius declamationes, quam sestimantium. Sed (quod dixi primo, ut arbitror, libro) nec ille se bonus præceptor majore numero. quam sustinere possit, onerabit; et nimiam loquacitatem recidet, ut omnia, quæ sunt in controversià. non (ut quidam volunt) quæ in rerum naturâ. dicantur : et vel longiore potius dierum spatio laxabit dicendi necessitatem, vel materias dividere permittet, Una enim diligenter effecta plus proderit, quam plures inchoatæ et quasi degustatæ. Propter quod accidit, ut nec suo loco quidque ponatur; nec illa, quæ prima sunt, servent suam legem; juvenibus flosculos omnium partium in ea, quæ sunt dicturi, congerentibus: quo fit, ut, timentes ne sequentia perdant, priora confundant.

CAPUT VI.

Proxima stilo cogitatio est, que et ipsa vires ab hoc accipit, et est, inter scribendi laborem extemnoralemque fortunam, media quædam, et nescio an usas frequentissimi. Nam scribere nec ubique nec semper possumus: cogitationi temporis ac loci plurimum est. Hec paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur. Hæc, quoties intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adjuvatur. Hæc, inter medios rerum actus, aliquid invenit vacui; nec otium patitur. Neque vero rerum ordinem modo (quod ipsum satis erat) intra se ipsa disponit, sed verba etiam copulat, totamque ita contexit orationem. ut ei nihil præter manum desit. Nam memories quoque plerumque inhæret fidelius, quod nulla scribendi securitate laxatur.

Sed ne ad hanc quidem vim cogitandi perveniri potest aut subito, aut cito. Nam, primum, facienda multo stilo forma est, que nos etiam cogitantes sequatur; tum assumendus usus paulatim, ut pauca primum complectamur animo, quæ reddi fideliter possint: mox, per incrementa tam modica ut onerari se labor ille non sentiat, augenda usu, et exercitatione multà continenda est, que quidem, maxima ex parte, memorià constat : ideoque aliqua mihi in illum locum differenda sunt. Eo tamen pervenit, ut is, cui non refragetur ingenium, acri studio adjutus tantum consequatur, ut ea etiam, quæ cogitârit, quæque scripserit atque edidicerit, in dicendo fidem servent. Cicero certe, Græcorum Metrodorum Scepsium, et Eriphylum Rhodium, nostrorumque Hortensium, tradidit, quæ cogitaverant, ad verbum in agendo retulisse. Sed, si forte aliquis inter dicendum effulserit extemporalis color, non superstitiose cogitatis demum est inhærendum. Neque enim tantum habent curæ, ut non sit dandus et fortunæ locus :

cum sæpe etiam scriptis ea, quæ subito nata sunt, inserantur. Ideoque totum hoc exercitationis genus ita instituendum est, ut et digredi ex eo, et redire in id, facile possimus. Nam, ut primum est, domo afferre paratam dicendi copiam, et certam; ita refutare temporis munera longe stultissimum est.

Quare cogitatio in hoc presparetur, ut nos fortuna decipere non possit, adjuvare possit. Id autem fiet memoriæ viribus, ut illa, quæ complexi animo sumus, fluant secura, [ne] sollicitos et respicientes, et una spe suspensos recordationis, non sinant providere: alioqui vel extemporalem temeritatem malo, quam male cohærentem cogitationem. Pejus enim quæntur retrorsus, quia, cum illa desideramus, ab aliis avertimur; et ex memoria potius repetimus, quam ex materia. Plura sunt autem, si utrumque quærendum est, quæ inveniri possunt, quam quæ inventa sunt.

CAPUT VII.

Maximus vero studiorum fructus est, et velut præmium quoddam amplissimum longi laboris, ex tempore dicendi facultas : quam qui non erit consecutus, meâ quidem sententia, civilibus officiis renuntiabit, et solam scribendi facultatem potius ad alia opera convertet. Vix enim bonæ fidei viro convenit auxilium in publicum polliceri, quod in præsentissimis quibusque periculis desit; ut indicare portum, ad quem navis accedere, nisi lenibus ventis vecta, non possit : siquidem innumerabiles accidunt subitæ necessitates, vel apud magistratus, vel repræsentatis judiciis, continuo agendi. Quarum si qua. non dico cuicumque innocentium civium, sed amicorum ac propinquorum alicui evenerit, stabitne mutus, et salutarem petentibus vocem, statim, si non succurratur, perituris, moras et secessum et silentium quæret, dum illa verba fabricentur, et memoriæ insidant, et vox ac latus præparetur? Q vero patitur hoc ratio, ut quisquam sit orator i paratus ad casus? Quid, cum adversario resp dendum erit, fiet? Nam sæpe ea, quæ opinati sum et contra quæ scripsimus, fallunt, ac tota sul causa mutatur. A tque, ut gubernatori ad incur tempestatum, sic agenti ad varietatem causaru ratio mutanda est. Quid porro multus stilus, assidua lectio, et longa studiorum ætas facit, si ma eadem, quæ fuit incipientibus, difficultas? Perii profecto confitendum est præteritum laborem.

semper idem laborandum est.

Neque ego hoc ago, ut ex tempore dicere ma sed ut possit. Id autem maxime hoc modo con quemur. Nota sit primum dicendi via. enim prius contingere cursus potest, quam scierim quo sit et qua perveniendum. Nec satis est, r ignorare, que sunt causarum judicialium part aut quæstionum ordinem recte disponere (quamqu: ista sunt præcipua); sed quid quoque loco primi sit, quid secundum, ac deinceps : quæ ita sunt 1 tură copulata, ut mutari aut intervelli sine confusic non possint. Quisquis autem viam, quâ sit ing diendum, discet, ducetur, ante omnia, rerum in serie, velut duce: propter quod homines, etiam n dice exercitati, facillime tenorem in narrationit servant. Deinde, quid quoque loco quærant, scie nec circumspectabunt; nec offerentibus se aliun sensibus turbabuntur; nec confundent ex diver orationem, velut salientes huc, illuc, nec usque insistentes. Postremo, habebunt modum et fine qui esse citra divisionem nullus potest: expletis r facultate omnibus quæ proposuerint, pervenisse ad ultimum sentient.

Et hæc quidem ex arte, illa vero ex studio; copiam sermonis optimi, quemadmodum præceptu est, comparemus; multo ac fideli stilo sic formet oratio, ut scriptorum colorem, etiam que subi

effusa sunt, reddant: ut. cum multa scripserimus. etiam multa dicamus. Nam consuetudo et exercitatio facilitatem maxime parit : que si paululum intermissa fuerit, non velocitas illa modo tardatur. sed et ναρκημα ipsum coit atque concurrit. quam enim opus est naturali quadam mobilitate animi, ut, dum proxima dicimus, struere ulteriora possimus, semperque nostram vocem provisa et formata cogitatio excipiat; vix tamen aut natura aut ratio in tam multiplex officium diducere animum queat, ut inventioni, dispositioni, elocutioni, ordini rerum verborumque, tum iis, quæ dicit, quæ subjuncturus est, quæ ultra spectanda sunt, adhibità vocis, pronuntiationis, gestûs observatione, una suf-Longe enim præcedat oportet intentio, ac præ se res agat : quantumque dicendo consumitur, tantum ex ultimo prorogetur; ut donec perveniamus ad finem, non minus prospectu procedamus, quam gradu, si non, intersistentes offensantesque, brevia illa atque concisa singultantium modo ejecturi simus.

Est igitur usus quidam irrationalis, quem Græci αλογον τριβην vocant, quo manus in scribendo decurrit. quo oculi totos simul in lectione versus, flexusque eorum et transitus, intuentur, et ante sequentia vident, quam priora dixerunt. Quo constant miracula illa in scenis pilariorum ac ventilatorum, ut ea, quæ emiserint, ultro venire in manus credas, et, qua jubentur, decurrere. Sed hic usus ita proderit, si ea, de quâ locuti sumus, ars antecesserit, ut ipsum illud, quod in se rationem non habet, in ratione ver-Nam mihi ne dicere quidem videtur, nisi qui disposite, ornate, copiose dicit. Sed nec tumultuarii nec fortuiti sermonis contextum mirabor unquam, quem jurgantibus etiam mulierculis superfluere video: quem si calor ac spiritus tulit, (frequenter enim accidit, ut successum extemporalem consequi cura non possit) Deum tunc adfuisse, cum id evenisset,

veteres oratores (ut Cicero dicit) aiebant. Sed ratir manifesta est. Nam bene concepti affectus et re centes rerum imagines continuo impetu feruntur, qua nonnunquam mora stili refrigescunt, et dilatæ nor revertuntur. Utique vero cum infelix illa verborun cavillatio accessit, et cursus ad singula vestigia re stitit, non potest ferri contorta vis, sed, ut optima vocum singularum cedat electio, non continua, sec composita est. Quare capiendæ sunt illæ, de quibu dixi, rerum imagines, quas vocari φαντασιας indica vimus; omniaque, de quibus dicturi erimus, per sonos, quæstiones, spes, metus, habenda in oculis, il affectus recipienda. Pectus est enim, quod diserto facit, et vis mentis. Ideoque imperitis quoque, modo sunt aliquo affectu concitati, verba non desunt Tum intendendus animus, non in aliquam rem unam sed in plures simul continuas; ut, si per aliquan rectam viam mittamus oculos, simul omnia, qua sunt in ea circaque, intuemur; non ultimum tantun videmus, sed usque ad ultimum.

Addit ad dicendum etiam pudor stimulos, addi et dicendorum exspectata laus: mirumque vider potest, quod, cum stilus secreto gaudeat, atque omne arbitros reformidet, extemporalis actio auditorum fre quentià, ut miles congestu signorum, excitatur. Nam que et difficiliorem cogitationem exprimit et expelli dicendi necessitas, et secundos impetus auget placend cupido. Adeo præmium omnia spectant, ut elo quentia quoque, quamquam plurimum habeat in s voluptatis, maxime tamen præsenti fructu laudis opi nionisque ducatur. Nec quisquam tantum fidat in genio, ut id sibi speret incipienti statim posse con tingere; sed, sicut in cogitatione præcepimus, ita fa cilitatem quoque extemporalem a parvis initiis pau latim perducemus ad summam; quæ neque perfic neque contineri, nisi usu, potest. Cæterum pervenir eo debet, ut cogitatio non utique melior sit ca, se tutior; cum hanc felicitatem non in prosa mod

multi sint consecuti, sed etiam in carmine, ut Antipater Sidonius, et Licinius Archias (credendum enim Ciceroni est): non quia nostris quoque temporibus non et fecerint quidam hoc, et faciant: quod tamen psum non tam probabile puto, (neque enim habet aut usum res, aut necessitatem) quam exhortandis in hanc spem, qui foro præparantur, utile exemplum.

Neque vero tantam esse unquam fiduciam facilitatis velim, ut non breve saltem tempus, quod nusquam fere deerit, ad ea, quæ dicturi sumus, dispicienda sumamus; quod quidem in judiciis ac foro datur semper. Neque enim quisquam est, qui causam, quam non didicerit, agat. Declamatores quosdam perversa ducit ambitio, ut, expositâ controversià. protinus dicere velint; quinetiam (quod est in primis frivolum ac scenicum) verbum petant, quo incipiant. Sed tam contumeliosos in se ridet invicem eloquentia; et, qui stultis videri eruditi volunt, stulti eruditis videntur. Si qua tamen fortuna tam subitam fecerit agendi necessitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, et vis omnis intendenda rebus, et in præsentia remittendum aliquid ex curâ verborum, si sequi utrumque non dabitur. Tum et tardior pronuntiatio moras habet, et suspensa ac velut dubitans oratio; ut tamen deliberare, non hæsitare, videamur. Hoc, dum egredimur e portu, si nos nondum aptatis satis armamentis aget ventus; deinde paulatim simul euntes aptabimus vela, et disponemus rudentes, et impleri sinus optabimus. Id potius, quam se inani verborum torrenti dare, quasi tempestatibus, quo volent, auferendum.

Sed non minore studio continetur hæc facultas, quam paratur. Ars enim, semel percepta, non labitur: stilus quoque intermissione paulo admodum de celeritate deperdit: promtum hoc, et in expedito positum, exercitatione solà continetur. Hac uti sic optimum est, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, maxime de quorum simus judicio ac opinione

solliciti; rarum est enim, ut satis se quisquam vereatur. Vel soli tamen dicamus potius, quam non
omnino dicamus. Est illa exercitatio cogitandi, tetasque materias vel silentio (dum tamen quasi dicatintra se ipsum) persequendi, que nullo non et tempore et loco, quando non aliud agimus, explicari potest: et est in parte utilior, quam hac proxima.
Diligentius enim componitur, quam illa, in qua contextum dicendi intermittere veremur.

prior plus confert, vocis firmitatem, oris facilitatem,
motum corporis, qui et ipse (ut dixi) excitat eratorem; et, jactatione manus, pedis supplosione, (sic-

ut caudâ leones facere dicuntur) hortatur.

Studendum vero semper, et ubique. Negue enim fere tam est ullus dies occupatus, ut nihil lucri, vel (ut Cicero Brutum facere tradit) operæ ad scribendum, aut ad legendum, aut dicendum, rapi aliquo momento temporis possit. Siquidem C. Carbo etiam in tabernaculo solebat hac uti exercitatione dicendi. Ne id quidem tacendum est, quod eidem Ciceroni placet, nullum nostrum usquam negligentem esse sermonem: quidquid loquemur, ubicumque, sit pro sua scilicet portione perfectum. Scribendum certe nunquam est magis, quam cum multa dicemus ex tempore. Ita enim servabitur pondus; innatans illa verborum facilitas in altum reducetur : sicut rustici proximas vitis radices amputant, quæ illam in summum solum ducant, ut inferiores penitus descendendo firmentur. Ac nescio an, utrumque cum curà et studio fecerimus, invicem prosit, ut scribendo dicamus diligentius, dicendo scribamus facilius. Scribendum ergo, quoties licebit; si id non dabitur, cogitandum: ab utroque exclusi, debent tamen anniti, ut neque deprehensus orator, neque litigator destitutus esse videatur.

Pleromque autem multa agentibus accidit, ut maxime necessaria, et utique initia scribant, cætera, quæ domo afferunt, cogitatione complectantur, subitis ex tempore occurrent. Quod fecisse M. Tullium commentariis ipsius apparet. Sed feruntur aliorum quoque, et inventi forte ut eos dicturus quisque composuerat, et in libros digesti; ut causarum quæ sunt actæ a Servio Sulpicio, cujus tres orationes exstant. Sed hi, de quibus loquor, commentarii ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis esse videantur compositi. Nam Ciceronis ad præsens modo tempus aptatos libertus Tiro contraxit: quos non ideo excuso, quia non probem, sed ut sint magis admirabiles. In hoc genere prorsus recipio hanc brevem annotationem, libellosque, qui vel manu teneantur, et ad quos interim respicere fas sit. Illud, quod Lænas præcipit, displicet mihi, quæ scripserimus, in summas, sive commentarios et capita, conferre: facit enim et discendi negligentiam hæc ipsa fiducia, et lacerat ac deformat orationem. Ego autem ne scribendum quidem puto. quod [non] simus memoria prosecuturi. Nam hic quoque accidit, ut revocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec sinat præsentem fortunam experiri. Sic anceps inter utrumque animus æstuat, cum et scripta perdidit, et non quærit nova. Sed de memorià destinatus est libro proximo locus, nec huic parti subjungendus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

M. FABII QUINTILIANI

DE

INSTITUTIONE ORATORIÀ

LIBER UNDECIMUS.

CAPUT I.

Paratà, sicut superiori libro continetur, facultate scribendi, Ogitandique, et ex tempore etiam, cum res poscet, orandi, proxima est cura, ut dicamus apte: quam virtutem quartam elocutionis Cicero demonstrat, quæque (meo quidem judicio) maxime necessaria est. Nam, cum sit ornatus orationis varius et multiplex, conveniatque alius alii; nisi fuerit accommodatus rebus atque personis, non modo non illustrabit eam, sed etiam destruct, et vim rerum in contrarium vertet. Quid enim prodest, esse verba et Latina, et significantia, et nitida, figuris etiam numerisque elaborata, nisi cum iis, in quæ judicem duci formarique volumus, consentiant? si genus sublime dicendi parvis in causis, parvum limatumque grandibus, lætum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, submissum concitatis, trux atque violentum jucundis, adhibeamus; ut monilibus, et margaritis, ac veste longa, quæ sunt ornamenta feminarum, deformentur viri, nec habitus triumphalis, quo nihil

excogitari potest augustius, feminas deceat.

Hunc locum Cicero breviter in tertio de Oratore libro perstringit: neque tamen videri potest quidquam omisisse, dicendo, non omni causa, nec auditori, nec personæ, nec tempori, congruere orationis unum genus. Nec fere pluribus in Oratore eadem. Sed illic L. Crassus, cum anud summos oratores hominesque eruditissimos dicat, satis habet, partem hanc velut notare inter agnoscentes. Et hic Cicero. alloquens Brutum, testatur esse hæc ei nota, ideoque brevius a se dici, quamquam sit fusus locus, tracteturque a philosophis latius. Nos. institutionem professi, non solum scientibus ista, sed etiam discentibus, tradimus; ideoque paulo pluribus verbis debet haberi venia. Quare notum sit nobis ante omnia, quid conciliando, docendo, movendo judici conveniat; quid quâque parte orationis petamus. Ita neque vetera, aut translata, aut ficta verba in incipiendo, narrando, argumentando, tractabimus; neque decurrentes contexto nitore circuitas, ubi dividenda erit causa, et in partes suas digerenda; neque humile atque quotidianum sermonis genus, et compositione insa dissolutum, epilogis dabimus; nec jocis lacrymas, ubi opus erit miseratione, siccabimus. Nam ornatus omnis non tam suâ, quam rei, cui adhibetur, conditione constat: nec plus refert, quid dicas, quam quo loco.

Sed totum hoc, apte dicere, non elocutionis tantum genere constat, sed est cum inventione commune. Nam, si tantum habent etiam verbs momentum, quanto res ipsæ majus! Quarum quæ esset observatio, suis locis subinde subjecimus. Illud est diligentius docendum, eum demum dicere apte, qui, non solum, quid expediat, sed etiam quid deceat, inspexerit. Nec me fugit, plerumque hace esse conservations.

juncta. Nam, quod decet, fere prodest; neque comagis animi judicum conciliari, aut, si res in contaguarium tulit, alienari solent.

Aliquando tamen et hæc dissentiunt. Outie autem pugnabunt, ipsam utilitatem vincet qualitate decet. Nam quis nescit, nihil magis profuturum absolutionem Socrati fuisse, quam si esset usus 🍱 🚾 judiciali genere defensionis, et oratione submini conciliasset judicum animos sibi, crimenque ipena sollicite redarguisset? Verum id eum minime de cebat: ideoque sic egit, ut qui pænam suam homeribus summis esset æstimaturus. Maluit enim w sapientissimus, quod superesset ex vità, sibi peria, quam quod præterisset. Et, quando ab hominibu sui temporis parum intelligebatur, posterorum # judiciis reservavit, brevi detrimento jam ultima sonectutis ævum sæculorum omnium consecutus. Itaque, quamvis Lysias, qui tum in dicendo præstantissimus habebatur, defensionem illi scriptam attulisset, uti eâ noluit ; cum bonam quidem, sed parum sibi convenientem, judicasset. Quo vel solo patet, non persuadendi, sed bene dicendi, finem in oratore servandum, cum interim persuadere deforme sit. Non fuit hoc utile absolutioni; sed (quod est majus) homini fuit. Et nos, secundum communem potius loquendi consuetudinem, quam ipsam veritatis regulam, divisione hac utimur, ut, ab eo quod decest, utilitatem separemus: nisi forte prior ille Africanus, qui patriâ cedere, quam cum tribuno plebis humillimo contendere de innocentia sua, maluit, inutiliter sibi videtur consuluisse; aut P. Rutilius, (vel cum illo pæne Socratico genere defensionis est usus, vel cum, revocante eum P. Sulla, manere in exsilio maluit) quid sibi maxime conduceret, nesciebat. vero parva illa, quæ abjectissimus quisque animus utilia credit, si cum virtute conferantur, despicienda judicaverunt: ideoque perpetuâ sæculorum admiraine celebrantur. Neque nos simus tam humiles, et, quæ laudamus, inutilia credamus. Sed hoc tualecumque discrimen raro admodum evenit.

Cæterum idem fere (ut dixi) in omni genere musarum et proderit, et decebit. Est autem, quod mnes et semper et ubique, suadere ac dicere honeste : contraque neminem ullo unquam in loco barroiter. Minora vero, quæque sunt ex mediis, plerumque sunt talia, ut aliis sint concedenda, aliis non sint, aut pro persona, tempore, loco, causa, magis ac minus vel excusanda debeant videri, vel reprehendenda. Cum dicamus autem de rebus aut alienis aut nostris, dividenda ratio est corum, dum sciamus pleraque neutro loco convenire. In primis icitur omnis sui vitiosa jactatio est, eloquentize tamen in oratore præcipue: affertoue audientibus. non fastidium modo, sed plerumque etiam odium. Habet enim mens nostra natura sublime quiddam et erectum, et impatiens superioris. Ideoque abjectos, aut submittentes se, libenter allevamus, quia hoc facere tamquam majores videmur; et, quoties discessit æmulatio, succedit humanitas. At, qui se supra modum extollit, premere ac despicere creditur, nec tam se majorem, quam minores cæteros, facere. Inde invident humiliores. Hoc vitium est corum. qui nec cedere volunt, nec possunt contendere: rident superiores, improbant boni.

Plerumque vero deprehendas arrogantium fallacem de se opinionem: sed in veris quoque sufficit conscientia. Reprehensus est in hac parte non mediocriter Cicero; quamquam is quidem rerum a se gestarum major, quam eloquentiæ, fuit in orationibus utique jactator. At plerumque illud quoque non sine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos, quibus erat usus adjutoribus in opprimenda conjuratione, aut respondebat invidiæ; cui tamen non fuit par, servatæ patriæ pænam passus exsilium: ut illorum, quæ egerat in consulatu, fre-

quens commemoratio possit videri non glorise magis. quam defensioni, data. Eloquentiam quidem cum plenissimam diversæ partis advocatis concederet, sibi nunquam in agendo immodice arrogavit. Illius sunt enim. Si quid est in me ingenii, judices, quod sentie quam sit exiguum, et, Nam, quo minus ingenio possum, subsidium mihi diligentia comparavi. Quin etiam, contra Q. Cæcilium, de accusatore in Verrem constituendo, quamvis multum esset in hoc quoque momenti, uter ad agendum magis idoneus veniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit, quam arrogavit sibi: seque non consecutum, sed omnis In epistolis fecisse ut posset eam consequi, dixit. aliquando familiariter apud amicos, nonnunquam in dialogis, aliena tamen persona, verum de eloquentia Et aperte tamen gloriari, nescio an sit suâ dicit. magis tolerabile vel ipsa vitii hujus simplicitate. quam illà jactatione perversà, si abundans opibus pauperem se, nobilis obscurum, et potens infirmum, et disertus imperitum plane et infantem vocet.

Ambitiosissimum gloriandi genus est etiam deridere. Ab aliis ergo laudemur: nam ipsos (ut Demosthenes ait) erubescere, etiam cum ab aliis laudabimur, decet. Neque hoc dico, non aliquando de rebus a se gestis oratori esse dicendum, sicut eidem Demostheni, pro Ctesiphonte: quod tamen ita emendavit, ut necessitatem id faciendi ostenderet, invidiamque omnem in eum regereret, qui hoc se coëgisset. Et M. Tullius sæpe dicit de oppressa conjuratione Catilinæ, sed modo id virtuti senatûs, modo providentiæ Deorum immortalium, assignat. Plarumque contra inimicos atque obtrectatores plus vindinat sibi. Erant enim tuenda, cum objicerentur. In carminibus utinam pepercisset, quæ non desierunt carpere maligni,

Cedant arma togæ; concedat laurea [linguæ.]

O fortunatam, natam me consule, Romam!

et Jovem illum, a quo in concilium Deorum advocatur : et Minervam, quæ omnes eum artes edocuit : quæ sibi ille, secutus quædam Græcorum exempla, permiserat. Verum eloquentiæ, ut indecora jactatio, sic nonnunguam concedenda fiducia est. Nam quis reprehendat hæc? Quid putem? contemtumne me? Non video, nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid despicere possit Antonius. Et, paulo post, apertius: An decertare mecum voluit contentione dicendi? Hoc quidem beneficium est. Quid enim plenius, quid uberius, quam mihi pro me, et contra Antonium, dicere ? Arrogantes et illi, qui se judicasse de causa, nec aliter affuturos fuisse, proponunt. Nam et inviti judices audiunt præsumentem partes suas: nec hoc oratori contingere inter adversarios, quod Pythagoræ inter discipulos contigit, potest, Ipse dixit. Sed istud magis minusve vitiosum est pro personis dicentium. Defenditur enim aliquatenus ætate, dignitate, auctoritate; quæ tamen vix in ullo tanta fuerint, ut non hoc affirmationis genus temperandum sit aliqua moderatione, sicut omnia, in quibus patronus argumentum ex se ipso petet. Quod fuisset tumidius, si criminis loco esse negâsset Cicero, equitis Romani esse filium, se defendente. At ille fecit hoc etiam favorabile, conjungendo cum judicibus dignitatem suam. Equitis autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neque his judicantibus oportuit, neque defendentibus nobis.

Impudens, tumultuosa, iracunda actio, omnibus indecora: sed, ut quisque ætate, dignitate, usu præcedit, magis in eå reprehendendus. Videas autem rixatores quosdam neque judicum reverentià, neque agendi more ac modo, contineri. Ex quo ipso mentis habitu manifestum sit, tam in suscipiendis quam in agendis causis, nihil pensi habere. Profert enim mores plerumque oratio, et animi secreta devolu. Il.

tegit. Nec sine causa Greeci prodiderunt, Ut vivet,

quemque etiam dicere.

Humiliora illa vitia, submissa adulatio, affectata scurrilitas, in rebus ac verbis parum modestis ac pudicis vilis pudor, in omni negotio neglecta auctoritas: quæ fere accidunt iis, qui nimium aut blandi esse aut ridiculi volunt. Ipsum etiam eloquentia genus alios aliud decet. Nam neque tam plenum, et erectum, et audax, et præcultum senibus convenerit, quam pressum, et mite, et limatum, et quale intelligi vult Cicero, cum dicit, orationem suam corpisse canescere : sicut vestibus quoque non purpurà coccoque fulgentibus illa ætas satis apta sit. În juvenibus etiam uberiora paulo, et pæne periclitantia, feruntur. At in iisdem siccum, et sollicitum, et contractum dicendi propositum, plerumque affectatione ipsa severitatis invisum est; quando etiam morum senilis auctoritas immatura in adolescentibus Simpliciora militares decent. Philosophiam ex professo (ut quidam faciunt) ostentantibus. parum decori sunt plerique orationis ornatus, maxi-. meque ex affectibus, quos illi vitia dicunt. quoque exquisitiora, et compositio numerosa, tali proposito diversa. Non enim solum illa lætiora. qualia a Cicerone dicuntur, Saxa atque solitudines voci respondent; sed etiam illa, quamquam plens sanguinis, Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vosque, Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani socia et aquales; non conveniant barba illi atque tristitiæ. At vir civilis, vereque sapiens, qui se non otiosis disputationibus, sed administrationi reipublicæ, dediderit, (a quâ longissime isti, qui philosophi vocantur, recesserunt) omnia, quæ ad efficiendum oratione, quod proposuerit, valent, libenter adhibebit; cum prius, quod honestum sit, efficere in animo suo constituerit. Est quod principes deceat, aliis non concesseris. Imperatorum ac triumphalium separata est aliquà ex parte ratio eloquentiæ; sicut Pompeius abunde disertus rerum suarum narrator; et hic, qui bello civili se interfecit, Cato eloquens senator fuit. Idem dictum sæpe in alio liberum, in alio furiosum, in alio superbum est. Verba adversus Agamemnonem a Thersite habita ridentur: da illa Diomedi, aliive cui pari, magnum animum ferre præ se videbuntur. Ego te consulem putem, inquit L. Crassus Philippo, cum tu me non putes senatorem? Vox honestissimæ libertatis; non tamen ferres quemcumque dicentem. Negat se magni facere aliquis poëtarum, utrum Casar ater an albus homo sit: insania: verte, ut idem Cæsar de illo

dixerit, arrogantia est.

Major in personis observatio est apud comicos tragicosque. Multis enim utuntur, et variis. Eadem et eorum, qui orationes aliis scribebant, fuit ratio : et declamantium est. Non enim semper ut advocati, sed plerumque ut litigatores, dicimus. Verum, etiam in iis causis quibus advocamur, eadem differentia diligenter est custodienda. Utimur enim fictione personarum, et velut ore alieno loquimur: dandique sunt iis, quibus vocem accommodamus, sui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius Cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terentianus pater, fingitur. Quid asperius lictore Verris? Ut adeas, tuntum dabis. Quid fortius illo, cujus, inter ipsa verberum supplicia, una vox audiebatur, Civis Romanus sum ? Quam dignæ Milonis in peroratione ipsâ voces eo viro, qui pro republicâ seditiosum civem toties compescuisset, quique insidias virtute superâsset! Denique non modo quot in causa, totidem in prosopopœià sunt varietates, sed hoc etiam plures. quod in his puerorum, feminarum, populorum, mutarum etiam rerum, assimulamus affectus, quibus omnibus debetur suus decor. Eadem in iis, pro quibus agemus, observanda sunt. Aliter enim pro alio sæpe dicendum est, ut quisque honestus, humilis, invidiosus, favorabilis erit, adjecta p torum quoque et anteactæ vitæ differentia. . . dissima vero in oratore humanitus, facilita deratio, benevolentia. Sed illa quoque diversa virum decent, malos odisse, publica vice comr ultum ire scelera et injurias; et omnia (ut dixi) honesta.

Nec tantum, quis et pro quo, sed etiam. quem dicas, interest. Facit enim et fortuna men et potestas: nec eadem apud principen gistratum, senatorem, privatum, tamen li ratio est; nec eodem sono publica judicia, e trorum disceptationes, aguntur. Nam, ut o pro capite sollicitudo deceat et cura, et om amplificandam orationem quasi machinæ: parvis rebus judiciisque, vana sint eadem; rie que merito, qui, apud disceptatorem, de re les sedens dicturus, utatur illà Ciceronis confe non modo se animo commoveri, sed etiam c ipso perhorrescere. Quis vero nesciat, quir dicendi genus poscat gravitas senatoria, aliu popularis? cum, etiam singulis judicantibus idem apud graves viros, quod leviores; non apud eruditum, quod militarem ac rusticum, c sitque nonnunquam submittenda et contra oratio, ne judex eam vel intelligere vel cape possit.

Tempus quoque ac locus egent observation prià. Nam et tempus tum lætum, tum trista liberum, tum angustum est; atque ad hæc componendus orator: et loco publico, priv celebri, an secreto; alienà civitate, an tu castris denique, an foro dicas, interest pluri ac suam quidque formam, et proprium que modum eloquentiæ, poscit; cum, etiam in actibus vitæ, non idem in foro, curià, Campo, the domi, facere conveniat; et pleraque, quæ non sunt reprehendenda, atque ideo interin

necessaria, alibi quam mos permiserit, turpia habeantur. Illud jam diximus, quanto plus nitoris et cultûs demonstrativæ materiæ, ut ad delectationem audientium compositæ, quam, quæ sunt in actu et contentione, suasoriæ judicialesque permittant. Hoc adhuc adjiciendum, aliquas etiam, que sunt egregie dicendi virtutes, quo minus deceant, effici conditione causarum. An quisquam tulerit reum, in discrimine capitis, præcipue qui apud victorem et principem pro se ipse dicat, frequenti translatione, fictis ac repetitis ex vetustate verbis, compositione, quæ sit maxime a vulgari usu remota, decurrentibus periodis. quam lætissimis locis sententiisque dicentem? Non perdant hæc omnia necessarium periclitanti sollicitudinis colorem, petendumque etiam innocentibus misericordiæ auxilium? Commoveaturne quisquam ejus fortuna, quem tumidum, ac sui jactantem, et ambitiosum institorem eloquentiæ, in ancipiti sorte videat? Non: immo oderit reum verba aucupantem. et anxium de famà ingenii, et cui esse diserto vacet. Quod mire M. Cœlius, in defensione cause, qua reus de vi fuit, comprehendisse mihi videtur. Ne cui vestrûm, atque etiam omnium qui ad rem agendam adsunt. mens aut vultus molestior, aut vox immoderatior aliqua, aut denique, quod nimium est, jactantior gestus fuisse videatur.

Atqui sunt quedam actiones in satisfactione, deprecatione, confessione positæ: sententiolisme flendum erit? Epiphonemata aut enthymemata exrabunt? Non, quidquid meris adjicietur affectibus, omnes eorum diluet vires, et miserationem securitate laxabit? Age, si de morte filii sui, vel injurià que morte sit gravior, dicendum patri fuerit, aut in narrando gratiam illam expositionis, que continget ex sermone puro atque dilucido, queret, breviter ac significanter, ordinem rei protulisse contentus; aut argumenta diducet in digitos, et propositionum ac patabit leporem, et (ut pleramque, in

hoc genere, moris est) intentione omni remiss quetur? Quo fugerit interim dolor ille? ub cryms substiterint? unde se in medium tam s observatio artium miserit? Non, ab exordio u ad ultimam vocem, continuus quidam gemitu idem tristitiæ vultus servabitur, siquidem vole lorem suum etiam in audientes transfundere? si usquam remiserit, in animum judicantium reducet. Quod præcipue declamantibus (neque me poenitet ad hoc quoque opus meum, et ci susceptorum semel adolescentium respicere) cus endum est, quo plures in scholâ finguntur affe quos, non ut advocati, sed ut passi, subimus, etiam hoc genus simulari litium soleat, cun mortis a senatu quidam vel ob aliquam mar infelicitatem, vel etiam pœnitentiam petunt, in bus non solum cantare, quod vitium pervasit. lascivire, sed ne argumentari quidem, nisi mixt quidem ita, ut in ipså probatione magis emin affectibus, decet. Nam, qui intermittere in ag dolorem potest, videtur posse etiam deponere.

Nescio tamen an hujus (de quo loquimur) de custodia maxime circa eos, contra quos dici examinanda sit. Nam, sine dubio, in omnibus s accusationibus hoc agendum est, ne ad eas lib descendisse videamur. Ideoque mihi illud (Severi non mediocriter displicet, Dii boni! vive quo me vivere juvet, Asprenatem reum video. enim justà ex causà vel necessarià videri i postulasse eum, sed quadam accusandi volui Præter hoc tamen, quod est commune, pror moderationem quædam causæ desiderant. propter et qui curationem bonorum patris pot bit, doleat ejus valetudine: et quamlibet gravis pater objecturus, miserrimam sibi ostendat esse ipsam necessitatem; nec hoc paucis modo verbi toto colore actionis, ut id eum non dicere mode etiam vere dicere, apparent. Nec causanti m

sic tutor irascatur unquam, ut non remaneant amoris vestigia, et sacra quædam patris ejus memoria. Jam quo modo contra abdicantem patrem, querentem uxorem, agi causam oporteret, in libro (ut arbitror) septimo dixi. Quando etiam ipsos loqui, quando advocati voce uti deceret, quartus liber, in quo procemii præcepta sunt, continet.

Esse et in verbis quod deceat, aut turpe sit, nemini dubium est. Unum jam igitur huic loco, quod est summæ difficultatis, adjiciendum videtur, quibus modis ea, quæ sunt natura parum speciosa, quæque non dicere, si utrumlibet esset liberum, maluissemus, non tamen sint indecora dicentibus. Quid asperiorem habere frontem potest, aut quid aures hominum magis respuunt, quam cum est filio filiive advocatis in matrem perorandum? Aliquando tamen necesse est, ut in causa Cluentii Aviti: sed non semper illà vià, quà contra Sassiam Cicero usus est; non quia non ille optime, sed quia plurimum refert, qua in re et quo modo lædat. Itaque illa, cum filii caput palam impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen, que sola supererant, divine Cicero servavit: primum, ne oblivisceretur reverentiæ, quæ parentibus debetur; deinde, ut, repetitis altius causis, diligentissime ostenderet, quam id, quod erat in matrem dicturus, non oporteret modo fieri, sed etiam necesse esset. Primaque hæc expositio fuit, quamquam ad præsentem quæstionem nihil pertinebat: adeo in causa difficili atque perplexâ nihil prius intuendum credidit, quam quid deceret. Fecit itaque nomen parentis non filio invidiosum, sed ipsi, in quam dicebatur. Potest tamen aliquando mater et in re leviore, aut minus infestà. contra filium stare: tum lenior atque submissior decebit oratio. Nam et, satisfaciendo, aut nostram

minuemus invidiam, aut etiam in diversum eam transferemus; et, si graviter dolere filium palam fuerit, credetur abesse ab eo culpa; fietque ultro è

これのことの これのないとう

miserabilis. Avertere quoque in alios crimen decet, ut fraude aliquorum concita credatur; et omnia nos passuros, nihil aspere dicturos, testandum; ut, etiamsi non possimus non conviciari, nolle videamur. Etiam, si quid objiciendum erit, officium est patroni, ut id, filio invito, sed fide cogente, facere credatur.

Ita poterit uterque laudari.

Quod de matre dixi, de utroque parente accipi-Nam, inter patres etiam filiosque, cum intervenisset emancipatio, litigatum scio. In aliis quoque propinquitatibus custodiendum est, ut inviti, et necessario, et parce, judicemur dixisse; magis autem aut minus, ut cuique personæ debetur reverentia. Eadem pro libertis adversus patronos observantia. Et (ut semel plura complectar) nunquam decebit sic adversus tales agere personas, quomodo contra nos agi ab hominibus conditionis ejusdem iniquo animo tulissemus. Præstatur hoc aliquando etiam dignitatibus, ut libertatis nostræ ratio reddatur. ne quis nos aut petulantes in lædendis his, aut etiam ambitiosos, putet. Itaque Cicero, quamquam erat in Cottam gravissime dicturus, neque aliter agi P. Oppii causa poterat, longâ tamen præfatione excusavit officii sui necessitatem. Aliquando etiam inferioribus, præcipueque adolescentulis, parcere aut mederi decet. Utitur hac moderatione Cicero, pro Cœlio, contra Atratinum, ut eum non inimice corripere, sed pæne patrie monere, videatur. juvenis, et nobilis : et non injusto dolore venerat ad accusandum.

Sed in iis quidem, in quibus vel judici vel etiam assistentibus ratio nostræ moderationis probari debet, minor est labor: illic plus difficultatis, ubi ipsos, contra quos dicimus, veremur offendere. Duæ simul hujusmodi personæ Ciceroni pro Murenâ dicenti obstiterunt, M. Catonis, Serviique Sulpicii: quam decenter tamen Sulpicio, cum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi consulatûs ademit! Quid

enim aliud esset, quo se victum homo nobilis et juris antistes magis ferret? Ut vero rationem defensionis suæ reddidit, cum se studuisse petitioni Sulpicii contra honorem Murenæ, non idem debere accusationi contra caput, diceret! Quam molli autem articulo tractavit Catonem! cujus naturam summe admiratus, non ipsius vitio, sed Stoïcæ sectæ, quibusdam in rebus factam duriorem videri volebat: ut inter eos non forensem contentionem, sed studiosam disputationem, crederes incidisse. Hæc est profecto ratio, et certissimum præceptorum genus, illius viri observatio, ut, cum aliquid detrahere salva gratia velis, concedas alia omnia: in hoc solo vel minus peritum, quam in cæteris (adjectà, si poterit fieri, etiam causa, cur ita sit), vel paulo pertinaciorem, vel credulum, vel iratum, vel impulsum ab aliis. Hoc illis commune remedium est, si in totà actione æqualiter appareat non honor modo, sed etiam caritas; præterea causa sit nobis justa sic dicendi: neque id moderate tantum faciamus, sed etiam necessario. Diversum ab hoc, sed facilius, cum hominum aut alioqui turpium, aut nobis invisorum, quædam facta laudanda sunt. Decet enim rem ipsam probare in qualicumque persona. Dixit Cicero pro Gabinio et P. Vatinio, inimicissimis antea sibi hominibus, et in quos orationes etiam scripserat: verum causa justa fit fatendo, non se de ingenii fama, sed de fide, esse sollicitum. Difficilior ei ratio in judicio Cluentiano fuit, cum Scamandrum necesse haberet dicere nocentem, cujus egerat causam. Verum illud elegantissime, cum eorum, a quibus ipse productus esset, precibus, tum etiam adolescentia sua, excusat, detracturus alioqui plus auctoritatis, si, in causa præsertim suspectà, se eum esse qui temere nocentes reos susciperet, fateretur.

A pud judicem vero [alienum, aut propter quod aliorum] commodum in causa quam susceperimus, aut suum, ut persuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditissima. Fiducià enim justitiæ ejus, non causæ, nihil nos timere simulabimus. Ipse erit gloria inflandus, ut tanto clarior futura sit fides ac religio in pronuntiando, quanto minus vel offensæ vel utilitati sua indulserit. Hoc modo et apud eos, a quibus appellatum erit, si forte ad eosdem remittentur, adjicienda ratio vel necessitatis alicujus, si id causse cedit, vel erroris, vel suspicionis. Tutissimum ergo poenitentiæ confessio, et satisfactio culpæ: perducendusque omni modo judex ad iræ pudorem. Accidit etiam nonnunguam, ut eamdem causam, de quâ pronuntiavit, cognoscat iterum: tum illud quidem commune, apud alium nos judicem disputaturos de illins sententià non fuisse : neque enim emendari ab alio. quam ab ipso, fas esse: cæterum ex causa, ut quaque permittet, aut ignorata quædam, aut defuisse testes, aut (quod timidissime, et si nihil aliud plane fuerit, dicendum est) patronos non satis fecisse, succurret. Etiam si apud alios judices agetur, ut in secunda assertione, aut in centumviralibus judiciis, duplicibus, parte victà, decentius erit, quoties contigerit, servare judicum pudorem : de quâ re latius in probationum loco dictum est.

Potest evenire, ut in aliis reprehendenda sint, que ipsi fecerimus; ut objicit Tubero Ligario, quod in Africă fuerit. Et ambitûs quidam damnati, recuperandæ dignitatis gratiâ, reos ejusdem criminis detulerunt, ut in scholis luxuriantem patrem luxuriosus ipse juvenis accusat. Id quam decenter fieri possit, equidem non invenio, nisi aliquid reperiatur, quod intersit, persona, etas, tempus, causa, locus, animus. Tubero juvenem se patri harsisse, illum a senatu missum, non ad bellum, sed ad frumentum coëmendum, ait; ut primum licuerit, a partibus recessisse; Ligarium et perseverâsse, et non pro Cn. Pompeio (inter quem et Cæsarem dignitatis fuerit contentio, cum salvam uterque rempublicam vellet), sed pro Jubà atque Afris inimicissimis populo Ro-

mano, stetisse. Cæterum vel facillimum est, ibi alienam culpam accusare, ubi fateris tuam. Verum id jam judicis est, non actoris. Quod si nulla contingit excusatio, sola colorem habet pœnitentia. Potest enim videri satis emendatus, qui in odium corum, in quibus erraverat, ipse conversus est. Sunt enim quidam, qui hoc natura ipsa rei non indecens faciunt; ut, cum pater ex meretrice natum, quod amet meretricem in matrimonium, abdicat. Scholastica materia, sed non, quæ non possit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicet : vel quod omnium sit votum parentûm, ut honestiores, quam sint ipsi, liberos habeant (nam et, filià natà, meretrix eam mater pudicam esse voluisset), vel quod humilior ipse fuerit (licet enim hoc dicere), vel quod non habuerit patrem, qui moneret: quin eo minus faciendum filio fuisse, ne renovaret domus pudorem, et exprobraret patri nuptias; matri prioris vitæ necessitatem: ne denique legem quamdam suis quoque subinde liberis daret : et credibilis erit etiam propria quædam in illa meretrice turpitudo, quam nunc hic pater ferre non possit. Alia prætereo. Neque enim nunc declamamus, sed ostendimus, nonnunquam posse ipsis incommodis dicentem bene uti.

Illic major æstus, ubi quis pudenda queritur, ut stuprum, præcipue in maribus, aut os profanatum. Non dico, si loquatur ipse, (nam quid aliud ei quam gemitus ac fletus, et exsecratio vitæ, conveniat? ut judex intelligat potius dolorem illum, quam audiat) sed patrono quoque per similes affectus eundum erit, quia hoc injuriæ genus verecundius inest passis, quam ausis. Mollienda est in plerisque alio colore asperitas orationis, ut Cicero de proscriptorum liberis fecit. Quid enim crudelius, quam homines, honestis parentibus ac majoribus natos, a republich submoveri? Itaque durum id esse summus illu tractandorum animorum artifex confite-

tur: sed ita legibus Sullæ cohærere statum civitatis affirmat, ut, his solutis, stare ipsa non possit. Assecutus itaque est, ut aliquid eorum quoque causâ videretur facere, contra quos diceret.

Illud etiam in jocis monui, quam turpis esset fortuna insectatio: et ne in totos ordines, aut gentes. aut populos, petulantia incurreret. Sed interim fides natrocinii cogit quædam de universo genere aliquorum hominum dicere, ut libertinorum, vel militum, vel publicanorum, vel similiter aliorum; in quibus omnibus commune remedium est, ut ea, que ladunt, non libenter tractare videaris: nec in omnia impetum facias, sed in id, quod expugnandum est; et, reprehendens, alià laude compenses. Si milites cupidos dicas esse, non mirum, quod periculorum ac sanguinis majora sibi deberi præmia putent : eoedem petulantes, et hoc fieri, quod bellis magis, quam paci, assueverint. Libertinis detrahenda est auctoritas: licet his testimonium reddere industries, per quam exicrint de servitute. Quod ad nationes exteras pertinet, Cicero, varie detracturus Græcis testibus fidem, doctrinam his concedit ac literas; seque ejus gentis amatorem esse profitetur: Sardos contemnit, Allobrogas ut hostes insectatur: quorum nihil tunc, cum diceretur, parum aptum, aut remotum a curà decoris fuit.

Verborum etiam moderatione detrahi solet, si qua est rei invidia, si asperum dicas nimium severum, injustum persuasione labi, pertinacem ultra modum tenacem esse propositi: plerumque velut ipsos coneris ratione vincere, quod est mollissimum. Indecorum est, super hæc, omne nimium: ideoque etiam quod naturà rei satis aptum est, nisi modo quoque temperetur, gratiam perdit. Cujus rei observatio judicio magis quodam sentiri, quam præceptis tradi, potest, Quantum satis sit, et quantum recipiant aures. Non habet hæc res mensuram et quasi pendus, quia, ut in cibis, alia aliis magis complent.

Adjiciendum etiam breviter videtur, quod fere dicendi virtutes diversissimæ non solum suos amatores habeant, sed ab eisdem sæpe laudentur. Nam Cicero quodam loco scribit, id esse optimum, quod cum te fucile credideris consequi imitatione, non possis: alio vero, non se id egisse, ut ita diceret, quomodo se quilibet posse confideret, sed quomodo semo: quod potest pugnare inter se videri: verum utrumque, ac merito, laudatur. Causà enim modoque distat; quia simplicitas illa, et velut securitas inaffectatæ orationis, mire tenues causas decet: majoribus illud admirabile dicendi genus magis convenit. In utroque eminet Cicero; ex quibus alterum imperiti se posse consequi credent; neutrum, qui intelligunt.

CAPUT II.

Memoriam quidam naturæ modo esse munus existimaverunt; estque in ea non dubie plurimum: sed ipsa excolendo, sicut alia omnia, augetur: et totus, de quo diximus adhuc, inanis est labor, nisi cæteræ partes hoc velut spiritu continentur. Nam et omnis disciplina memorià constat : frustraque docemur, si, quidquid audimus, præterfluat; et exemplorum, legum, responsorum, dictorum, beneque factorum velut quasdam copias, quibus abundare, quasque in promtu semper habere debet orator, eadem illa vis repræsentat. Neque immerito thesaurus hic eloquentia dicitur. Sed non firme tantum continere, verum etiam cito percipere multa, acturos oportet; nec, quæ scripseris modo, iteratà lectione complecti, sed in cogitatis quoque rerum ac verborum contextum sequi: et, quæ sint ab adverså parte dicta, meminisse; nec utique eo, quo dicta sunt, ordine refutare, sed opportunis locis ponere. Quid? extemporalis oratio non alio mihi videtur mentis vigore constare : nam, dum alia dicimus, quæ dic-VOL. II.

turi sumus, intuenda sunt. Ita, cum semper cogitatio, ultra id quod est, longius quærit; quidquid interim reperit, quodammodo apud memoriam deponit : quod illa, quasi media quædam manus, acceptum ab inventione, tradit elocutioni.

Non arbitror autem mihi in hoc immorandum. quid sit, quod memoriam faciat; quamquam plerique imprimi quædam vestigia nostro animo, que, velut in ceris annulorum signa, serventur, existimant. Neque ero tam credulus, ut quasi habitu tardiorem firmioremque memoriam fieri putem. Ejus autem, quod ad animum pertinet, magis admirer naturam, subito res vetustas, tanto ex intervallo repetitas, reddere se et offerre : nec tantum requirentibus, sed etiam sponte interim; nec vigilantibus, sed etiam quiete compositis magis. Eoque illa quoque animalia, que carere intellectu videmus, meminerunt, et agnoscunt, et, quamlibet longo itinere diducta, ad assuetas sibi sedes revertuntur. Quid? non hæc varietas mira est, excidere proxima, vetera inhærere? hesternorum immemores, acta pueritize recordari? Quid ? quod quædam requisita se occultant, et eadem forte succurrent? nec manet semper memoria, sed aliquando etiam redit? Nesciretur tamen, quanta vis esset ejus, quanta divinitas illa, nisi hoc lumen orandi extulisset. Non enim rerum modo, sed etiam verborum. ordinem præstat: nec ea pauca contexit, sed durat prope in infinitum; et, in longissimis actionibus, prius audiendi patientia, quam memoriæ fides, deficit. Quod et ipsum argumentum est, subesse artem aliquam, juvarique ratione naturam; cum iidem docti facere illud, indocti et inexercitati non possimus: quamquam invenio apud Platonem, obstare memoriae usum literarum; videlicet quod illa, que scriptis reposuimus, velut custodire desinimus, et ipsa securitate dimittimus. Nec dubium est, quin plurimum in hac parte valeat mentis intentio, et velut acies luminum a prospectu rerum, quas intuetur, non aversa. Unde accidit, ut quæ per plures dies scribimus edis-

cendi causa, cogitatione ipsa contineat.

Artem autem memoriæ primus ostendisse dicitur Simonides; cujus vulgata fabula est: Cum pugili coronato carmen, quale componi victoribus solet, mercede pactà scripsisset, abnegata ei pecuniæ pars est, quod, more poetis frequentissimo, digressus, in laudes Castoris et Pollucis exierat : quapropter partem ab iis petere, quorum facta celebrâsset, jubebstur: et persolverunt, ut traditum est. Nam, cum esset grande convivium in honorem ejusdem victorias, atque adhibitus ei cœnæ Simonides, nuntio est excitus, quod eum duo juvenes, equis advecti, desiderare majorem in modum dicebantur. Et illos quidem non invenit; fuisse tamen gratos erga se Deos, exitu comperit. Nam, vix eo limen egresso, triclinium illud supra convivas corruit, atque ita contudit, ut non ora modo oppressorum, sed membra etiam omnia, requirentes ad sepulturam propinqui, nullà nota possent discernere. Tum Simonides dicitur. memor, ordine quo quisque decubuerat, corpora suis reddidisse. Est autem magna inter auctores dissensio, Glaucone Carvetio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ, scriptum sit id carmen: et Pharsali fuerit hæc domus, ut ipse quodam loco significare Simonides videtur, atque Apollodorus, et Eratosthenes, et Euphorion, et Larissæus Eurypylus, tradiderunt; an Cranone, ut Apollas Callimachus, quem secutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopam, nobilem Thessalum, periisse in eo convivio constat: adjicitur sororis filius: putant et ortos plerosque ab illo Šcopa. qui major ætate fuerit. Quamquam mihi totum de Tyndaridis fabulosum videtur : neque omnino hujus rei meminit usquam poëta ipse, profecto non taciturus de tanta sua gloria.

Ex hoc Simonidis facto, notatum videtur, juvari memoriam signatis animo sedibus, idque credere suo quisque experimento. Nam, cum in loca aliqua post tempus reversi sumus, non ipsa agnoscimus tantum, sed etiam, quæ in his fecerimus, reminiscimur : personæque subeunt; nonnunquam tacitæ quoque cogitationes in mentem revertuntur. Nata est igitur, ut in plerisque, ars ab experimento. Loca discunt quam maxime spatiosa, multa varietate signata, domum forte magnam, et in multos diductam recessus. In ca quidquid notabile est, animo diligenter affigitur, ut, sine cunctatione ac mora, partes ejus omnes cogitatio possit percurrere. Et primus hic labor est, non harere in occursu. Plus enim quam firma debet esse memoria, que aliam memoriam adjuvet. Tum, que scripserunt, vel cogitatione complectuntur, et alio signo, quo moneantur, notant: quod esse vel ex re totà potest, ut de navigatione, militià, vel ex verbo aliquo. Nam, etiam excidentes, unius admonitione verbi in memoriam reponuntur. Sit autem signum navigationis, ut ancora; militiæ, ut aliquid ex armis. Hæc ita digerunt. Primum sensum vel locum vestibulo quasi assignant, secundum atrio, tum impluvia circumeunt, nec cubiculis modo aut exedris, sed stratis etiam similibusque, per ordinem committunt. Hoc facto, cum est repetenda memoria, incipiunt ab initio loca hæc recensere; et, quod cuique crediderunt, reposcunt; et eorum imagine admonentur; ut, quamlibet multa sint, quorum meminisse oporteat, sint singula connexa quodam choro, ne errent conjungentes prioribus sequentia solo ediscendi labore. Quod de domo dixi, et in operibus publicis, et in itinere longo, ut urbium ambitu, et picturis, fieri potest. Etiam fingere sibi has imagines licet.

Opus est ergo locis, quæ vel finguntur, vel sumuntur; imaginibus, vel simulacris, quæ utique fingenda sunt. Imagines notæ sunt, quibus ea, quæ ediscenda sunt, notamus: ut quomodo Cicero dicit, locis pro cerá, simulacris pro literis, utamur. Illud quoque ad verbum ponere, optimum fuerit: Locis est utendum multis, illustribus, caplicatis, modicis in-

tervallis : imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, que occurrere, celeriterque percutere animum possint. Quo magis miror, quomodo Metrodorus in duodecim signis, per quæ Sol meat, trecenos et sexagenos invenerit locos. Vanitas nimirum fuit, atque jactatio circa memoriam suam, potius arte quam natura gloriantis. Equidem hæc ad quædam prodesse non negaverim, ut si rerum nomina multa, per ordinem audita, reddenda sint. Namque in iis, quæ didicerunt, locis reponunt res illas, mensam, ut hoc ntar, in vestibulo, in atrio pulvinum, et sic cetera: deinde relegentes inveniunt, ubi posuerint. Et forsitan in hoc sunt adjuti, qui, auctione dimissa, quid cuique vendidissent, testibus argentariorum tabulis reddiderunt. Quod præstitisse Hortensium dicunt. Minus idem proderit in ediscendis, que orationis perpetuæ erunt. Nam et sensus non eamdem imaginem, quam res, habent, cum alterum fingendum sit: et horum tamen utcumque commonet: sed sermonis alicujus habiti verborum contextus eadem arte quomodo comprehendetur? Mitto, quod quædam nullis simulacris significari possunt, ut certæ conjunctiones. Habeamus enim sane, ut qui notis scribunt, certas imagines omnium, et loca scilicet infinita, per quæ verba, quæ sunt in quinque contra Verrem secundæ actionis libris, explicentur, ut meminerimus etiam omnium quasi depositorum ; nonne impediri quidem corum, quæ dicit, decursum necesse est duplici memoriæ cura? Nam quomodo poterunt copulata fluere, si, propter singula verba, ad singulas formas respiciendum erit? Quare et Charmadas et Scepsius (de quo modo dixi) Metrodorus, quos Cicero dicit usos hac exercitatione, sibi habeant sua: nos simpliciora tradamus.

Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere (laborat enim maxime onere); et hæ partes non sint perexiguæ: alioqui nimis multæ erunt, et eam distinguent atque concident. Nec utique certum imperaverim modum, sed maxime ut quisque finietur locus; nisi forte tam sit numerosus, ut ipse quoque dividi debeat. Dandi sunt certi quidam termini, ut contextum verborum (qui est difficillimus) continuet crebra meditatio: partes deinceps ipsas repetitus ordo conjungat. Non est inutile, quo facilius hæreant, aliquas apponere notas, quarum recordatio commoneat et quasi excitet memoriam. Nemo enim fere tam infelix, ut, quod cuique loco signum destinaverit, nesciat : ut, si erit tardus ad hoc, eo quoque adhuc remedio utatur, ut ipsæ excitent notæ. Hinc est ex illa arte non inutile, attendere signa ad eos, qui excidunt, sensus: ascoram (ut supra posui), si de nave dicendum esset; spiculum, si de prœlio. Multum enim signa faciunt. et ex alià memorià venit alia, ut cum translatus annulus vel alligatus commoneat nos, cur id fecerimus.

Hæc magis adhuc adstringunt, quæ memoriam ab aliquo simili transferunt ad id, quod continendum est, ut in nominibus, si Fabius forte sit tenendus, referamus ad illum Cunctatorem, qui excidere non potest, aut ad aliquem amicum, qui idem vocetur: quod est facilius in Apris, et Ursis, et Nasone, aut Crispo, ut id memoriæ affigatur, unde sunt nomina. Origo quoque aliquando declinatorum tenendi magis causa est, ut in Cicerone, Verrio, Aurelio, si debent inseri. Illud neminem non juvabit, iisdem, quibus scripserit, ceris ediscere. Sequitur enim vestigiis quibusdam memoriam, et velut oculis intuetur non naginas modo, sed versus prope ipsos, qui tum dicit, similis legenti. Jam vero si litura aut adjectio aliqua aut mutatio interveniat, signa sunt quædam, quæ intuentes deerrare non possumus.

Est ratio, ut illi, de quâ primum locutus sum, arti non dissimilis, ita (si quid me experimenta docuerunt) et expeditior et potentior. Ediscere tacite, (nam id quoque est quæsitum) erat optimum, si non subirent velut otiosum animum plerumque alize cogita-

tiones, propter quas excitandus est voce, ut duplici motu juvetur memoria, dicendi et audiendi. Sed hec vox sit modica, et magis murmur. Qui autem legente alio ediscit, in parte tardatur, quod acrior est oculorum, quam aurium sensus: in parte juvari potest. quod, cum semel aut bis audierit, continuo illi memoriam suam experiri licet, et cum legente contendere. Nam et alioqui id maxime faciendum est. ut nos subinde tentemus; quia continua lectio, et quæ magis, et quæ minus hærent, æqualiter transit. In experiendo, teneasne, et major intentio est, et nihil supervacui temporis perit, quo etiam, que tenemus, repeti solent : ita sola, quæ exciderunt, retractantur, ut crebrà reiteratione firmentur: quamquam solent hoc ipso maxime hærere, quod exciderunt. Illud ediscendo scribendoque commune est, utrique plurimum conferre bonam valetudinem, digestum cibum, animum cogitationibus aliis liberum. Verum et in his, quæ scripsimus, complectendis multum valent, et in iis, quæ cogitamus, continendis prope solæ (exceptà, quæ potentissima est, exercitatione) divisio et compositio. Nam, qui recte diviserit, nunquam poterit in rerum ordine errare. Certa sunt enim non solum in digerendis quæstionibus, sed etiam in exsequendis, si modo recte dicimus, prima ac secunda, et deinceps: cohæretque omnis rerum copulatio, ut ei nihil neque subtrahi sine manifesto intellectu, neque inseri possit. An vero Scævola, in lusu duodecim scriptorum, cum prior calculum promovisset, essetque victus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset, recordatus, rediit ad eum, quicum luserat, isque ita factum esse confessus est: minus idem ordo valebit in oratione. præsertim totus nostro arbitrio constitutus, cum tantum ille valeat alternus?

Etiam quæ bene composita erunt, memoriam serie sua ducent. Nanı, sicut facilius versus ediscimus, quanı prosanı orationem; ita prosam vinctam, quan dissolutam. Sic contingit, ut etiam ques ex tempose videbantur effusa, ad verbum repetita reddantur: quod mese quoque memorise mediocritatem sequebatur, si quando interventus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coëgisset: nec est mendacio locus, salvis qui interfuerunt.

Si quis tamen unam maximamque a me artem memoriæquærat, exercitatio est, et labor : multa ediscere. multa cogitare, et (si fieri potest) quotidie, potentissimum est. Nihil æque vel augetur cura, vel negligentia intercidit. Quare et pueri statim (ut præcepi) quam plurima ediscant; et, quæcumque ætas operam juvandæ studio memoriæ dabit, devoret initio tædium illud et scripta et lecta sæpius revolvendi, et quasi eumdem cibum remandendi. Quod ipsum hoc fieri potest levius, si pauca primum, et quæ tædium non afferant, cœperimus ediscere : tum quotidie adjicere singulos versus, quorum accessio labori sensum incrementi non afferat, in summam ad infinitum usque perveniat: et poetica prius, tum oratorum, novissime etiam solutiora numeris, et magis ab usu dicendi remota, qualia sunt jurisconsultorum. Difficiliora enim debent esse, quæ exercent, quo sit levius insum illud, in quod exercent: ut athletæ ponderibus plumbeis assuefaciunt manus, quibus vacuis et nudis in certamine utendum est.

Non omittam etiam, quod quotidianis experimentis deprehenditur, minime fidelem esse paulo tardioribus ingeniis recentem memoriam. Mirum dictu est, nec in promtu ratio, quantum nox interposita afferat firmitatis, sive quiescit labor ille, cujus sihi ipsa fatigatio obstabat, sive maturatur, atque concoquitur, seu firmissima ejus pars est recordatio: quæ statim referri non poterant, contexuntur posterà die, confirmatque memoriam idem illud tempus, quod esse in causà solet oblivionis. Etiam illa prævelox fere cito effluit, et (velut, præsenti officio functa, nihil in

posterum debeat), tamquam dimissa, discedit. Nec est mirum, magis hærere animo, quæ diutius affixa sint.

Ex hac ingeniorum diversitate nata dubitatio est, ad verbum sit ediscendum dicturis? an vim modo rerum atque ordinem complecti satis sit? de quo, sine dubio, non potest in universum pronuntiari. Nam, si memoria suffragatur, tempus non desit, nulla me velim syllaba effugiat : alioquin etiam scribere sit supervacuum. Idque præcipue a pueris obtinendum, atque in hanc consuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis discamus ignoscere. Ideoque et admoneri, et ad libellum respicere vitiosum, quod libertatem negligentiæ facit; nec quisquam se parum tenere judicat, quod ne sibi excidat, non timet. Inde interruptus actionis impetus, et resistens ac salebrosa oratio; et qui dicit ediscenti similis, etiam omnem bene scriptorum gratiam perdit vel hoc ipso, quod scripsisse se confitetur.

Memoria autem facit etiam promti ingenii famam, ut illa, quæ dicimus, non domo attulisse, sed ibi protinus sumsisse, videamur; quod et oratori et ipsi causæ plurimum confert. Nam et magis miratur, et minus timet judex, quæ non putat adversus se præparata. Idque in actionibus inter præcipua servandum est, ut quædam etiam, quæ optime vinximus, velut soluta enuntiemus; et, cogitantibus nonnunquam et dubitantibus similes, quærere videamur, quæ attulimus. Ergo, quid sit optimum, neminem fugit. Si vero aut memoria natura durior erit, aut non suffragabitur tempus, etiam inutile erit ad omnia se verba alligare, cum oblivio unius eorum cujuslibet, aut deformem hæsitationem, aut etiam silentium inducat. Tutiusque multo, comprehensis animo rebus ipsis, libertatem sibi eloquendi relinquere. Nam et invitus perdit quisque id, quod elegerat, verbum: nec facile reponit aliud, dum id, quod scripserat, quærit. Sed ne hoc quidem infirma memorise remedium est, nisi in iis qui sibi facultatem aliquam dicendi ex tempore paraverunt. Quod si cui utrumque defuerit, huic omittere omnino totum actionum laborem, ac, si quid in literis valet, ad scribendum potius suadebo convertere. Sed hase rara infelicitas erit.

Cæterum, quantum natura studioque valeat memoria, vel Themistocles testis, quem unum intra
annum optime locutum esse Persice constat; vel
Mithridates, cui duas et vignti linguas (quot nationibus imperabat) traditur notas fuisse; vel Crassus ille dives, qui, cum Asiæ præesset, quinque
Græci sermonis differentias sic tenuit, ut, qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem sibi jus
redditum ferret; vel Cyrus, quem omnium militum
tenuisse creditum est nomina. Quin semel auditos
quamlibet multos versus protinus dicitur reddidisse
Theodectes. Dicebantur etiam nunc esse, qui facerent; sed mihi nunquam, ut ipse interessem, contigit: habenda tamen fides est vel in hoc, ut, qui
crediderit, et sueret.

CAPUT III.

Pronuntiatio a plerisque actio dicitur; sed prius nomen a voce, sequens a gestu videtur accipere. Namque actionem Cicero alias quasi sermonem, alias eloquentiam quamdam corporis, dicit. Idem tamen duas ejus partes facit, quæ sunt eædem pronuntiationis, vocem atque motum. Quapropter utrâque appellatione indifferenter uti licet. Habet autem res ipsa miram quamdam in orationibus vim ac potestatem. Neque enim tam refert, qualia sint, quæ intra nosmet ipsos composuimus, quam quomodo efferantur: nam ita quisque, ut audit, movetur. Quare, neque probatio ulla, quæ modo venit ab oratore, tam firma est, ut non perdat vires suas, nisi adjuvetur asseveratione dicentis. Affectus omnes

languescant necesse est, nisi voce, vultu, totius prope habitu corporis, inardescant. Nam, cum hæc omnia fecerimus, felices, si tamen nostrum illum ignem judex conceperit: nedum eum supini securique moveamus, ac non et ipse nostrà oscitatione solvatur. Documento sunt vel scenici actores, qui et optimis poëtarum tantum adjiciunt gratiæ, ut nos infinite magis eadem illa audita, quam lecta, delectent; et vilissimis etiam quibusdam impetrant aures, ut, quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam frequens in theatris.

Quod si, in rebus quas fictas esse scimus et inanes, tantum pronuntiatio potest, ut iram, lacrymas, sollicitudinem afferat, quanto plus valeat necesse est, ubi et credimus? Equidem vel mediocrem orationem, commendatam viribus actionis, affirmaverim plus habituram esse momenti, quam optimam eâdem illà destitutam. Siquidem et Demosthenes, quid esset in toto dicendi opere primum? interrogatus. pronuntiationi palmam dedit, eidemque secundum ac tertium locum, donec ab eo quæri desineret; ut eam videri posset non præcipuam, sed solam, judicâsse. Ideoque ipse tam diligenter apud Andronicum hypocriten studuit, ut, admirantibus eius orationem Rhodiis, non immerito Æschines dixisse videatur, quid si ipsum audissetis? Et M. Cicero unam in dicendo actionem dominari putat. Cn. Lentulum plus opinionis consecutum, quam eloquentià, tradit: eâdem C. Gracchum, in deflendà fratris nece, totius populi Romani lacrymas concitâsse: Antonium et Crassum multum valuisse, plurimum vero Q. Hortensium: cujus rei fides est. quod ejus scripta tantum intra famam sunt, qui diu princeps oratorum, aliquando æmulus Ciceronis, existimatus est, novissime, quoad vixit, secundus; ut appareat, placuisse aliquid eo dicente, quod legentes non invenimus. Et, (hercle) cum valeant multum verba per se, et vox propriam vim adjiciat rebus, et

gestus motusque significet aliquid; profecto perfectum quiddam fieri, cum omnis coierint, necesse est.

Sunt tamen, qui rudem illam, et qualem impetus cujusque animi tulit, actionem judicent fortiorem, et solam viris dignam: sed non alii fere, quam qui, etiam in dicendo, curam, et artem, et nitorem, et quidquid studio paratur, ut affectata et parum naturalia, solent improbare: vel qui, verborum atque insius etiam soni rusticitate, (ut L. Cottam dicit Cicero fecisse) imitationem antiquitatis affectant. Verum illi persuasione sua fruantur, qui hominibus, ut sint oratores, satis putant nasci: nostro labori dent veniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura cura juvetur. In hoc igitur non contumaciter consentio, primas partes esse naturae. Nam certe bene pronuntiare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut. in iis quæ subito dicenda erunt, facilitas promta defuerit; nec si inemendabilia oris incommoda obstabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte vincatur. Sed ne vox quidem, nisi liberalis, actionem habere optimam potest. Bonâ enim firmâque, ut volumus, uti licet; mala vel imbecilla et inhibet multa, ut insurgere, exclamare; et aliqua cogit, ut submittere, deflectere, et [rasas] fauces ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquimur, cui non frustra præcipitur.

Cum sit autem omnis actio (ut dixi) in duas divisa partes, vocem, gestumque, quorum alter oculos, altera aures movet, per quos duos sensus omnis ad animum penetrat affectus; prius est de voce dicere, cui etiam gestus accommodatur. In ea prima observatio est, qualem habeas; secunda, quomodo utaris. Natura vocis spectatur quantitate et qualitate. Quantitas simplicior est: in summa enim grandis aut exigua est: sed, inter has extremitates, inediæ sunt species; et, ab ima ad summan, ac

retro, multi sunt gradus. Qualitas magis varia est; nam est et candida, et fusca, et plena, et exilis, et lesis, et aspera, et contracta, et fusa, et dura, et flexibilis, et clara, et obtusa: spiritus etiam longior, breviorque. Nec causas, cur quidque eorum accidat, persequi, proposito operi necessarium est: eorumne sit differentia, in quibus aura illa concipitur? an eorum, per quæ velut organa meat? an ipsi propria natura? an, prout movetur lateris pectorisve firmitas, an capitis, plus adjuvet? nam opus est omnibus, [sicut] non oris modo suavitate, sed narium quoque, per quas, quod superest vocis, egeritur. Dulcis tamen

esse debet, non exprobrans sonus.

Utendi voce multiplex ratio. Nam, præter illam differentiam, quæ est tripertita, acutæ, gravis, flexæ, tum intentis, tum remissis, tum elatis, tum inferioribus modis, opus est; spatiis quoque lentioribus aut citatioribus. Sed iis ipsis media interjacent multa: et, ut facies, quamquam ex paucissimis constat, infinitam habet differentiam; ita vox, etsi paucas, quæ nominari possint, continet species, propria cuique est: et non hæc minus auribus, quam oculis illa, dignoscitur. Augentur autem, sicut omnium, ita vocis quoque bona, cura; et negligentia minuuntur. Sed cura non eadem oratoribus, quæ phonascis, convenit: tamen multa sunt utrisque communia, firmitas corporis, ne ad spadonum, et mulierum, et ægrorum exilitatem vox nostra tenuetur; quod ambulatio, unctio, Veneris abstinentia, facilis ciborum digestio, id est frugalitas, præstat. Præterea, ut sint fauces integræ, id est molles ac leves; quarum vitio et frangitur, et obscuratur, et exasperatur, et scinditur vox. Nam, ut tibise, eodem spiritu accepto, alium clausis, alium apertis foraminibus, alium non satis purgatæ, alium quassæ sonum reddunt; ita fauces tumentes strangulant vocem, obtusæ obscurant, rasæ exasperant, convulsæ fractis sunt organis similes, Finditur etiam

spiritus objectu aliquo, sicut lapillo tenues aqua, quarum fluxus, etiamsi ultra paulum coit, aliquid tamen cavi relinquit post id ipsum, quod offenderat. Humor quoque vocem ut nimius impedii, ita consumtus destituit. Nam et fatigatio corpora non ad præsens modo tempus, sed etiam in futurum afficit.

Sed, ut communiter et phonascis et oratoribus necessaria est exercitatio, qua omnia convalescunt, ita curse non idem genus est. Nam neque certa tempora ad spatiandum dari possunt tot civilibus officiis occupato, nec præparare ab imis sonis vocem ad summos, nec semper a contentione concedere licet. cum pluribus judiciis sæpe dicendum sit. Ne ciborum quidem est eadem observatio. Non enim tam molli tenerâque voce, quam forti ac durabili, opus est; cum illi omnes, etiam altissimos sonos, leniant cantu oris, nobis pleraque aspere sint concitateque dicenda, et vigilandæ noctes, et fuligo lucubrationum bibenda, et in sudatà veste durandum. Quare vocem deliciis non molliamus, nec imbuatur eâ consuetudine, quæ duratura non sit; sed exercitatio eius talis sit, qualis usus: nec silentio subsidat; sed firmetur consuetudine, quâ difficultas omnis levatur.

Ediscere autem, quo exercearis, erit optimum (nam ex tempore dicentem avocat a curà vocis ille, qui ex rebus ipsis concipitur, affectus), et ediscere quam maxime varia, quæ et clamorem, et disputationem, et sermonem, et fiexus habeant, ut simul in omnia paremur. Hoc satis est. Alioqui nitida illa et curata vox insolitum laborem recusabit, ut assueta gymnasiis et oleo corpora, quamlibet sint in suis certaminibus speciosa atque robusta, si militare iter, fascesque et vigilias imperes, deficiant, et quarant unctores suos, nudumque sudorem. Illa quidem in hoc opere præcipi quis ferat, vitandos soles atque ventos, et nubila etiam ac siccitates? Ita, si dicendum in sole, aut ventoso, humido, calidove die

fuerit, reos deseremus? Nam crudum quidem, aut saturum, aut ebrium, aut ejecto modo vomitu (quæ cavenda quidam monent), declamare neminem, qui sit mentis compos, puto. Illud, non sine causa, est ab omnibus præceptum, ut parcatur maxime voci in illo a pueritià in adolescentiam transitu, quia naturaliter impeditur, non, ut arbitror, propter calorem, quod quidam putaverunt (nam est major aliis), sed propter humorem potius. Nam hoc ætas illa turgescit. Itaque nares etiam, ac pectus, eo tempore tument, atque omnia velut germinant, tenera, et injuriæ obnoxia. Sed, ut ad propositum redeam, jam confirmatæ constitutæque vocis genus exercitationis optimum duco, quod est operi simillimum, dicere quotidie, sicut agimus. Namque hoc modo non vox tantum confirmatur et latus, sed etiam corporis decens et accommodatus orationi motus componitur.

Non alia est autem ratio pronuntiationis, quam ipsius orationis. Nam, ut illa emendata, dilucida, ornata, apta esse debet ; ita hæc quoque emendata erit (id est, vitio carebit), si fuerit os facile, explanatum, jucundum, urbanum; id est, in quo nulla neque rusticitas neque peregrinitas resonet. Non enim sine causâ dicitur barbarum, Græcumve. Nam sonis homines, ut æra tinnitu, dignoscimus. Ita fiet illud, quod Ennius probat, cum dicit suaviloquenti ore Cethegum fuisse; non quod Cicero in iis reprehendit, quos ait latrare, non agere. Sunt enim multa vitia, de quibus dixi, cum in quadam primi libri parte puerorum ora formarem, opportunius ratus, in ea ætate facere illorum mentionem, in qua emendari possunt. Itaque sit ipsa vox. primum, (ut sic dicam) sana; id est, nullum corum, de quibus modo retuli, patiatur incommodum: deinde, non subsurda, rudis, immanis, dura, rigida, vana, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effeminata: spiritus, nec brevis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis. Dilucida vero erit pronuntiatio, primum, si verba tota exegerit, quorum pars devorari, pars destitui solet; plerisque extremas syllabas non proferentibus, dum priorum sono indulgent. Ut est autem necessaria verborum explanatio, ita omnes imputare et velut annumerare literas, molestum, et odiosum. Nam et vocales frequentissime coëunt, et consonantium queedam, insequente vocali, dissimulantur. Utriusque exemplum posuimus,

Multum ille et terris . . . . .

Vitatur etiam duriorum inter se congressus, unde pellexit, et collegit, et que alio loco dicta sunt. Ideoque laudatur in Catulo suavis appellatio literarum. Secundum est, ut sit oratio distincta; id est, ut, qui dicit, et incipiat ubi oportet, et desinat-Observandum etiam, quo loco sustinendus, et quasi suspendendus sermo sit, (quam Græci ὑποδιαστολην, vel ὑποσυστολην, vel ὑποστιγμην vocant) quo deponendus. Suspenditur, Arma, virumque, cano; quia illud virum ad sequentia pertinet, ut sit, virum, Trojæ qui primus ab oris: et hic iterum: nam. etiamsi aliud est, unde venit, quam quo venit, non distinguendum tamen, quia utrumque eodem verbo continetur, venit. Tertio, Italiam, quia interjectio est fato profugus, et continuum sermonem, qui faciebat Italiam Lavinaque, dividit. Ob eamdemque causam, quarto profugus, deinde. Lavinaque venit litora; ubi jam erit distinctio, quia inde alius incipit sensus. Sed, in ipsis etiam distinctionibus, tempus alias brevius, alias longius dabimus, Interest enim, sermonem finiat, an sensum. Itaque illam distinctionem, Litora, protinus altero spiritus initio insequar : cum illuc venero. Atque alta mania Romæ, deponam, et morabor: et novum rursus exordium faciam. Sunt aliquando et sine respiratione quædam moræ etiam in periodis: ut in illa. In cætu vero populi Romani, negotium publicum gerens.

magister equitum, &c. Multa habet membra; sensus enim sunt alii atque alii: et, sicut una circumductio est, ita paulum morandum in his intervallis, mon interrumpendus est contextus: et, e contrario, spiritum interim recipere sine intellectu more necesse est: quo loco quasi surripiendus est: alioqui, si inscite recipiatur, non minus afferat obscuritatis, quam vitiosa distinctio. Virtus autem distinguendi fortasse sit parva, sine quâ tamen esse nulla alia in

agendo potest.

Ornata est pronuntiatio, cui suffragatur vox facilis. magna, [beata,] flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aëra, auribus sedens. Est enim quædam ad auditum accommodata, non magnitudine, sed proprietate, ad hoc velut tractabilis, utique habens omnes in se, qui desiderantur, sonos, intentionesque, et toto (ut aiunt) organo instructa: cui aderit lateris firmitas, spiritus cum spatio pertinax, tum labori non facile cessurus. Neque gravissimus, ut in musica, sonus, nec acutissimus, orationibus convenit. Nam et hic parum clarus, nimiumque plenus, nullum afferre animis motum potest; et ille prætenuis, et immodicæ claritatis, cum est ultra verum, tum neque pronuntiatione flecti, neque diutius ferre intentionem potest. Nam vox, ut nervi, quo remissior, hoc et gravior et plenior; quo tensior, hoc tenuis et acuta magis est. Sic ima vim non habet, summa rumpi periclitatur. Mediis igitur utendum sonis, hique, cum augenda intentio est, excitandi; cum submittenda, sunt temperandi. Nam prima est observatio recte pronuntiandi, equalitas, ne sermo subsultet imparibus spatiis ac sonis, miscens longa brevibus, gravia acutis, elata submissis; et inæqualitate horum omnium, sicut pedum, claudicet. Secunda varietas est, quæ solum est pronuntiatio. Ac, ne quis pugnare inter se putet æqualitatem et varietatem; cum illi virtuti contrarium sit vitium inæqualitas, huic, qui dicitur μονοτιδης, quasi quids

unus adspectus.

Ars porro variandi cum gratiam præbet, ac novat aures, tum dicentem ipså laboris mutatio reficit: ut standi, ambulandi, sedendi, jacendi vi sunt, nihilque eorum pati unum diu possum Illud vero maximum, (sed id paulo post trac bimus) quod, secundum rationem rerum de quit dicimus, animorumque habitus, conformanda v est, ne ab oratione discordet. Vitemus igitur illa quæ Græce μονοτονια vocatur, una quædam spiri ac soni intentio: non solum ne dicamus omnia c mose, quod insanum est; aut intra loquendi modu quod motu caret : aut submisso murmure, quo eti debilitatur omnis intentio : sed ut. in iisdem partil iisdemque affectibus, sint tamen quædam non magnæ vocis declinationes, prout aut verbori dignitas, aut sententiarum natura, aut depositio, inceptio, aut transitus, postulabit; ut, qui singt pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia ductiora fecerunt, sine quo ne membris quidem si lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud ceronis in oratione nobilissima pro Milone prir pium; nonne, ad singulas pæne distinctiones, qua vis in eadem facie, tamen quasi vultus mutane est? Etsi vereor, judices, ne turpe sit, pro fori simo viro dicere incipientem, timere. Etiamsi toto proposito contractum atque submissum, quie exordium est, et solliciti exordium; tamen fue necesse est, aliquid plenius et erectius, dum di Pro fortissimo viro, quam cum Etsi vereor, Turpe sit, et, Timere. Jam secunda respiratio crescat oportet, et naturali quodam conatu, o minus pavide dicimus, quæ sequuntur, et quo m nitudo animi Milonis ostenditur, Minimeque dece cum T. Annius ipse magis de reipublicæ sals quam de sua, perturbetur. Deinde, quasi objurgi sui est, Me, ad ejus causam, parem animi magnitudinem afferre non posse. Tum invidiosiora, Tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos. Illa vero jam pæne apertis (ut aiunt) tibiis, Qui, quocumque inciderunt, veterem consuetudinem fori, et pristinum morem judiciorum, requirunt: nam sequens latum etiam atque fusum est: Non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat. Quod notavi, ut appareret, non solum in membris cause, sed etiam in articulis, esse aliquam pronuntiandi varietatem, sine qua nihil neque majus neque minus est. Vox autem ultra vires urgenda non est. Nam et suffocata sæpe, et majore nisu minus clara est; et interim elisa in illum sonum erumpit, cui Græci κλωσμον nomen, a gallorum immaturo cantu, dederunt. Nec volubilitate nimià confundenda, quæ dicimus; quâ et distinctio perit, et affectus; et nonnunquam etiam verba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est vitium nimiæ tarditatis. Nam et difficultatem inveniendi fatetur, et segnitià solvit animos, et (in quo est aliquid), temporibus præfinitis, aquam perdit.

Promtum sit os, non præceps; moderatum, non lentum. Spiritus quoque nec crebro receptus concidat sententiam : nec eo usque trahatur, donec deficiat. Nam et deformis est consumti illius sonus, et respiratio sub aquâ diu pressi similis, et receptus longior, et non opportunus, ut qui fiat, non ubi volumus, sed ubi necesse est. Quare longiorem dicturis periodum colligendus est spiritus; ita tamen, ut id neque diu, neque cum sono faciamus, neque omnino ut manifestum sit: reliquis partibus, optime inter juncturas sermonis revocabitur. Exercendus autem est, ut sit quam longissimus; quod Demosthenes ut efficeret, scandens in adversum continuabat quam posset plurimos versus. Idem, quo facilius verba ore libero exprimeret, calculos lingua volvens dicere domi solebat. Est interim et longus, et plenus, et clarus satis spiritus, non tamen firmæ intentionis, ideoque tremulus, ut corpora, quæ, adspectu integra, nervis parum sustinentur. Id $\beta \rho x \gamma \chi \sigma$ Græci vocant. Sunt, qui spiritum cum stridore per raritatem dentium non recipiunt, sed resorbent. Sunt, qui crebro anhelitu, et introrsum etiam clare sonante, imitentur jumenta onere et jugo laborantia. Quod affectant quoque, tamquam inventionis copià urgeantur, majorque vis eloquentiæ ingruat, quam quæ emitti faucibus possit. Est aliis concursus oris, et cum verbis suis colluctatio. Jam tussire, et exspuere crebro, et ab imo pulmone pituitam trochleis adducere, et oris humore proximos spargere, et majorem partem spiritus in eloquendo per nares effundere, etiamsi non utique vocis sunt vitia; quia tamen propter vocem accidunt, potissimum huic loco subliciantur.

Sed quodcumque ex his vitium magis tulerim, quam, quo nunc maxime laboratur in causis omnibus scholisque, cantandi: quod inutilius sit, an fædius, nescio. Quid enim minus oratori convenit, quam modulatio scenica, et nonnunquam ebriorum aut comissantium licentiæ similis? Quid vero movendis affectibus contrarium magis, quam, cum dolendum, irascendum, indignandum, commiserandum sit, non solum ab iis affectibus, in quos inducendus est judex, recedere, sed ipsam fori sanctitatem [ludorum talarium] licentia solvere? Nam Cicero illos ex Lycia et Caria rhetores pæne cantare in epilogis dixit. Nos etiam cantandi severiorem paulo modum excessimus. Quisquamne, non dico, de homicidio, sacrilegio, parricidio, sed de calculis certe atque rationibus, quisquam denique (ut semel finiam) in lite cantat? Quod si omnino recipiendum est, nihil causæ est, cur non illam vocis modulationem fidibus ac tibiis, immo (mehercule), quod est huic deformitati propius, cymbalis, adjuvemus. Facimus tamen hoc libenter: nam nec cuiquam sunt injucunda, quæ cantant ipsi, et laboris in hoc, quam in agendo, minus est. Et sunt quidam, qui, secundum

alia vitæ vitia, etiam hac ubique audiendi, quod aures mulceat, voluptate ducantur. Quid ergo? non et Cicero dicit esse aliquem in oratione cantum obscuriorem? Et hoc quodam naturali [initio] venit.

Ostendam non multo post, ubi et quâtenus recipiendus sit hic flexus, et cantus quidem, sed (quod plerique intelligere nolunt) obscurior. Jam enim. tempus est dicendi, que sit apta pronuntiatio: que certe ea est, que iis, de quibus dicimus, accommodatur : quod quidem maxima ex parte prestant insi motus animorum, sonatque vox, ut feritur. Sed, cum sint alii veri affectus, alii ficti et imitati : veri naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium, indignantium : sed carent arte : ideoque non sunt disciplinæ traditione formandi. Contra, qui effinguntur imitatione, artem habent: sed hi carent natura: ideoque in his primum est bene affici, et concipere imagines rerum, et tamquam veris moveri : sic. velut media, vox, quem habitum a nostris acceperit, hunc judicum animis dabit. Est enim mentis index et velut exemplar; ac totidem, quot illa, mutationes habet. Itaque, lætis in rebus, plena, simplex, et ipsa quodammodo hilaris fluit: at, in certamine, erecta, totis viribus, et velut omnibus nervis, intenditur; atrox in irâ, et aspera ac densa, et respiratione crebrà. Neque enim potest esse longus spiritus, cum immoderate effunditur. Paululum in invidià faciendà lentior, quia non fere ad hanc nisi inferiores confugiunt: at, in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, lenis et submissa. Suadentium, et monentium, et pollicentium, et consolantium, gravis. In metu et verecundià contracta, adhortationibus fortis, disputationibus teres, miseratione flexa et flebilis, et consulto quasi obscurior: at in egressionibus fusa, et securæ claritatis, in expositione ac sermonibus recta, et inter acutum sonum et gravem media. Attollitur autem concitatis affectibus, compositis descendit, pro utriusque rei modo altius vel in-

Quid autem quisque in dicendo postulet locus. paulum differam, ut de gestu prius dicam; qui et ipse voci consentit, et animo cum ea simul paret. Is quantum habeat in oratore momenti, satis vel ex eo natet, quod pleraque, etiam citra verba, significat. Quippe non manus solum, sed nutus etiam, declarant nostram voluntatem; et, in mutis, pro sermone sunt; et saltatio frequenter sine voce intelligitur, atque afficit; et ex ingressu vultuque perspicitur habitus animorum: et animalium quoque, sermone carentium, ira, lætitia, adulatio, et oculis, et quibusdam aliis corporis signis, deprehenditur. Nec mirum, si ista, quæ tamen in aliquo sunt posita motu, tantum in animis valent, cum pictura, tacens opus, et habitûs semper ejusdem, sic in intimos penetret affectus, ut ipsam vim dicendi nonnunquam superare videatur. Contra, si gestus ac vultus ab oratione dissentiant, tristia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes; non auctoritas modo verbis, sed etiam fides, desit. Decor quoque a gestu atque a motu venit. Ideoque Demosthenes, grande quoddam intuens speculum, componere actionem solebat. Adeo, quamvis fulgor ille sinistras imagines reddat, suis demum oculis credidit, quod efficeret.

Præcipuum vero in actione, sicut în corpore ipso, caput est, cum ad illum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad significationem decoris. Illa sunt, ut sit primo rectum, et secundum naturam. Nam et dejecto humilitas, et supino arrogantia, et in latus inclinato languor, et præduro ac rigente barbaria quædam mentis, ostenditur. Tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, ut cum gestu concordet, et manibus ac lateribus obsequatur. Adspectus enim semper eodem vertitur, quo gestus, exceptis, quæ aut damnare, aut non concedere, aut a nobis removere, oportebit;

ut idem illud vultu videamur aversari, manu repellere:

et,
..... Haud equidem tall me dignor honore.

Significat vero plurimis modis. Nam, præter annuendi, renuendi, confirmandique motus, sunt et vere-

cundiæ, et dubitationis, et admirationis, et indignationis, noti et communes omnibus. Solo tamen eo facere gestum scenici quoque doctores vitiosum putaverunt. Etiam frequens ejus nutus non caret vitio: adeo jactare id, et comas excutientem rotare, fanaticum est. Dominatur autem maxime vultus. Hoe supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc submissi sumus: hoc pendent homines; hunc intuentur, hunc spectant, etiam ante quam dicamus: hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus: hic est sæpe pro omnibus verbis. Itaque, in iis, quæ ad scenam componuntur, fabulis, artifices pronuntiandi a personis quoque affectus mutuantur; ut sit Niobe in traggedia tristis. atrox Medca, attonitus Ajax, truculentus Hercules. In comædiis vero, præter aliam observationem, quâ servi, lenones, parasiti, rustici, milites, vetulæ, meretriculæ, ancillæ; senes austeri ac mites, juvenes severi ac luxuriosi, matronæ, puellæ, inter se discernuntur : pater ille, cujus præcipuæ partes sunt, quia interim concitatus, interim lenis est, altero erecto, altero composito est supercilio; atque id ostendere maxime latus actoribus moris est, quod cum iis, quas agunt, partibus congruat.

Sed in ipso vultu plurimum valent oculi, per quos maxime animus emanat, ut, citra motum quoque, et hilaritate enitescant, et tristitià quoddam nubilum ducant. Quin etiam lacrymas his natura, mentis indices, dedit; quæ aut erumpunt dolore, aut læitià manant. Motu vero intenti, remissi, superbi, torvi,

mites, asperi fiunt; quæ, ut actus poposcerit, fingentur. Rigidi vero et extenti, aut languidi et torpentes, aut stupentes, aut lascivi et mobiles, aut natantes, et quadam voluptate suffusi, aut limi, et (ut sic dicam) venerei, aut poscentes aliquid, pollicentesve, nonnunquam esse debebunt. Nam opertos compressosve eos in dicendo quis, nisi plane rudis aut stultus, habeat? Et. ad hæc omnia exprimenda. in palpebris etiam et in genis est quoddam deserviens his ministerium. Multum et superciliis agitur. Nam et oculos formant aliquâtenus, et fronti imperant. His contrahitur, attollitur, demittitur; jut una res in ea plus valeat, sanguis ille, qui mentis habitu movetur, et, cum infirmam verecundià cutem accipit, effunditur in ruborem; cum metu refugit, abit omnis, et pallore frigescit;] temperatus medium quoddam serenum efficit. Vitium in superciliis, si aut immota sunt omnino, aut nimium mobilia, aut inæqualitate (ut modo de persona comica dixeram) dissident, aut contra id, quod dicimus, finguntur. Ira enim contractis, tristitia deductis, hilaritas remissis, ostenditur. Annuendi quoque et renuendi ratione demittuntur, aut allevantur.

Naribus labrisque non fere quidquam decenter ostendimus, tametsi derisus, contemtus, fastidium significari solet. Nam et corrugare nares (ut Horatius ait), et inflare, et movere, et digito inquietare, et impulsu subito spiritum excutere, et diducere sæpius, et plana manu resupinare, indecorum est; cum emunctio etiam frequentior non sine causa reprehendatur. Labra et porriguntur male, et scinduntur, et adstringuntur, et diducuntur, et dentes nudant, et in latus ac pæne ad aurem trahuntur, et velut quodam fastidio replicantur, et pendent, et vocem tantum altera parte dimittunt. Lambere quoque ea et mordere, deforme est; cum, etiam in efficiendis verbis, modicus eorum esse debeat modus. Ore enim magis,

quam labris, loquendum est.

Cervicem rectam oportet esse, non rigidam aut supinam. Collum, diversa quidem, sed pari deformitate, et contrahitur, et tenditur : sed tenso subest et labor, tenuaturque vox ac fatigatur. Affixum pectori mentum, minus claram, et quasi latiorem, presso gutture facit. Humerorum raro decens allevatio atque contractio est. Breviatur enim cervix, et gestum quemdam humilem atque servilem, et quasi fraudulentum facit, cum se in habitum adulationis, admirationis, metûs, fingunt. Brachii moderata projectio. remissis humeris, atque explicantibus se in proferenda manu digitis, continuos et decurrentes locos maxime decet. At, cum speciosius quid uberiusque dicendum est, ut illud, Saxa atque solitudines voci respondent, exspatiatur in latus, et ipsa quodammodo se cum gestu fundit oratio.

Manus vero, (sine quibus trunca esset actio ac debilis) vix dici potest, quot motus habeant, cum pæne ipsam verborum copiam persequantur. Nam cæteræ partes loquentem adjuvant, hæ (prope est ut dicam) ipsæ loquuntur. An non his poscimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? supplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, pænitentiam, modum, copiam, numerum, tempus, ostendimus? Non eædem concitant? supplicant? inhibent? probant? admirantur? verecundantur? Non, in demonstrandis locis atque personis, adverbiorum atque pronominum obtinent vicem? ut, in tantà per omnes gentes nationesque linguæ diversitate, hic mihi omnium hominum communis sermo videatur. Et ii quidem, de quibus sum locutus, cum ipsis vocibus naturaliter exeunt gestus: alii sunt, qui res imitatione significant; ut si ægrum, tentantis venas medici similitudine, aut citharcedum. formatis ad modum percutientis nervos manibus, ostendas; quod est genus quam longissime in ac-VOL. II.

tione fugiendum. Abesse enim plurimum a saltatore debet orator, ut sit gestus ad sensus magis, quam ad verba, accommodatus: quod etiam histrionibus paulo gravioribus facere moris fuit. Ergo, ut ad se manum referre, cum de se ipso loquatur, et in eum, quem demonstret, intendere, et aliqua his similia, permiserim; ita non, effingere status quosdam, et, quidquid dicet, ostendere. Neque id in manibus solum, sed in omni gestu ac voce, servandum est. Non enim aut in illa periodo, Stetit soleatus præter populi Romani, inclinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda est: aut in illà. Cædebatur in medio foro Messanæ, motus laterum, qualis esse ad verbera solet, torquendus; aut vox, qualis dolore exprimitur, eruenda: cum mihi comoedi quoque pessime facere videantur, qui, etiam si juvenem agant, cum tamen, in expositione, aut senis sermo, ut in Hydriæ prologo, aut mulieris, ut in Georgo, incidit, tremulà vel effeminatà voce pronuntiant. Adeo in illis quoque est aliqua vitiosa imitatio quorum ars omnis constat imitatione.

Est autem gestus ille maxime communis, quo medius digitus in pollicem contrahitur explicitis tribus, et principiis utilis cum leni in utramque partem motu modice prolatus, simul capite atque humeris sensim ad id, quo manus feratur, obsecundantibus: et in narrando certus, sed tum paulo productior; et in exprobrando et arguendo acer atque instans. Longius enim partibus his et liberius exseritur. Vitiose vero idem, sinistrum quasi humerum petens, in latus agi solet; quamquam adhuc pejus aliqui transversum brachium proferunt, et cubito pronuntiant. Duo quoque medii sub pollicem veniunt: et est hic adhuc priore gestus instantior, principio et narrationi non accommodatus. At, cum tres contracti pollice premuntur, tum digitus ille, quo usum optime Crassum Cicero dicit, explicari solet. Is, in exprobrando et indicando (unde ei nomen est) valet : et allevatà ac spectante humerum manu paulum inclinatus affirmat : versus in terram, et quasi pronus, urget: aliquando pro numero est. Idem. summo articulo utrimque leviter apprehenso, duobus modice curvatis, minus tamen minimo, aptus ad disputandum est. Acrius tamen argumentari videntur, qui medium articulum potius tenent; tanto contractioribus ultimis digitis, quanto priores descenderunt. Est et ille verecundæ orationi aptissimus, quo, quatuor primis leviter in summum coëuntibus digitis. non procul ab ore aut pectore fertur ad nos manus. et deinde prona ac paululum prolata laxatur. Hoc modo cœpisse Demosthenem credo in illo, pro Ctesiphonte, timido submissoque principio; sic formatam Ciceronis manum, cum diceret, Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio quam sit exiguum. Eadem, aliquâtenus liberius deorsum spectantibus digitis, colligitur in [nos,] et fusius paulo in diversum resolvitur, ut quodammodo sermonem ipsum proferre videatur. Binos interim digitos distinguimus. sed non inserto pollice; paulum tamen inferioribus intra spectantibus, sed ne illis quidem tensis, qui supra sunt. Duo interim extremi palmam circa ima pollicis premunt; ipse prioribus ad medios articulos jungitur: interim quartus oblique reponitur: interim, quatuor remissis magis quam tensis, pollice intus inclinato, habilem in latus, demonstrando, aut distinguendo, quæ dicimus, manum facimus, cum supina in sinistrum latus, prona in alterum fertur. Sunt et illi breves gestus, cum manus leviter pandata, qualis voventium est, parvis intervallis, et subassentientibus humeris, movetur, maxime apta parce et quasi timide loquentibus. Est admirationi conveniens ille gestus, quo manus modice supinata, ac per singulos a minimo collecta digitos, redeunte flexu simul explicatur atque convertitur. Nec uno modo interrogantes gestum componimus: plerumque tamen vertentes manum, utcumque composita est. Pollici proximus digitus, mediumque, qua dexter est, unguem pollici summo suo jungens, remissis ceteris, est et approbantibus, et narrantibus, et distinguentibus, decorus. Cui non dissimilis, sed compressis tribus digitis, quo nunc Græci plurimum utuntur, etiam utraque manu. quoties enthymemata sua gestu velut corrotundant. Cæsim manus lenior promittit et assentatur, citatior hortatur, interim laudat. Est et ille urgentis orationem gestus vulgaris magis, quam ex arte, qui contrahit alterno celerique motu, et explicat manum. Est et illa cava, et rara, et supra humeri altitudinem elata cum quodam motu velut hortatrix manus, a peregrinis scholis iam prope recepta. Tremula, scenica est. Digitos, cum summi coierunt, ad os referre, cur quibusdam displicuerit, nescio: nam id et leviter admirantes, et interim subità indignatione, velut pavescentes, et deprecantes, facimus. Quin compressam etiam manum, in signum poenitenties vel iræ, pectori admovemus, ubi vox vel inter dentes expressa non dedecet, Quid nunc agam? Quid faciam? Averso pollice demonstrare aliquid, receptum magis puto, quam oratori decorum.

Sed, cum omnis motus sex partes habeat, septimusque sit ille, qui in se redit, orbis, vitiosa est una circumversio: reliqui, ante nos, et dextrâ lævâque, et sursum et deorsum, aliquid ostendunt: in posteriora gestus non dirigitur. Interim tamen velut rejici solet. Optime autem manus a sinistrâ parte incipit, in dextrâ deponitur; sed ut deponi, non ut ferire, videatur: quamquam et in fine interim cadit, ut cito tamen redeat: et nonnunquam resilit vel negantibus nobis, vel admirantibus. Hic veteres artifices illud recte adjecerunt, ut manus cum sensu et inciperet, et deponeretur. Alioqui enim aut anta

vocem erit gestus, aut post vocem : quod est utrumque deforme. In illo lapsi nimià subtilitate sunt. quod intervallum motûs tria verba esse voluerunt: quod nec observatur, nec fieri potest : sed illi quasi mensuram tarditatis celeritatisque aliquam esse volucrunt; nec immerito, ne aut diu otiosa esset manus, aut (quod multi faciunt) actionem continuo motu conciderent.

Aliud est, quod et fit frequentius, et magis fallit. Sunt quædam latentes sermonis percussiones, et quasi aliqui pedes, ad quos plurimorum gestus cadit, ut sit unus motus, Novum crimen ; alter, C. Cæsar; tertius, Et ante hanc diem; quartus, Inauditum; deinde, Propinquus meus; et, Ad te Quintus Tubero detulit. Unde id quoque fluit vitium, ut juvenes, cum scribunt, gestu præmodulati cogitationem, sic componant, quomodo casura manus est. Inde et illud vitium, ut gestus, qui in fine dexter esse debet, in sinistrum frequenter desinat. Melius illud, cum sint in sermone omni brevia quædam membra, ad quæ, si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad hæc gestum disponere: ut (puta) Novum crimen, C. Casar, habet per se finem quemdam suum, quia sequitur conjunctio; deinde, Et ante hanc diem inauditum, satis circumscriptum est. Ad hæc commodanda manus est ; idque, dum erit prima et composita actio. At, ubi jam calor eam concitaverit, etiam gestus cum ipsa orationis celeritate cre. brescet. Aliis locis citata, aliis pressa conveniet pronuntiatio. Illà transcurrimus, congerimus, abundamus, festinamus: hac instamus, inculcamus, infigimus. Plus autem affectûs habent lentiora: ideoque Roscius citatior, Æsopus gravior fuit, quod ille comædias, hic tragædias egit.

Eadem motàs quoque observatio est. Itaque, in fabulis, juvenum, senum, militum, matronarum, gravior ingressus est: servi, ancillæ, parasiti, piscatores, citatius moventur. Tolli autem manum artificea supra oculos, demitti infra pectus, vetant: adeo a capite eam petere, aut ad imum ventrem deducere, vitiosum habetur. At sinistram intra humerum promovere, ultra non decet. Sed, cum aversantes in lævam partem velut propellemus manum, sinister humerus proferendus, ut cum capite ad dextram ferente consentiat. Manus sinistra nunquam sola gestum recte facit : dextræ se frequenter accommodat. sive in digitos argumenta digerimus, sive aversis in sinistrum palmis abominamur, sive objicimus adversas, sive in latus utramque distendimus, sive satisfacientes, aut supplicantes. Diversi autem sunt hi gestus, sive submittimus, sive adorantes attollimus, sive aliqua demonstrationi aut invocationi protendimus: Vos, Albani tumuli atque luci! aut Gracchanum illud, Quo me miser conferam? quo vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat: an domum? matremne ut miseram lamentantemque videam et abjectam? Plus enim affectus in his junctæ exhibent manus. In rebus parvis, tristibus. mitibus, breves; magnis, lætis, atrocibus, extensiores sunt.

Vitia quoque earum subjicienda sunt, quæ quidem accidere etiam exercitatis actoribus solent. Nam gestum poculum poscentis, aut verbera minantis, aut numerum quingentorum flexo pollice efficientis, quæ sunt a quibusdam scriptoribus notata, ne in rusticis quidem vidi. At, ut brachio exserto introspiciatur latus, ut manum alius ultra sinum proferre non audeat, alius, in quantum patet longitudo, protendat, aut ad tectum erigat, aut, repetito ultra lævum humerum gestu, ita in tergum flagellet, ut consistere post eum parum tutum sit, aut sinistrum ducat orbem, aut temere sparsa manu in proximos offendat, aut cubitum utrumque in diversum latus ventilet. sæpe scio evenire. Solet esse et pigra, et trepida, et secanti similis: interim etiam uncis digitis, aut a capite dejiciatur, aut eadem manus supinata in superiora jactetur. Fit et ille habitus, qui esse in statuis pacificator solet, qui, inclinato in humerum dextrum capite, brachio ab aure protenso, manum infesto pollice extendit; qui quidem maxime placet iis, qui se dicere sublată manu jactant. Adjicias licet eos, qui sententias vibratis digitis jaculantur, aut manu sublatà denuntiant, aut, (quod per se interim recipiendum est) quoties aliquid insis placuit. in ungues eriguntur: sed vitiosum id faciunt, aut digito, quanto plurimum possunt, erecto, aut etiam duobus, aut utraque manu ad modum aliquid portantium composità.

His accedunt vitia, non naturae, sed trepidationis, cum ore concurrente rixari, si memoria fefellerit, aut cogitatio non suffragetur, quasi faucibus aliquid obstiterit, insonare, in adversum tergere nares, obambulare sermone imperfecto, resistere subito, et laudem silentio poscere: quæ omnia persequi prope infinitum est. Sua enim cuique sunt vitia. Pectus ac venter ne projiciantur, observandum. Pandant enim posteriora, et est odiosa omnis supinitas. Latera cum gestu consentiant. Facit enim aliquid et totius corporis motus; adeo ut Cicero plus illo agi, quam manibus ipsis, putet. Ita enim dicit in Oratore, Nulle argutie digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, et virili laterum flexione. Femur ferire, quod Athenis primus fecisse creditur Cleon, et usitatum est, et indignantes decet, et excitat auditorem. Idque in Callidio Cicero desiderat. Non frons, inquit, percussu, non femur: pedum (quod minimum est) nulla supplosio. Quamquam (si licet) de fronte dissentio. Nam et complodere manus scenicum est, et pectus cædere. Illud quoque raro decebit, cava manu summis digitis pectus appetere, si quando nosmet ipsos alloquemur, cohortantes, objurgantes, miserantes: quod si quando fiet, togam quoque inde removeri non decebit.

١

In pedibus observantur status et incessus. Prolato dextro stare, et camdem manum ac pedem proferre, deforme est. In dextrum incumbere interim datur. sed æquo pectore; qui tamen comicus magis, quam oratorius gestus est. Male etiam in sinistrum pedem insistentium dexter aut attollitur, aut summis digitis suspenditur. Varicare supra modum, et in stando deforme est, et, accedente motu, prope obscuenum. Procursio opportuna, brevis, moderata, rara. Conveniens etiam ambulatio quædam, propter immodicas laudationum moras; quamquam Cicero rarum incessum, neque ita longum, probat. Discursare vero, et, quod Domitius Afer de Sura Manlio dixit, satagere, ineptissimum; urbaneque Flavius Virginius interrogavit de quodam suo antisophistà, quot millia passuum declamasset? Præcipi et illud scio. ne ambulantes avertamur a judicibus, sed sint obliqui pedes, ad consilium nobis respicientibus. Id fieri judiciis privatis non potest. Verum et breviora sunt spatia, nec aversi diu sumus. Interim tamen recedere sensim datur. Quidam et resiliunt, quod est plane ridiculum. Pedis supplosio, ut loco est opportuna (ut ait Cicero) in contentionibus aut incipiendis aut finiendis; ita crebra et inepti est hominis, et desinit judicem in se convertere. Est et illa indecora in dextrum ac lævum latus vacillatio alternis pedibus insistentium. Longissime fugienda mollis actio, qualem in Titio Cicero dicit fuisse; unde etiam saltationis quoddam genus Titius sit appellatum.

Reprehendenda est et illa frequens et concitata in utramque partem nutatio, quam in Curione parte irrisit et Junius, quærens, quis in lintre loqueretur? et C. Sicinius: nam, cum, assidente collegà, qui erat propter valetudinem et deligatus, et plurimis medicamentis propter dolorem artuum delibutus, multum se Curio ex more jactàsset, Nunquam, inquit, Octavi, collegæ tuo gratiam referes, qui nisi fuisset,

hodie te istic muscæ comedissent. Jactantur et humeri: quod vitium Demosthenes ita dicitur emendâsse, ut, cum in angusto quodam pulpito stans diceret, hasta humero dependens immineret; ut, si calore dicendi vitare id excidisset, offensatione illà commoneretur. Ambulantem loqui ita demum oportet in causis publicis, in quibus multi sunt judices, si, quod dicimus, quasi singulis inculcare peculiariter velimus. Illud vero non ferendum, quod quidam, rejectà in humerum togà, cum dextrà sinum usque ad lumbos reduxerunt, sinistrà gestum facientes spatiantur, et fabulantur; eum etiam lævam restringere prolatà longius dextrà sit odiosum. Unde moneor, ut ne id quidem transeam, ineptissime fieri, cum, inter moras laudationum, aut in aurem alicujus loquuntur, aut cum sodalibus jocantur, aut nonnunquam ad librarios suos ita respiciunt, ut sportulam dictare videantur. Inclinari ad judicem, cum doceas, utique si id, de quo loquaris, sit obscurius, decet. Incumbere advocato adversis subselliis sedenti, contumeliosum est. Reclinari etiam ad suos, et manibus sustineri, nisi plane justa fatigatio est, delicatum; sicut palam moneri, excidentis, aut legere. Namque in his omnibus et vis illa dicendi solvitur, et frigescit affectus, et judex parum sibi præstari reverentiæ credit. Transire in diversa subsellia, parum verecundum est. Nam et Cassius Severus urbane adversus hoc facientes lineam poposcit. Et si aliquando concitate itur, nunquam non frigide reditur.

Multa, ex iis que precipinus, mutari necesse est ab iis qui dicunt apud tribunalia. Nam et vultus erectior, ut eum, apud quem dicitur, spectet; et gestus, ut ad eumdem tendens, elatior sit, necesse est, et alia, que occurrere, etiam me tacente, omnibus possunt. Itemque ab iis, qui sedentes agunt. Nam et fere fit hoc in rebus minoribus; et iidem impetus actionis esse non possunt; et quædam vitia fiunt necessaria. Nam et dexter pes a lævå judicis

sedenti proferendus est; et ex altera parte multi gestus necesse est in sinistrum eant, ut ad judicem spectent. Equidem plerosque et ad singulas sententiarum clausulas video assurgentes sibi, et nonnullos subinde aliquid etiam spatiantes; quod an deceat, ipsi viderint: cum id faciunt, non sedentes agunt. Bibere aut etiam esse inter agendum, quod multis moris fuit, et est quibusdam, ab oratore meo procul absit. Nam, si quis aliter dicendi onera perferre non possit, non ita miserum est non agere, potiusque multo, quam et operis et hominum contemtum fateri.

Cultus non est proprius oratoris aliquis; sed magis in oratore conspicitur. Quare sit, ut in omnibus honestis debet esse, splendidus et virilis. Nam et toga, et calceus, et capillus, tam nimià curà, quam negligentià, sunt reprehendenda. Est aliquid in amictu, quod ipsum aliquâtenus temporum conditione mutatum est. Nam veteribus nulli sinus: perquam breves post illos fuerunt. Itaque etiam gestu necesse est usos esse in principiis eos alio, quorum brachium, sicut Græcorum, veste continebatur. Sed nos de præsentibus loquimur. Cui lati clavi jus non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perveniant: nam infra mulierum est, supra centurionum. Ut purpuræ recte descendant, levis cura est. Notatur interim negligentia. Latum habentium clavum modus est, ut sit paulum cinctis submissior. Ipsam togam rotundam esse, et apte cæsam velim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars ejus prior mediis cruribus optime terminatur, posterior eadem portione altius quam cinctura. Sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit, nunquam certe sit inferior. Ille, qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur, velut balteus, nec strangulet, nec fluat. Pars togæ, quæ postea imponitur, sit inferior: nam ita et sedet melius, et continetur. Subducenda etiam pars aliqua tunica, ne ad lacertam in actu redeat: tum sinus injiciendus humero, cujus extremam oram rejecisse non dedecet. Operiri autem humerum cum toto jugulo non oportet; alioqui amictus fiet angustus, et dignitatem, quæ est in latitudine pectoris, perdet. Sinistrum brachium eo usque allevandum est, ut quasi normalem illum angulum faciat. Super quod ora ex togà duplex æqualiter sedeat. Manus non impleatur annulis, præcipue medios articulos non transeuntibus: cujus erit habitus optimus, allevato pollice, et digitis leviter inflexis, nisi sì libellum tenebit: quod non utique captandum est. Videtur enim fateri memoriæ diffidentiam, et ad

multos gestus est impedimento.

Togam veteres ad calceos usque demittebant, ut Græci pallium. Idque ut fiat, qui de gestu scripserunt circa tempora illa, Plotius Nigidiusque præcipiunt. Quo magis miror Plinii Secundi, docti hominis, et in hoc utique libro pæne etiam nimium curiosi, persuasionem, qui solitum id facere Ciceronem velandarum varicum gratia tradit; cum hoc amictus genus in statuis eorum quoque, qui post Ciceronem fuerunt, appareat. Palliolum, sicut fascias, quibus crura vestiuntur, et focalia, et aurium ligamenta, sola excusare potest valetudo. Sed hæc amictûs observatio, dum incipimus: procedente vero actu, jam pæne ab initio narrationis, sinus ab humero recte velut sponte delabitur: et, cum ad argumenta ac locos ventum est, rejicere a sinistro togam, dejicere etiam, si hæreat, sinum conveniet. Lævam a faucibus ac summo pectore abducere licet. Ardent enim jam omnia. Et. ut vox vehementior ac magis varia est, sic amictus quoque habet actum quemdam velut prœliantem. Itaque, ut lævam involvere togå, et incingi, pæne furiosum est: sinum vero in dextrum humerum ab imo rejicere, solutum ac delicatum, fiuntque adhuc pejus aliqua; ita cur laxiorem sinum sinistro brachio non subjiciamus? Habet enim acre quiddam atque expeditum, et calori concitationique

non inhabile. Cum vero magna pars est exhausta orationis, utique afflante fortuna, pæne omnia decent, sudor ipse et fatigatio, et negligentior amictus, et soluta ac velut labens undique toga. Quo magis miror hanc quoque succurrisse Plinio curam, ut ita sudario frontem siccari juberet, ne comæ turbarentur, quas componi post paulum, sicuti dignum erat, graviter et severe vetuit. Mihi vero illæ quoque turbatæ præ se ferre aliquid affectûs, et ipså oblivione cura hujus commendari, videntur. At, si incipientibus ant paulum progressis decidat toga, non reponere eam, prorsus negligentis aut pigri, aut quomodo debeat amiciri, nescientis est.

Hæc sunt vel illustramenta pronuntiationis, vel vitia; quibus propositis, multa cogitare debet orator: primum, quid, apud quos, quibus præsentibus, sit acturus? Nam, ut dicere alia aliis, et apud alios, magis convenit; sic etiam facere. Neque eadem in voce, gestu, incessu, apud principem, senatum, populum, magistratum, privato, publico judicio, postulatione, actione, similiter decent. Quam differentiam subjicere sibi quisque, qui animum intenderit, potest, tum quâ de re dicat, et efficere quid velit.

Rei quadruplex observatio est: Una in totà causà. Sunt enim tristes, hilares, sollicitæ, securæ, grandes, pusille: ut vix unquam ita sollicitari partibus earum debeamus, ut non summæ meminerimus: Altera, quæ est in differentià partium, ut in proæmio, narratione, argumentatione, epilogo: Tertia in sententiis ipsis, in quibus, secundum res et affectus, variantur omnia: Quarta in verbis, quorum ut est vitiosa, si efficere omnia velimus, imitatio; ita quibusdam, nisi sua natura redditur, vis omnis aufertur. Igitur in laudationibus (nisi si funebres erunt), gratiarum actione, exhortatione, similibus, leta et magnifica et sublimis est actio. Funebres conciones, consolationes, plerumque causæ reorum, tristes atque submissæ. In senatu conservanda auctoritas, apud populum dig-

nitas, in privatis modus. De partibus cause, et sententiis verbisque, que sunt multiplicie, pluribus dicendum. Tria autem præstare debet pronuntiatio: conciliet, persuadeat, moveat; quibus natura coheret. ut etiam delectet. Conciliatio fere aut commendatione morum, (qui nescio quomodo ex voce etiam atque actione pellucent) aut orationis suavitate, constat: persuadendi vis affirmatione, quæ interim plus ipsis probationibus valet. An ista, (inquit Callidio Cicero) si vera essent, sic a te dicerentur? et. Tantum abest, ut inflammares nostros animos, somnum isto loco vix tenebamus. Fiducia igitur appareat, et constantia, utique si auctoritas subest. Movendi autem ratio aut in repræsentandis est, aut imitandis affectibus. Ergo, cum judex in privatis, aut præco in publicis, dicere de causa jusserit, leniter consurgendum: tum, in componenda toga, vel (si necesse erit) etiam ex integro injicienda, duntaxat in judiciis, (apud principem enim, et magistratus ac tribunalia, non licebit) paulum est commorandum, ut et amictus sit decentior, et protinus aliquid spatii ad cogitandum. Etiam cum ad judicem nos converterimus, et consultus prætor permiserit dicere, non protinus est erumpendum, sed danda brevis cogitationi mora. Mire enim auditurum dicturi cura delectat, et judex se ipse componit. Hoc præcipit Homerus Ulyssis exemplo, quem stetisse oculis in terram defixis, immotoque sceptro, prius quam illam eloquentiæ procellam effunderet, dicit. In hac cunctatione sunt quædam non indecentes, ut appellant scenici, moræ, caput mulcere, manum intueri, infringere articulos, simulare conatum, suspiratione sollicitudinem fateri, aut quod quemque magis decet; eaque diutius, si judex nondum intendet animum. Status sit rectus, æqui et diducti paulum pedes, vel procedens minimo momento sinister: genua recta, sic tamen, ut non extendantur: humeri remissi, vultus severus, non mœstus, nec stupens, nec languidus : brachia a latere VOL. II. 2 B

modice remota: manus sinistra, qualem supra demonstravi; dextra, cum jam incipiendum erit, paslum prolata ultra sinum gestu quam modestiasimo,
velut exspectans quando incipiendum sit. Vitioss
enim sunt illa, intueri lacunaria, perfricare faciem, et
quasi improbam facere: tendere confidentià vultum,
aut, quo sit magis torvus, superciliis adstringere:
capillos a fronte contra naturam retro agere, ut sit
horror ille terribilis: tum (id, quod Græci frequentissime faciunt) crebro digitorum labiorumque motu
commentari, clare exscreare, pedem alterum longe
proferre, partem togæ sinistra tenere, stare diductum, vel rigidum, vel supinum, vel incurvum, vel humeris, (ut luctaturi solent) ad occipitium ductis.

Procemio frequentissime lenis convenit pronuntiatio. Nihil est enim ad conciliandum gratius verecundia: non tamen semper: nec enim uno modo dicuntur exordia, ut docui. Plerumque tamen et vox temperata, ac gestus modestus, et sedens humero toga et laterum lenis in utramque partem motus, eodem spectantibus oculis, decebit. Narratio magis prolatam manum, amictum recidentem, gestum distinctum, vocem sermoni proximam, ac tantum apertiorem, sonum simplicem, frequentissime postulabit, in his duntaxat, Quintus igitur Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, et, A. Cluentius Avitus, pater hujusce. Aliud in eadem poscunt affectus, vel concitati, Nubit genero socrus; vel flebiles, Constituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbum et miserum toti Asiæ provinciæ. Maxime varia et multiplex actio est probationum. Nam et proponere, partiri, interrogare, sermoni sunt proxima, et contradictionem sumere. Nam ea quoque diversa propositio est. Sed hæc tamen aliquando irridentes, aliquando imitantes, pronuntiamus.

Argumentatio plerumque agilior, et acrior, et instantior, consentientem orationi postulat etiam gestum, id est, fortem celeritatem. Instandum quibusdam in partibus, et densanda oratio. Egressiones fere lenes, et dulces, et remisse, ut raptus Proserpinæ, Siciliæ descriptio, Cn. Pompeti laus. Neque est mirum, minus habere contentionis ea, que sunt extra questionem. Mollior nonnunquam, cum reprehensione, diverses partis imitatio, Videbar videre allos intrantes, alios autem excuntes, quosdam exvino vacillantes: ubi non dissidens a voce permittitur gestus, quo fit in utramque partem tenera quedam, sed intra manus tamen, et sine motu laterum, translatio.

Accendendi judices plures sunt gradus. Summus ille, et quo nullus est in oratore acutior: Suscepto bello, Cæsar, gesto jam etiam ex parte magna. Prædixit enim, Quantum potero, voce contendam, ut populus hac Romanus exaudiat. Paulum inferior, et habens aliquid etiam jucunditatis, Quid enim tuus ille, Tubero, in acie Pharsalica gladius agebat ? Plenius adhuc et lentius, ideoque dulcius, In cætu vero populi Romani, negotium publicum gerens. Producenda omnia, trahendæque tum vocales, aperiendæque sunt fauces. Pleniore tamen hæc canali fluunt, Vos. Albani tumuli stque luci! Nam cantici quiddam habent, sensimque resupina sunt: Saxa atque solitudines voci respondent. Tales sunt illa inclinationes vocis, quas invicem Demosthenes atque Æschines exprobrant, non ideo improbandæ: cum enim uterque alteri objiciat, palam est utrumque fecisse. Nam neque ille per Marathonis et Platearum et Salaminis propugnatores recto sono juravit, nec ille Thebas sermone deflevit. Est his diversa vox, et pæne extra organum, (cui Græci nomen amaritudinis dederunt) supra modum ac pæne naturam vocis humanæ acerba: Quin compescitis vocem istam, indicem stultitice, testem paucitatis? Sed id, quod excedere modum dixi, in illa parte prima est, Quin compescitis.

Epilogus, si enumerationem rerum habet, desiderat quamdam concisorum continuationem; si ad. concitandos judices est accommodatus, aliquid ex iis, quæ supra dixi; si placandos, inclinatam quamdam lenitatem : si misericordià commovendos, flexum vocis, et flebilem suavitatem, quâ præcipue franguntur animi, quæque est maxime naturalis. Nam etiam orbos viduasque videas in ipsis funeribus canoro quodam modo proclamantes. Hic etiam fusca illa vox, qualem Cicero fuisse in Antonio dicit, mire facit: habet enim in se, quod imitemur. Duplex est tamen miseratio; altera cum invidià, qualis modo dicta de damnatione Philodami : altera cum deprecatione demissior. Quare, etiamsi est in illis quoque cantus obscurior, In catu vero populi Romani (non enim hæc rixantis modo dixit), et. Vos. Albani tumuli (neque enim, quasi inclamaret, aut testaretur, locutus est); tamen infinito magis illa flexa et circumducta sunt, Me miserum! me infelicem! et, Quid respondebo liberis meis? et. Revocare tu me in patriam potuisti, Milo, per hos; ego te in eadem patrià per cosdem retinere non potero? Et. cum bona C. Rabirii uno sestertio addicit. O meum miserum acerbumque præconium! Illa quoque mire facit in peroratione, velut deficientis dolore et fatigatione, confessio; ut, pro eodem Milone, Sed finis sit: neque enim præ lacrymis jam loqui possum. Quæ similem verbis habere debent etiam pronuntiationem.

Possunt videri alia quoque hujus partis atque officii, reos excitare, pueros attollere, propinquos producere, vestes laniare: sed suo loco dicta sunt. Et, quia in partibus causæ etiam aliis est varietas, satis apparet, accommodandam sententiis ipsis pronuntiationem, sicut ostendimus: sed verbis quoque (quod novissime dixeram) non semper, sed aliquando. An non hæc, Misclius et pauperculus, submissa atque

contractà, Fortis, et vehemens, et latro, erectà et concitatà voce dicenda sunt? Accedit enim vis et proprietas rebus tali adstipulatione: que nisi adsit, aliud vox, aliud animus ostendat. Quid, quod eadem verba, mutatà pronuntiatione, indicant, affirmant, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, irrident, elevant? Aliter enim dicitur,

Tu mihi quodcumque hoc regni,

Cantando tu illum ?

et,

Tune ille Æneas ?

et,

...... Meque timoris
Argue tu, Drance.

Et, ne morer, intra se quisque vel hoc, vel aliud. quod volet, per omnes affectus verset; verum esse, quod dicimus, sciet. Unum jam his adjiciendum est, cum præcipue in actione spectetur decorum, sæpe aliud alios decere. Est enim latens quædam in hoc ratio, et inenarrabilis: et, ut vere ĥoc dictum est, caput esse artis, decere quod facias; ita id neque sine arte esse, neque totum arte tradi potest. In quibusdam virtutes non habent gratiam, in quibusdam vitia ipsa delectant. Maximos actores comcediarum, Demetrium et Stratoclem, placere diversis virtutibus vidimus. Sed illud minus mirum, quod alter Deos, et juvenes, et bonos patres, servosque, et matronas, et graves anus optime; alter acres senes, callidos servos, parasitos, lenones, et omnia agitatiora, melius. Fuit enim natura diversa. Nam vox quoque Demetrii jucundior, illius acrior erat. Annotanda magis proprietates, que transferri non poterant, manus jactare, et dulces exclamationes theatri causa producere, et ingrediendo ventum concipere veste, et nonnunquam dextro latere facere gestus; quod neminem alium præter Demetrium decuit: namque. in hæc omnia, staturå et mirå specie adjuvabatur: illum cursus, et agilitas, et vel parum conveniens personse risus (quem, non ignarus rationis, populo dabat), et contracta etiam cervicula. Quidquid horum alter feciaset, fædissimum videretur. Quare, nôrit se quisque: nec tantum ex communibus præceptis, sed etiam ex natura sua, capiat consilium formandæ actionis. Neque illud tamen est nefas, ut aliquem vel omnia vel plura deceant. Hujus quoque loci clausula sit eadem, necesse est, que ceterorum est, regnare maxime modum. Non enim comcedum esse. sed oratorem, volo. Quare, neque in gestu persequemur omnes argutias; nec, in loquendo, distinctionibus, temporibus, affectionibus moleste utemur: ut si sit in scena dicendum,

Quid igitur faciam? non eam, ne nunc quidem, Cum arcessor ultro? an potius ita me comparem, Non perpeti meretricum contumelias?

Hic enim dubitationis moras, vocis flexus, varias manus, diversos nutus, actor adhibebit. Aliud oratio sapit, nec vult nimium esse condita. Actione enim constat, non imitatione. Quare, non immerito reprehenditur pronuntiatio vultuosa, et gesticulationibus molesta, et vocis mutationibus resultans. Nec inutiliter ex Græcis veteres transtulerunt, quod ab his sumtum Lenas Popilius posuit, esse hanc inotiosam actionem. Optime igitur idem, qui omnia, Cicero præceperat, que supra ex Oratore posui: quibus similia, in Bruto, de Marco Antonio dicit. Sed jam recepta est actio paulo agitatior, et exigitur, et quibusdam partibus convent; ita tamen temperanda, ne, dum actoris eaptamus elegantiam, perdamus viri boni et gravis auctoritatem.

M. FABII QUINTILIANI

DE

INSTITUTIONE ORATORIÂ

LIBER DUODECIMUS.

PROŒMIUM.

Ventum est ad partem operis destinati longe gravissimam. Cujus equidem onus si tantum opinione prima concipere potuissem, quanto me premi ferens sentio, maturius consuluissem vires meas. Sed initio pudor omittendi, quæ promiseram, tenuit : mox; quamquam per singulas prope partes labor cresceret, ne perderem quæ jam effecta erant, per omnes difficultates animo me sustentavi. Quare, nunc quoque, licet major quam unquam moles premat, tamen, prospicienti finem, mihi constitutum est vel deficere potius, quam desperare. Fefellit autem, quod initium a parvis ceperamus; mox, velut aura sollicitante, provecti longius, dum tantum nota illa, et plerisque Artium scriptoribus tractata præcipimus, nec adhuc a litore procul videbamur, et multos circa velut iisdem se ventis credere ausos habebamus. Jam cum eloquendi rationem, novissime repertam, paucissimisque tentatam, ingressi sumus, rarus, qui iam procul a portu recessisset, reperiebatur. Postquam vero nobis ille, quem instituebamus, orator, a dicendi magistris dimissus, aut suo jam impetu fertur, aut majora sibi auxilia ex ipsis sapientiæ penetralibus petit; quam in altum simus ablati, sentire cœpimus. Nunc cælum undique et undique pontus. Unum modo in illa immensa vastitate cernere videmur M. Tullium, qui tamen ipse, quamvis tantà atque ita instructà nave hoc mare ingressus, contrahit vela, inhibetque remos; et de ipso demum genere dicendi, quo sit usurus perfectus orator, satis habet dicere. At nostra temeritas etiam mores ei conabitur dare. et assignabit officia. Ita nec antecedentem consequi possumus, et longius eundum est, ut res feret. Probabilis tamen cupiditas honestorum: et vel tutioris audaciæ est tentare, quibus paratior venia est.

CAPUT I.

Sit ergo nobis orator, quem instituimus, is, qui a M. Catone finitur, vir bonus, dicendi peritus. Verum id, quod ille posuit prius, etiam ipsa natura potius ac majus est, utique vir bonus. Id non eo tantum, quod, si vis illa dicendi malitiam instruxerit, nihil sit publicis privatisque rebus perniciosius eloquentia: sed nos quoque ipsi, qui pro virili parte conferre aliquid ad facultatem dicendi consti sumus, pessime mereamur de rebus humanis, si latroni comparemus hæc arma, non militi. Quid de nobis loquor? Rerum ipsa natura, in eo quod præcipue indulsisse homini videtur, quoque nos a cæteris animalibus separâsse, non parens, sed noverca fuerit, si facultatem dicendi, sociam scelerum, adversam innocentiæ, hostem veritatis, invenit. Mutos enim nasci, et egere omni ratione, satius fuisset, quam providentia munera in mutuam perniciem convertere.

Longius tendit hoc judicium meum. Neque enim

tantum id dico, eum, qui sit orator, virum bonum esse oportere; sed ne futurum quidem oratorem, nisi virum bonum. Nam certe neque intelligentiam concesseris iis, qui, proposità honestorum ac turpium via, pejorem sequi malint; neque prudentiam iis, qui in gravissimas frequenter legum, semper vero malæ conscientiæ, pænas a semet ipsis, improviso rerum exitu, induantur. Quod si neminem malum esse, nisi stultum eumdem, non modo a sapientibus dicitur, sed vulgo quoque semper est creditum, certe non fiet unquam stultus orator. Adde, qued ne studio quidem operis pulcherrimi vacare mens, nisi omnibus vitiis libera, potest; primum, quod in eodem pectore nullum est honestorum turpiumque consortium; et cogitare optima simul ac deterrima non magis est unius animi, quam ejusdem hominis bonum esse ac malum: tum illa quoque ex causa, quod mentem, tantæ rei intentam, vacare omnibus aliis, etiam culpà carentibus, curis oportet. Ita demum enim libera, ac tota, nullà distringente atque alio ducente causa, spectabit id solum, ad quod accingitur. Quod si agrorum nimia cura, et sollicitior rei familiaris diligentia, et venandi voluptas, et dati spectaculis dies, multum studiis auferunt (huic enim rei perit tempus, quodcumque alteri datur); quid putamus facturas cupiditatem, avaritiam, invidiam? quarum impotentissimæ cogitationes somnos etiam ipsos, et illa per quietem visa, perturbant. Nihil est enim tam occupatum, tam multiforme, tot ac tam variis affectibus concisum atque laceratum, quam mala mens. Nam et, cum insidiatur, spc, curis, labore, distringitur; et jam, cum sceleris compos fuerit, sollicitudine, pœnitentià, pœnarum omnium exspectatione, torquetur. Quis, inter hæc, literis, aut ulli bonæ arti, locus? Non (hercle) magis, quam frugibus in terrà sentibus ac rubis occupatà.

Age, non ad perferendos studiorum labores necessaria frugalitas? Quid ergo ex libidine ac luxuria. spei? Non præcipue acuit ad cupiditatem literarunt amor laudis? Num igitur malis esse laudem cum putamus? Jam hoc quis non videt, maximam partem orationis in tractatu æqui bonique consistere? Dicetne de his secundum debitam rerum dignitatem malus atque iniquus? Denique, ut maximam pertem quæstionis eximam, demus id, quod nullo modo fieri potest, idem ingenii, studii, doctrinæ, pessimo atque optimo viro; uter melior dicetur orator? Nimirum qui homo quoque melior. Non igitur unquam malus idem homo, et perfectus orator. Non enim perfectum est quidquam, quo melius est aliud. Sed, ne more Socraticorum nobismet ipsi responsum finxisse videamur, sit aliquis adeo contra veritatem obstinatus, ut audeat dicere, codem ingenio, studio, doctrina præditum, nihilo deteriorem futurum oratorem malum virum, quam bonum. Convincamus hujus quoque amentiam. Nam hoc certe nemo dubitabit. omnem oratorem id agere, ut judici, quæ proposita fuerint, vera et honesta videantur. Utrum igitur hoc facilius bonus vir persuadebit, an malus? Bonus quidem et dicet sæpius vera atque honesta. Sed, etiam si quando, aliquo ductus officio, (quod accidere, ut mox docebimus, potest) falso hæc affirmare conabitur, majore cum fide necesse est audiatur. At malis hominibus ex contemtu opinionis, et ignorantia recti, nonnunguam excidit ipsa simulatio. Inde immodeste proponunt, sine pudore affirmant. Sequitur, in iis que certum est effici non posse, deformis pertinacia, et irritus labor. Nam, sicut in vita, ita in causis quoque, spes improbas habent. Frequenter autem accidit, ut his etiam vera dicentibus fides desit, videaturque talis advocatus, malæ causæ argumentum.

Nunc de iis dicendum est, quæ mihi, quasi conspiratione quâdam vulgi, reclamari videntur. Orator ergo Demosthenes non fuit? atqui malum virum accepimus: Non Cicero? atqui hujus quoque mores multi reprehenderunt. Quid agam ? magna responsi invidia subeunda est; mitigandæ sunt prius aures, Mihi enim nec Demosthenes tam gravi morum dignus videtur invidia, ut omnia, quæ in eum ab inimicis congesta sunt, credam, cum et pulcherrima ejus in re publica consilia, et finem vitæ clarum, legam. Nec Marco Tullio defuisse video in ulla parte civis optimi voluntateca. Testimonio est actus nobilissime consulatus; integerrime provincia administrata; et repudiatus vigintiviratus; et civilibus bellis, que in etatem ejus gravissima inciderunt. neque spe neque metu declinatus animus, quominus optimis se partibus, id est, reipublicæ, jungeret, Parum fortis videtur quibusdam: quibus optime respondit ipse, non se timidum in suscipiendis, sed in providendis periculis: quod probavit morte quoque ipsa, quam præstantissimo suscepit animo. Quod si defuit his viris summa virtus; sic. quærentibus, an oratores fuerint? respondebo, quomodo Stoïci, si interrogentur, an sapiens Zeno, an Cleanthes, an Chrysippus? respondeant. Magnos quidem illos ac venerabiles, non tamen id, quod natura hominis summum habet, consecutos. Nam et Pythagoras non sapientem se (ut qui ante eum fuerunt), sed studiosum sapientiæ, vocari voluit.

Ego tamen, secundum communem loquendi consuetudinem, sape dixi, dicamque, perfectum oratorem esse Ciceronem, ut amicos et bonos viros, et prudentissimos dicimus vulgo; quorum nihil nisi perfecte sapienti datur. Sed, cum proprie, et ad legem ipsam veritațis, loquendum erit, eum quæram oratorem, quem et ille quærebat. Quamquam enim stetisse ipsum in fastigio eloquentiæ fateor, ac vix, quid adjici potuerit, invenio, fortasse inventurus, quod adhuc abscisurum putem fuisse, (nam fere sic docti judicaverunt, plurimum in eo virtutum, non mihil fuisse vitiorum; et se ipse multa ex illà juvenili abundantià coërcuisse testatus); tamen, quando

nec sapientis sibi nomen, minime sui contemtor, asseruit; et melius dicere, certe dată longiore vită, et actate ad componendum securiore, potuisset; noa maligne crediderim, defuisse ei summam illam, ad quam nemo propius accessit. Et licebat, si aliter sentirem, fortius id et liberius defendere. An vero M. Antonius neminem a se visum eloquentem, quod tanto minus erat, professus est; ipse etiam M. Tullius quærit adhuc eum, et tantum imaginatur ac fingit; ego non audeam dicere, aliquid in hac, que superest, æternitate inveniri posse, eo, quod fuerit, perfectius?

Transeo illos, qui Ciceroni ac Demostheni ne in eloquentià quidem satis tribuunt; quamquam neque ipsi Ciceroni Demosthenes videatur satis esse perfectus, quem dormitare interim dicit; nec Cicero Bruto Calvoque, qui certe compositionem illius etiam apud ipsum reprehendunt; nec Asinio utrique, qui vitia orationis ejus etiam inimice pluribus in locis insequuntur. Concedamus sane, (quod minime natura patiatur) repertum esse aliquem malum virum, summe disertum: nihilo tamen minus oratorem eum negabo. Nam nec omnibus, qui fuerint manu promti, viri fortis nomen concesserim, quia sine virtute in-

telligi non potest fortitudo.

An ei, qui ad defendendas causas advocatur, non est opus fide, quam nec cupiditas corrumpat, nec gratia avertat, nec metus frangat? sed proditorem, transfugam, prævaricatorem, donabimus oratoris illo sacro nomine? Quod si mediocribus etiam patronis convenit hæc, quæ vulgo dicitur, bonitas; cur non orator ille, qui nondum fuit, sed potest esse, tam sit moribus, quam dicendi virtute, perfectus? Non enim forensem quamdam instituimus operam, nec mercenariam vocem, nec (ut asperioribus verbis parcamus) non inutilem sane litium advocatum, quem denique causidicum vulgo vocant; sed virum, cum ingenii hatura præstantem, tum vero tot pulcherrimas artes

penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualem nulla antea vetustas cognoverit, singularem, perfectumque undique, optima sentientem, optimeque dicentem. In hoc quota pars erit, quod aut innocentes tuebitur, aut improborum scelera compescet, aut in pecuniariis quæstionibus veritati contra calumniam aderit? Summus ille quidem in his quoque operibus fuerit, sed in majoribus clarius elucebit, cum regenda senaths consilia, et popularis error ad meliora ducendus. An non talem quemdam videtur finxisse Virgilius, quem, in seditione vulgi, jam faces et saxa jaculantis, moderatorem dedit?

Tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem Conspexère, silent, arrectisque auribus adstant.

Habemus igitur ante omnia virum bonum; post hæc, adjecit dicendi peritum:

Ille regit dictis animos, et pectora mulcet.

Quid? non in bellis quoque idem ille vir, quem instituimus, si sit ad prœlium miles cohortandus, ex mediis sapientiæ præceptis orationem trahet? Nam quomodo pugnam ineuntibus, tot simul metus laboris, doloris, postremo mortis ipsius, exciderint, nisi in eorum locum pietas, et fortitudo, et honesti præsens imago successerit? quæ certe melius persuadebit aliis, qui prius persuascrit sibi. Prodit enim se, quamlibet custodiatur, simulatio; nec unquam tanta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet ac hæreat, quoties ab animo verba dissentiunt. Vir autem malus aliud dicat necesse est, quam sentit. Bonos nunquam honestus sermo deficiet, nunquam rerum optimarum (nam iidem etiam prudentes erunt) inventio: quæ, etiam si lenociniis destituta sit, satis tamen natura sua ornatur; nec quidquam non diserte, quod honeste, dicitur. Quare, juventus, immo omnis ætas, (neque enim rectæ voluntati serum est tempus ullum) VOL. II. 2 c

totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus: forsan et consummare contingat. Nam, si natura na prohibet et esse virum bonum, et esse dicendi perium; cur non aliquis etiam unus utrumque consequi possit? cur autem non se quisque speret fore illum aliquem? Ad quod si vires ingenii non suffecerint; tamen, ad quem usque modum processerimus, meliores erimus ex utroque. Hoc certe prorsus eximatur animo, rerum pulcherrimam eloquentiam cum vitis mentis posse misceri. Facultas dicendi, si in malos incidit, et ipsa judicanda est malum: pejores enim

Illos facit, quibus contingit.

Videor mihi audire quosdam (nec enim decrunt unquam, qui diserti esse, quam boni, malint) illa dicentes: " Quid ergo tantum est artis in eloquentia? cur tu de coloribus, et difficilium causarum defensione, nonnihil etiam de confesso, locutus es, nisi aliquando vis et facultas dicendi expugnat ipsam veritatem? Bonus enim vir non agit nisi bonas causas: eas porro, etiam sine doctrina, satis per se tuetur veritas ipsa." Quibus ego, cum de meo primum opere respondero, etiam pro boni viri officio, si quando eum ad defensionem nocentium ratio duxerit, satisfaciam. Pertractare enim, quomodo aut pro falsis, aut etiam pro injustis, aliquando dicatur, non est inutile, vel propter hoc solum, ut ea facilius et deprehendamus et refellamus, quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota, quæ nocent, fuerint. Neque enim Academici, cum in utramque disserunt partem, non secundum alteram vivunt; neque Carneades ille (qui Romæ, audiente Censorio Catone, non minoribus viribus contra justitiam dicitur disseruisse, quam pridie pro justitià dixerat) injustus ipse vir fuit. Verum et, virtus quid sit, adversa ei malitia detegit; et æquitas fit ex iniqui contemplatione manifestior; et plurima contrariis probantur. Debent ergo oratori sic esse adversariorum nota consilia, ut hostium imperatori. Verum et illud, quod primà

propositione durum videtur, potest afferre ratio, ut vir bonus in defensione cause velit auferre aliquando judici veritatem. Quod si quis a me proponi mirabitur, (quamquam non est hæc mea proprie sententia, sed eorum, quos gravissimos sapientiæ magistros ætas vetus credidit) sic judicet, pleraque esse, quæ, non tam factis quam causis eorum, vel honesta fiant, vel turpia. Nam, si hominem occidere, sæpe virtus, liberos necare, nonnunquam pulcherrimum est; asperiora quædam adhuc dictu, si communis utilitas exegerit, facere conceditur; ne hoc quidem nudum est intuendum, qualem causam vir bonus,

sed etiam quare, et qua mente, defendat.

Ac, primum, concedant mihi omnes oportet, quod Stoïcorum quoque asperrimi confitentur, facturum aliquando virum bonum, ut mendacium dicat, et quidem nonnunquam levioribus causis; ut, in pueris ægrotantibus, utilitatis eorum gratia multa fingimus, multa non facturi promittimus; nedum si ab homine occidendo grassator avertendus sit, aut hostis pro salute patrize fallendus; ut hoc, quod alias in servis quoque reprehendendum est, sit alias in ipso sapiente laudandum. Id si constiterit, multa jam video posse evenire, propter quæ orator bene suscipiat tale causæ genus, quale, remotà ratione honestà, non suscepisset. Nec hoc dico, quia severiores sequi placet leges, pro patre, fratre, amico periclitantibus: tametsi non mediocris hæsitatio est, hinc justitiæ proposità imagine, inde pietatis; nihil dubii relinguamus. Sit aliquis insidiatus tyranno, atque ob id reus: utrumne salvum eum nollet is, qui a nobis finitur, orator? an, si tuendum susceperit, non tam falsis defendet, quam qui apud judices malam causam tuetur? Quid? si quædam bene facta damnaturus est judex, nisi ea non esse facta convicerimus: non vel hoc modo servabit orator, non innocentem modo, sed etiam laudabilem civem? Quid? si quædam justa natura, sed conditione temporum inutilia civitati sciemus; nonne utemur arte dicendi, bonâ quidem, sed malis artibus simili? At hoc nemo dubitabit, quin, si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint (sicut posse interdum conceditur), salvos esse eos magis e re publica sit, quam puniri. Si liqueat igitur oratori, futurum bonum virum, cui vera objicientur, non id aget, ut salvus sit? Da nunc, ut crimine manifesto prematur dux bonus, et sine quo vincere honeste civitas non possit: nonne ei communis utilitas oratorem advocabit? Certe Fabricius Cornelium Rufinum, et alioqui malum civem, et sibi inimicum, tamen, quia utilem sciebat ducem, imminente bello palam consulem suffragio suo fecit: atque id mirantibus quibusdam respondit, A cive se spoliari malle, quam ab hoste venire. Ita hic, si fuisset orator, non defendisset eumdem Rufinum vel manifesti peculaths reum?

Multa dici possunt similia; sed vel unum ex his quodibet sufficit. Non enim hoc agimus, ut istud illi, quem formamus, viro sæpe sit faciendum; sed ut, si talis coëgerit ratio, sit tamen vera finitio, oratorem esse virum bonum, dicendi peritum. Præcipere vero ac discere quomodo etiam probatione difficilia tractentur, necessarium est. Nam frequenter etiam optimæ causæ similes sunt malis, et innocens reus multis veri similibus premitur; quo fit, ut eâdem actionis ratione sit defendendus, quâ, si nocens esset. Jam innumerabilia sunt bonis causis malisque communia, testea, literæ, suspiciones, opiniones. Non aliter autem veri similia, quam vera, et confirmantur, et refelluntur. Quapropter, ut res feret, flectetur oratio, manente honestâ voluntate.

CAPUT II.

Quando igitur orator est vir bonus, is autem citra virtutem intelligi non potest; virtus, etiamsi quosdam impetus ex natura sumit, tamen perficienda

doctrină est : mores ante omnia oratori studiis erunt excolendi, atque omnis honesti justique disciplina pertractanda, sine qua nemo nec vir bonus esse, nec dicendi peritus, potest: nisi forte accedamus iis, qui natura constare mores, et nihil adjuvari disciplina putant: scilicet, ut ea quidem, quæ manu fiunt, atque corum etiam contemtissima, confiteantur egere doctoribus; virtutem vero, quâ nihil homini, quo ad Deos immortales propius accederet, datum est, obviam et illaboratam, tantum quia nati simus, habeamus. Abstinens erit, qui id ipsum, quid sit abstinentia, ignorarit? et fortis, qui metus doloris, mortis, superstitionis, nullà ratione purgaverit? et justus, qui æqui bonique tractatum, qui leges, que natura sunt omnibus datæ, quæque propriæ populis et gentibus constitutæ, non eruditiore aliquo sermone tractaverit? O! quam istud parum putant, quibus tam facile videtur! Sed hoc transeo, de quo neminem, qui literas vel primis (ut aiunt) labris degustârit, dubitaturum puto. Ad illud sequens revertar, ne dicendi quidem satis peritum fore, qui non et naturæ vim omnem penitus perspexerit, et mores præceptis ac ratione formarit. Neque enim frustra, in tertio de Oratore libro, L. Crassus cuncta, quæ de æquo, justo, vero, bono, deque iis quæ sunt contra posita, dicuntur, propria esse oratoris affirmat; ac philosophos, cum ea dicendi viribus tuentur, uti rhetorum armis, non suis. Idem tamen confitetur, ea jam esse a philosophia petenda, videlicet quia magis hæc illi videtur in possessione earum rerum fuisse.

Hinc etiam illud est, quod Cicero pluribus libris et epistolis testatur, dicendi facultatem ex intimis sapientiæ fontibus fluere; ideoque aliquamdiu præceptores eosdem fuisse morum atque dicendi. Quapropter hæc exhortatio mea non eo pertinet, ut esse oratorem philosophum velim, quando non alia vitæ secta longius a civilibus officiis, atque ab omni munere oratoris, recessit. Nam quis philosophorum aut

in judiciis frequens, aut clarus in concionibus fuit? Quis denique in ipsa, quam maxime plerique precipiunt, reipublicæ administratione versatus est? Atque ego illum, quem instituo, Romanum quemdam velim esse sapientem, qui non secretis disputationibus, sed rerum experimentis atque operibus, vere civilen virum exhibeat. Sed, quia deserta ab iis qui se ad eloquentiam contulerunt, studia sapientise, non iam in actu suo atque in hac fori luce versantur, sed in norticus et gymnasia primum, mox in conventus scholarum, recesserunt: id. quod est oratori necessarium, nec a dicendi præceptoribus traditur, ab is petere nimirum necesse est, apud quos remansit. Evolvendi penitus auctores, qui de virtute pracipiunt, ut oratoris vita cum scientia divinarum rerum sit humanarumque conjuncta. Que ipse quanto maiores ac pulchriores viderentur, si illas ii docerent, qui etiam eloqui præstantissime possent? Utinamque sit tempus unquam, quo perfectus aliquis (qualem optamus) orator hanc partem, superbo nomine et vitiis quorumdam bona ejus corrumpentium invisam, vindicet sibi, ac, velut rebus repetitis, in corpus eloquentiæ adducat. Quæ quidem cum sit in tres divisa partes, naturalem, moralem, rationalem; que tandem non est cum oratoris opere conjuncta? Nam, ut ordinem retro agamus, de ultimâ illâ, quæ tota versatur in verbis, nemo dubitaverit, si et proprietates vocis cujusque nôsse, et ambigua aperire, et perplexa discernere, et de falsis judicare, et colligere ac resolvere quæ velis, oratoris est : quamquam ea non tam est minute atque concise in actionibus utendum. quam in disputationibus; quia non docere modo, sed movere etiam ac delectare audientes, debet orator; ad quod impetu quoque et viribus ac decore est opus: ut vis amnium major est altis ripis, multoque gurgitis tractu fluentium, quam tenuis aque, et objectu lapillorum resultantis. Et, ut palæstrici doctores illos, quos numeros vocant, non ideirco discentibus tradunt, ut his omnibus ii, qui didicerint, in ipso luctandi certamine utantur, (plus enim pondere et firmitate et spiritu agitur) sed ut subsit copia illa, ex qua unum aut alterum, cujus se occasio dederit, efficient: ita hæc pars dialectica, sive illem dicere malimus disputatricem, ut est utilis sæpe et finitionibus, et comprehensionibus, et separandis quæ sunt differentia, et resolvenda ambiguitate, et distinguendo, dividendo, illiciendo, implicando; ita, si totum sibi vindicaverit in foro certamen, obstabit melioribus, et sectas ad tenuitatem suam vires ipsa subtilitate consumet. Itaque reperias quosdam, in disputando mire callidos, cum ab illà cavillatione discesserint, non magis sufficere in aliquo graviore actu, quam parva quædam animalia, quæ, in angustiis mobilia, campo deprehenduntur.

Jam quidem pars illa moralis, que dicitur Ethice, certe tota oratori est accommodata. Nam, in tanta causarum (ut superioribus libris diximus) varietate. cum alia conjectura quærantur, alia finitionibus concludantur, alia jure submoveantur, vel transferantur, alia colligantur, vel ipsa inter se concurrant, vel in diversum ambiguitate ducantur; nulla fere dici potest, cujus non parte in aliquâ tractatus æqui ac boni reperiatur. Plerasque vero esse quis nescit, quæ totæ in solà qualitate consistant? In consiliis vero, quæ ratio suadendi est ab honesti quæstione seposita? Quid illa etiam pars tertia, quæ laudandi ac vituperandi officiis continetur? Nempe in tractatu recti pravique versatur. An de justitiá, fortitudine, abstinentia, temperantia, pietate, non plurims dicet orator? sed ille vir bonus, qui hæc non vocibus tantum sibi nota atque nominibus, aurium tenus in usum linguæ perceperit, sed qui, virtutes ipsas mente complexus, ita sentiet, nec in cogitando ita laborabit, sed, quod sciet, vere dicet. Cum sit autem omnis generalis quæstio speciali potentior (quia universo pars continetur, non utique accedit parti, quod universum est), profecto nemo dubitabit, generales quastiones in illo maxime studiorum more versatas. Jam vero, cum sint multa propriis brevibusque comprehensionibus finienda, unde etiam status causarum dicitur finitivus; nonne ad id quoque instrui ab iia, qui plus in hoc studii dederunt, oportet? Quid? non quæstio juris omnis, aut verborum proprietate, aut æqui disputatione, aut voluntatis conjecturà, continetur? quorum pars ad rationalem, pars ad moralem tractatum redundat. Ergo naturà permixta est omnibus istis oratio, quæ quidem oratio est vere. Nam ignara quidem hujusce doctrinæ loquacitas extet, necesse est, ut quæ vel nullos vel falsos duces habeat.

Pars vero naturalis, cum est ad exercitationem dicendi tanto cæteris uberior, quanto majore spiritu de divinis rebus quam humanis loquendum est; tum illam etiam moralem, sine quâ nulla esse (ut docuimus) oratio potest, totum complectitur. Nam, si regitur providentia mundus, administranda certe bonis viris erit respublica. Si divina nostris animis origo. tendendum ad virtutem : nec voluptatibus terreni corporis serviendum. An hæc non frequenter tractabit orator? Jam de auguriis, responsis, religione denique omni, de quibus maxima sæpe in senatu consilia versata sunt, non erit ei disserendum, si quidem (ut nobis placet) futurus est vir civilis idem? Quæ denique intelligi saltem potest eloquentia hominis optima nescientis? Hæc si ratione manifesta non essent, exemplis tamen crederemus: siquidem et Periclem (cujus eloquentiæ, etiamsi nulla ad nos monimenta venerunt, vim tamen quamdam incredibilem cum historici, tum etiam, liberrimum genus hominum, comici veteres, tradunt) Anaxagorse physici constat auditorem fuisse; et Demosthenem, principem omnium Græciæ oratorum, dedisse operam Platoni. Nam M. Tullius, non tantum se debere scholis rhetorum, quantum Academiæ spatiis, frequenter ipse

testatus est. Neque se tanta in eo unquam fudisset ubertas, si ingenium suum consepto fori, non ipsius rerum naturæ finibus, terminasset.

Verum ex hoc alia mihi quæstio exoritur, quæ secta conferre plurimum eloquentiæ possit; quamquam ea non inter multas potest esse contentio. Nam, imprimis, nos Epicurus a se ipse dimittit, qui fugere omnem disciplinam navigatione quam velocissima jubet. Neque vero Aristippus, summum in voluptate corporis bonum ponens, ad hunc nos laborem adhortetur. Purrho quidem quas in hoc opere partes habere potest, cui, judices esse, apud quos verba faciat, et reum, pro quo loquatur, et senatum, in quo sit dicenda sententia, non liquebit? Academiam quidam utilissimam credunt, quod mos in utramque partem disserendi ad exercitationem forensium causarum proxime accedat. Adjiciunt, loco probationis, quod ea præstantissimos in eloquentia viros ediderit. Peripatetici studio quoque se quodam oratorio jactant. Nam theses dicere exercitationis gratià fere est ab his institutum. Stoici, sicut copiam nitoremque eloquentiæ fere præceptoribus suis defuisse concedant. necesse est; ita nullos aut probare acrius, aut concludere subtilius contendunt.

Sed hæc inter ipsos, qui, velut sacramento rogati, vel etiam superstitione constricti, nefas ducunt a susceptà semel persuasione discedere. Oratori vero nihil est necesse in cujusquam jurare leges. Majus enim est opus atque præstantius, ad quod ipse tendit, et cujus est velut candidatus, siquidem est futurus cum vitæ, tum etiam eloquentiæ laude perfectus. Quare, in exemplum bene dicendi, facundissimum quemque proponet sibi ad imitandum: moribus vero formandis quam honestissima præcepta, rectissimamque ad virtutem viam, deliget. Exercitatione quidem utetur omni; sed tamen erit plurimus in maximis quibusque ac natura pulcherrimis. Nam quæ potest materia reperiri ad graviter copioseque dicendum magis abun-

dans, quam de virtute, de re publich, de providentia, de origine animorum, de amicitia ? Hæc sunt, quibus mens pariter atque oratio insurgant : que vers bona, quid mitiget metus, coerceat cupiditates, eximat nos opinionibus vulgi, animumque cælestem [**]. Neque ea solum, quæ talibus disciplinis continentur. sed magis etiam, quæ sunt tradita antiquitus, dicta ac facta præclare, et nôsse, et animo semper agitare, conveniet. Que profecto nusquam plura majoraque. quam in nostræ civitatis monimentis, reperientur. An fortitudinem, justitiam, fidem, continentiam, frugalitatem, contemtum doloris ac mortis, melius ali docebunt, quam Fabricii, Curii, Reguli, Decii, Mutii, aliique innumerabiles? Quantum enim Graci præceptis valent, tantum Romani (quod est majus) exemplis. Tantumque non cognatis id e rebus admoneri sciet, qui non modo proximum tempus, locumque præsentem intueri satis credat, sed omnem posteritatis memoriam, spatium vitæ honestæ, et curriculum laudis, existimet. Hinc mihi ille justitie haustus bibat: hinc sumtam libertatem in causis atque consiliis præstet. Neque erit perfectus orator, nisi qui honeste dicere et sciet, et audebit.

CAPUT III.

Juris quoque civilis necessaria huic viro scientis est, et morum ac religionum ejus reipublicas, quam capesset. Nam qualis esse suasor in consiliis publicis privatisve poterit, tot rerum, quibus præcipue civitas continetur, ignarus? Quo autem modo patronum se causarum non falso dixerit, qui, quod est in causis potentissimum, sit ab altero petiturus; psene non dissimilis iis, qui poëtarum scripta pronuntiant. Nam quodammodo mandata perferet; et ea, quæ sibi a judice credi postulaturus est, alienà fide dicet; et ipse litigantium auxiliator egebit auxilio. Quod ut fieri nonnunquam minore incommodo possit, cum

domi præcepta et composita, et, sicut cætera quæ in causà sunt, in discendo cognita, ad judicem perferet; quid fiet in iis quæstionibus, quæ subito inter ipsas actiones nasci solent? non deformiter respectet? et inter subsellia minores advocatos interroget? Potest autem satis diligenter accipere, quæ tum audiet, cum ei dicenda sunt? aut fortiter affirmare, aut ingenue, pro suis, dicere? possit in actionibus; quid fiet in altercatione, ubi occurrendum continuo, nec libera ad discendum mora est. Quid, si forte peritus juris ille non aderit? Quid, si quis, non satis in ea re doctus, falsum aliquid subjecerit? Hoc enim est maximum ignorantiæ malum, quod credit eum scire, qui monest.

Neque ego sum nostri moris ignarus, oblitusve corum, qui velut ad arculas sedent, et tela agentibus subministrant; neque idem Græcos quoque nescio factitasse, unde nomen his pragmaticorum datum est. Sed loquor de oratore, qui non clamorem modo suum causis, sed omnia quæ profutura sunt, debet. Itaque eum nec inutilem, si ad horam forte constiterit, neque in testationibus faciendis esse imperitum velim. Quis enim potius præparabit ea, quæ, cum aget, esse in causa velit? Nisi forte imperatorem quis idoneum credit, in prœliis quidem strenuum et fortem, et omnium, quæ pugna poscit, artificem; sed neque delectus agere, nec copias contrahere atque instruere, nec prospicere commeatus, nec locum capere castris, scientem: prius est enim certe parare bella, quam gerere. Atqui simillimus huic sit advocatus, si plura, quæ ad vincendum valent, aliis reliquerit; cum præsertim hoc, quod est maxime necessarium, non tam sit arduum, quam procul intuentibus fortasse videatur. Namque omne jus, quod est certum, aut scripto aut moribus constat : dubium æquitatis regulà examinandum est. Quæ scripta sunt, aut posita in more civitatis, nullam habent difficultatem; cognitionis sunt enim, non inventionis: at, quæ consultorum responsis explicantur, aut in verborum interpretatione sunt posita, aut in recti pravique discrimine. Vim cujusque vocis intelligere, aut commune prudentium est, aut proprium oratoris: æquitas optimo cuique notissima. Nos porro et bonum virum, et prudentem in primis oratorem putamus, qui, cum se ad id, quod est optimum natura, direxerit, non magnopere commovebitur, si quis ab es consultus dissentiet, cum ipsis illis diversas inter se opiniones tueri concessum sit. Sed, etiam si nõese, quid quisque senserit, volet, lectionis opus est, qua nibil est in studiis minus laboriosum.

Quod si plerique, desperatà facultate agendi, ad discendum jus declinaverunt, quam id scire facile est oratori, quod discunt, qui, sua quoque confessione, oratores esse non possunt! Verum et M. Cato cum in dicendo præstantissimus, tum juris idem fuit peritissimus; et Scævolæ Servioque Sulpicio concessa est etiam facundiæ virtus. Et M. Tullius non modo inter agendum nunquam est destitutus scientia juris, sed etiam componere aliqua de eo cœperat; ut appareat, posse oratorem non discendo tantum iuri vacare, sed etiam docendo. Verum ea, quæ de moribus excolendis studioque juris præcipimus, ne quis eo credat reprehendenda, quod multos cognovimus, qui, tædio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiam necesse est, confugerint ad hæc diverticula desidiæ: quorum alii se ad album ac rubricas transtulerunt, et formularii, vel (ut Cicero ait) leguleii quidam esse maluerunt, tamquam utiliora eligentes ea, quorum solam facilitatem sequebantur: alii pigritiæ arrogantioris, qui, subito fronte confictà, immissaque barbâ, veluti despexissent oratoria præcepta, paulum aliquid sederunt in scholis philosophorum, ut deinde in publico tristes, domi dissoluti, captarent auctoritatem contemtu cæterorum. Philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest.

CAPUT IV.

Imprimis vero abundare debet orator exemplorum copiá, cum veterum, tum etiam novorum: adeo ut. non ea modo quæ conscripta sunt historiis, aut sermonibus velut per manus tradita, quæque quotidie aguntur, debeat nosse; verum ne ea quidem, quæ sunt a clarioribus poëtis ficta, negligere. Nam illa quidem priora aut testimoniorum, aut etiam judicatorum, obtinent locum : sed hæc quoque aut vetustatis fide tuta sunt, aut ab hominibus magnis præceptorum loco ficta creduntur. Sciat ergo quam plurima: unde etiam senibus auctoritas major est. quod plura nôsse et vidisse creduntur : quod Homerus frequentissime testatur. Sed non est exspectanda ultima ætas, cum studia præstent, ut, quantum ad cognitionem pertinet rerum, etiam præteritis sæculis vixisse videamur.

CAPUT V.

Hæc sunt, quæ me redditurum promiseram, instrumenta, non artis, ut quidam putaverunt, sed ipsius oratoris. Hæc arma habere ad manum, horum scientià debet esse succinctus, accedente verborum figurarumque facili copià, et inventionis ratione, et disponendi usu, et memoriæ firmitate, et actionis gratia. Sed plurimum ex his valet animi præstantia, quam nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientium auctoritas ultra debitam reverentiam tardet. Nam, ut abominanda sunt contraria his vitia confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogantiæ; ita, citra constantiam, fiduciam, fortitudinem, nihil ars, nihil studium, nihil profectus ipse profuerit: ut si des arma timidis et imbellibus. Invitus (mehercle) dico, quoniam et aliter accipi potest, ipsam verecundiam, vitium quidem, sed amabile, et quæ vir-VOL. II.

tutes facillime generet, esse interim adversam, multisque in causa fuisse, ut bona ingenii studiique, in lucem non prolata, situ quodam secreti consumeren-Sciat autem, si quis hæc forte, minus adhuc peritus distinguendi vim cujusque verbi, leget, non probitatem a me reprehendi, sed verecundiam, que est timor quidam, reducens animum ab iis que facienda sunt, unde confusio, et cepti pænitentia, et subitum silentium. Quis porro dubitet vitiis adscribere affectum, propter quem facere honeste pudet? Neque ego rursus nolo eum, qui sit dicturus, et sollicitum surgere, et colore mutari, et periculum intelligere: que si non accident, etiam simulanda erunt. Sed intellectus hic sit operis, non metus: moveamurque, non concidamus. Optima est autem emendatio verecundiæ fiducia: et quamlibet imbecilla frons magnà conscientia sustinetur.

Sunt et naturalia, (ut supra dixi) que tamen et curà juvantur, instrumenta, vox, latus, decor : qua quidem tantum valent, ut frequenter famam ingenii faciant. Habuit oratores setas nostra copiosiores: sed, cum diceret, eminere inter æquales Trachallus videbatur: ea corporis sublimitas erat, is ardor oculorum, frontis auctoritas, gestûs præstantia, vox quidem, non ut Cicero desiderat, pæne tragædorum, sed super omnes, quos ego quidem audierim, traggedos. Certe, cum in basilica Julia diceret primo tribunali, quatuor autem judicia, ut moris est, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent, et auditum eum et intellectum, et (quod agentibus cæteris contumeliosissimum fuit) laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini. Sed hoc votum est, et rara felicitas: quæ si non adsit, sane sufficiat, ab iis, quibus quis dicit, audiri. Talis esse debet orator, et hæc scire.

CAPUT VL

Agendi autem initium, sine dubio, secundum vires cuiusque sumendum est. Neque ego annos definiam, cum Demosthenem puerum admodum actiones pupillares habuisse manifestum sit; Calvus, Casar, Pollio, multum ante quæstoriam omnes ætatem gravissima judicia susceperint; prætextatos egisse quosdam sit traditum; Cæsar Augustus duodecim natus annos aviam pro Rostris laudaverit. Modus mihi videtur quidam tenendus, ut neque præpropere distringatur immatura frons, et quidquid est illud adhuc acerbum, proferatur. Nam inde et contemtus operis innascitur, et fundamenta jaciuntur impudentiæ, et (quod est ubique perniciosissimum) prævenit vires fiducia. Nec rursus differendum est tirocinium in senectutem. Nam quotidie metus crescit; majusque fit semper, quod ausuri sumus; et, dum deliberamus, quando incipiendum sit, incipere jam serum est. Quare fructum studiorum viridem et adhuc dulcem promi decet, dum et venia et spes est, et paratus favor, et audere non dedecet : et, si quid desit operi, supplet ætas; et, si qua sunt dicta juveniliter, pro indole accipiuntur; ut totus ille Ciceronis pro Sexto Roscio locus: Quid enim tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Quæ cum, sex et viginti natus annos, summis audientium clamoribus, dixerit, deferbuisse tempore, et annis liquata jam senior idem fatetur. Et (hercle) quantumlibet secreta studia contulerint, est tamen proprius quidam fori profectus; alia lux, alia veri discriminis facies: plusque, si separes, usus sine doctrina, quam citra usum doctrina, valeat. Ideoque nonnulli, senes in schola facti, stupent novitate, cum in judicia venerunt, et omnia suis exercitationibus similia desiderant. At illic et judex tacet, et adversarius obstrepit; et nihil temere dictum perit: et, si quid tibi ipse sumas, probandum est: et laboratam congestamque dierum ac noctium studio actionem aqua deficit : et, omisso magna semper flandi tumore, in quibusdam causis loquendum est, quod illi diserti minime sciunt. Itaque nonnullos reperias, qui sibi eloquentiores videantur,

quam ut causas agant.

Cæterum illum, quem juvenem, tenerisque adhue viribus nitentem, in forum deduximus, et incipere & quam maxime facili ac favorabili causa velim, ut catuli ferarum molliore prædå saginantur : et non utique ab hoc initio continuare operam, et ingenie adhuc alendo callum inducere; sed, jam scientem, quid sit pugna, et in quam rem studendum sit, refici atque renovari. Sic et tirocinii metum, dum facilius est audere, transierit, nec audendi facilitatem usque ad contemtum operis adduxerit. Usus est et hat ratione M. Tullius: et. cum jam clarum meruisset. inter patronos qui tum erant, nomen, in Asiam navigavit, seque et aliis sine dubio eloquentia ac sapientiæ magistris, sed præcipue tamen Apollonio Moloni, quem Romæ quoque audierat, Rhodi rursus formandum ac velut recoquendum dedit. Tum dignum operæ pretium venit, cum inter se congruunt præcepta et experimenta.

CAPUT VII.

Cum satis in omne certamen virium fecerit, prima ei cura in suscipiendis causis erit; in quibus defendere quidem reos profecto, quam facere, vir bonus mallet: non tamen ita nomen ipsum accusatoris horrebit, ut nullo neque publico neque privato duci possit officio, ut aliquem ad reddendam rationem vitæ vocet. Nam et leges ipsæ nihil valeant, nisi actoris idonea voce munitæ: et, si pænas scelerum expetere fas non est, prope est, ut scelera ipsa permissa sint: et, licentiam malis dari, certe contra bonos est. Quare,

neque sociorum querelas, nec amici vel propinqui necem, nec erupturas in rempublicam conspirationes inultas patietur orator; non pœnæ nocentium cupidus, sed emendandi vitia, corrigendique mores. Nam. qui ratione traduci ad meliora non possunt, solo metu continentur. Itaque, ut accusatoriam vitam vivere, et ad deferendos reos præmio duci, proximum latrocinio est; ita pestem intestinam propulsare, cum propugnatoribus patrise comparandum. principes in republica viri non detrectaverunt hanc officii partem: creditique sunt etiam clari iuvenes obsidem reipublicæ dare malorum civium accusationem, quia nec odisse improbos, nec simultates provocare, nisi ex fiducià bonæ mentis videbantur. Idque cum ab Hortensio, Lucullis, Sulpicio, Cicerone. Cæsare, plurimis aliis, tum ab utroque Catone factum est; quorum alter appellatus est Sapiens, alter nisi creditur fuisse, vix scio, cui reliquerit hujus nominis locum. Neque defendet omnes orator; idemque portum illum eloquentiæ suæ salutarem non etiam piratis patefaciet, duceturque in advocationem maxime causa.

Quoniam tamen omnes, qui non improbe litigabunt, quorum certe bona pars est, sustinere non potest unus, aliquid etiam commendantium personis dabit, et ipsorum qui judicio decernent, ut optimi cujusque voluntate moveatur; namque hos et amicissimos vir bonus habebit. Submovendum vero est utrumque ambitûs genus, vel potentibus contra humiles venditandi operam suam; vel illud etiam iactantius, minores utique contra dignitatem attollendi. Non enim fortuna causas vel justas vel improbas facit. Neque vero pudor obstet, quominus susceptam, cum melior videretur, litem, cognità inter dicendum iniquitate, dimittat, cum prius litigatori dixerit verum. Nam et in hoc maximum, si æqui iudices sumus, beneficium est, ut non fallamus vanà spe litigantem. Neque est dignus opera patroni, qui non utitur consilio. Et certe non convenit ei, quem oratorem esse volumus, injusta tueri scientem. Nam, ai, ex illis, quas supra diximus, causis, falsum tuebitur, erit tamen honestum, quod ipse faciet.

Gratisne ei semper agendum sit, tractari potest. Quod ex prima statim fronte dijudicare, imprudentium est. Nam quis ignorat, quin id longe sit honestissimum, ac liberalibus disciplinis, et illo, quem exigimus, animo dignissimum, non vendere operam, nec elevare tanti beneficii auctoritatem? cum pleraque hoc ipso possint videri vilia, quod pretium ha-Cæcis hoc (ut aiunt) satis clarum est: nec quisquam, qui sufficientia sibi (modica autem hac sunt) possidebit, hunc quæstum sine crimine sordium fecerit. At, si res familiaris amplius aliquid ad usus necessarios exiget, secundum omnes sapientium leges patietur sibi gratiam referri; cum et Socrati collatum sit ad victum; et Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Neque enim mercedes a discipulis acceptaverint. video, quæ justior acquirendi ratio, quam ex honestissimo labore, et ab iis de quibus optime meruerint, quique, si nihil invicem præstent, indigni fuerint Quod quidem non justum modo, sed necessarium etiam est, cum hæc ipsa opera, tempusque omne, alienis negotiis datum, facultatem aliter acquirendi recidant. Sed tum quoque tenendus est modus: ac plurimum refert, et a quo accipiat, et quantum, et quousque.

Paciscendi quidem ille piraticus mos, et imponentium periculis pretia procul abominanda negotiatio, etiam a mediocriter improbis aberit; cum præsertim bonos homines bonasque causas tuenti non sit metuendus ingratus, qui si futurus, malo tamen ille peccet. Nihil ergo acquirere volet orator ultra, quam satis erit: ac ne pauper quidem tamquam mercedem accipiet, sed mutuà benevolentià utetur, cum sciat se tanto plus præstitisse; quia nec venire hoc beneficium oportet, nec perire. Denique, ut gratus sit, ad eum magis pertinet, qui debet.

CAPUT VIII.

Proxima discendæ causæ ratio, quod est orationis fundamentum. Neque enim quisquam tam ingenio tenui reperitur, qui, cum omnia, que sunt in causa, diligenter cognoverit, ad docendum certe judicem non sufficiat. Sed ejus rei paucissimis cura est. Nam. ut taceam de negligentibus, quorum nihil refert, ubi litium cardo vertatur, dum sint, quæ, vel extra causam, ex personis aut communi tractatu locorum, occasionem clamandi largiantur: aliquos et ambitio pervertit, qui, partim, tamquam occupati, semperque aliud habentes quod ante agendum sit, pridie ad se venire litigatorem, aut eodem matutino, jubent; nonnunquam etiam inter ipsa subsellia didicisse se gloriantur : partim, jactantià ingenii, ut res cito accepisse videantur, tenere se et intelligere prius pæne, quam audiant, mentiti, cum multa et diserte, summisque clamoribus, quæ neque ad judicem neque ad litigatorem pertineant, decantaverunt, bene sudantes, beneque comitati, per forum reducuntur.

Ne illas quidem tulerim delicias eorum, qui doceri amicos suos jubent; quamquam minus mali est, si illi saltem recte discant, recteque doceant. Sed quis discet tam bene, quam patronus? Quomodo autem sequester ille et media litium manus, et quidam interpres, impendet æquo animo laborem in alienas actiones, cum dicturus ipse non sit? Pessime vero consuetudinis, libellis esse contentum, quos componit aut litigator, qui confugit ad patronum, quia liti ipse non sufficit; aut aliquis ex eo genere advocatorum, qui se non posse agere confitentur, deinde faciunt id, quod est in agendo difficillimum. Nam, qui judicare, quid discradum, quid dissimulandum,

quid declinandum, mutandumve, fingendum etiam sit, potest, cur non sit orator, quando, quod difficilius est, facit? Hi porro non tantum nocerent, si omnia scriberent, uti gesta sunt. Nunc consilium et colores adjiciunt, et aliqua pejora veria, que plerique cum acceperunt, immutare nefas habent, et, velut themata in scholis posita, custodiunt. Deinde deprehenduntur, et causam, quam discere ex suis litigatoribus noluerunt, ex adversariis discunt.

Liberum igitur demus ante omnia iis, querum negotium erit, tempus ac locum: exhortemurque ultro. ut omnia, quamlibet verbose, et, unde volent, repetito tempore exponant. Non enim tam obest audire supervacua, quam ignorare necessaria. Frequenter autem et vulnus et remedium in iis orator inveniet. quæ litigatori in neutram partem habere momentum videbantur. Nec tanta sit acturo memorise fiducia. ut subscribere audita pigeat. Nec semel audisse sit satis : cogendus eadem iterum ac sæpius dicere litigator, non solum quia effugere aliqua prima expositione potuerunt, præsertim hominem (quod sæpe evenit) imperitum; sed etiam, ut sciamus, an eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, et, tamquam non doceant causam, sed agant, non ut cum patrono, sed ut cum judice, loquuntur. Quapropter nunquam satis credendum est, sed agitandus omnibus modis, et turbandus, et evocandus. Nam, ut medicis non apparentia modo vitia curanda sunt, sed etiam invenienda, quæ latent, sæpe ipsis ea, qui sanandi sunt. occulentibus; ita advocatus plura, quam ostenduntur, adspiciat. Nam, cum satis in audiendo patientia impenderit, in aliam rursus ei personam transeundum est, agendusque adversarius, proponendum, quidquid omnino excogitari contra potest, quidquid recipit in ejusmodi disceptatione natura. Interrogandus quam infestissime, ac premendus. Nam. dum omnia quærimus, aliquando ad verum, ubi minime exspectavimus, pervenimus. In summa, optimus est in discendo patronus incredulus. Promittit enim litigator omnia, testem populum, paratissimas consignationes, ipsum denique adversarium quædam non negaturum. Ideoque opus est intueri omne litis instrumentum: quod videre non est satis; perlegendum erit. Nam frequentissime aut non sunt omnino, quæ promittebantur, aut minus continent; sut cum alio aliquo nocituro permixta sunt; aut nimia sunt, et fidem hoc ipso detractura, quod non habent modum. Denique linum ruptum, aut turbatam ceram, aut sine agnitione signa, frequenter invenies: quæ, nisi domi excusseris, in foro inopinata decipient; plusque nocebunt destituta, quam non promissa nocuissent.

Multa etiam, que litigator nihil ad causam pertinere crediderit, patronus eruet, modo per omnes, quos tradidimus, argumentorum locos eat; quos ut circumspectare in agendo, et attentare singulos minime convenit, propter quas diximus causas; ita in discendo rimari necessarium est, quæ personæ, quæ tempora, quæ loca, instituta, instrumenta, cæteraque, ex quibus non tantum illud, quod est artificiale probationis genus, colligi possit, sed qui metuendi testes, quomodo sint refellendi. Nam plurimum refert, invidià reus, an odio, an contemtu laboret; quorum fere pars prima superiores, proxima pares, tertia humiliores premit. Sic causam perscrutatus, propositis ante oculos omnibus quæ prosint noceantve, tertiam deinceps personam induat judicis; fingatque apud se agi causam; et, quod ipsum movisset de eâdem re pronuntiaturum, id potentissimum, apud quemcumque agetur, existimet : et sic eum raro fallet eventus, aut culpa judicis erit.

CAPUT IX.

Que sint in agendo servanda, toto fere opere exsecuti sumus: pauca tamen propria hujus loci, que non tam dicendi arte quam officiis agendi continentur, attingam. Ante omnia, ne (quod plerisque accidit) ab utilitate eum causæ præsentis cupido laudis abducat. Nam, ut gerentibus bella non semper exercitus per plana et amorna ducendus est, sed adeundi plerumque asperi colles, expugnanda civitates, quamlibet præcisis impositæ rupibus, aut operum mole difficiles: ita orațio gaudebit quidem occasione latius decurrendi, et, sequo congressa campo, totas vires populariter explicabit : at, si juris anfractus, aut eruendæ veritatis latebras adire cogitur, non obequitabit, nec illis vibrantibus concitatisque sententiis, velut missilibus, utetur; sed operibus, et cuniculis, et insidiis, et occultis artibus, rem geret. Que omnia non, dum fiunt, laudantur, sed cum facta sunt: unde etiam minus cupidis opinionis plus fructûs venit. Nam, cum illa dicendi vitiosa jactatie inter plausores suos detonuit, resurgit verse virtutis fortior fama: nec judices, a quo sint moti, dissimulant, et doctis creditur : nec est orationis vera laus, nisi cum finita est.

Veteribus quidem etiam dissimulare eloquentism fuit moris: idque M. Antonius præcipit, quo plus dicentibus fidei, minusque suspectæ advocatorum insidiæ forent. Sed illa dissimulari, que tum erat. potuit : nondum enim tantum dicendi lumen accesserat, ut etiam per obstantia erumperet. artes quidem et consilia lateant, et quidquid, si deprehenditur, perit. Hactenus eloquentia secretum Verborum quidem delectus, gravitas sententiarum, figurarum elegantia, aut non sunt, aut apparent : sed, vel propter hoc ipsum, ostentanda non sunt, quod apparent; aut, si unum e duobus eligendum, causa potius laudetur, quam patronus. Finem tamen hunc præstabit orator, ut videatur optimam causam optime egisse. Illud certum erit, neminem pejus agere, quam qui, displicente causa, placet: necesse est enim, extra causam sit, quod placet.

Nec illo fastidio laborabit orator, non agendi causas minores, tamquam infra eum sint, aut detractura sit opinioni minus liberalis materia. Nam et suscipiendi ratio justissima est, officium, et optandum etiam, ut amici quam minimas lites habeant : et abunde dixit bene, quisquis rei satisfecit. At quidam, etiam si forte susceperunt negotia paulo ad dicendum tenuiora, extrinsecus adductis ea rebus circumliniunt : ac. si defecerint alia, conviciis implent vacua causarum : si contingit, veris; si minus, fictis, modo sit materia ingenii, mereaturque clamorem, dum dicitur. Quod ego adeo longe puto ab oratore perfecto, ut eum ne vera quidem objecturum, nisi id causa exigit, credam. Ea est enim prorsus canina (ut ait Appius) eloquentia, censuram maledicendi subire: quod facientibus, etiam male audiendi præsumenda patientia Nam et in ipsos fit impetus frequenter, qui egerunt, et certe patroni petulantiam litigator luit. Sed hac minora sunt ipso illo vitio animi, quo maledicus a malefico non distat, nisi occasione. voluptas, et inhumana, et nulli audientium bono grata. a litigatoribus quidem frequenter exigitur. qui ultionem malunt, quam defensionem. Sed neque alia multa ad arbitrium eorum facienda sunt. Hoc quidem quis hominum liberi modo sanguinis sustinest, petulans esse ad alterius arbitrium? Atqui etiam in advocatos partis adversæ libenter nonnulli invehuntur, quod, nisi si forte meruerunt, et inhumanum est respectu communium officiorum, et cum ipsi, qui dicit, inutile, (nam idem juris responsuris datur) tum causæ contrarium, quia plane adversarii, fiunt et inimici: et, quantulumcumque his virium est, contumelià augetur. Super omnia, perit illa, que plurimum oratori et auctoritatis et fidei affert. modestia, si a viro bono in rabulam latratoremque convertitur, compositus non ad animum judicis, sed ad stomachum litigatoris.

Frequenter etiam species libertatis deducere ad temeritatem solet, non causis modo, sed insis quoque qui dixerunt, periculosam. Nec immerito Pericles solebat optare, ne quod sibi verbum in mentem veniret, quo populus offenderetur. Sed, quod ille de populo, id ego de omnibus sentio, qui tantumdem possunt nocere. Nam que fortia, dum dicuntur, videbantur, stulta, cum læserunt, vocantur. Nunc, quia varium fere propositum agentium fuit, et quorumdam cura tarditatis, quorumdam facilitas temeritatis crimine laboravit; quem credam fore in hoc oratoris modum, tradere non alienum videtur.

Afferet ad dicendum curse semper quantum plurimum poterit. Neque enim solum negligentis, sed et mali, et in susceptà causà perfidi ac proditoris est, peius agere, quam possit. Ideoque ne suscipiendæ quidem sunt causæ plures, quam quibus suffecturum se sciat. Dicet scripts, cum res patietur, plurima: et (ut Demosthenes ait), si continget, et sculpta. Sed hoc aut prime actiones, aut que in judiciis publicis post interjectos dies dantur, permiserint: at cum protinus respondendum est, omnia parari non possunt, adeo ut paulo minus promtis etiam noceat scripsisse, si alia ex diverso, quam opinati fuerant, occurrerint. Inviti enim recedunt a præparatis; et totà actione respiciunt, requiruntque, num aliquid ex illis intervelli, atque ex tempore dicendis inseri possit: quod si fiat, non cohæret; nec commissuris modo, ut in opere male juncto, hiantibus, sed ipså coloris inæqualitate, detegitur. Ita nec liber est impetus, nec cura contexta; et utrumque alteri obstat. Illa enim, quæ scripta sunt, retinent animum, non sequuntur. Itaque, in his actionibus, omni (ut agricolæ dicunt) pede standum est. Nam. cum in propositione ac refutatione causa consistat, que nostre partis sunt, scripta esse possunt : que etiam responsurum adversarium certum est (est enim aliquando certum), pari curà refelluntur. Ad alia unum paratum afferre possumus, ut causam bene noverimus; alterum ibi sumere, ut dicentem adversarium diligenter audiamus.

Licet tamen præcogitare plura, et animum ad omnes casus componere: idque est tutius stilo, quo facilius et omittitur cogitatio, et transfertur. Sed, sive, in respondendo, fuerit subito dicendum, sive quæ alia ita exegerit ratio, nunquam oppressum se ac deprehensum credet orator, cui disciplina et studium et exercitatio dederit vires etiam facilitatis; quemque armatum semper, ac velut in procinctu stantem, non magis unquam in causis oratio, quam in rebus quotidianis ac domesticis sermo, deficiet; nec se unquam propter hoc oneri subtrahet; modo sit causæ discendæ tempus; nam cætera semper sciet.

CAPUT'X.

Superest, ut dicam de genere orationis. Hic erat propositus a nobis in divisione prima locus tertius: nam ita promiseram, me de arte, de artifice, de opere dicturum. Cum sit autem rhetorices atque oratoris opus oratio, pluresque ejus formæ, sicut ostendam; in omnibus his, et ars est et artifex: plurimum tamen invicem differunt, nec solum specie, ut signum signo, et tabula tabulæ, et actioni actio; sed genere ipso, ut a Græcis Tuscanicæ statuæ, et Asianus eloquens Attico. Suos autem hæc operum genera, quæ dico, ut auctores, sic etiam amatores habent: atque ideo nondum est perfectus orator, ac nescio an ars ulla, non solum quia aliud in alio magis eminet, sed quod non una omnibus forma placuit, partim conditione vel temporum vel locorum, partim judicio cuiusque atque proposito.

Primi, quorum quidem opera non vetustatis modo gratià visenda sint, clari pictores fuisse dicuntur *Polygnotus* atque *Aglaophon*, quorum simplex color tam sui studiosos adhuc habet, ut illa prope rudia, ac velut futuræ mox artis primordia, maximis, qui post eos exstiterunt, auctoribus præferantur, proprio quodam intelligendi (ut mea fert opinio) ambitu.

VOL. II.

Post Zeuxis atque Parrhasius, non multum setate distantes, (circa Peloponnesia ambo tempora; nam cum Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontem invenitur) plurimum arti addiderunt. Quorum prior luminum umbrarumque invenisse rationem, secundus examinâsse subtilius lineas, traditur. Zeuxis plus membris corporis dedit, id amplius atque augustius ratus, atque (ut existimant) Homerum secutus, cui validissima quæque forma etiam in feminis placet. Ille vero ita circumscripsit omnia, ut eum legum latorem vocent, quia Deorum atque heroum effigies, quales ab eo sunt traditæ, cæteri, tamquam ita necesse sit, sequuntur. Floruit autem circa Philippum, et usque ad successores Alexandri, pictura præcipue, sed diversis virtutibus. Nam cura Protogenes, ratione Pamphilus ac Melanthius, facilitate Antiphilus, concipiendis visionibus (quas Cartagiae vocant) Theon Samius, ingenio et gratia (quam in se ipse maxime jactat) Apelles est præstantissimus. Euphranorem admirandum facit, quod et cæteris optimis studiis inter præcipuos, et pingendi fingendique idem mirus artifex fuit.

Similis in statuis differentia. Nam duriora, et Tuscanicis proxima Calon atque Egesias, jam minus rigida Calamis, molliora adhuc supra dictis Myron fecit. Diligentia ac decor in Polycleto supra cæteros, cui quamquam a plerisque tribuitur palma, tamen, ne nihil detrahatur, deesse pondus putant. Nam, ut humanæ formæ decorem addiderit supra verum, ita non explevisse Deorum auctoritatem videtur. Quin ætatem quoque graviorem dicitur refugisse, nihil ausus ultra leves genas. At, quæ Polycleto defuerunt, Phidiæ atque Alcameni dantur. Phidias tamen Diis, quam hominibus, efficiendis melior artifex traditur, in ebore vero longe citra æmulum, vel si nihil, nisi Minervam Athenis, aut Olympium in Elide Jovem, fecisset; cujus pulchritudo adjecisse aliquid etiam receptæ religioni videtur : adeo majestas

operis Deum æquavit. Ad veritatem Lysippum et Praxitelem accessisse optime affirmant. Nam Demetrius, tamquam nimius in ea, reprehenditur, et fuit similitudinis, quam pulchritudinis, amantior.

In oratione vero, si species intueri velis, totidem pæne reperias ingeniorum, quot corporum, formas. Sed fuêre quædam genera dicendi conditione temporum horridiora, alioqui magnam jam ingenii vim præ se ferentia. Hinc sunt Lælii, Africani, Catones, Gracchique, quos tu licet Polygnotos vel Calonas appelles. Mediam illam formam teneant L. Crassus, Q. Hortensius. Tum deinde efflorescat non multum inter se distantium tempore oratorum ingens proventus. Hinc vim Cæsaris, indolem Cœlii, subtilitatem Callidii, gravitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbitatem Cassii, diligentiam Pollionis, dignitatem Messalæ, sanctitatem Calvi, reperiemus: in his etiam, quos ipsi vidimus, copiam Senecæ, vires Africani, maturitatem Afri, jucunditatem Crispi, sonum Trachalli, elegantiam Secundi.

At M. Tullium non illum habemus Euphranorem circa plurium artium species præstantem, sed in omnibus, quæ in quoque laudantur, eminentissimum. Quem tamen et suorum homines temporum incessere audebant ut tumidiorem, et Asianum, et redundantem, et in repetitionibus nimium, et in salibus aliquando frigidum, et in compositione fractum, exsultantem, ac pæne (quod procul absit) viro molliorem. Postea vero quam triumvirali proscriptione consumtus est, passim, qui oderant, qui invidebant, qui æmulabantur, adulatores etiam præsentis potentiæ, non responsurum invaserunt. Ille tamen, qui jejunus a quibusdam et aridus habetur, non aliter ab ipsis inimicis male audire, quam nimiis floribus et ingenii affluentia, potuit. Falsum utrumque, sed tamen illa mentiendi propior occasio. Præcipue vero presserunt eum, qui videri Atticorum imitatores concupierant. Hæc manus, quasi quibusdam sacris initiata, ut alienigenam, et virum superstitiosum, devinctumque illis legibus, insequebatur. Unde nunc quoque aridi, et exsucci, et exsangues, (hi sunt enim, qui suæ imbecillitati santatis appellationem, quæ est maxime contraria, obtendant) quis clariorem vim eloquentiæ, velut solem, ferre non possunt, umbra magni nominis delitescunt: quibus quis multa, et pluribus locis, Cicero ipse respondit, tutior mihi de hoc disserendi brevitas erit.

Et antiqua quidem illa divisio inter Asianos atque Atticos fuit, cum hi pressi et integri, contra infai illi et inanes, haberentur; et in his nihil superflueret, illis judicium maxime ac modus deesset. Quod quidam, quorum et Santra est, hoc putant accidisse, quod, paulatim sermone Græco in proximas Asiz civitates influente, nondum satis periti loquendi facundiam concupierint: ideoque ea, quæ proprie signari poterant, circuitu ceperint enuntiare, ac deinde in eo perseverarint. Mihi autem orationis differentiam fecisse et dicentium et audientium nature videntur, quod Attici, limati quidem et emuncti, nihi inane aut redundans ferebant; Asiana gens, tumidior alioquin atque jactantior, vaniore etiam dicendi glorià inflata est.

Tertium mox, qui hæc dividebant, adjecerunt genus Rhodium; quod velut medium esse atque ex utroque mixtum volunt. Neque enim Attice pressi, neque Asiane sunt abundantes; ut aliquid habere videantur gentis, aliquid auctoris. Æschines enim. qui hunc exsilio delegerat locum, intulit eo studia Athenarum, quæ, velut sata quædam cœlo terrâque degenerant, saporem illum Atticum peregrino mis-Lenti ergo quidem ac remissi, non sine cuerunt. pondere tamen: neque fontibus puris, neque torrentibus turbidis, sed lenibus stagnis, similes haben-Nemo igitur dubitaverit, longe esse optimum genus Atticorum: in quo ut est aliquid inter ipsos commune, id est, judicium acre, tersumque; ita ingeniorum plurimæ formæ. Quapropter mihi falli multum videntur, qui solos esse Atticos credunt tenues, et lucidos, et significantes, sed quâdam eloquentiæ frugalitate contentos, ac semper manum intra pallium continentes. Nam quis erit hic Atticus? Sit Lysias; hunc enim amplectuntur amatores istius nominis modum. Non igitur jam usque ad Coccum et Andocidem remittemur? Interrogare tamen velim, an Isocrates Attice dixerit? Nihil enim tam est Lysiæ diversum. Negabunt? At ejus schola principes oratorum dedit. Quæratur similius aliquid. Hyperides Atticus? Certe. At plus indulsit voluptati.

Transeo plurimos, Lycurgum, Aristogitona, et his priores, Isaum, Antiphontem: quos, ut homines, inter se genere similes, differentes dixeris specie. Quid ille, cujus modo fecimus mentionem, Æschines? nonne his latior et audentior, et excelsior? Quid denique Demosthenes? non cunctos illos tenues et circumspectos, vi, sublimitate, impetu, cultu, compositione, superavit? non insurgit locis? non figuris gaudet? non translationibus nitet? non oratione fictà dat carentibus vocem? non illud jusjurandum per cæsos in Marathone ac Salamine propugnatores reipublicæ, satis manifesto docet, præceptorem ejus Platonem fuisse? Quem ipsum num Asianum appellabimus, plerumque instinctis divino spiritu vatibus comparandum? Quid Periclea? similemne credimus Lysiacæ gracilitati, quem fulminibus et cœlesti fragori comparant comici, dum illi conviciantur?

Quid est igitur, cur, in iis demum qui tenui venulâ per calculos fluunt, Atticum saporem putent? ibi demum thymum redolere dicant? Quos ego existimo, si quod in his finibus uberius invenerint solum, fertilioremve segetem, negaturos Atticam esse, quod plus, quam acceperit seminis, reddat, quia hanc ejus terræ fidem Menander eludit. Itaque, si quis nunc, ad eas Demosthenis virtutes quas ille summus orator habuit, tamen quæ defuisse èi, sive ipsius

natura, sive lege civitatis videntur, adjecerit, ut affectus concitatius moveat, audiam dicentem, Nos fecti hoc Demosthenes? et si quid exierit numeris aptius (fortasse non possit; sed tamen, si quid exierit) non erit Atticum? Melius de hoc nomine sentiant, credantque Attice dicere esse optime dicere.

Atque in hac tamen opinione perseverantes Gracos magis tulerim. Latina mihi facundia, ut inventione, dispositione, consilio, cæteris hujus generis artibus, similis Græcæ, ac prorsus discipula ejus, videtur : ita, circa rationem eloquendi, vix habere imitationis locum. Namque est ipsi statim sonus durior, quando et jucundissimas ex Græcis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem, quibus nullæ apud eos dulcius spirant : quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur. Quod cum contingit, nescio-quo modo velut hilarior protinus renidet oratio, ut in Zephyris et Zopyris, quæ si nostris literis scribantur, surdum quiddam et barbarum efficient; et velut in locum earum succedent tristes et horridæ, quibus Græcia caret. Nam illa, quæ sexta est nostrarum, pæne non humanâ voce, vel omnino non voce potius, inter discrimina dentium efflanda est: quæ, etiam cum vocalem proximam accipit, quassa quodammodo, utique quoties aliquam consonantium frangit, ut in hoc ipso frangit, multo fit horridior. Æolicæ quoque literæ, qua servum cervumque dicimus, etiam si forma a nobis repudiata est, vis tamen nos ipsa persequitur. Duras et illa syllabas facit, quæ ad conjungendas demum subjectas sibi vocales est utilis, alias supervacua, ut equos ac equum scribimus, cum ipsæ etiam hæ vocales duæ efficiant sonum, qualis apud Græcos nullus est, ideoque scribi illorum literis non potest. Quid. quod pleraque nos illà, quasi mugiente, literà cludimus, M, quâ nullum Græce verbum cadit? At illi N, jucundam, et in fine præcipue, quasi tinnientem, illius loco ponunt, quæ est apud nos rarissima in

clausulis. Quid, quod syllabæ nostræ in B literam, et D innituntur adeo aspere, ut plerique, non antiquissimorum quidem, sed tamen veterum, mollire tentaverint, non solum aversa pro abversis dicendo, sed et, in præpositione, B literæ absonam et ipsam S subjiciendo? Sed accentus quoque, cum rigore quodam, tum similitudine ipså, minus suaves habemus, quia ultima syllaba nec acuta unquam excitatur, nec flexa circumducitur, sed in gravem, vel

duas graves, cadit semper.

Itaque tanto est sermo Græcus Latino jucundior. ut nostri poëtæ, quoties dulce carmen esse voluerunt. illorum id nominibus exornent. His illa potentiora. quod res plurimæ carent appellationibus, et eas necesse sit transferre, aut circumire: etiam in iis quæ denominata sunt, summa paupertas in eadem nos frequentissime revolvit: at illis non verborum modo, sed linguarum etiam inter se differentium, copia est. Quare, qui a Latinis exiget illam gratiam sermonis Attici, det mihi in eloquendo eamdem jucunditatem, et parem copiam. Quod si negatum est, sententias aptabimus iis vocibus quas habemus; nec rerum nimiam tenuitatem, ut non dicam pinguioribus, fortioribus certe, verbis miscebimus, ne virtus utraque pereat ipsâ confusione. Nam, quo minus adjuvat sermo, rerum inventione pugnandum est. Sensus sublimes variique eruantur. Permovendi omnes affectus erunt, oratio translationum nitore illuminanda. Non possumus esse tam graciles? simus fortiores. Subtilitate vincimur? valeamus pondere. Proprietas penes illos est certior? copia vincamus. Ingenia Græcorum, etiam minora, suos portus habent? nos plerumque majoribus velis moveamur: validior spiritus nostros sinus tendat. Non tamen alto semper feremur: nam et litora interim sequenda sunt. Illis facilis per quælibet vada accessus; ego aliquid, non multo tamen, altius, in quo mea cymba non sidat, inveniam. Neque enim, si tenuiora hæc ac pressiora Græci melius, in eoque vincimur solo, et ideo in comodiis non contendimus, prorsus tamen omittenda pars hec orationis, sed exigenda, ut optime possumus: possumus autem rerum et modo et judicio esse similes: verborum gratià, quam in ipsis non habemus, extrinsecus condienda est. An non in privatis et acutus, et non asper, et non indistinctus, et non supra modum elatus, M. Tullius? non in M. Callidio insignis hec virtus? non Scipio, Lælius, Cato, in eloquendo velut Attici Romanorum fuerunt? Cui porro non satis est, quo nihil esse melius potest?

Ad hoc quidam nullam esse naturalem putant eloquentiam, nisi quæ sit quotidiano sermoni simillima, quo cum amicis, conjugibus, liberis, servis, loquamur, contenti promere animi voluntatem, nihilque arcessiti et elaborati requirentes: quidquid huc sit adjectum, id esse affectationis, et ambitiosæ in loquendo jactantiæ, remotum a veritate, fictumque ipsorum gratia verborum, quibus solum a natura sit officium attributum, servire sensibus: sicut athletarum corpora, etiamsi validiora fiant exercitatione, et lege quadam ciborum, non tamen esse naturalia. atque ab illà specie, quæ sit concessa hominibus, abhorrere. Quid enim, inquiunt, attinet circuitu res ostendere, et translationibus, id est, aut pluribus aut alienis verbis, cum sua cuique sint assignata nomina? Denique antiquissimum quemque maxime secundum naturam dixisse contendunt, mox poëtis similiores exstitisse, etiamsi parcius, simili tamen ratione falsa et impropria virtutes ducentes. Quâ in disputatione nonnihil veri est; ideoque non tam procul, quam fit a quibusdam, recedendum a propriis atque communibus.

Si quis tamen (ut in loco dixi compositionis) ad necessaria, quibus nihil minus est, aliquid melius adjecerit, non erit hac calumnia reprehendendus. Nam mihi aliam quamdam videtur habere naturam sermo vulgaris, aliam viri eloquentis oratio; qui, si res indicare modo satis esset, nihil ultra verborum proprietatem elaboraret; sed, cum debeat delectare,

movere, in plurimas animum audientis species impellere, utetur iis quoque adjutoriis, quæ ab eadem sunt nobis concessa naturâ. Nam et lacertos exercitatione constringere, et augere vires, et colorem trahere, naturale est: ideoque in omnibus gentibus alius alio facundior habetur, et eloquendo dulcis magis. Quod si non eveniret, omnes pares essent, et idem omnes deceret. At loquuntur, et servant personarum discrimen: ita, quo quisque plus efficit dicendo, hoc magis secundum naturæ eloquentiam dicit. Quapropter ne illis quidem nimium repugno. qui dandum putant nonnihil esse temporibus atque auribus, nitidius aliquid atque affectatius postulantibus. Itaque non solum ad priores Catonem Gracchosque, sed ne ad hos quidem, oratorem alligandum puto. Atque id fecisse M. Tullium video, ut cum omnia utilitati, tum partem quamdam delectationi daret, cum et ipsam se rem agere diceret (agebat autem maxime) litigatoris. Nam hoc ipso proderat, quod placebat. Ad cujus voluptates nihil equidem quod addi possit invenio, nisi ut sensus nos quidem dicamus plures. Neque enim fieri potest, salva tractatione causæ et dicendi auctoritate, si crebra hæc Iumina et continua fuerint, ut non invicem offecerint. Sed me, hactenus cedentem, nemo insequatur ultra: do tempori, ne crassa toga sit; non serica: ne intonsum caput; non in gradus atque annulos totum comtum; cum, in eo qui se non ad luxuriam ac libidinem referat, eadem speciosiora quoque sint, quæ honestiora. Cæterum hoc, quod vulgo sententias vocamus (veteribus, præcipueque Græcis, in usu non fuit: apud Ciceronem invenio) dum rem contineant, et copià non redundent, et ad victoriam spectent, quis utile neget? Feriunt animum, et uno ictu frequenter impellunt, et ipså brevitate magis hærent, et dictione persuadent.

Ac sunt qui hæc excitatiora lumina, etiamsi dicere permittant, a componendis tamen orationibus excludenda arbitrentur. Quocirca, mihi ne hic qui-

dem locus intactus est omittendus quod plures eruditorum aliam esse dicendi rationem, aliam scribendi. putaverunt: ideoque in agendo clarissimos quosdam nihil posteritati mansurisque [mox] literis reliquisse. ut Periclem et Demadem: rursus alios. ad componendum optimos, actionibus idoneos non fuisse, ut Isocratem: præterea, in agendo, plus impetus posse plerumque, et petitas vel paulo licentius voluptates; commovendos enim esse docendosque animos imperitorum: at, quod libris dedicatur, et in exemplum editur, tersum ac limatum, et ad legem ac regulam compositum esse oportere; quia veniat in manus doctorum, et judices artis habeat artifices. Quin illi subtiles, ut similes ac multi persuaserunt magistri, παραδειγμα dicendo, ενθυμημα scribendo, esse aptius, tradiderunt. Mihi unum atque idem videtur bene dicere, ac bene scribere : neque aliud esse oratio scripta, quam monimentum actionis habitæ. Itaque nullas non (ut opinor) debet habere virtutes. Non dico, nulla vitia: nam imperitis placere aliquando, quæ vitiosa sunt, scio. Quo different igitur? Quod si mihi des consilium judicum sapientûm, perquam multa recidam ex orationibus, non Ciceronis modo, sed etiam ejus, qui est strictior multo, Demosthenis. Neque enim affectus omnino movendi erunt, nec aures delectatione mulcendæ, cum etiam procemia supervacua esse apud tales Aristoteles existimet. Non enim trahentur his illi sapientes. Proprie et significanter rem indicare, probatione colligere, satis est. Cum vero judex detur aut populus, aut ex populo, laturique sententiam indoct isæpius, atque interim rustici; omnia, quæ, ad obtinendum quod intendimus, prodesse credemus, adhibenda sunt; eaque etiam cum dicemus, promenda, et cum scribemus, ut doceamus quomodo dici oporteat. An [Demosthenes male sic egisset, ut scripsit? aut Ciccro?] aut eos præstantissimos oratores alio quam scriptis cognoscimus? Melius egerunt igitur, an pejus? nam, si pejus, sic potius opor-

tuit dici, ut scripserunt : si melius, sic oportuit scribi. ut dixerunt. Quid ergo? Semper sic aget orator, ut scribit? Si licebit, semper: quod si impediant brevitate tempora a judice data; multum ex eo quod potuit dici, recidetur; editio habebit omnia. Quæ autem secundum naturam judicantium dicta sunt, non ita posteris tradentur, ne videantur propositi fuisse, non temporis. Nam id quoque plurimum refert, quo modo judex audire velit : [atque ei vultus sæpe ipse rectus est dicentis, l ut Cicero præcipit. Ideoque instandum iis, quæ placere intellexeris, resiliendum ab iis, quæ non recipientur. Sermo ipse, qui facile judicem doceat, optandus. Nec id mirum sit, cum etiam testium personis aliqua mutentur. Prudenter enim, qui, cum interrogasset rusticum testem, an Amphiona nosset? negante eo, detraxit adspirationem, breviavitque secundam ejus nominis syllabam: et ille eum sic optime nôrat. Hujusmodi casus efficiunt, ut aliquando dicatur aliter quam scribitur: cum dicere, quomodo scribendum est, non licet.

Altera est divisio, quæ in tres partes et ipsa discedit, qua discerni posse etiam recte dicendi genera inter se videntur. Namque unum subtile, quod 10 x vov vocant: alterum grande atque robustum, quod constituunt άδρον: tertium alii medium ex duobus, alii floridum (namque id avancov appellant) addiderunt: quorum tamen ea fere ratio est, ut primum docendi, secundum movendi, tertium illud, utrocumque nomine, delectandi, sive aliud interconciliandi, præstare videatur officium: in docendo autem acumen, in interconciliando lenitas, in movendo gravitas, videatur. Itaque illo subtili præcipue ratio narrandi probandique consistit : sed quod, etiam detractis cæteris virtutibus, suo genere plenum sit. Medius hic modus et translationibus crebrior, et figuris erit jucundior, egressionibus amœnus, compositione aptus, sententiis dulcis, lenior tamen, ut amnis lucidus quidam, et virentibus utrimque silvis inumbratus. At ille, qui

saxa devolvat, et pontem indignetur, et ripas sibi faciat, multus et torrens, judicem, vel nitentem contra, feret, cogetque ire qua rapit. Hic orator et defunctos excitabit, ut Appium Cacum: apud hunc et patria ipsa exclamabit, aliquandoque Ciceronem. in oratione contra Catilinam in senatu, alloquetur. Hic et amplificationibus extollet orationem, et vi superlationum quoque eriget : Quæ Charybdis tam vorax? et. Oceanus, medius fidius, ipse .... Nota sunt enim jam studiosis hæc lumina. Hic Deos ipsos in congressum prope suum sermonemque deducet: Vos enim. Albani tumuli atque luci: vos, inquam, Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ et æquales. Hic iram, hic misericordiam inspirabit; hic dicet, Te vidit, et flevit, et appellavit, et per omnes affectus tractatur. Hinc itaque illuc sequitur, nec doceri desiderabit. Quare, si ex tribus his generibus necessario sit eligendum unum, quis dubitet hoc præferre omnibus, et validissimum alioquin, et maximis quibusque causis accommodatissimum? Nam et Homerus brevem quidem cum animi jucunditate, et propriam, (id enim est non errare verbis) et carentem supervacuis eloquentiam Menelao dedit; quæ sunt virtutes generis illius primi. Et ex ore Nestoris dixit dulciorem melle profluere sermonem: quâ certe delectatione nihil fingi majus potest. Sed summam aggressus, ut in Ulysse, facundiam. magnitudinem illi junxit: cui orationem nivibus hibernis, et copià verborum, atque impetu parem tribuit. Cum hoc igitur nemo mortalium contendet: hunc, ut Deum, homines intuebuntur. Hanc vim et celeritatem in Pericle miratur Eupolis; hanc fulminibus Aristophanes comparat; hæc est vera dicendi facultas.

Sed neque his tribus quasi formis inclusa eloquentia est. Nam, ut, inter gracile validumque, tertium aliquid constitutum est; ita horum intervalla sunt; atque, inter hec ipsa, mixtum quiddam ex duobus medium est corum. Nam et subtili plenius aliquid

atque subtilius, et vehementi remissius atque vehementius, invenitur; ut illud lene aut adscendit ad fortiora, aut ad tenuiora submittitur: ac sic prope innumerabiles species reperiuntur, que utique aliquo momento inter se differant, sicut quatuor ventos generaliter a totidem mundi cardinibus accepimus flare, cum interim plurimi medii eorum, varietate regionum ac fluminum proprii, deprehendantur.

Eademque musicis ratio est, qui, cum in citharã quinque constituerunt sonos, plurimà deinde varietate complent spatia illa nervorum; atque iis, quos interposuerunt, inserunt alios, ut pauci illi transitus multos gradus habeant. Plures igitur etiam eloquentiæ facies; sed stultissimum quærere, ad quam recturus se sit orator : cum omnis species, quæ modo recta est, habeat usum, atque id ipsum omne sit oratoris, quod vulgo genus dicendi vocant. Utetur enim, ut res exiget, omnibus, nec pro causâ modo, sed et pro partibus causæ. Nam, ut non eodem modo pro reo capitis, et in certamine hæreditatis, et de interdictis ac sponsionibus, et de certà re credità dicet; sententiarum in senatu, et concionum, et privatorum consiliorum servabit discrimina; [viam] ex differentia personarum, locorum, temporumque, mutabit; ita in eadem oratione aliter conciliabit, non ex eisdem partibus iram et misericordiam petet: alias ad docendum, alias ad movendum, adhibebit artes. Non unus color proæmii, narrationis, argumentorum, egressionis, perorationis, servabitur. Dicet idem graviter, severe, acriter, vehementer, concitate, copiose, amare, comiter, remisse, subtiliter, blande, leniter, dulciter, breviter, urbane, non ubique similis, sed ubique par sibi. Sic fiet, cum id, propter quod maxime repertus est usus orationis, ut dicat et utiliter, et ad efficiendum quod intendit, potenter; tum laudem quoque, nec doctorum modo, sed etiam vulgi, consequatur. Falluntur enim plurimum, qui vitiosum et corruptum dicendi genus (quod aut verborum

VOL. 11.

licentia resultat, aut puerilibus sententiolis lascivit, aut immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut casuris, si leviter excutiantur, flosculis nitet, aut precipitia pro sublimibus habet, aut specie libertatis insanit) magis existimant populare atque plausibile. Quod quidem placere multis nec inficior. nec miror. Est enim jucundioris ac favorabilis qualiscumque eloquentise, et ducit animos naturali voluptate vox omnis; neque aliunde illi per fora atque aggerem circuli: quo minus mirum est, quod nulli non agentium parata vulgi corona est. Ubi vero quid exquisitius dictum accidit auribus imperitorum, qualecumque id, quod modo se ipsi posse desperent, habet admirationem, neque immerito: nam ne illud quidem facile est. Sed evanescunt hæc atque emoriuntur comparatione meliorum: ut lana tincta fuco citra purpuram placet: at, si contuleris [etiam lacernæ,] conspectu melioris obruatur, ut Ovidius ait. Si vero judicium his corruptis acrius adhibeas, ut [buccinis] purpuram, jam illud, quod fefellerat, exuat mentitum colorem, et quadam vix enarrabili fœditate pallescat. Luceat igitur hæc citra solem, ut quædam exigua animalia igniculi videntur in tenebris.

Denique mala multi probant; nemo improbat bona. Neque vero omnia ista, de quibus locuti sumus, orator optime tantum, sed etiam facillime, faciet. Neque enim vis summa dicendi est admiratione digna, si infelix usque ad ultimum sollicitudo persequitur, ac oratorem macerat et coquit, ægre verba vertentem, et perpendendis coagmentandisque eis intabescentem. Nitidus ille, et sublimis, et locuples, circumfluentibus undique eloquentiæ copiis imperat. Desinit enim in adversa niti, qui pervenit in summum. Scandenti circa ima labor est: cæterum, quantum processeris, mollietur clivus, et lætius solum. Et, si hæc quoque jam lenius supina perseverantibus studiis evaseris, inde fructus illaborati

offerunt sese, et omnia sponte proveniunt: quæ tamen, quotidie nisi decerpantur, arescunt. Sed et copia habet modum, sine quo nihil nec laudabile nec salutare est; et nitor ille cultum virilem, et inventio judicium. Sic erunt magna, non nimia; sublimia, non abrupta; fortia, non temeraria; severa, non tristia; gravia, non tanda; læta, non luxuriosa; jucunda, non dissoluta; plena, non tumida. Similis in cæteris ratio est. Tutissima fere per medium via, quia utriusque ultimum vitum est.

CAPUT XI.

His dicendi virtutibus usus orator in judiciis, consiliis, concionibus, senatu, in omni denique officio boni civis, finem quoque dignum et optimo viro et opere sanctissimo faciet; non quia prodesse unquam satis sit, et illà mente atque illà facultate prædito non conveniat operis pulcherrimi quam longissimum tempus; sed quia decet hoc quoque prospicere, ne quid pejus, quam fecerit, faciat. Neque enim scientia modo constat orator, quæ augetur annis, sed voce, latere, firmitate : quibus fractis aut imminutis ætate seu valetudine, cavendum est, ne quid in oratore summo desideretur, ne intersistat fatigatus, ne, quæ dicet, parum audiri sentiat, ne se quærat priorem. Vidi ego longe omnium, quos mihi cognoscere contigit, summum oratorem, Domitium Afrum, valde senem, quotidie aliquid ex ea, quam meruerat, auctoritate perdentem, cum, agente illo, quem principem fuisse quondam fori non erat dubium, alii (quod indignum videatur) riderent, alii erubescerent: quæ occasio illis fuit dicendi, malle eum deficere, quam desinere. Neque erant illa qualiacumque mala, sed minora. Quare, ante quam in has ætatis veniat insidias, receptui canet, et in portum integrà nave perveniet. Neque enim minores eum, cum id fecerit, studiorum fructus sequentur. Aut ille monimenta rerum posteris, aut (ut L. Crassus, in libris Ciceronia,

destinabat) quærentibus tradet, aut elequentiæ componet artem, aut pulcherrimis vitæ præceptis dignum os dabit. Frequentabunt vero ejus domum optimi juvenes more veterum; et veram dicendi viam, velut ex oraculo, petent. Hos ille formabit, quasi eloquentiæ parens; et, ut vetus gubernator, litora et portus, et quæ tempestatum signa, quid secundis flatibus, quid adversis, ratis poscat, docebit; non humanitatis solum communi ductus officio, sed amore quodam operis. Nemo enim minui velit id, in quo maximus fuit.

Quid porro est honestius, quam docere quod optime scias? Sic ad se Cælium deductum a patre Cicero profitetur. Sic Pansam, Hirtium, Dolabellam, in morem præceptoris exercuit, quotidie dicens, audiensque. Ac nescio an eum tunc beatissimum credi oporteat fore, cum, jam secretus et consecratus, liber invidià, procul a contentionibus, famam in tuto collocàrit, et sentiat vivus eam, quæ post fata præstari magis solet, venerationem; et, quid apud posteros futurus sit, videbit.

Conscius sum mihi, quantum mediocritate valui, quæque antea scierim, quæque operis hujusce gratia potuerim inquirere, candide me atque simpliciter in notitiam eorum, si qui forte cognoscere voluissent, protulisse. Atque id viro bono satis est, docuisse quod scierit. Vereor tamen, ne aut magna nimium videar exigere, qui eumdem virum bonum esse, et dicendi peritum velim; aut multa, qui tot artibus in pueritià discendis, morum quoque præcepta, et scientiam juris civilis, præter ea quæ de eloquentia tradebantur, adjecerim: quique hæc operi nostro necessaria esse [crediderint, |velut pondus rei perhorrescant ac desperent ante experimentum. Sed hi primu renuntient sibi, quanta sit humani ingenii vis, qua potens efficiendi quæ velit, cum maria transire, sic rum cursus numerosque cognoscere, mundum ipsi pæne dimetiri, minores, sed difficiliores, artes pot rint. Tum cogitent, quantam rem petant, quamq

nullus sit, hoc proposito præmio, labor recusandus. Quod si mente conceperint, huic quoque parti facilius accedent, ut ipsum iter neque impervium, neque saltem durum, putent. Nam id, quod prius, quodque majus est, ut boni viri simus, voluntate maxime constat ; quam qui verâ fide induerit, facile easdem, quæ virtutem docent, artes accipiet. Neque enim aut tam perplexa, aut tam numerosa sunt quæ premunt, ut non paucorum admodum annorum intentione discantur. Longam enim facit operam, quod repugnamus. Brevis est institutio vitæ honestæ beatæque, si credas. Natura enim nos ad mentem optimam genuit: adeoque discere meliora volentibus promtum est, ut vere intuenti mirum sit illud magis, malos esse tam multos. Nam, ut aqua piscibus, ut sicca terrenis, circumfusus nobis spiritus volucribus, convenit; ita certe facilius esse oportebat, secundum naturam. quam contra eam, vivere. Cætera vero, etiam si ætatem nostram non spatio senectutis, sed tempore adolescentiæ metiamur, abunde multos ad discendum annos habent. Omnia enim breviora reddet ordo, et ratio, et modus.

Sed culpa est in præceptoribus prima, qui libenter detinent quos occupaverunt, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quo difficilius sit quod pollicentur, partim etiam inscientia tradendi, vel negligentia. Proxima in nobis, qui morari in eo, quod novimus, quam discere quæ nondum scimus, melius putamus. Nam, ut de nostris potissimum studiis dicam, quid attinet tam multis annis, quam in more est plurimorum, (ut de his, a quibus magna in hoc pars ætatis absumitur, taceam) declamitare in scholà, et tantum laboris in rebus falsis consumere, cum satis sit modico tempore imaginem veri discriminis, et dicendi leges comperisse? Quod non dico, quia sit unquam omittenda dicendi exercitatio, sed quia non sit in una ejus specie consenescendum. Cognoscere enim, et præcepta vivendi perdiscere, et in foro nos experiri potuimus, dum scho-

lastici sumus. Discendi ratio talis, ut non multa annos poscat. Quælibet enim ex iis artibus, quarus prius habui mentionem, in paucos libros contral solet : adeo infinito spatio ac traditione opus non es Reliqua est, que vires cito facit, consuetudo. Rena cognitio quotidie crescit, et tamen quam multoru ad eas librorum necessaria lectio est, quibus aut n rum exempla ab historicis, aut dicendi ab oratoribu petuntur! Philosophorum quoque consultorumqu opiniones, sicuti alia, velimus legere necessarium es Que quidem possumus omnia: sed breve nobis tem pus nos facimus. Quantulum enim studiis imperti mur! Alias horas vanus salutandi labor, alias datur fabulis otium, alias spectacula, alias convivia trahum Adjice tot genera ludendi, et insanam corporis curan Trahat inde peregrinatio, rura, calculorum anxie sollicitudines, multæ causæ libidinum, et vinum, e flagitiosus omni genere voluptatum animus. Ne e quidem tempora idonea, que supersunt. Que s omnia studiis impenderentur, jam nobis longa ætas et abunde satis ad discendum spatia viderentur, e diurna tantum computantibus tempora: et noctes quarum bona pars omni somno longior est, adjuva rent. Nunc computamus annos, non quibus studui mus, sed quibus viximus.

Nec vero, si geometræ, et grammatici, cæterarum que artium professores, omnem suam vitam, quam libet longa fuerit, in singulis artibus consumserunt sequitur, ut plures quasdam vitas ad plura discendi desideremus. Neque illi didicerunt hæc usque ir senectutem; sed ea sola didicisse contenti fuerunt, at tot annos in utendo, non in percipiendo, exhauserunt Cæterum, ut de Homero taceam, in quo nullius nartis aut perfecta, aut certe non dubia, vestigia reperiuntur; ut Eleum Hippiam transeam, qui non liberalium modo disciplinarum præ se scientiam tulit, sed vestem et annulum, crepidasque, quæ omnis manu sua fecerat, in usu habuit, atque ita se præparavit, ne cujus alterius ope egeret, neve ullius rei.

Gorgias quoque, summæ senectutis, id quærere auditores, de quo quisque vellet, jubebat. Que tandem ars digna literis Platoni defuit? Quot sæculis Aristoteles didicit, ut non solum quæ ad philosophos atque oratores pertinent, scientià complecteretur, sed animalium satorumque naturas omnes perquireret? Illis enim hæc invenienda fuerunt, nobis cognoscenda sunt. Tot nos præceptoribus, tot exemplis instruxit antiquitas, ut possit videri nulla sorte nascendi ætas felicior, quam nostra, cui docendæ priores elaboraverunt. Marcus Censorius Cato, idem orator, idem historiæ conditor, idem juris, idem rerum rusticarum peritissimus, inter tot operas militiæ, tantas domi contentiones, rudi sæculo, literas Græcas ætate jam declinatà didicit, ut esset hominibus documento, ea quoque percipi posse, quæ senes concupîssent. Quam multa, immo pæne omnia, tradidit Varro! Quod instrumentum dicendi M. Tullio defuit? Quid plura? cum etiam Cornelius Celsus, mediocri vir ingenio, non solum de his omnibus conscripserit artibus, sed amplius rei militaris, et rusticæ etiam, et medicinæ, præcepta reliquerit; dignus, vel ipso proposito, ut eum scîsse omnia illa credamus.

At perficere tantum opus, arduum est, et nemo perfecit. Ante omnia, sufficit ad exhortationem studiorum, non capere id rerum naturam, ut, quidquid non est factum, ne fieri quidem possit; cum omnia, quæ magna sunt atque admirabilia, tempus aliquod, quo primum efficerentur, habuerint. Quantum enim poësis ab Homero et Virgilio, tantum fastigium accepit eloquentia a Demosthene atque Cicerone. Denique, quidquid est optimum, ante non fuerat. Verum, etiam si quis summa desperet, (quod cur faciat, cui ingenium, valetudo, facultas, præceptor, non deerunt?) tamen est (ut Cicero ait) pulchrum in secundis tertiisque consistere. Neque enim, si quis Achillis gloriam in bellicis consequi non potest, Ajacis aut Diomedis laudem adspernabitur, neque qui Homeri non, Tyrtæi.

Quin immo, si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo, se meliorem fore eo qui optimus fuisset, arbitraretur; ii ipsi, qui sunt optimi, non fuissent: neque post Lucretium ac Macrum Virgilius, neque post Crassum et Hortensium Cicero. sed nec alii postea vicerint. Verum, ut transcundi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi. An Pollio et Messala, qui, jam Cicerone arcem tenente eloquentiæ, agere cœperunt, parum in vità dignitatis habuerunt, parum ad posteros gloriæ tradiderunt? Alioqui pessime de rebus humanis perductæ in summum artes mererentur, si, quod optimum fuisset, defuisset. Adde quod magnos modica quoque eloquentia parit fructus; ac, si quis hæc studia utilitate solà metiatur, pæne illi perfectæ par est. Neque erat difficile, vel veteribus vel novis exemplis palam facere, non aliunde majores honores, opes, amicitias, laudem præsentem, futuram, hominibus contigisse; si tamen dignum literis esset, ab opere pulcherrimo, cujus tractatus atque ipsa possessio plenissimam studiis gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem, more corum, qui a se non virtutes, sed voluptatem, quæ fit ex virtutibus, peti dicunt. Ipsam igitur orandi majestatem (quâ nihil Dii immortales melius homini dederunt, et qua remota muta sunt omnia, et luce præsenti et memorià posteritatis carent) toto animo petamus, nitamurque semper ad optima; quod facientes, aut evademus in summum, aut certe multos infra nos videbimus.

Habes, Marcelle Victori, quibus præcepta dicendi pro virili parte adjuvari posse per nos videbantur: quorum cognitio studiosis juvenibus si non magnam utilitatem afferet, at certe (quod magis petimus) bonam voluntatem.

FINIS.

EXCUDIT T. DAVISON, LONDINI. Idibus Maiis, A. C. 1822.

_

